

MEDDOBJE

ENTRESICLO 1 2 3 4

MEDDOBJE

LETO II.

1955

ŠT. 1 - 2 - 3

UREJUJETA: ZORKO SIMČIČ IN RUDA JURČEC

PUŠČAVA RASTE (Ignacij Lenček, Buenos Aires)	1
EGO SUM VERITAS (Karel Rakovec, Buenos Aires)	6
LEPA VSAKDANJOST (Vladimir Kos, Irska)	6
POTNI LIST (Mirko Javornik, Trst)	7
MESOV SPEV (Paul Claudel - Nikolaj Jeločnik)	21
ŽELJA PO SEVERU (Vladimir Polant, Buenos Aires)	24
VUZMENICE (Ruda Jurčec, Buenos Aires)	25
MAMA, KAKO JE DOMA? (Branko Rozman, Buenos Aires)	37
KATOLICIZEM V ZDRUŽENIH DRŽAVAH (Robert Mazovec, OFM, ZDA)	38
DECEMBER 1954 (Igor, Buenos Aires)	48
SKODELICA ČAJA (Branko Rozman, Buenos Aires)	49
ČAS (Vladimir Polant, Buenos Aires)	50
NOVAČANOV RDEČI PANTEON (Tine Debeljak, Buenos Aires)	51
ANKETA „1954“ (Zorko Simčič, Buenos Aires)	70
HIPE ZLATE ZATE (Valentin Polanšek, Avstrija)	107
OBISK ŽIVEČIH KRINK (Vladimir Kos, Irska)	108
ČAS NA TRIBUNI	
PREDSMRITNO ZMAGOSLAVJE PAULA CLAUDELA (Mirko Javornik, Trst)	109
ČRKE BESEDE MISLI (Ruda Jurčec, Buenos Aires)	
PREGELJ IN NAŠ ČAS; AVANTGARDIZEM V SODOBNI LITERATURI	114
ČRTA IN PROSTOR	
LINOREZI BOŽIDARJA KRAMOLCA (Roy Pegram, Kanada)	119
BOŽIDAR KRAMOLC (Iz slikarjevih pisem)	121
KNJIGE	
VREDNOTE, DRUGA KNJIGA (Francè Dolinar, Rim) 124; STANKO KOCIPER: MERTIK (Milan Komar, Buenos Aires) 131; BRANKO ROZMAN: NA STENI SPI ČAS (Rafko Vodeb, Rim) 132; ALOJZ REBULA: DEVINSKI SHOLAR (Ruda Jurčec, Buenos Aires) 134; SLOVENSKA MARIJANSKA LIRIKA (Alojzij Geržinič, Buenos Aires) 135; MIŠKO KRANJEC: ZGUBLJENA VERA (Vinko Beličič, Trst) 136; UMETNOSTNE PUBLIKACIJE IZ DOMOVINE: KLASICIZEM IN ROMANTIKA NA SLOVENSKEM; FRAN ŠIJANEC: ALBERT SIRK; BOŽIDAR JAKAC: GRAFIKA; MIHA MALEŠ: MAKEDONIJA (Marijan Marolt, Buenos Aires) 141; DORÉ OGRIZEK: LA YUGOSLAVIE (Ruda Jurčec, Buenos Aires) 143; IVAN AHCIN: SOCIOLOGIJA, II, DEL, 1. SNOPIČ (Francè Glavač, Buenos Aires) 145; GORÉ (Vojko Arko, Bariloče) 147	
KRONIKA	149
PRILOGE — AKADEMSKI SLIKAR BOŽIDAR KRAMOLC (I - VIII)	
Korošec, olje, 1947 — Lastni portret, ujedanka, 1951 — Portret dame, linolej, 1952 — Zimski dan v Toronto, olje, 1952 — Dekle v kostumu, olje (detajl), 1953 — Plavalaska, monotipija, 1954 — Toronto pozimi, olje, 1954 — Krompir, olje, 1955.	

Podoba na naslovni strani je posnetek linoreza „Stalagmiti in stalaktiti“, delo akademskega slikarja Božidarja Kramolca, iz leta 1953.

IGNACIJ LENČEK

PUŠČAVA RASTE

Pred skoraj sedemdesetimi leti je Nietzsche zapisal to besedo. „Die Wüste wächst.“ Puščava se širi, razteza. To je hujše kot razdejanje, uničenje. Razdejanje razbije in podre, kar je bilo zgrajeno, kar je zraslo. Uniči, kar je na površju. Puščava žre globlje: spodje korenine tudi novi rasti. Notranji viri usahnejo. Smrt.

Puščava raste nevidno za površno oko. Strašno je, da more rasti obenem z rastjo in dvigom življenjske ravni in materialnega blagostanja ter se tako varljivo skrivati pod zelenjem, ki je zapisano smrti.

Puščava raste, to je: vedno več življenja usiha, vedno širše grozi smrt. Komu? Človeštvu. Kakšna smrt? Najbrže splošen propad, predvsem pa in prej kulturni, duhovni. Martin Heidegger, ki ima Nietzscheja za „zadnjega zapadnega misleca“¹, sodi, da je s to besedo najgloblje povedal to, kar se po Spenglerjevem „Propadu zapadnega sveta“ neprenehno in že do naveličanosti govori in piše²: propad človeka predvsem kot človeka, njegove duhovnosti v kulturi, morali, religiji.

Koliko imajo takšne raznovrstne analize in prerokbe prav in koliko pesimistično pretiravajo, je težko presoditi in zahteva mnogo truda ter širokega, globokega in jasnega pogleda v naš čas. Nihče pa ne dvomi, da smo na nekem duhovnem prelomu in v vsakem prelomu se nekaj zlomi. Mnogo je takega, kar kaže na puščavo in na vzroke njene rasti. A predvsem me je zadela ena ugotovitev, ki posebej opravičuje podobo o puščavi, ker razkrije ne le propadanje človeštva samo, marveč obenem tudi usihanje korenin novega življenja. S to ugotovitvijo je Heidegger v enem svojih najnovejših del: „Kaj se pravi misliti“ hotel dati nekakšno interpretacijo (morda bolj konkretno obliko, morda le delen izraz) Nietzschejevi besedi.³ Tu trdi: „Kar dá največ misliti v tem času, ki dá mnogo misliti, je to, da še ne mislimo.“⁴ Ne sledimo avtorju v njegovem zapletenem in originalnem razmišljanju, ki skuša odkriti neko posebno mišljenje, marveč se po svoje zamislimo v jedro: najbolj pomenljivo, recimo še: usodno je, da ne mislimo.

¹ Was heist denken, Tübingen 1954, 61

² o. c. 11

³ o. c. 63

⁴ o. c. 3. „Das Bedenklichste in unserer bedenklichen Zeit ist, dass wir noch nicht denken.“

Ne mislimo, ne raz-mišljamo, ne po-mislimo, se ne za-mislimo.

Hočemo reči: mišljenje beži od nas, ali bolje: mi bežimo pred njim. Zgledov je veliko, vzrokov tudi. Najbližji in zato najbolj prepričljivi zgled smo morda mi sami, jaz. Seveda, da to resnično doženem, moram razmišljati, „iti vase“, a prav tega ne storim, če še ne mislim. Tako se vrtim v začaranem krogu. Edini izhod je, da začnem — misliti. Odkrije se mi, da se dejansko bojim razmišljati. Ne da bi me bilo strah misli, marveč bojim se misliti. Nekam siliti se moram, odtrgati se od nečesa, kakor da bi stopil na tuj svet. Misliti pomeni, ostati pri sebi, v sebi; sem torej sam sebi tuj svet, tujec? Ali nisem potakem več samsvoj, pri sebi, marveč zunaj, tako vržen v svet, da sem le del tega sveta, okolja, ki misli zame in odloča zame? Potem ne živim jaz sam, živi me in nosi „brezimna zavest mase“⁵. Tako pravzaprav tudi ni-sem, čeprav obstajam. Obstajam kakor tale miza, ono drevo, hiša, ki so preprosto določeni po kraju, meri in starosti, ne pa „sem“, t. j. kot človek - poedinec, enkratni in edini jaz, sam-svoj, samo-stojen, ki se od-ločam in in tako določam sam, z eno besedo: oseba. „Ko človek misli, začne biti človek.“⁶

Resnično, zdi se, da je važen, morda poglavitni vzrok, da ne mislimo, prav ta vrženost na ven, ko človek sam sebe nekako zapusti, se zgubi, za-vrže. Nismo sposobni več biti sami s seboj, v sam-oti, ne v tihoti notranje besede, ki jo preglašča hrup zunanje, ne v miru, ker smo vrženi v blazen tok in nemir zunanjega sveta. Vse to troje pa je pogoj za razmišljanje. Pozabo samega sebe, odtujenost sebi povzroča in pospešuje tudi današnji način dela in življenja. Brezosebni tehnični svet s tolikokrat brezosebnim delom pogosto človeka dovede v brezosebnost, da se „čuti za del stroja, ki ga vstavijo zdaj tu, zdaj tam in ko ga izklopijo, ni nič in ne vé, kaj početi s seboj. Ravno ko začenja prihajati k sebi, ga kolos takšnega sveta potegne k sebi v vse požirajočo mašinerijo praznega dela in prazne zabave v prostem času.“⁷

Nemogoče je pregledati vse posledice, ki izhajajo iz tega, da ne mislimo. Saj je misel potrebna povsod, tudi v politiki, upravi, industriji, trgovini. Vse to — in še drugo — „zgubi življenje, zaide v rutino in postane neuspešno od trenutka, ko se misel umakne“⁸. Razmerje med poedinci in v skupnosti trpi zaradi pomanjkanja pre-misleka, zbranosti, samostojnosti. Življenje poedince nosi v vseh področjih pečat miselne praznote.

Nakažem le tri zglede — v razmišljanje.

Najprej branje. Sodim, da nam je to in ono „pretežko“ pisano, ker nam je pretežko misliti, ustaviti se ob misli, raz-misliti. Če ni kot na dlani, je nejasno, nerazumljivo. Ni tajiti, da je nejasnost, ki je odveč⁹, je pa tudi „nejasnost“, ki se ji ni mogoče izogniti. So reči, ki so za naš človeški um težke, t. j. le s trudom umljive in prav te so pogosto za nas najpomembnejše; še težje je take reči lahko-umljivo povedati, ker so same po sebi često neizrazne in jih je moči le po analogijah opisati. Brati jih moremo le razmišljevaše. A prav takšno branje vodi v mišljenje in globlje razumevanje; s trudom odkrita misel nudi posebno zadoščenje in uči samostojnega mišljenja, ki žele usposablja za presojo in stvarno kritiko. Zavračati težje branje je velika škoda. Nič manjša pa: brati težje stvari površno. Duho-

⁵ Goldbrunner, Personale Seelsorge, Freiburg 1954, 11

⁶ K. Jaspers, Einführung in die Philosophie, München 1953, 121

⁷ isti, o. c. 117

⁸ Jacques Leclercq, v Criterio 1955, 244

⁹ Za zgled Heideggerjeva opredelba sveta: „Das Worin des sichverweisenden Verstehens als Woraufhin des Begegnenlassens von Seiendem in der Seinsart der Bewandtnis ist das Phänomen der Welt.“ Sein und Zeit 86, Neprevedljivo.

vitost, slog, forma — ni vsebina; uživati prvo še ni: razumeti, ne vrstic, ne tega, kar je „med vrsticami“, kar ni povedano, pa vendar mišljeno ali vsaj kliče misel. Moderno je brati Nietzscheja, a kdo ga razume?! Heidegger je svojim slušateljem — ne brez ironije — svetoval, naj — predno vzamejo v roke Nietzschejeva dela — študirajo deset do petnajst let — Aristotela. Sam je že tožil: „Vsi govore o meni, a nihče se ne umisli vame.“¹⁰

Drugo je verska poglobitev. Vsi jo zahtevajo. In upravičeno; potrebna je. Nikjer ni rutina, navajenost, brezmiselnost pogubnejša kot v religioznem življenju. Osnova poglobitve je v globlji misli, ki si jo priznamem, miselno osvojim, da tako osvojena more izžarevati v življenje. Zgolj iracionalne poglobitve za kristjana ni. Odločilno je božje življenje v nas, a nam je dano, „da ga sprejmemo v svoje zavestno življenje, po zavestni odločitvi“¹¹. Zavestno pa je miselno. Smo otroci božji, t. j. postajati moramo sami vedno bolj zreli in polnoletni sinovi in hčere, ali drugače: naš odnos do Boga naj postane oseben, kakor med očetom in otrokom. A resnično osebno razmerje do Boga more biti le duhovno; podlaga je spet prava in globoka misel v smislu dogem. Do Boga more človek le „v duhu in resnici“ (Jan 4, 24). Odtajitev duhu in resnici torej zapira pot. Religiozna dejanja (molitve, daritve, spraševanje vesti, itd.) imajo svoj notranji smisel in pristnost v duhu; vse zunanje je le opora duhu, ne pa, da se človek v njem zgublja. Religiozna poglobitev je tako odvisna od poglobitve naših misli, od razmišljanja, pre-mišljevanja.

Končno. Morda je nekoliko tvegano trditi, da so danes mnogi neobčutljivi za sodobne probleme in krize zato, ker ne mislijo. Težko je reči, da ne bi videli stvarnosti, ki probleme stavlja. A stavlja jih njemu, ki se ob nji zamisli, ki mu more govoriti, kaj povedati. Kdor živi tjavdan, brez misli, jemlje vse kot „žalostno dejstvo“ in nič več. Ostane miren in — slep. Tako ne razume ne časa (v smislu Kairoso), ne ljudi. Smešno se mu zdi govorjenje o krizah, o novi dobi, ki da „pomeni najbolj radikalni vrez v zgodovino, nezaslišan razpad in le temno slutene šanse“¹²; problemi, ki se z njimi otepa eksistencializem, da so narejeni umetno, literatura in umetnost, ki sta vedno tudi izraz časa, da izmaličeni, prazno in namerno originalni, itd. Tak mir včasih meji na otopelost, redno pa je neodgovorna brezbriznost, ko je vendar vsak poklican, kdor more, da prinese drobec k oblikovanju nove dobe in nove človekove podobe. V to pa je treba prvo razmišljati čas in nato razmišljati o smereh in poteh reševanja. „Nevarnost obstoji, da današnji človek prekratko misli o bodočih odločitvah... in jih zato išče tam, kjer jih nikoli ne bo.“¹³

2.

Trditev, da ne mislimo, se zdi neupravičena, kriva. Nasprotno da je res: nikoli se še ni toliko mislilo. Ves znanstveni, tehnični, itd. napredek nas neprenehno drži v strmenju in občudovanju. Komaj sledimo. Vse je delo človekovega duha, njegova za-misel, ki predpostavlja dneve in noči, skozi leta, miselnega napora in iskanja. In če pogledamo v naš domači svet: koliko razmišljamo, kako bi se pretolkli skozi življenje in rešili težave, ki nas moré.

Eno je resnično in drugo. Veliko mislimo in vendarle ne mislimo. Je mišljenje in mišljenje. O praktičnem velja prvo, da namreč veliko mislimo, v teoretičnem drugo, da še ne mislimo: za teoretične misli ni s-misla. Zato je filozofija pri večini na slabem glasu.

Biti moramo na jasnem, za kaj gre.

¹⁰ Heidegger, o. c. 23

¹¹ Leclercq, l. c.

¹² Jaspers, o.c. 25

¹³ Heidegger, o.c. 56

Teoretično mišljenje je „theoria“: motrenje, zrenje resnice. Namerjeno je izključno na resnico in nikamor naprej. Išče resnico zaradi resnice, v njej obstane, se odpočije, se umiri, uživa. Resnica je samosvoja, samostojna vrednota, ima vrednost sama v sebi. To, da vem, kaj je kaj, je že dobrina, ki je vredna, da se zanjo trudim. Praktično mišljenje sicer tudi išče resnico, a ne zaradi nje same, marveč zato, da jo uporabi, da se je posluži v nek namen, v neko korist.¹⁴ Filozofija je bila starim čisto teoretično mišljenje, scientia veritatis (Tomaž), dojemanje bistva stvari (Aristotel). Novi vek je tudi v tem prinesel prelom. Descartes je postavil formulo: misliti = računati (more geometrico)¹⁵; Galilei je bodril: „Izmeriti, kar se da meriti, in vse storiti merljivo, kar se še ne da.“¹⁶ Torej: račun, mera. Čemu? Bacon je povedal: vsaka veda, torej vsako miselno iskanje in prizadevanje je prazno, če ne veča človekove moči, če ne pripomore, da bi ljudje postali „maitres et possesseurs de la nature“, gospodarji narave. Mišljenje, ki temu ne služi, ki ne računa in ne meri, ne velja. S tem je bilo mišljenje v celoti postavljeno „v službo“, v praktične namene, za napredek in moč človeka.

Ta tendenca je postopno rodila dalekosežne posledice. Najprej, prvi korak: praktične vede, praksa, to je vse; teorija je prazno, nekoristno špekuliranje in zapravljanje časa. Drugo: vse se začne ceniti po koristnosti. „Samostojne dobrine“ ne koristijo, se ne puste spraviti „v službo“, zato pravzaprav niso dobrine. Resnica, lepota, dobrota, kot take, same v sebi, ne veljajo; kulturne vrednote kot takšne nimajo smisla; veljajo, kolikor imajo praktičen pomen, pospešujejo napredek. So degradirane namerno „v službo“. Vedno bolj se skrito zajeda miselnost, da je kaj n. pr. dobro, ker je koristno, resnično, ker pospešuje življenje (pragmatizem, vitalna filozofija), ne pa, ker je dobro, resnično. — Etične vrednote so koristna ustanova, ne pa zakon od Boga ustvarjene narave. Kadar niso koristne, če niso „recepti za življenjsko uspešnost“, jih ni priznati. Etika postaja etiketa. — Svet ni več stvarstvo, kraljestvo bitij, ki v njega spoznavanju strmiš in se obračaš k viru lepote, marveč je snov, material, surovina za to ali ono. — Krščanstvo (in religija sploh) se odmika v to miselnost zašlemu človeku. Ohrani ga ali iz tradicije, ali zaradi obzira, ali ga poniža v korist in kupčijo. Bog, ki ne služi nikomur, izginja iz zavesti, ali postane zgolj pomočnik v raznih stiskah ali podvigih, to je: kolikor mi koristi. Vsa ta miselnost je gotovo sopodlaga praktičnega življenjskega materializma, ki je danes prvi sovražnik človeka, ker notranje razkraja in jemlje moč, ubija duha. Od življenjskega materializma pa je le — sicer malo tvegan — korak do teoretičnega, t. j. praktično do marksizma, ki naj je „znanstvena“ teorija in načelno opravičilo materialistične prakse.

Ves ta razvoj s posledicami vred izhaja torej tudi (ne izključno!) od tega, da človek ni več teoretično mislil. Ker je na to pozabil, raste puščava. Človek mora praktično misliti, da živi, a mora tudi teoretično misliti, da živi kot človek. Razmišljati kaj sem, kdo sem, kakšen sem, čemu sem, o smislu trpljenja in smrti (moje!), sreče in nesreče, dobrega in zla (na sploh in v poedinem!), o dolžnosti in svobodi, o uspehu in neuspehu (miselno predelam in vzamem nase), o ljudeh in dogodkih, o duši (moji, zdaj in tu) in Bogu ter o srečevanju obeh, in še in še... (vse v luči uma in razodetja), a ne zato, ker mi to v nečem koristi, marveč ker sem človek, umno bitje, ker je to človeški način življenja, kot ne gre, da bi šel brez misli — torej ne-človeško — skozi življenje. Takšno življenje in razmišljanje je eden od pogojev ozdravitve. A ga še ni, ker „še ne mislimo“.

Samostojne dobrine nimajo vrednosti iz koristi za kaj, marveč jo imajo same v sebi. Tako tudi teoretična resnica, plod mišljenja. So po pomenu, ki ga imajo v

¹⁴ Po J. Pieper, Was heisst akademisch, München 1952, 19

¹⁵ Heineemann, Existenzphilosophie, Stuttgart 1954, 84

¹⁶ Spörri, Herausforderung des Existenzialismus, Hamburg 1954, 11

sebi (ne zame!) vredne, da so. Obračajo se na človeka, da jih prizna, da se jim izroči, to je: da jim služi brez ozira na svojo korist. Ne išče koristi, a jo bogato prejme. „Vrednote so sile. Prav s tem, da se jim predam, da ne mislim nase, da zanje živim, jim dam polno možnost delovanja. Po njih v meni nekaj nastane, nekaj postanem. Odločilne reči se zgodijo le, če si zanje izrecno, namerno ne prizadevamo.“¹⁷ Po njih postajam notranje in resnično bogat. Pot do njih je spoštovanja polno mišljenje.

3.

Teoretično mišljenje je v nekem pomenu filozofsko mišljenje. Saj vprašujem, kaj je kaj, iščem zadnji smisel bitij in odnosa, dogajanj, potov. A tu mi moderna filozofija sama zapira pot. Ob njenih delih se večkrat, ob vsej bistrosti in ostrini, človeka polšača obup nad mišljenjem. Zdi se, da se javljajo vedno nova vprašanja brez odgovorov. Ne le to! Filozofija ne sme ničesar dognati! „Kar trdno dokažem, tako da more vsak priznati, ni več filozofija.“ „Iskanje resnice in ne posest resnice, je bistvo filozofije. Njena vprašanja so bolj bistvena kot njeni odgovori in vsak odgovor je novo vprašanje.“¹⁸ In kakšna vprašanja! „Kaj se pravi misliti“ — o tem govori Heideggerjevo delo na 175 straneh. Vprašanje se razbije na dolgo vrsto novih vprašanj — a odgovora ni. Negativno izvemo, da mišljenje (das Denken) ne vodi do znanja (kakor vede), ne do kakršnekoli življenjske modrosti, ne reši nobene svetovnih ugank in ne daje neposredno nobenih moči za življenje.¹⁹ Kaj pa pozitivno je, ne vemo. (Kot kurioznost zapišem: skoraj tretjina knjige razpravlja o smislu VI. Parmenidovega fragmenta — 8 besed — iz katerega bi se moglo dognati, kaj se pravi misliti, če bi bilo jasno, kaj pomeni zveza dveh zadnjih besed. Potem bi se reklo misliti: „das Vorliegenlassen so auch In - die - Acht - nehmen auch: Seiendes seiend“²⁰. Prevesti ni mogoče, tudi doumeti ne lahko.)

Če je tako, kdaj torej sploh mislimo? Ali mislimo v prazno? Si stavljamo vprašanja, ki jim ni odgovora?

Ni dovolj le misliti, treba je prav misliti. Prav, ne toliko v smislu logičnosti, marveč predvsem: iz pravih počel, osnov, postavk. V zmedu in zbežanosti današnjih filozofskih prizadevanj nas vodi v pravo mišljenje tista filozofija, ki sega od Platona in Aristotela, preko sv. Tomaža v našo dobo. Gre za temeljne poteze, ne za vse poedine teze. Osnove tega mišljenja so trdno in zanesljivo jedro. Zato so nadčasovne, torej tudi za naš čas. Skušnja kaže vedno bolj, da, podane v danes razumljivem jeziku, aplicirane na danes boleče probleme in v primerni obliki, prinašajo človeku kakor neko novo razodetje. Človeku se hoče trdnih točk, hrepeni po njih in ne zapira se njihovi razvidnosti. Tako je neosholastika „eno najpomembnejših filozofskih gibanj in duhovnih faktorjev sedanjosti“²¹. Oplaja se — žal pomalem, a pospešeno — po zdravih mislih in vprašanjih modernega filozofskega prizadevanja in je tako vedno „na potu“ v globino in širino. Žal je ta velika šola pravega mišljenja med nami skoro brez učencev in učiteljev...

Puščava raste, ker ne mislimo, ker ne razmišljamo o bistvenih rečeh in ker ne razmišljamo iz pravih osnov. Pogoji, da bi mogli zaustaviti njeno rast, je v tem, da začnemo spet misliti. „Resnica je, da človek ne more prenašati duhovne praznine“ (A. Toynbee). Ali jo izpolni in živi, ali pa umira.

¹⁷ R. Guardini, Grundlegung der Bildungslehre, Würzburg (brez letnice) 43

¹⁸ Jaspers, o. c. 14

¹⁹ Heidegger, o. c. 161

²⁰ O. c. 175

²¹ Bochenski, Europäische Philosophie der Gegenwart, Bern 1951, 242

KAREL RAKOVEC

EGO SUM VERITAS

Če slepcu luč v spuščene veke bije,
neznanko odljudni samotar odžene,
roke zavrne, z dari obložene,
in znova se v gube teme zarije.

V obseg zaprti glinastih lobanj
ohole umišljamo filozofije.
Kaj je resnica? Duh nam je bolan,
zamotan v mreže lastne goljufije.

Sklonili bele glave so duhovni
in dal si luč jim, Deček dvanajstletni:
še mojih se oči dotakni s slino!

Če pa se brani vrč vodo zajeti,
udari vanj, zmaliči uporno glino
in skrušeno črepinjo Ti napolni.

VLADIMIR KOS

LEPA VSAKDANJOST

Déžjeve ure.
Zelenóst trave.
Vijuge stèz.

Dragulji revni!
Pogumne bilke!
Ponižnost zvez!

Zaradi Tebe...

POTNI LIST

„Pij!“ je naveličano dejal Bill ter po presledku, ki se je zdel neskončen, spet zamolklo preklal šumečo tišino krog naju. Kdo ve, kolikič ta večer mi je znova nalil gina in vsakokrat z manj zanesljivo roko. Ker sem malo pil, je moralo biti bolj za pretvezo, da je lahko točil sebi. S pijačo se je skušal preglasiti, zakaj že od jutra je bil otožen ko prerijski pes ob mladem mesecu, kakor je temu pravil sam.

Za pozvenevajočim, solznim oknom se je vihar norčeval iz neba in zemlje in naliv je že večnost dolgo bil besne balade po kovinasti strehi postojanke, po ihtočih žicah anten ter po zvijajočem se borovju.

A navzlic temu je bila noč v tisti najini tesni, mežikaje razsvetljeni samoti na točki X-4 začuda mirna, da je človeka motila kakor slehernna nepričakovanost. Ne le zaradi pitja, ki je samó kolikor toliko razmegljevalo resničnost izven naju in v nama ter posili ubujalo neresničnosti, do katerih človek sicer ne utegne; temveč mirna najbolj zato, ker se že vse od davi, neskončno dolgo, ni zgodilo nič.

Kakor drugi, ki so noč za nočjo prisluškovali po teh izgubljenih postajah vzdolž meje, sva bila tudi z Billom vajena zgolj nemirnih ur, ki so jih venomer sekljala hripava znamenja in navodila iz radija: jih razbijali kratki rezgeti strojnic iz teme na oni strani; jih v brezoblične cunjje časa trgali zategli kriki brez pravega začetka in konca.

Kadar se je tak klic priplazil do nas, je bilo treba teči za njim, da smo sem pa tja prestregli koga, ki se je kako rešil čez mejo ter se na lepem znašel pred nami, podoben splašenemu ptiču, ki ne verjame, da bi lahko vzletel.

Tega, prav za prav edinega dopolnila naših čakanj, nocoj ni bilo, čeprav je na oni strani že tretji teden norela čistka ter pršila čez mejo zadnje ostanke umazanih, nepotrebnih pen prevrata. Človeku se je zdelo, da niti niso ljudje, marveč zgolj blato in nadležne priče nezakonskega rojstva revolucije, ki sta jo čas, stiska ter novi teki njenih gospodarjev silili, da se je spreminjala v razkužen, moralen sistem, za kar se je bilo pač treba najprej znebiti blata in sitnih prič. Ti begi, ki jih je zapovedoval samo strah pred koncem, so vzbujali zgolj stud, ki je visel na nas še dneve in dneve kot pljunek.

A to noč je bil mir pred vsem, celo pred tem studom. Da ni bilo kratkih Billovih samogovorov, ki se niso in niso marali zdvojiti v kak pravi stik med nama, bi se bilo dalo prvič po kdo ve kdaj biti povsem sam. V zatišju oblakov, visečih na prijem nizko in razkrajajočih se v gosto, mračno vodo; v rohnečem plašču viharja je bil človek nekam varljivo brez skrbi pred vsakdanjostjo, pred ljudmi, pred seboj...

„A jutri,“ je sam sebi nadaljeval Bill, „jutri grem zahtevat predstavitev. Na Korejo, na Aljasko, kamor koli. Če me ne premeste, bom dezertiral. Drugače bom tukaj znorel... Lepega dne bom pograbil strojnico ter začel streljati na pasje sinove v tistih turških stolpih na oni strani... Ali pa ubijem prvega izmed njih, ki bo prilezel čez in se mi bo zdelo, da je kaj odgovoren za vse to. Kaj vem kaj!... To ni služba nekje ob meji, to je pekel... ob črti, ki loči nič od vsega!... Si bral Koestlerja?“

Molčal sem, zakaj do pogovora mi ni bilo nič več ko prej; bal sem se, da bi z njim spet obudil vse tisto, česar na srečo vsaj nekaj ur ni bilo. Prav tisti tremutek se mi je od nekod pritipala v zavest misel na Lido in na to, da mi je še vedno dožnja tiste Plisnierjeve novele o ponarejenih potnih listih. Odkar sem ji jih posodil, je minilo že deset ali dvanajst let, a še vedno nisem pozabil nanje ter sem se jih spomnil vedno, kadar sem moral premišljevati o krivo iztečeni poti tega ali onega znanega, ki ga je na zunaj nerazumljivo pogoltnila revolucija v svojih zgodnjih ali poznih odmevih.

Med mano in med Lido nista bila zdaj samo meja in daljni razhod, marveč tudi usoda iz dveh do konca si nasprotnih spoznanj ter dejanj iz njih; spor med bitjem in nebitjem, ki ga je sprožil komunizem ter vse, kar se je zaradi tega podrla v svetu in v nama. Tiste redke kratki, kadar sem se je domislil — razen zadnje dni skoraj samo, kadar sem bral kak njen silovit, neizprosen govor na partijskih zborovanjih doma — me ni nikoli obsedlo nič človeškega, marveč največkrat le nekak nerazumljiv srd zaradi tiste nevrnjene knjige, katere smisel sem vztrajno povezoval tudi z njeno usodo, čeprav niso njene zmage v revoluciji in na oblasti tega z ničimer opravičevala.

Glasovi o čistki pa so mi jo zadnje noči pogosteje klicali v bližino, ker njenega imena vse te tedne nisem bral v nobenem listu in sem se nehote spraševal, kaj je z njo. Tudi zdaj bi se mi bila morda živeje in kako bolj človeško zrinila v spomin, a ni tega dal Bill, ki je silil vame:

„Si bral, te vprašam?“

„Sem!“

„Tudi jaz. Že dolgo tega. Razlika je le, da zdaj razumem. Prav za prav razumem od davi. Od tistih psov, izučeni za službo ideji. Od...“

Jeza se mu je začela prezvanjati v gluho bolečino, ki jo je skušal zadušiti z novim sunkom pijače vase.

Bill je tak že od zjutraj, ko sva ob komaj zaznatni prvi zarji s silo rešila žensko, ki so ji otroka tik pred skokom čez mejo zadušili graničarski psi. Eden mu je moral v trenutku pregrizniti tilnik, kajti slišati ni bilo niti kratkega stoka, čeprav je sirota obležala komaj pol lučaja pod X-4 in sva z Billom tedaj čula stojé ob oknu. Še mati ni vedela nič. Prelezti je bilo treba samo še za seženj visok, dobro prijemljiv skalinat rob, vrh katerega je tekla meja. Zato je dekletce skrila pod razkrošen boriček in se sama vzpela na kamen, da bi ga od onod potegnila k sebi. Ko se je vesela obrnila nazaj, pa že ni videla več drugega ko krvavo ročico, ki je z onemoglimi drhtljaji suvala od sebe režeči gobec temne pošasti ter potem mrtvo omahnila v mrak pod borom. Pes je zatulil v znamenje opravljenega dela, mati pa se je sesula na to stran, ne da bi mogla stisniti glas iz sebe.

Z Billom sva vedela, kaj pomeni to tuljenje. Planila sva iz postojanke ter zdrvela po stezi, ki je držala do roba. Tam sva zagledala samo zverino, ki se je vzpenjala na prednjih nogah ter zmagovito vpila v krvavi soj jutra na vzhodu.

Bill je zamahnil z brzostrelko ter pri priči spodrezal psa, ki se je prebit zvrnil po strmini v temo. Izpod njega se je prikazala nagnjena glavica, ki so ji iz ust in izpod plavih laskov polzele drobne rdeče srage kakor majhnemu križanemu Jezusu.

Še preden sva ategnila skočiti k otroku, se je za robom vzpela ženska z rokami v razviharjenih laseh. Prebodel naju je krik, kakor ga še nisem slišal ne od živali ne od človeka. Od stražnega stolpa onkraj meje se je bližalo naglo lomastenje graničarjev in komaj sva še rešila mater, da se ni vrgla k otroku in njim v roke.

Vedela sva, da bo že zaradi psa incident z vsem sitnim preiskovalnim in opravičevalnim dolgočasjem, toda bridki, skoraj solzni srd bi naju le pripravil do nesmielnega spopada z onimi, ki so režali v naju, če bi ne imela posla s tolaženjem omedlevajoče ženske in če se ne bi graničarji začeli med sabo prepirati, komu pritiče plačilo za umorjenega otroka. Tisti, ki je očitno imel na skrbi psa, je poiskal ubito

žival, pograbil njo in otroka za noge ter oboje odvrlel proti karauli. Mati tega na srečo ni videla. Za njim so počasi odkleli še drugi ter nečloveški pogreb zakrili. Žensko sva le stežka obdržala, da nama ni oddivjala nazaj. Kako je bilo potem z njo, ne velja praviti. Ni je strašnejše stvari kakor mati v poslednji žalosti. Mene je zničilo tako, da sem bil ves dan top. Odrival sem od sebe zavest ter se ko otrok pred kaznijo oklepal površnega miru, ki se je po izginuli napetosti zgrnil z dežjem in viharjem na samotni kraj ob meji.

Bill pa se je vse te sive, brezlične ure grizel na glas brez konca in kraja. Pes, ki je zadavil otroka, se mu je spreminjal v simbol vsega pošastnega in nerazumljivega, čemur je bil vsak dan priča v tej službi. Iz zadimljenega kota, kjer so iz radia pritajeno šelesteli klici morsea in pravili, da je vse mirno in da ni nocoj ne na drugih postojankah, ne ob meji nič novega, mi je spet napol zamrmral:

„Psi v službi ideje! Si že kdaj videl kaj bolj obupnega, kaj bolj končnega, bolj nemogočega? Povej, če si!“

„Sem! Človeka!“ sem mu odgovoril nejevoljno ter se prevrgel na ležišču v zid.

„Človek je drugo,“ je nadaljeval sam sebi. „Ima um, ki mu ga lahko obrneš in mu dopoveš vse. Lahko ga spremeniš v žival ali v idejo na dveh nogah. Namesto pameti mu pustiš brzostrelko, mu obesiš slušalko tja, kjer so bili včasih možgani, ter ga pošlješ v boj za kar koli. Pes ima samo nagon. Tega lahko vdinjaš biču a ne teoriji. Ta nima duha, da bi jo sledil. Kakšna ideja je potem ta, da zmore do službe sebi pripraviti še pse? Ideja ali satan?“

Ker sem molčal, je vstal, se stegnil do mene ter me s tisto svojo borilsko roko obrnil k sebi.

Usedel sem se ter ga gledal, ko se je vzpenjal pred mano kakor majajoče se vprašanje, ki mi ni pustilo ulti.

„Ideja,“ sem dejal in se poslušal nekam ko tujca, „kateri mora služiti vse. Mora, razumeš — če hoče obveljati. Duše, psi, vesolje, prepričanje, strasti, zgodovina, čas; še Bog, kadar ga potrebujejo. To je njen potni list za zmago in obstanek... Prav za prav za zmago ljudi, ki so zaradi navadne zamenjave ene vladajoče družčine z novo izumili idejo, izumili mit o njeni vseodrešilnosti, neobhodnosti ter edinoveljavnosti... Izumili so bajko o nujnosti revolucije v imenu ideje — za dosego tako pustega, vsakdanjega in uradniškega cilja... Ti ljudje morajo zaradi sebe, zaradi svojega preužitkarjenja na oblasti in posesti, verjeti v tega navideznega, negativnega, nelogičnega boga, ki so si ga za sproti stesali sami. Morajo se delati, da verjamejo... Zaradi tega morajo izumljati sisteme, prerokbe, statistike, planirane privide o baje dosegljivih rajih, ki jih nikoli ni... Morajo z večnim prilaganjem zgodovine, zaporedij in zakonitosti dokazovati, da je ta njihov bog vse-mogočen in da mu služi vse. Če nehalo sami verjeti v to, so izgubili potni list za obstanek. In če nehalo verjeti tisti, od katerih vere in v strahu pred katerimi mora živeti množica, potem je konec. Razumeš?“

„Ne,“ je odgovoril Bill. „Vem samo, da je tak potni list... s psi... ponarejen. Kdor mi pride v roke z njim, ga ubijem!“

Stežka mi je spustil roko na ramo, da sem se zdrzil ter se prestopil, rekoč:

„Ni več gina. Grem na X-3; morda mi ga Tom posodi. Zdaj mora biti že tam. Noči še ni konec in psi me bodo preganjali dalje.“

Vrgel je krog sebe dežni plašč in stisnil podenj samokres. Odprla sva vrata, vihar se je ves moker pognal čez prag. Zavijal je v dolgih sapah, a iz premolkov med njimi je bilo slišati zvon, ki je zateglo bil uro na Taboru.

Spogledala sva se: navzlic brezupni noči je blede, malobesedni duhoven tam gori hodil vsako uro bit čas z zvonom — ura na zvoniku je že leta stala — da je tako svetil cilj komu, ki bi bežal; kakor sleherni večer, kadar luč z njegovega okna ni mogla v megli seči čez mejo za kažipot.

„Komu neki zvoni nocoj?“ sem skoraj pomilujé vprašal.

„Nikomur,“ je dejal Bill, „Kdor si upa nocoj čez, mora imeti veliko vero... ali velik strah!“

„Ali veliko ljubezen,“ sem rekel kar tako, da bi napol v šali končal. Bill se je v odgovor zakrohotal, mi zaprl vrata ter se s smehom vred izgubil v dež.

Skoraj tisti trenutek je strela ugasnila luč. Teme sem se zveselil; tako bom lahko še bolj sam, do jutra morda, ne da bi mi svetloba vzbujala zadrego pred lastnimi mislimi. Hotel sem poiskati cigarete, toda križajoči se bliski pred oknom so ves prostor in predmete v njem spreminjali v neulovljivo begotanje senc, da se dolgo nisem mogel znajti. Preden sem se spet stisnil na ležišče, so se znova odprla vrata in z nevihto vred se je skoznje zarezal Bill:

„Preklicujem prejšnjo nevero v veliko ljubezen. Rodila se je, tu jo imaš! Ko se bom lahko vrnil, me pokliči na X-3!“

Naglo je zaloputnil vrata ter me pustil v vprašujoči zmedenosti. Če ne bi bil takoj nato posvetil dolg blisk, ki je nekaj trenutkov visel čez polovico neba, bi morda še kdo ve do kdaj ne razumel, kaj je. Tako pa sem v tisti trepetajoči svetlobi precej po prvem osleplenju zagledal ob zidu sloko senco, kronano s svetlimi, malce na rdeče ubranimi lasmi, in med njimi razprte sinje oči, ki jih ni bilo moči zamenjati.

Nisem se mogel premagati, da ne bi bil prej surovo kakor začudeno vzkliknil:

„Nina! Pri vseh strelah te noči — kaj nosi tebe sem to uro?“

Moj glas jo je udaril, da si ni upala od vrat bliže in je samo napol glasno zajecjajala:

„Saj veš kaj... Rada te imam!“

Ta odgovor, ki me je bil že tolikokrat spravljal v obup, odkar si je zamislila, da je zaljubljena vame, me je dvignil, da bi jo skoraj obrnil skozi vrata ter sunil v temo. A bil je samo preblisk nagle, nenadzorovane jeze, zakaj ko se je tisti trenutek spet vrnila luč, sem zagledal njene plašne, proseče oči in njo vso, stisnjeno vase od dežja, mraza in razočaranega pričakovanja.

Zasmilila se mi je, da me je bilo sram prejšnje jeze. Stopil sem k njej, jo izvil iz curljajočega površnika in oglavnice, ji poravnal lase ter jo hotel odvesti sedet. A komaj je imela proste roke in je čutila moje prste na čelu, se me je vsa oklenila, da sem se moral boriti z njenimi ustnicami ter z objemajočo silo njenega vdanega telesa, ko sem jo skoraj nesel proti ležišču. Stežka sem ji razklenil roke izza svojega tilnika ter jo spustil na postelj, preden me je utegnila povleči k sebi. Primoral sem se, da bi čim ostreje ponovil prejšnje vprašanje:

„Kako neki prihajaš sem ob tem času? Veš, kaj počenjaš? V kaj spravljaš mene in sebe? Kaj bo rekla ter storila mama? Pa Longford?“

„Mama,“ je zamahnila z roko ko nad nečem, česar ni; „mama je prvič zdoma in drugič misli, da sem z Longfordom v klubu. Izprosil se me je za vso noč. A po dveh urah plesa sem ga prepričala, da me boli glava ter sem mu ušla... spat... Tom mi je povedal, da si v službi in da pojde opolnoči tudi on na postojanko... Razumel me je in me počakal pred domom z jeepom. Bila je huda vožnja, a zdaj sem tukaj, sama s teboj, do jutra... in te imam rada...“

Zaprila je oči in si te besede ponavljala, ko da se z nečim igra.

Obrnil sem se od nje in premišljal, kaj naj storim, kajti vse skupaj se mi je od trenutka do trenutka zdelo bolj nemogoče.

Z Longfordom sva bila po čudnih naključjih prijatelja na smrt, tako da bi bilo na moč grd greh, če bi med naju vrgla senco celo bolj dragocena ženska, kakor je bila to dekle.

Drug drugemu sva dolgovala življenje. Ko so oni petinštiridesetega leta rinili rdeče s Koroškega, sem bil njegov tolmač in sem tistega čudnega junijskega dne v gozdu pod Kepo zbil enemu izmed njih iz rok brzostrelko, tik preden je utegnilo iz nje udariti v Longforda. On pa je še tiste jeseni razbil jeep in skoraj sebe, ko je zvedel, da so me v Trstu ugrabili. Nekako je našel sled za mano, se prevrnil v zasedi, a me je vendarle malo pred mejo po razjarjenem streljanju napol zadu-

šenega potegnil iz njihovega zrešetanega avtomobila, še preden so me omamljenega utegnili ubiti.

K Ninini materi, mladi vdovi, sem ga uvedel brž potem, ko so naju premestili v Trst. Z njo sva se poznala še od tedaj, ko sem slikal, in je na moji edini razstavi nekaj pred vojno kupila tisto „Lepo Vido“, katero sem zdaj hodil gledat k njej kot edini zaznatni spomin marsičesa, kar je bilo. Dasi ni marala Amerikancev — in ji jih tudi ni bilo treba marati, saj je bila bogata — ji je bil Longford s svojo malce zasenečeno resnostjo in nekam otožno molčečnostjo všeč. Kmalu se mi je začelo zdeti, da ima ob vsakem njegovem novem obisku svetlejše, bolj iščoče oči.

On pa se je takoj v začetku obrnil k Nini, ki se je vprav dobro razbrstela v zunanjo zrelost in jo je vabilo vse novo in tisto, kar je zvenelo po novem, posebno po prepovedanem. Mati se je s komaj zaznatno trpkostjo takoj zatajila ter puščala hčerko z Longfordom. Jaz sem bil tiste mesece hote pozornejši do nje, da bi laže prebolela, če je bilo kaj prebolevati, in sem jo skušal zamotiti s pripovedovanji o svojih prigodah, o srečanjih z ljudmi in z daljami. Sem pa tja se mi je hotelo zdeti, da me poslušala bolj Nina, zakaj navzlic prehiteli zrelosti in navidez ciničnemu ovladovanju življenja je bila navsezadnje le preprosto in skoro otročje romantična. Kdo ve zakaj se ji je ob tistih pripovedih začelo zdeti, da bi utegnil jaz biti možki, ki zna življenje in resničnost spreminjati v romantiko... Skratka, mislila je, da se je zaljubila v nekaj, kar ni bilo res.

No in lepega večera sem odhajaje od njih našel v žepu površnika divje pismo; mešanico njenih zaljubljenih sanjarij in preveč prijemljivih utrinkov iz tistega, kar je brala, ali morda nehote doživela, in kar je jemalo pristnost prvemu. Nisem se ji ne z besedo ne s pogledom izdal o pismu, pač pa sem s pretvezami začel redčiti obiske pri njih.

A ni pomagalo nič. Z očmi, z iskanjem bližine, z begotnimi prijemi, z vsem vedenjem je bila neprenehoma za menoj ko oblak za popotnikom, ki beži pred dežjem.

Longford jo je imel preveč rad, da bi kaj videl pri njej; glede mene pa je bila tako vsaka senca dvoma daleč od njega. Ninina mati je bila obzirna kot vedno in je molčala. Samo včasih se mi je zadelo, da je v kakem begotnem smehljaju izdala poblisk maščevalne zadovoljnosti. Sem pa zaradi vsega trpel preveč nesmiselne neprijetnosti in zadrego. Če ne bi šlo za Longforda, bi bil za ozdravljenje Nine moral pač izbrati edino pot: vdati se ji in jo razočarati.

A zdaj je s tem, ko je nočoj priblodila sem, dosegla isto, ko če bi sam tvegala prelom in konec takó. Ne Bill ne Tom ne bosta pri vsem gentlementstvu dolgo molčala. Nine ni Longfordu, najbolj zadržanemu in neamerikanskemu med njimi, privoščil nihče — bila je preveč lepa in vidna; vrh vsega pa je bil on zdaj še naš poveljnik.

Iskal sem in premišljeval ter vedno manj vedel, kaj naj bi storil. Bilo je kakor katero izmed tistih vročičnih sanjskih stanj, ki niso navsezadnje nič, toda človek je v njih tem bolj neogljen, čim dalje jim daje trajati.

Nenadno sem se zdrznil — morale so me zboosti Ninine oči, zakaj ko sem se sunkoma obrnil, sem videl, da se je vzbela ter sprašuje in pričakovaje strmela vame.

Pogled nanjo mi je še bolj prisebnil nesmiselnost tega stanja: na potlačenem vojaškem ležišču, med sivino dveh golih sten, ki sta se spajali v kotu nad njim, je bila v tisti krog sebe razprostrti, zlati in rdeči večerni obleki kakor neresničen, ukraden cvet v tatinskem brlogu. Na naramnici, ki ji je zdrsnila na laket, je uveval granatov popek. Rdečina obleke me je bodeče spominjala na nekaj, kar je bilo čisto blizu, a česar se nisem mogel domisliti.

„Ne!“ sem dejal kar se je dalo trdo. „Ne boš tukaj niti minuto. Ta trenutek pokličem Billa in jeep, da te odvede domov! In potem sva končala, z vsem in za vselej!“

„Nisva,“ je vzkliknila s trmastim ognjem v očeh in zdelo se mi je, da se bo pognala name. Obleka se je v nemirnem sunku telesa povsem razplamenela okoli nje

ter bliskoma premostila čas za leta nazaj: prav tako, blesketajoče se rdečo je nosila Lida tisti davni večer, ko se mi je prvič in skoraj napadalno približala. Bila je ko granatov cvet s kapljo noči na sredi...

Stopil sem k radiu, da bi dobil zvezo z X-3, a tedaj je spet treščilo, da se je ves prostor zamajal. Luč je dvakrat, trikrat pomežiknila ter zamrla.

Ko se je grom razdonel, sem med pljuskanjem vode v vrata in okna zaslišal, da Nina ihti.

„Strah me je,“ je tožila in me klicala k sebi. Zasmilila se mi je in sedel sem k njej.

„Tako se bojim strele!“ je trepetala in se stiskala bliže.

Saj jo bo streslo, če jo zdaj pošljem od tod...

Pokril sem jo s svojim plaščem, ji napravil vzglavje ter jo skušal pomiriti z roko kakor otroka. Groza je dolgo ni popustila, tako da me je začel zmagovati polsen s tisoč nemirnimi blodnjami...

Zagledal sem pokopališče, neskončno, čigar grobovi brez slehernega križa so se izgubljali v obzorju. Sredi njega je bil podrt križ vrh ogromne školjke, iz njega je poganjalo granatovo cvetje, polno črnih muh. Na križu je sedela Lida v tisti rdeči večerni obleki; razgaljena, da sem moral pobesiti oči, in je imela tri krvave roke. V eni je držala svoje srce, v drugi srp in kladivo, v tretji knjigo o ponarejenih potnih listih ter me vabila, naj jo poljubim...

Ne vem kako čez dolgo ali čez kratko sem se zmedeno zdrznil in se stežka zavedel, kje sem. Začutil sem, da se Nina drugače ko iz strahu stiska k meni in mi šepeta:

„Imam te rada... imam te rada...“

Bil sem preveč nejasen in od čudnih sanj prevzet, da bi bil mogel biti brezobziren, kakor sem se zavzel, da bom, in kakor bi bilo prav. Šum dežja in motujava iz nedavne dremavice sta me zavedla v trudno, enolično, napol zavestno govorjenje.

„Vidiš, Nina, ni res. Ne more biti res. Rad imeti se ne pravi, misliti si, da je tako; se ne pravi, biti zaverovan v nekaj, česar ni, ali v nekaj, kar si samo želiš, da naj bi bilo. Rad imeti, se da človeka vsega; takega, kakor je, ne takega, kakor si ga sanjaš... Kaj veš ti o meni, kakšen sem res. Človek... to ni videz, ne utvara, ne beseda, ne zanimivost, ne izkušnost, ne up na prigode ali kar koli takega...“

Premolknil sem, če bo kaj odgovorila, pa ni. Le njena roka je skoraj boleče stiskala mojo, a sem le nadaljeval:

„Če človek misli, da je to moči imeti rad, potem lepega dne odkrije za zunanjšino praznoto, dolgočasje, naveličanost; morda še samotno srce, ki so ga že kdaj odvadii ljubezni; neutešenost, ki še sebi ne more dati ničesar... Kako naj potem rečem, da bom kar koli, recimo, tebi? Kaj veš ti, kaj je srce... Prav za prav nihče tega ne ve več. Pozabili smo, ali pa so nam dopovedali, naj. In tako romamo od znote do znote, od bolečine do bolečine, od praznote do praznote... pogubljammo sebe in čas. Nečesa nam manjka, pa si ne vemo priznati, česa. Ne vemo, nočemo, nas je sram, a včasih bi le radi. Srce je potni list za ljubezen... nazadnje za vse... Brez njega ni moči vzdržati na tej primorani poti.“

Bil je tiste vrste samogovorov, s kakršnim spravljam v osuplost in celo v strah, kadar sem toliko meglen od vina, da se sam pri sebi še lahko norčujem iz ljudi, ki vidijo v taki ubranosti odkritosrčnost in resnico. A zdaj nisem bil tak in mi ni bilo do norčevanja.

„Kaj imajo potni listi opraviti z ljubeznijo... z menoj... s to zastonsko nočjo?“ je vprašala Nina, a bolj radovedno ko naveličano. Zato mi ni ubila volje, ne vzbudila sramu, da ne bi govoril naprej. Povzel sem počasi in potihom kakor prej:

„Imajo. A to je težko razumeti in še teže razlagati. Sem star popotnik po svetu, po življenju, po samem sebi. Precej dobro vem, da je moči prav priti na cilj, le če imaš vse v redu. Tisto, kar žene na pot kamor koli, kjer gre zares, za vse, mora

priiti iz dna človeka, iz bistva, iz klica usode. Brez tega ni moči postati ne spremi-njevalec sveta, ne prerok, ne svetnik, ne stvarnik novosti ali bodočnosti, ne rodnik življenja, ne ljubi; nič. To je potni list. Brez njega si romar mimo cilja. Nekje sredi poti se zaveš, česa ti manjka, ter se znajdeš v ilegalni pred samim seboj, pred časom, pred ljudmi in pred Bogom, če ti je kaj do Njega. Takrat si na razpotju, odkoder ni moči nikamor.“

„Ne razumem!“ me je ustavila. „In nočem, da bi razumela. Vse skupaj ni drugega ko izgovarjanje, odslavljanje. In ta noč, za katero sem tvegala vse, se bo razblinila v nič kakor nevihta...“

„A bi rad videl, da bi razumela. Premlada si in prelepa, da bi tega ne želel. In bilo bi le več, ko če pojdeš od mene samo iz zamere. Če bi kje dobil tisto knjigo o eni vrsti takih ljudi, o onih, ki so šli brez potnega lista v revolucijo, bi ti jo dal in bi se ti morda vse odprlo.“

„Nočem knjig. Hočem... tebe!“ je dejala še vedno po otročje zagrizeno, a zdelo se mi je, ko da z nekaj pomisleka; nič več tako prepričano in zavzeto ko prej.

Vendar mi je bilo zdaj teže govoriti. Moral sem se skoraj siliti, da ne bi ostal sredi poti, ko sem znova začel:

„Povedal ti bom zgodbo o nekom, ki je bil brez takega potnega lista...“

„Storije! Samo storije!“ me je ustavila, preden sem končal misel. „Še nocoj mi ne znaš, nočeš dati drugega. Ne maram jih; nobene več...“

„Včasih si jih marala...“

„Sem. Še preveč! Spravile so me tako daleč, da lovim nocoj tukaj praznino in se tešim z jokom ter s tem tvojim dobrotnim pomilovanjem, ki govori samo, kako sem neumna...“

Vedel sem, kako se ji razpoloženja naglo prevračajo in sem se hotel ubraniti grozečega izbruha. Zato sem nadaljeval, ko da ni rekla nič:

„Dam ti besedo, da bo ta zgodba poslednja, ki ti jo povem. Morda boš doumela, za kaj gre. Pri njej in pri tebi.“

„Je ženska v njej?“ je vprašala nezaupljivo, s prizvokom vnaprejšnjega so-vraštva, ki ni slutilo drugega ko teknico.

„Ženska...“

„Hma! Kdo drugi bi le mogel biti... v tvoji storiji. In še sprašujem!“

Nisem se maral meniti za bodočo pripombo in sem pravil dalje:

„Ko sem jo spoznal, je bila mlada skoraj ko ti. Lovila je privide, drugačne ko ti, a le privide. Morala se je zbuditi v resnici, ko je bilo že zaman. Vsaj zdi se mi, da je bilo tako.“

„Živi?“

„Ne vem. Vem, da igra vlogo, ali da jo je igrala do zadnjega. Važno, krvavo vlogo: vsako, samo tiste ne, katero bi bila morala in katero bi bila najbrž najbolj hotela.“

„Kje je zdaj?“

„Na oni strani. A zadnje čase mora z njo nekaj biti. Ni slišati več o njej. Dostikrat me na lepem vznemirja kakor ljudje, ki mnogo mislijo na koga. Kaže, da se je njej in njej podobnim podrli lončeni bog, za katerega so dopovedovali, da je ideja, absolutnost, potni list, vse. Znašli so se v praznini; v senci konca...“

„Je lepa?“ je hotela vedeti; njene misli so potovale po drugem tiru kakor moje.

„Ne vem.“ sem odgovoril. „Včasih se mi je zdelo, da je...“

„Takrat, ko si jo imel rad?“

„Recimo...“

„Kako ji je ime?“

„Lida...“

„Lida? Te nisi še omenil.“

„Ne. So stvari, ki jih človek ne jemlje v misel nikomur razen sebi. Tiste, po katerih ni drugega spomina ko... bolečina...“

„In kje si jo srečal?“ je za spoznanje sovražneje vprašala Nina.

„Na plesu. Pred dolgimi leti. V noči beraškega, mladega študentovskega veselja; takrat, ko se nam je prvič in zadnjič vse v življenju prepletalo tako kakor sklenjeni prsti: sanje, resničnost, ljubezen; celo vzori, v katere smo še verjeli...“

Na lepem sem se zaslila, da spet govorim tako, kakor bi smel le sebi in še sebi brez besedi. Skoraj me je obliil sram, a nisem mogel drugače. Bil sem ujet v spomin, ki je imel že povsem dognano podobo in ga je bilo moči pripovedovati samo tako. Vsak drobec človekove usode ima svoj slog, ki se mu ne da uiti, četudi bi najrajši pljunil nanj.

Nina je molčala in me tako silila h govorjenju.

„Morda je bila bolj izredna ko lepa, in skoraj edina, ki je bila bogato, preračunano oblečena; po barvi nekako tako kakor nočoj ti. Površen in nezadovoljen, kakor sem bil, sem zmeraj iskal izrednosti, in tako me je opozorila nase. Ko sem videl, da se mi hoče bližati, sem se ji umikal, a le iz igre in iz volje, da bi se čim zadržaneje dobila. Preden sva prvič plesala in spregovorila, se je tako od daleč zgodilo vse tisto, za kar bi bilo sicer treba pol noči besed. Motilo me je samo, da je bila že od prvega prijema rok bolj voljna, kakor bi pričakoval: to se ni povsem ujemalo z njenim mladim, nedolžnim videzom. Bilo je..., kakor nekaj naročenega, preračunanega; nekaj čisto majhnega sicer, a le toliko, da ni vse zvenelo, kakor bi moralo. Imela je lepe, čudnega ognja polne, žalostne oči, ki so vlekle nase bolj ko kaj drugega pri njej. V začetku tistih prvih ur si je bila na moč v svesti sebe in je hotela biti kos obema. Na koncu noči, ob slovesu, se mi je zdela mila, a razočarana, ko da se ji je podri nekak načrt.“

Spet sem pomočal; spet se me je lotevala zadrega zaradi pripovedovanja, a bil sem še bolj ujet ko prvič; kakor v sanjah, ko ni moči uiti. Čakal sem, da bi Nina kaj vprašala, ali vsaj kaj posmehljivega pripomnila, pa ni prišlo nič. Moral sem govoriti naprej.

„Drugi večer sva se šla iskat v park. Prav za prav se ni bilo treba več iskati... Ti še nisi bila v tistem mojem nekdanjem mestu. Zdelo se je ko ustvarjeno za ljubezen. Prav v srce se mu je stezal vedno mlad gozd in ga zapeljeval v svojo samoto. Ta večer se mi je zdelo, da ni tam drugega ko tih, novi sneg, zvezde zvodnice in midva. Ko sem ji hotel prvič pogledati prav od blizu v oči in jih je zapirala, da bi me pritegnila še bolj k njim, se je zgodilo nekaj čudnega, neodgovarjajočega, neresničnega. Ko da je udarila vanjo nerazumljiva zapoved, se je kljub vsej vdani volji, o kateri se ni bilo moči motiti, ledeno vzpela, otrdela, me odrinila od sebe, a ne da bi me spustila ter me z borečim se, na silo tujim glasom vprašala...“

Še preden sem utegnil povedati, kaj, je iz radia v kotu udaril nujen službeni klic, ki mi je bil že tako v krvi, da sem bil ob njem pri priči navajen pozabiti na vse; tudi nase.

Planil sem k aparatu, ki je jecljal iz slušalk:

„Pridi sem!... Na X-3!... Takoj... Vseeno... moraš takoj sem; ponavljam, takoj...! Čuden, važen človek... Pred nekaj minutami... Nisi slišal streljanja? Ne vem, kdo, a doslej najvažnejši... Minister, ali kaj podobnega, če smo prav razumeji... Potrebujem tolmača kakor še nikoli.“

„A kdo je, za Boga? Vsaj to povej!“

„Eno tistih vaših nemogočih imen,“ je razburjeno grgral Tom. „Vsekakor zelo važen človek! Nujno!... Takoj sem!“

Hotel sem vedeti kaj več: če je ranjen; če je sam; če je... A Tom je oddal samo še znamenje o koncu pogovora ter me nezadovoljenega prepustil dolžnosti.

Vrgel sem slušalke na mizo in, ne da bi se menil za šekle, pograbil dežni

plašč ter se zapodil v temo. Noči in njenih čudnih resničnosti je bilo konec; vsakdanjost se je začela tako sunkovito, da človeku ni utegnilo biti niti žal.

Jeep ni hotel vžgati. Moral sem drezati v stroj, da bi mu pomagal. Dež mi je zoprno toplo lil čez roke, ko da mi nekdo neopazno pušča kri...

Ko sem sedel v vozilo in ga pognal, sem videl, da je zadaj Nina. Nisem imel ne časa, ne volje, da bi jo podil, naj ne hodi z menoj. Bila mi je na lepem tuja, ko da se nisem še prejle pogovarjal z njo od blizu in o stvareh, ki...

Vozil sem po nevihti napol slepo. Gnalo me je nekaj, čemur nisem utegnili iskati imena.

Na točki X-3 je bilo svetlo in živo. Vsi trije s postojanke so nepotrpežljivo čakali ob goli vojaški postelji, na kateri je ležal nekdo, pogrnjen z Billovim površnikom, izpod katerega sem videl samo zablatene škornje. S postelje je utripala voda, v katero se je zdaj pa zdaj razblinila kaplja krvi.

Bill je sedel ob zidu na drugi strani, nasproti postelje. Steklenica z ginom je bila prevrnjena ob njegovih nogah. Gledal je v tla, v roki je pijano pozibalva samokres.

Odrinil sem prijatelje, ne da bi bil kaj rekel. Obmolnili so. Moral sem biti čuden na pogled, da mi ni nobeden dejal besede ter navzlic nuji, s katero so me poklicali, hotel ničesar od mene.

Na zglavju sem zagledal oglat, postaran obraz. Izpod uvele kože so udarjali obrisi zagrizene lobanje. Osiveli, vlažni lasje so se lepili ob upadla lica kakor razmočena prst. Glava me mi spominjala na nič; niti na to ne, če je moška ali ženska. Oči v njej so bile zaprte; zdela se mi je ko ugasla svetilka.

Sunil sem pokrivalo z glave ter oddal mokri plašč komu ob sebi. Šum je ranjenca na postelji splašil, da je odprl oči, ki so brž obstale na meni. Najprej so strmele topo kakor na lepem prebuženemu bitju, potem se je v njih počasi začel vžigati čuden, žalosten ogenj, ki ga ni bilo mogoče zamenjati niti po toliko letih in niti, ko se je jel spreminjati v sovraštvo.

„Lida?“ sem dejal potih, a tako, ko da sam sebi ne verjamem. Bilo je tudi težko verjeti, čeprav so se dogodki to noč neverjetno čudno podili in vrstili ter mešali mogoče z nemogočim. Po drugi strani me je bilo strah spremembe, ki je z obraza na postelji pričala o vsem zgovorneje, kakor če bi bil bral dolgo zgodovino.

Stopil sem korak bliže. Ženska ni odgovorila nič, le veke je spustila, ko da hoče s tem potrditi, da je res. Potem je spet pogledala, a zdaj ni imela v zenicah drugega kakor strah; siv, brezličen strah živali v pasti.

Bilo mi je, ko da visim nekje v praznini, iz katere ne strmi vame drugega ko neverjetnost in spraševanje; tako nepričakovano in nerazumljivo je bilo vse skupaj. Zdelo se mi je, da je od njenega prvega do tega pogleda potekla neskončnost; da se je v presledku med njima ponovilo nekaj tistih kratkih mesecev, kar sva bila skupaj, ter vseh dvanajst let, ki so bila med nama. Življenje od nekdanj je bilo blizu, da bi ga bil vsega stisnil v eno samo pest.

Lida se je vzpela na roke kakor včasih doma na travi in zašepetala:

„Me boš ubil?“

Če je bilo nocoj še kaj čudnega mogoče, je bilo čudno in nepričakovano to vprašanje. Onemoglo me je zgrabilo, da bi se zasmejal. Tedaj sem začutil, da z desnico nevede stiskam samokres na boku; kdo ve zakaj. Zdrznil sem se in spustil roko, rekoč:

„Ubil? Zakaj?“

V presledku med dihi viharja je nekje daleč zatulil pes. V njegovem glasu sem spet zagledal okrvavljeno glavo otroka od zjutraj...

Streslo me je; skoraj sem se skesal vprašanja. Hkratu sem zaslišal Billa, ki je mrmral: „Ubij jo!“, in Lido, ki je odgovarjala:

„Ker... jaz bi te... če bi bile vloge nocoj zamenjane.“

Spet so se mi misli ustavile in bil sem kakor pred prazno steno, ki se je

vzpenjala sredi nerazumljivih brezen. Vse, kar mi je imela po dvanajstih letih povedati, taka, kakor je zdaj bila, je bilo, da bi me ubila, kakor naj bi moral ubiti jaz njo. Nekoč sem s teh ustnic lovil besede, ki so imele vonj po čem vse drugemu kakor po smrti; ko je ta, zdaj zgrbljena roka, tolikokrat slonela na meni blizu srca, se mi ni sanjalo, da bi se ji kdaj zahotelo stegniti se po moji krvi. Kaj se je zgodilo, da ni ostalo od nje, kakršna je bila, niti sence spomina?

Če bi se dalo, bi jo najrajši Billu pokazal tako, kakršna je bila nekda in mu najbolj prijemljivo odgovoril na tisto vprašanje, kaj je ideja. Tako me je pa bilo strah pred človekom in se skoraj nisem zavedal, da sprašujem nazaj:

„In zakaj... bi me ubila?“

„Ker si izdajalec!“ je zamrmrala sovražno ter s prisiljeno trdnostjo.

Bila je ena izmed tistih nesmiselnih, prežvečenih, do vzdigovanja izkoriščanih besed, ki jih je te nore čase rodila zadrega krivih, iščočih dokazov; besed, ki bolj ujeze, kakor zabole. Slišati jo to uro iz njenih ust, me je sililo nekaj k smehu, nekaj k pomilovanju. Zazdelo se mi je, da skoraj ne velja govoriti z njo; z ljudmi njene misli in življenja je sleherni pogovor jalov in obupen, ker se vrti samo v krogu.

A navzlic vsemu sem nekako čutil, ko da morajo ti njeni odgovori in zagrizenost biti samo velika laž. Čeprav se mi ni dalo razpravljati ali dokazovati, sem morda zaradi tega občutka, in pa, da bi nekaj rekel, le vprašal:

„Izdajalec koga? Česa?“

„Ideje...“

„Katere?“

„Moje... Edine, ki more biti.“

„One od včasih ali tiste, ki je danes nimaš več?“

„Imam in sem imela zmeraj samo eno. Tisto, kateri sem služila. Tisto, kateri si se ti izvil, ko sem te hotela dobiti zanjo, čeprav sem za to dala... vse...!“

„Da! In pri vsej veri in službi si zdaj tu, kakor jaz. Pa drugi poti, seveda, in iz drugega, zapoznelega, poniglavega vzroka. Menda... se ne slepiš, da ta tvoj korak od tam sèm ni spremenil ničesar in da zdaj sebi ni več moči lagati. Če je ideja tam, nimaš ti tu česa iskati; če je ni, je tudi nikdar ni bilo in je vse, kar je ostalo za tabo, laž: revolucija, krvave roke, stiska milijona ljudi, prisilne utvare enega celega rodu; vse. S tem, ko si tukaj, izdajaš ti: v vsakem primeru: ali idejo, če je, ali sebe. Če bi ne bila sama sebi zlagana, kakor si, bi se ti zdaj začela tragika: zavest o odgovornosti za zlo in laži, za izgubljeno življenje in potem morda... očiščenje, poravnava računov. A če se še slepiš, da si res v službi čemu, potem je pot zate samo ena. Ne sem, temveč v nič.“

Molčala je, skoraj ko da bi se kaj trgalo v njej. Toda že čez trenutek jo je zmagalo tisto, kar se ji je še vedno zdelo, da mora biti in je odgovorila:

„Ideja je ostala, ker... ker ne more miniti. A če ji hočeš služiti, je treba živeti... Na oni strani... to ni več mogoče...“

„Treba je živeti; to je tisto! Pusti idejo, ki vam nikoli ni bila drugega ko krvava dekoracija za to povprečno a edino resnico. Hoteli ste pač živeti, nič drugega; po svoje, zase, v čim manjšem krogu; uživati v nekaj izbranih zaključeni slaj oblasti, ugodje redke svobode ob nesvobodi vseh, potisnjenih v jarem, da je za vas užitek bil bolj dragocen. Sreča ni nič, če so je deležni vsi! Zato je bilo treba onesrečiti vse, ne? Zdaj se je nekdo izmed vas polakomil in hoče biti v tem še bolj sam in še bolj edini. Storil je z vami tako, kakor ste vsi skupaj storili v revoluciji z večino. Za kaj vse mora biti pri vas sinonim čistka! Ne upate si priznati ničesar niti, kadar bi lahko! In v hipu ni pri tistih, ki so potegnili kratko, več ne ideje, ne ničesar od neomajnega gradu dialektike, laži in obljub o zvestobi do konca. Ostane samo še zvestoba sebi; strah za tisti kvadratni meter kože, ki ji je tako in tako že pisan piškav konec — edino čemur ste zares in zmeraj služili, a ste si jo hoteli za vekomaj zavarovati... z idejo! Za to bornost ste gonili umirat

vojske, sami pa si ne upate umreti niti zase! Ko ste izdali vse, izdajate na koncu še sebe. Nihče od nas, ki ste ga dobili v roke, ni umrl tako poniglavo kakor Mario, Boris, Edvard, Luka in drugi te dni. Človek želi ob vsem tem samo, da bi jo spet odnesel vsaj stari vetrogonec Radko ter vam pisal v spomin komedijo. 'Veliko sleparijo', recimo..."

Gledala me je topo z znova ugaslimi očmi, ko da ji zdaj, ko je ušla puškam, katerim je pred mesecem še sama zapovedovala, nič več ni mar. Šele čez čas je spet spregovorila:

„Rajši povej, kaj misliš storiti z mano. Me boš ubil?“

„In če bi te?“

Vprašanje ji je znova podnetilo strah v očeh. Planila je pokencu, a preneglo, da je zaječala ter se stisnila za levo ramo. Med prsti ji je pripolzela kri; bila je obstreljena.

„Kako, da je niste obvezali?“ sem se obrnil k onim.

„Ne pusti! Hoteli smo s silo, a se je bila pripravljena tepsti,“ je povedal Tom, ki je držal v rokah zapisnik in svinčnik.

Lida se je zbala, kdo ve česa, in je stegnila roko, ko da se hoče ubraniti nevarnosti, ki bo prišla iz našega tujega pomenka. Od prstov ji je kapljala kri. Zdelo se mi je, ko da jo spet gledam v sanjah od poprej, ko je v strahu prosila:

„Ne, ne boš me ubil... Saj me ne moreš... Nekdaj... si me imel rad...!“

„Kaj ti tveže?“ se je iz svojega grozljivega čemenja prebudil Bill ter vzdignil samokres.

Tom ga je mahnil po roki, da mu je omahnila, jaz pa sem dejal:

„Nič... Bleda se ji... kakor se ji je vse življenje!“

Prijatelji so se spogledali; niso razumeli ničesar. A nisem se utegnil meniti zanje, zakaj Lida je naprej silila vame:

„Kaj boš storil z mano?“

„Jaz nič! Nimam ti česa storiti. Samo prevajal bom, kar boš hotela povedati tem tukaj.“

„Opravimo na kratko!“ je dejal Tom. „Krvavi. Treba bo z njo na ambulanto, ko se ne pusti obvezati. Kdo je prav za prav?“

„Lida S... Bivši minister za ideološko vzgojo... Bivši član Centralnega komiteja...“

„Sem prej le prav razumel,“ je rekel Bill. „Torej celo ministri beže?“

„Ti prvi, kadar je treba,“ sem mu odgovoril zase, ko da si le mislim. „Drugi morajo ostati in plačevati za tisto, česar niso zagrešili. Ministri se morajo rešiti, brez njih ni nobene nove bodočnosti!“

Bill je med tem vstal ter gledal, kaj je zapisoval Tom. Na lepem se je zakrohotal, da smo se presenečeno ozrli vanj. Iz oči mu je udarjala pijana otožnost, kakor že ves dan in ves večer. Zamajal se je tistih nekaj korakov do postelje, bil je videti še večji ko sicer; velikanski. Postrani je rinil glavo naprej in pretrgano govoril:

„Minister...! Minister..., ki vzgaja pse... za službo ideji...! Pusti, da jo ubijem!“

Tipal je za samokresom, ki ga je bil vtaknil v žep. Ni kričal, toda njegove trdne, kamnite besede so vzbujale grozo bolj, ko če bi rjovel.

Lida si je potegnila plašč čez glavo ter pod njim drhtela.

Tom je pomignil vojakoma, ki sta pograbila Billa za roke ter si ga prizadevala spraviti stran.

„Bodi pameten, Bill!“ ga je miril. „Naša služba ni ubijati, marveč zvedeti, kako in kaj.“

„Meni ni treba zvedeti ničesar!“ je govoril Bill temno ko prej. „Vse sem zvedel davi! Ubijem jo! Za pse; za tistega otroka s pregriznjanim vratom; za znorelo mater; za ta prekleti dan; za vse hudičeve noči, ki sem jih moral prebiti ob tej

meji. Pusti, Tom, da jo ubijem in vržem čez skale za psom od zjutraj; da dam onim tam čez enkrat po pravici zaslužiti plačilo od glave...!"

Začel je tuliti kletvine, žile na sencih so se mu izbočile in čelo mu je trpelo od srag. Bolečina in mračna volja sta ga spremenili tako, da ni bilo skoraj nič človeškega na njem. Kazalo je, da mu vojaka ne bosta več kos, posebno, ker je bil samokres nekako že potegnil iz žepa.

Prišel sem ga za roko, v kateri ga je držal, pomignil Tomu, naj neha vpiti nanj in mu začel dopovedovati.

„Bill,“ sem dejal, „pusti jo. Ne velja, saj je več ko ubita: razočarana! Življenje mora biti zanjo hujše ko deset tvojih krogel.“

Bill me je nekaj trenutkov gledal, potem so se mu začele oči megliti. Roke so mu počasi omahnile ob telo in dal se je odvesti na klop, kjer je bil poprej. Obrnil sem se proč, a sem še slišal, kako je nekam vdano mrmral:

„Otrok... Jezus... kri... psi... jaz... vse...“

Glava mu je sunkoma udarila na prsi, potem je občemel brez glasu.

Spogledovali smo se; nihče ni dobro vedel, kaj bi, obkoder ni spregovoril Tom:

„Zapisnik moramo sestaviti. Vsaj približen. Sprašuj naprej!“

Nina je med tem od nekod sedla na posteljo, odgrnila Lidi glavo, ji gladila lase ter ji nekaj dopovedovala. Bila je mirna in je gledala nekam presunljivo, ko da dosti razume. Kar ji je pravila, je moralo Lido precej prevzeti, zakaj tresla se ni več, samo zdaj pa zdaj je še plašno pogledala po Billu.

„Imaš dokumente? Potni list?“ sem začel spraševati.

„Nimam.“

„Brez dokumentov,“ sem narekoval Tomu. „A poznam jo... kakor vidiš.“

Potem sem znova vprašal:

„Res nimaš potnega lista?“

„Ne,“ je rekla in pomolčala, nato je potihoma dejala: „Ga nisem nikoli imela.“

„Tudi ponarejenega ne?“

„Nikakršnega...“

Povedala je to, ko da ni nikoli v življenju imela ničesar. Njen žalostni odgovor me je udaril navzlic zaničevanju, ki sem ga prve trenutke srečanja čutil do nje. Nenadno mi je bila nemočen, zapuščen, strt, splašen človek in nisem mogel nadaljevati s spraševanjem.

„Tom,“ sem rekel, „to žensko sem nekoč poznal tako, kakor je žensko sploh moči najbolj. Razumeš, da imava kak svoj račun, ki se zasliševanja ne tiče. Morda bo bolje, če opraviva najprej midva...“

Tom je skomignil z rameni, ko da vedno manj razume, se obrnil in šel k mizi, za katero so posedli vsi. Bill je očitno zadremal, zakaj ni dal znamenja, da bi kaj videl.

Šel sem nazaj do postelje, sedel in se sklonil bliže razoranemu obrazu, čez katerega so sem pa tja podrhteli Ninini prsti.

„Ne, nikoli ga nisi imela, potnega lista,“ sem pritajeno povzel pogovor, ki se je pred trenutki pretrgal. „Nisi ga imela tisti večer, ko sem te med snegom in zvezdami hotel vprašati za ljubezen, ti pa si prej hotela vedeti, če sem... komunist. Jaz sem takrat iskal tvojih oči in čutil samo, da si ženska, ki jo imam rad, in ti si čutila prav tako, a si tlačila edino resnico v sebi in si dopovedovala, da ti mora biti tudi tisti trenutek samo za idejo, kakor so ti naročili. Vdinjala si se ji, ne ker bi bila verjela vanjo, marveč ker si mislila in so ti govorili, da se boš samo po njej maščevala nad ljudmi, katerih nekdo ti je prvi ukradel sanje in telo. Ni te bilo drugega ko razočarano srce, ki ni vpilo po revoluciji, marveč po varni roki, v katero bi se bilo skrilo in se v njej oddahnilo. Slabo ponarejen potni list za revolucijo, tisti, s katerim si šla vanjo ti in še kdo drugi! Imela si me rada, a si mislila, da bo izdaja, če me boš zavzela zase, kakor bi bila tako rada, in ne za idejo, v imenu katere so te pošiljali v naskok na moje srce in na mojo strast...“

Videl sem, da nimaš potnega lista za nič, kar si delala tiste dni v svojem vinogradu, kamor si me o počitnicah spravila z obljubo o nečem drugem kakor o tečaju, ki si ga v brk obema srcema hotela privediti tam in mi dati nekaj ljubezni kvečjemu kot plačilo za dober izpit; morda za prošnjo po vstopu med vas. Takrat so naju trte in slaveci spominjali, da sva mlada in da nisva drugega ko človeka, ti pa si mi tiste večere oznanjala spreminjanje sveta in človeka po ognju in krvi. Jaz sem ti dajal srce, ti si mi vračala Marxa; sleparska zamenjava, ki si jo nekoč morala plačati! Silila si srce in telo, naj ne bosta drugega ko past za lovljenje v zlagan nauk. A med velikimi besedami si mimogrede udarila viničarko, ženo svojega hlapca, samo zato, ker nama ni prinesla pravega vina... Ob tistem sem videl, kako je v resnici s teboj. Ljubezen — to je bilo edino, za kar si imela pravi potni list, a si ga izgubila. Ko me nisi več zmogla imeti blizu, si vpila o moji izdaji, a si spet lagala. Bilo ti je hudo, res, a ne zaradi izdaje nad idejo, ki ni bila nikoli nič, marveč, ker me nisi znala obdržati zase.

Se spominjaš tistega jutra, ko sem te srečal na postaji uklenjeno; gnali so te v ječo. Smilila si se mi, a si se delala ponosno in nisi vedela reči drugega, ko da sem se prodal... Komu? Bolelo te je samo, da se nisem tebi. Čutila si, da nimaš pravice; da nimaš potnega lista niti za tisto trpljenje, za katero si vedela, da ni tvoje. Takrat bi se bila stokrat prodala za svoje srce; dala ne vem kaj, če bi mi bila lahko naslonila glavo na ramo, tako, brez ideje in evangelijev; samo kot človek, ki je truden...

Nisi imela potnega lista ne tedaj, ne stokrat potem, ko si razočarano nosila ogenj čez tisto ubogo zemljo, ki je zdaj za teboj... Bila si brez njega tisti goreči septembrski večer, ko si me z brzostrelko iskala med razvalinami mojega požgane doma in me nisi našla... Da bi ubila poslednji klic, ki te je spominjal, kako je s teboj in kako si z grmenjem ideje na pohodu lažeš, si izrvala tisto staro vrtnico, ki je objemala hišo; ki je nekoč senčila mojo zibel in ki sem ti pravil, kako jo imam rad... In danes me ne bi ubila zaradi nič drugega ko takrat...

Nisi imela potnega lista v nosem majskega opoju dve leti kasneje, ko si si dopovedovala, kako si zmagala nad vsem, kar je bilo, a si vedela, da ni res. In nimaš ga zdaj, ko ležiš tukaj in se ti je pogreznilo vse, s čimer si mislila, da boš preplamenela in prekrvavila edino resnico, ki je gorela v tebi; ko nimaš več druge poti ko v nič; ko ne čutiš drugega ko strah, da te bo kdo ubil, ko da je ubijanje edina poravnava za vse. Čemu naj bi te ubijal, tudi če bi mi bilo do tega? Nihče bi te ne mogel ubiti bolj, kakor si se sama..."

Premaknil sem se, ker je nekdo ugasnil luč ter mi za trenutek vzel besedo. Videl sem, da se za okni vnema daljen, težak dan. Ko sem spet pogledal žensko na postelji, se mi je zdelo, da se grenko, objokano jutro iskri v njenih solzah.

„Joka,“ sem trudno pomislil in nekaj me je stisnilo. Iskal sem misli nadaljevanja. „Morebiti..."

Nisem mogel dalje. V spomin mi je udaril jecljajoč verz, ki sem ji ga povedal enega prvih večerov in sem ji ga moral ne vem zakaj potem tolikokrat ponavljati;

„Morebiti pa je za temi
trenutki, ki so tako nemi,
kje pot, ki je videti ni..."

Preden se mi je verz izgubil, je sobo preblisknil glušljiv strel. Čutil sem, kako me je po temenu urezal žgoč ogenj. Od daleč sem napol slišal kakor odmev in potem glasove, ki so vpili „Bill!“. Oči so mi bile na mah svinčeno trudne. Ko sem jih s strašnim naporom skušal odpreti, je zasijala vanje gosta rdečina kakor od Ninine obleke. Začutil sem, da mi nekaj vročega polzi čez čelo in čez veke. Potem se mi je zazdelo, da se moja, Lidina in otroka z Jezusovim obrazkom kri zliva v topel zastor, ki mi je škrlatno prekril trudno zavest.

Ko sem bil spet zdrav, so mi povedali, da sem se prebudil šele čez štirinajst dni. Sam se spominjam, da me je zdramilo šepetanje, ki je prihajalo od kdo ve kod. Zdelo se mi je, da sem spal ene same hude sanje dolgo — vedno tiste z Lido na pokopališču. Bil sem vesel, da jih je bilo konec.

Ko sem odprl oči, sem zagledal samo okno, v katerem so viseli rožnati, podvečerni oblaki. Pred oknom je bil vrč z granatovim cvetjem, ki me je kdo ve zakaj stisnilo k joku...

Nekaj dni je trajalo, preden sem si počasi prisebil in obnovil kolikor toliko vse, kar se je zgodilo tisto noč, preden me je zagnil krvavi zastor, a nisem bil trden, če je bilo res tako. Rad bi bil s kom govoril, pa nisem smel. Bolničarka, ki me je spominjala na Nino, mi je dajala novice po kapljicah. Odgovarjala je enozložno; če je povedala kaj več, nisem dojel skoraj ničesar, ker je govorila povsem nerazumljivo texaško ali kdo ve kako cowboysko narečje.

Čez teden ali kaj mi je prvič lahko telefoniral Tom. Hotel se je delati običajno počasnega in malobrižnega, a čutil sem, da mu glas ni zanesljiv. Pravil je polno vsakdanjosti, največ o tem, kakšno pijano slavje pripravljajo v klubu, ko bom spet prvič prišel tja.

„In novice, Tom, novice!“ sem silil.

„Hm!“ je odgovarjal v zadregi. „Bill... je dobil dva meseca bolniškega, zaradi živčnega zloma. Vso pot, ko smo te vozili tisto jutro v sanatorij, je tulil ko dojenec, in pred sobo v bolnišnici prav tako, da sem moral poslati ponj fante od M.P., ki so ga potolkli v kratko nezavest in ga spravili s poti. Ko bosta oba na nogah, bo prišel pote, da te odpelje malo po Evropi. Po bolniškem bo prestavljen v Madeiro; toliko mu je strel v tvojo betico le pomagal...“

„In potem?“

„Potem, hm, kaj bi še bilo? Aha, Nina in Longford sta se zaročila... O tistem njenem izletu k tebi zadnjo noč je seveda zvedel. Dekle je opravljalo neki večer v klubu dolgo sposed, a kaže, da si ti odrezal v njej z vsemi odvezami, zakaj obema je bilo na moč žal, da te nista mogla imeti pri zaroki. Longford je očitno prepričan, da jo dolguje tebi... Saj res, tiste rože na oknu pri postelji so od njiju. Razlagaj si sam, kaj bi pomenile. Menda si v nezavesti dosti govoril o takem cvetju... Pripravi se, da boš za pričo; čez mesec dni bo poroka. Ona bo potem čakala potnega lista, da pojde za njim, ker je premeščen v USA...“

„In ona... druga?“

„Kdo?... Ah, comrade minister! Tisto jutro je seveda nismo več zasliševali. Ker se je tako trmasto branila, je nismo spravili v bolnišnico. Govorila je, da ve, kako je iz bolnišnic moči odvesti kogar koli. Poslali smo jo v hotel. Sicer pa jo je bil strel samo oprasnil... Prve tri dni ni bilo z njo nič, ker je trdila samo, da jo bodo bivši tovariši ugrabili ali ubili. No, če te reči kdo ve, jih je morala vedeti ona... Potem je pa le začela govoriti, tako da ne bi bil človek nikoli pričakoval. Dragocene stvari, kakor še nihče pred njo. Po tebi je spraševala naprej in naprej in bi te rada hodila gledat, ko si bil v nezavesti, a ji nismo pustili. Človek pri takih bitjih nikoli ne ve, kako in kaj. Čez teden dni si je začela upati iz hotela in neko popoldne je šla nekam, odkoder so ji znanci, ki so večkrat spraševali po njej, nujno telefonirali, naj pride, češ da gre za otroka, kako bi ga dobila čez mejo. Napisala je naslov in ga pustila pri vratarju, kakor smo bili zmenjeni za vsak primer, če bi se oddaljila iz sobe. Od tedaj je ni videl nihče več... Hiše, kamor bi morala iti, sploh ni, kakor smo ugotovili še tisti večer. Preiskujemo sicer, a ne velja. Običajna njihova storijsa, saj veš iz drugih primerov! Za to pot pač niso zahtevali od nje nobenega potnega lista... Okay, boy!“

Zaprle je telefon, mene pa je začel dušiti večer, ki je vse bolj krvavo segal skozi okno.

Trst, februarja 1955.

PAUL CLAUDEL

MESOV SPEV

Biblijska zgodba božjega pevca kralja Davida in Urijeve žene Betsabé, oživljena v naših dneh, s sodobno problematiko zapadno krščanskega človeka na poti čez planetarni Poldan, je motiv Claudelove najintimnejše in verjetno najbolj dognane drame *Partage de Midi* — *Opoldanski delež*. Glavni junak tragedije *Mesa* je mož, ki ga je Bog ob deveti uri poklical v svoj vinograd, pa se v človeški oholosti klicu ni odzval. Ob opoldanski uri življenja je, kot David kralj, srečal sredi brezkončnega Oceana *Ysé*, poročeno ženo. Poželel jo je in jo odvezl zakonitemu možu, katerega je kot David Urija poslal v smrt. Prešuštna ljubezen Mesova in zakonolomstvo *Ysé* sta *opoldanski* tragično usodni *delež* obeh za nezvestobo božjemu klicu. Pa je tudi Mesu, kot svetopisemskemu pevcu, blodni greh slednjič v — vstajenje: po grešni ljubezni do *Ysé* najde ob koncu svojih dni pot do resnične božje Ljubezni; od vseh zapuščen tik pred smrtjo ujame spet božjo Dlan in moli svoj veličastni confiteor, ki ga Claudel v izvorniku imenuje „Cantique de Mese — Mesov spev“. (Opomba prevajalca.)

Tu sem v mrtvaški žali svoji!

In na vse strani, na desnico, na levico zrem v gozd plamenic, ki me okroža.

To niso prižgane voščenske, so marveč mogočne zvezdé, podobne slokim devicam, žarečim

Pred obličjem božjim, kot na pobožnih podobah uzreš Marijo prestrašeno.

In jaz, človek, Razumni,

Tu sem razpet na zemljo, na smrt pripravljen, kot na katafalku slovesnem.

Pogreznjen v globino veselja in sredi taistega svetovja zvezdá in množičnih rojev in obredja.

Vidim neizmerno duhovsko Noči, nje škofo in Patriarhe.

In nad menoj je Tečaj in na straneh mojih obzor, in ravník z mrgolevico živalí v šir in čez,

To, kar zovejo Rimska cesta, podobno ozkó zategnjeni opasníci.

Pozdrav vam, sestre moje! Nobena od vas, v blesku vse,
Ne nosi duhá, ona samó, v srčíki vsegá, Zemlja
Je spočela človeka, in vé, kot milijoni belih ovác,
Vé stezate k nji svoje glavé, ki je liki Pastir in svetovja Rešnik!
Zvezde, pozdrav! Sam sem! Ne bo duhovníka k meni, da bi s po-
božno srenjo obdan

Prinesel sveto Popotnico.

A že se nebeške duri

Razmikajo in vojska vseh Svétih, s plamenicami v rokah,

Mi naproti gre, obdajajoča Jagnje prestrašno!

Čemu?

Čemu ta žena? počemu ženska tako nenada na tem brodu?
Po kaj vendar k nama? sva jo potrebovala mar? Ti sam!
Ti sam si bil iznenada ob rojstvu Življenja
Zmaga v meni in obiskanje in ime in zavzetnost in moč in čudo
in odjek!

In ona druga, sva mar verjela vanjo? in da je sreča v objemu
njemih lakti?

In lepega dne sem si izmislil, da ti pritičem in naj se tebi dam,

In kaj bedno je bilo to. A kar sem mogel,

Storil sem, dal sem se,

In me nisi sprejel, in je ona, ki nas je vzela.

In še trenutje, pa bom v obličje tvoje zrl in čutim drget

In strah v Kost moje kosti!

In spraševal me boš. In tudi jaz te bom vpraševal.

Mar nisem človek? Kako se tedaj kot Bog z menoj ponašaš?

Ne, ne, Bog moj! Že te ne prosim ničesar več!

Ti si tam in to zadošča! Utihni tedaj,

Bog moj, da tvoja stvar umè. Kdor je tvoj molk užil,

Za razodetjem več ne žeja.

Kajti ljubil sem te,

Kot ljubimo očem prijetno zlato ali sad, ki ju velja pograbiti.

Radovedne zavrača slava, mehkužne žrtve ljubezen odklanja. Moj
Bog, preklinjam svoj ponos!

Prať res, nisem te ljubil, kot bi moral, marveč da bi znanje in to
ugodje svoje bogatil.

In sem se znašel pred Teboj kot človek, ki zazná, da je ves sam.

Bodi tako! Spet sem spoznal ta prazni nič svoj, spet sem pozelel
slepo snov, iz katere sem.

Trdó sem se pregrešil.

In zdaj me reši, Bog moj, saj je zadosti že!

Zdaj si spet ti, sem jaz! In Ti si moj Bog, in vem, da Ti vse veš.

In Tvojo dlan očetovsko poljubljam, in tod sem zdaj, v tvojih ro-
kah kot bedna stvarca, krvava vsa in strta!

Kot šibek trs pod valjem, kot v stiskalnici tropina.
In ker sem sebičen bil, me zdaj kazniš
S strahotno ljubeznijo drugega bitja!

Ah, zdaj umém,
Kaj je ljubezen! in vem, kaj je bilo, kar si Ti prestal na križu,
pa v svojem srcu,
Če si nas slehernega ljubil
Strašno tako, kot sem jo ljubil jaz to žensko, in kako je, ko hropeš
in se dušiš in krčiš!
Ampak jaz sem jo ljubil, moj Bog, in mi je to storila! Jaz sem
jo ljubil in ne bojim se te,
In višje od ljubezni
Ničesar ni, in tudi Ti nisi nad njo! in videl si, s kakovo žejo, Bog,
in kako s šklepetajočimi zobmi,
In vzpaljen, in v grozi ves in v srhu,
Sem se polastil je! In mi je to storila!
Ah, ti si okusil to, ti veš, prav ti,
Kaj je prevarana ljubezen! Ah, ne bojim se te!
Velik je moj zločin in moja ljubezen je še večja, in samo Tvoja
smrt, moj Oče,
Smrt, ki mi jo voliš ti, edino smrt je, ki odtehta to in ono!
Umriva tedaj in zapustiva ta bedni trup!
Vstaniva, duh moj, in v en udar zdrobiva gnusni okostnjak!
Viš ga, napol že strt, bedno prekrit kot kos mesa visečega, ves
kot nagniti sad na tleh.
Sem res še jaz? Ta pokveka je delo ženskih rok; naj si jo zadrži,
jaz grem drugam.
Svet mi je že ubila in zame ni bilo ničesar,
Kar bi ne bila ona sama in zdaj ubija mene samega.
In glej, tako mi prihrani pot.
Ti bodi priča, da sebi sam ne godim!
Saj vidiš, da to ni mogoče več!
In da moram ljubiti, in zdaj takoj in ne šele jutri, marveč ven in
ven, in da me takisto žeja po življenju samem
In po raznolikosti takisto, in da že ne zmorem več,
Da že ne zmorem biti več še dlje ves gluhi in mrtev!
Predobro vidiš, da sem nekoristen tu in vsem v napotje
In vsem v pohujšanje in v zagonetje.
Zato me vzemi k sebi spet in skrij me, Oče, v svoje krilo!

Poslovenil NIKOLAJ JELOČNIK

VLADIMIR POLANT

ŽELJA PO SEVERU

Telo se je nagnilo od sončnega neba
do zemlje, do zadnjega petja na pobočju,
do tam, kjer objema prah tople vrhove dreves.
Žive črte hodijo preko misli in preko želj.
Samo poldan je ostal med vročimi rokami,
med očmi, ki se razveselijo
dolgih, razpletenih malivov in vonja po mrazu.

Poti in pojoče nebo med rokami zemljé
se razdajajo preobilno mojim željam.
Preveč se razodeva ta veličina nepravih stvari,
ki izlivajo v mene svoj topli nakit.
Vsaka beseda je polna izgubljene ljubezni, neživih moči.
Ceste se družijo in izdajajo svoje umiranje,
ljudje napolnjujejo prazne žareče lagune.

Vendar ni tukaj konec. Pred hitenjem juga
je včasih sinjina drugih skrivnosti.
Jaz bi šel proti očem, ki so resnično zakrite
in mislil na prihajanje in odhajanje.
V zimskem, zadnjem času bi bil to cilj,
kajti samo ob izviru rek, v mraku in tihoti bivanja,
je možno bogastvo pravih pesmi in besed.

VUZMENICE

Bila je velika sobota, njegova osma velika sobota v tem razpotegnjenem in dušečem Cincinnatiju. Marčni hlad je še rinil v sobo, stene so bile mrzle, priskutne v svoji sivi zlobi; tamkaj iz kamina pod velikim zrcalom sredi glavne stene je skušalo blesteti malo toplote in pomladne prijaznosti. Pred rahlim rdečim sojem ognja, plapolajočim v kaminu, je nemirno in težko sopol psiček, ves bel in beden, gluhi in premražen. Počasi je legala toplota na trepetajoče trupelce, z ugodjem miru in spanca je ves prehajal v tisto blaženo občutje miru in zadovoljstva, ki ga psički posreduje svojim gospodarjem, dokler so mladi in živahni; zato pa tudi postoterijo občutje osamelosti, strahu in groze, ko se postarajo in začno admirati. Kolikokrat se mu je zdelo, da prožno in brezskrbno koraka v svet, ko je s tem drobnim bitjem hitel po ulicah; sedaj pa se mu je začelo dozdevati, da se obenem s trzljaji tega malega sostanovalca tudi sam čudno lovi za hipi sreče in veselja.

Kakor je bilo gluho in spokojno občutje bližajočega se praznika v sobi, tako je neslišno in moreče legal jeklen mrak na tisti del mesta, ki je kot pripet visel na šipah njegovega balkona. Prvi bliski velikih reklamnih svetlobnih tabel in napisov so z ulice začeli sikati v sobo in po stenah nervozno plesati. Ropot spodaj na cesti je admiral v predvečerje velikega praznika jutrišnjega dne.

Vedno se je moral otresati vtisa, kako droban in neznamenit je v tej veliki sobi, dasi ga je davila sedaj že več ko osem let. Bog ve, ali se bo kdaj v njej udomačil? Na stene je obesil tistih dvoje slik in nekaj grafik; slike nista bili nič posebnega, toda kako rad je zrl nanji, ker sta mu v harmoniji svojih barv znali posredovati občutje soglasnosti z vsem stvarstvom! Toda videval ju je vedno bolj redko. Kadar ju je še uzrl, so mu švignile barve skozi oči, kakor da se je užgalo nekaj snopov raket. Pokoja barvnih melodij ni več pil z njiju, le poredko ju je dojemal kot predmete, polne vsebine, počivajoče v času tako, kakor da so edine tekmovalke z večnostjo. Včasih je mogel — seveda je bilo to v domovini — preždeti v njih bližini ure in ure; lovil je z njih odenke sence in svetlobe in jim tako kradel skrivnosti stvarstva in onostranstva. Čim bolj pa se je zajedal vanj Cincinnati s tem svojim prisiljenim, zvonkijajočim imenom, tem bolj se mu je odmikal stari svet. Soba je — z vsemi temi prividi — legala nanj tako, kakor je na stare vezave sodniških in zemljiškoknjižnih priložnikov na polici legala plast prahu in komaj zaznatne trohnohe. Prinesel jih je s seboj in hranil, kakor da bi hranil nekaj, kar bi moralo z njim v krsto.

Nocoj pa ga je prevevalo tiho upanje, da se bo ob vsem tem, kar ga je obdajalo, mogel ustaviti vsaj za daljši premor, vsaj za toliko časa, vsaj tako dolgo, kakor so gorele doma na veliko soboto vuzmenice. Bogastvo luči, miru in vere je to noč zajelo vso deželo — nocoj bi rad obnovil vsaj nekaj tistega, kar je nekoč doma žarelo iz kresov, bakel in raket. Nikdo ni vedel za to njegovo borbo s spomini, nikomur ni nikdar posredoval te svoje čudne vsebine. Potapljal se je v globino, kakor da iz teme vsakdanjosti tone v ogenj luči, v katerem nikdar ne bo izgorel.

Osma velika sobota v Cincinnatiju se ga je pollaščala z občutjem vkovanosti

in tegobe. Vse, kar je bilo na stenah, je počasi zamiralo. Ogenj in toplota sta se prerivala iz kamina; ropot in tekanje po stopnicah v hiši je začelo pojemati. Velikonočni večer je počasi legel na vse, kar je bilo okoli njega. Že davno bi bilo treba prižgati v sobi luč, pa se je bal svetlobe — samota ni bila tako težka in dušeka, ako ni videl tistega, kar je bilo okoli njega. V temi ni bilo treba gledati praznih stolov, praznega naslonjača, dolge raztrgane preproge. Kolikokrat se je podil po njej, da bi s svojimi nerodnimi koraki pohodil samoto, ki ga je davila. Domišljal si je, da bo ušel meditiranju, ako bo pri tem štel korake, pa je samo še naraščala stiska in zadrega ob vsem, kar je hitelo mimo njega. Tam v knjigah je bilo toliko paragrafov in statistik, dovolj prijemov na rešitev v stvarnost. Doma je tako pogosto našel blagodejno pomiritev, ko se je v uradu potopil vanje in se reševal v delu. Tu so pa te knjige zanj že zdavnaj izčrpale vso svojo sodniško in pisarniško urejenost; samote in molka okoli njega niso mogle več prevpiti. Pred dvema letoma se je mogel vsaj še pogovarjati s psičkom, belim Citkom; sedaj pa se je še ta umaknil iz začaranega kroga — postal je gluh, kot je bila gluha stara vaza, ki je čuvala kot ob kaminu. Kdor postane gluh, izgine s tega sveta, predno je umrl. Umaknil se je času, ostal je samo še v prostoru.

Na hodniku onstran sobe je podrsalo nekaj nerodnih korakov. Obšla ga je rahla tesnoba; vsak hip bo udarilo dvoje lahkih udarcev na vrata. Ako bi prisluhnil še pozorneje, bi zaslutil, kako se je težko telo sosede skušalo nasloniti na vrata njegovega stanovanja na hodniku. Čutil je, da se je bitje pred vrati med tem že hotelo nekje oprijeti in nekam nasloniti. Vedel je, da se soseda v neki čudni zadregi boji praznega prostora, ki bo zasijal pred njo, ko bo odprli vrata. Ob takih trenutkih je bil poln napetosti... Nocoj pa je velikosobotni večer in opazil je, da je še vse bolj nemiren kot včasih.

Nenadoma mu je v spominu šinil pogled na perspektivo, ki se je razgrnila pred njim, ko je ob tej uri na veliko soboto doma odpiral hišna vrata. Pred seboj je zagledal vso zemljo domačije, pripravljeno za slavje velikonočnih skrivnosti tega večera. Mrak nad dolino se je že gostil, veliki zastor se še ni dvignil iznad dolinice. Misterij je bil samo še v srcu, veselje velikega praznika je šele butalo v oči in se počasi predlo v blaženost čutov. Polje, pred hišo rahlo položeno v hrib, je bilo ta večer veliki oltar. Sredi polja je čakal kres, da zagori tako, kakor da se je spremenil v monštranco, okoli njega pa bakle — sveče na tem oltarju. Vse to je za ta večer pripravil njegov svak France, ki se je pehal okoli kresa. Od bakle do bakle je tekal njegov sin Jurek, za njim pa psiček, ki je moral biti povsod zraven. Na vznožje hriba so se med tem že začele lepiti prve postave sosedov, vsi v prazničnih oblekah in polni vtisov z vstajenske procesije pri fari.

Streslo ga je, ko je opazil, da so okoli njega samo molk, samota in praznina; prestrašil se je, da je preslišal drsanje sosedinih korakov po hodniku, da ni slišal njenih udarcev na vrata. Še lani je bil Citko tako navajen takih dogodkov, da je poredno zalajal, mahljal z repkom in vesel stekel, da bi pozdravil obisk pred vrati. Letos pa Citko takih udarcev že ni več slišal; pomislil je, da bi že zdavnaj moral odhiteti proti vratom in odgovoriti na trkanje. Bog ve, koliko časa stoji med tem soseda že pred vrati; kot okamenel kip.

Vse skupaj pa je resnično trajalo samo nekaj hipov. Soseda še ni prišla do vrat. Njeni udarci so šele začeli votlo doneti po prostoru. Imel je še celo časa

dovolj, da bi pomislil, ali se naj sploh oglasi ali ne. Torej je še obvladal gluhoto samote in molka okoli sebe, še je lovil utripe sveta in življenje okoli sebe.

Ogromna silhueta sosede je zažarela v vsej svoji veličastnosti. Oči so se mu pred nenadno svetlobo v veži zmedle, nerodno se je prestopil in s tem tudi že izgubil priliko, da bi sosedo pravilno pozdravil in ji izrekel potrebne besede voščila za praznike. Med tem ga je soseda že objela s poplavo svoje zgovornosti, med stavkom pa se je nenadoma prekinila — zmanjkalo ji je, ko je opavila, da padajo njene besede v temo kot v brezno. Zaslutila je, da je iz teme zrlo nanjo dvoje velikih oči, vedela je, da bi morala opaziti pred seboj postavno, ki bi se hotela nerodno prestopiti, čutila je na sebi pogled moža, ki je bil v svojih mislih vedno odsoten, vedno nekje drugje. Po prvih besedah si je z vihravo gesto roke čez obraz pomagala naprej in zavpila:

„What is wrong... what about your vjusmenitse...“ Brž ko je izgovorila to čudno besedo, ji je že šinil sproščen smeh čez usta, prestopila se je na pragu in razgreta rdečica na obrazu je pričala, kako je zadovoljna, da je tako hitro prešla v bistvo zadeve.

Obema je bilo, kakor da se je zgodilo nekaj posebnega ob tej čudni besedi. S hitro kretnjo je našel stikalo in prižgal luč, z lučjo pa je obenem zajel širok smeh njuna obraza; bilo je tako, kakor da je skozi sobo šinil prvi plamen vuzmenice.

„In kje je Jack,“ je med mencanjem pohitel. Vse, kar ga je te dni navdajalo, je moral znati prikriti, ker se je bal, da bi moral prehitro opaziti, kako se soseda vsem tem njegovim posebnostim okoli „vjusmenitse“ posmehuje ali pa se nanje celo že huduje.

„Well, ne bojte se, saj sem prišla prav zaradi tega. Ne bi rada, da bi vajin izlet na veliko soboto zvečer predolgo trajal. Zmračilo se je že in ne bilo bi pametno, da bi prepozno hodila po ulicah in po parku. No kako — fant ima že vse pripravljeno.“

Seveda — je hitel odgovarjati. Saj sta zabila ves ta teden, da sta napravila dovolj raket. V Cincinnatiju bo to noč skušal nekoliko vprizoriti tisto, kar se je to noč nekoč zgodilo doma.

Na velikonočne počitnice je kot študent prihajal domov šele na veliko sredo. Njegov svak France in Jurek, njegov sin, pa sta že dolgo pred cvetno nedeljo začela znašati skupaj kartonske tulce, smodnik, bombaž in magnezijo in po cvetni nedelji je bilo pri hiši že polno velikonočnega razpoloženja, ko so izdelovali rakete. S sestro je moral res da od časa do časa potarnati, ko je tožila, da je moralo vse delo ta teden zastati; vedel pa je, da bi v hiši ne bilo velikonočnega razpoloženja, ako bi ne bilo teh priprav za vuzmenico, prižgano na veliko soboto zvečer. Ko je opazoval svaka Franceta in nečaka Jureka pri njunem delu, se je tudi sam oplajal z veseljem in blaženostjo, ki ju je prevevalo, ko sta sipala sestavne dele v tulce za rakete. Jurek je pri vsaki raketi skušal že vnaprej ugotoviti, koliko zvezdic bo užgala in katera barva bo prevladovala v siju, ki bo osvetlil nebo.

Vsako leto je imela vuzmenica drugačno zaporedje bakel okoli sebe. Po hribu so se morale razporediti navzdol tako, da so napisale vsako leto drugo ime. Najbolj pogosto so bile črke IHS in pa INRI, tisto leto pa, ko se je rodil Jurek, je France za njegovo prvo vuzmenico sestavil bakle tako, da je petero črk dalo njegovo ime. Sosedje so bili presenečeni, a zavidali mu te posebnosti niso. Saj so opazili, da je

mlada, lepa Jurekova mati tisti večer potočila še kaj več kot samo pet solza ginjenosti in veselja.

Med tem pripravami je France tudi rad pripovedoval, kako je bilo tisto leto, ko je prišel na faro novi župnik. Pozdravili so ga tako, da so ob kresu vso noč gorele bakle, razpostavljene tako, da so po deželi daleč naokoli oznanjale njegovo krstno in rodbinsko ime. Kadar je Franceta med takim pripovedovanjem kot kvas prekipevajoče razpoloženje potisnilo v molk, se je Jurek odtrgal od dela in stricu šepetaje povedal na uho, kakšne bodo vuzmenice čez toliko in toliko let, ko bo za srebrno poroko staršev žarelo iz bakel dvoje imen: na eni strani očetovo, na drugi mamino. Takrat bodo tiste vuzmenice take, da bodo o njih govorili še dolgo vrsto let daleč po deželi...

„What is wrong...?“ je kakor z loparjem spet udarilo po njegovi glavi. Soseda je globoko zajela sapo; opazila je, da je prekruto dala vedeti, kako je opazila premor, ki je nastal, ko so se zapodili ti spomini skozi njegovo glavo. Dasi je moralo biti vse zelo kratko, je bilo vendarle dovolj, da se je spet razgalil pred sosedo. Pa kaj zato, se je ovedel — tukaj pred sosedo je sicer sam s psičkom Citkom, vse skupaj pa je nazadnje le tako pripravil, da bo nocoj v Cincinnatiju kuril „vjusmenitso“. Iz zariplega sosedinega obraza je zadonel dolg in rezek krik: „Jack, all right, are you ready...?“ — in zavesa se je začela dvigati nad vsem, kar je pripravil za ta večer. Res je — tu pred njim je ta soseda, tu je Cincinnati s svojim cingljajočim imenom, on pa je Jacka le naučil delati rakete. Zdaj bo odšel z Jackom na pot, tja proti Ault Parku zažigat rakete. Tako bo to noč najbliže vsem tistim, s katerimi je nekoč ob vuzmenicah, baklah in raketah doživljal skrivnost te velike in tajinstvene noči.

Tako se je po hodniku spustila skorajda čudaška procesija. Psička si je moral varno pripeti na vrstico; gluhi in napol slep se reva ni mogel več dovolj hitro in pravilno izogibati vozilom na cesti. Jack je nosil veliko torbo, ki ga je močno vlekla k tlom. Zato so med hojo roke mahale okoli njega, kakor dvoje dodatnih nog. Čepico je imel poveznjeno daleč na obraz in kdor bi ga hitro pogledal, bi imel vtis, da koraca ob psičku še medvedek. V veži so se odpirala vrata — mlado in staro je zrla za njima — videlo se je, da je soseda po vsej hiši dovolj pojasnila pomen nocojšnjega početja. Otroci bi radi za njima — toda pot po Observatory Avenue je bila predolga, več ko 20 blokov, in to ni bil ravno lahek sprehod na ta sobotni večer.

Ulica pred njima se je topila v ognju obločnic in reklamnih napisov. Zadaž za sencami je bila cerkev sv. Frančiška s svojim ogromnim stolpom; zavila sta mimo zavoda Naše Gospe in prišla na veliko, kot beli dan razsvetljeno avenijo. Na oglu ulic je bilo opaziti vse polno lepakov s slikami in napisi — pred nekaj dnevi so imeli v mestu prve velike vaje za protiletalsko zaščito, tokrat že za obrambo pred atomskimi bombami. V sredini lepaka je žarela velikanski gobi oguja in lave podobna vuzmenica, slika eksplozije atomske bombe. Toda tega nista imela časa opazovati, avenija ju je zajela v svoj ples in pospešiti sta morala korak. Ljudje so hiteli mimo, nikdo se ni spomnil, kako gori nocoj Cincinnati v milijonih luči, kako se kot neznanski kres odpira njegovo ognjeno žrelo proti nebu in komu v čast bi moralo vse to to noč goreti. Avtobusi so se zdeli še bolj umazani kot sicer in lukuzne limuzine so švigale, podobne ogromnim podganam.

Jack je korakal tiho in mirno. Opazil je, da ni bilo na fantu niti najmanjšega znaka slovesnosti ali zamaknenosti. Ko je ves teden ob njem delal rakete, je čutil,

da je imel v rokah spet nekaj skoraj da svetega, Jack pa je hotel vedeti le to, zakaj in kako si morajo slediti barve zvezdic v tem ali onem zaporedju. Včasih ga je hotel ujeti v mrežo svojih spominov. Pripovedoval mu je, kako so vse to delali dcma in kako je bilo zabavno, ako se je Francetu včasih raketa prehitro vžgala in mu zgorela takorekoč kar v dlani. Da bi Jacka približal svojim vtisom in spominom, ga je te dni vodil po cerkvah in kapelah — toda kaj, ko pa po teh cerkvah ob božjem krobu ministranti niso klečali tako, kakor je sam nekoč na veliki petek in soboto klečal pred oltarjem božjega trpljenja.

Oba dni je kot ministrant ure in ure preklečal pred božjim grobom. Saj Jack ni mogel nikdar s takim občutjem svetega strahu klečati pred božjim grobom; kot je navdajalo njega v tistih opoldanskih urah v njegovi domači cerkvi. Vedel je, da je prišla takrat njegova mama v cerkev. V vsem velikem templju ob tej uri ni bilo žive duše, pred Bogom sta bila edina — on in njegova mama. Kaj bi dal, da bi mogel ugotoviti, kaj vse je moralo tedaj prevevati njeno srce. Čutil je, kako se njena skrb vlega nanj, njeno pobožno misel je slutil zasidrano nekje tam blizu svojega tilnika. Sam ni mogel nikdar doumeti vsega tistega, kar je napolnjevalo ta veliki trogovor in peza njegovega bogastva mu bo zaklad, ki ga ne bo nikdar izžrpal.

Slutil je, kaj se je razlivalo tedaj čez njegovo pozlačeno oblekco, kaj se je polagalo v njegovi v križ sklenjeni ročici na prsih. Ko bi se mogel zazreti za nekaj let naprej, bi najbrž doumel, kako vroče je prosila, da bi ostal še dolgo tak, kakor je bil tedaj pred oltarjem. Kako bi mogel pričakovati, da bi Jack razumel vse to, pa četudi bi mu skušal pripovedovati še tako lepo in svečano, Jack si je za nocojšnji kresni večer v parku obetal čisto nekaj drugega, in pri tem naj tudi ostane.

Saj tudi Jurek ni bil ministrant, dasi bi mu bil privoščil vse to in bi mu rad tudi sam do tega pomagal. Ko pa je prišel veliki teden, je Jurek hotel biti pri cerkvenih opravilih povsod navzoč. Najbolj uren in zaposlen je bil na veliko soboto zjutraj, ko so poleg cerkve blagoslavljali velikonočni ogenj. To se je dogajalo vedno zelo zgodaj, še pred zoro. Oba ministranta sta te prve jutranje obrede skoraj vedno zamudila, pa ju zaradi tega niso oštevali. Otrok zaradi prezgodnje ure še ni bilo blizu — le Jurek je delal izjemo; zanj je bil ta obred med vsemi najpomembnejši. Bil je pri cerkvi že tako zgodaj, da je pomagal mežnarju znašati na kup stare polomijene svetnike in drugo neporabno staro cerkveno robo. Potrudil se je, da je bil on tisti, ki je pomagal zažigati gobo. Ko se je obred blagoslavljanja ognja končal, je spet Jurek raznašal žareče oglje po tistih domovih, odkoder niso tako zgodaj nikogar poslali v cerkev. Oglje je raznašal v posebni posodici in tekal po ulicah in bližnjih naseljih, da bi vendarle mogle vse gospodinje zakuriti s temi prvimi plamenčki velikosobotnega jutra. Domov se je vračal ves zasopel in prevzet. Ves dan je bil potem pri zadnjih pripravah za vuzmenico še posebej uren in okreten, od predanosti delu in nalogam je kar pobledeval, dokler...

Z Jackom sta že dobršen del poti prepešačila tako hitro, kakor je pač dopuščal psiček, le malo goden za tako dolge pohode. Tam na koncu avenije so že prvi obrisi nizkih hribov rasli v nebo in nakazovali bližino Ault Parka. Jack ni bil nič siten, ako se je bilo zaradi psička treba na poti večkrat ustavljati — hotel je pri tem le ugotoviti, če se je kdo iz hiše vendarle prikradel za njima gledat, kako bosta spuščala rakete. Res jima je sledilo nekaj dečkov, toda preblizu se niso upali, bogve zakaj ne. Najbrž niso vedeli, ali se jim je bolj bati možica s psičkom ali pa Jacka in njegove raket polne torbe.

V Parku sta mimo razsvetljene kavarne počasi krenila v hrib. Zadaž so ostali umetni vodopadi. Na travnik, ki sta si ga že poprej pregledala in izbrala, sta prišla nekako ob isti uri, kot se je nekoč začejalo slavje na domači njivi.

Na vsem prostornem travniku ni bilo nikogar. Samo ubrano brnenje mesta pod njima je hotelo spremljati slovesnost trenutka, ki se je pripravljaj. Zajelo ga je prešerno razpoloženje, zazdelo se mu je, da se je nocoj ves Cincinnati položil njima pod noge, kot bi hotel biti stopnišče za oltar njunega kresovanja. Začutil je, da se odpira misteriju svete noči s takim občutjem kot nekoč doma. Mesto je žarelo tam doli kot na dnu pekla in spomnil se je Dantejevih verzov: „...Io vidi un foco — Ch'emisperio di tenebre vincia...“. Raznežil se je ob upanju, da bo kmalu kos vsem tem ognjem in kresom v sebi — premagal bo vsaj nocoj kraljestvo teme v sebi. Ko se je pravkar pomikal ob lepakih s tistimi čudnimi eksplozijami, se je že vpraševal, kdo bi bil močnejši, ali tisti, ki more s prstom na gumb pognati v nebo tako razdejanje ognja in pekla, ali pa tisti, ki bi za vedno obvladal požar misli in spominov v njegovi duši. Vse mesto je gorelo pod njima tako, kakor da bi visela neprestano nad njim svetilka strahotne eksplozije z lepaka; njemu pa naj bi odgnala temo — verjetno samo za hip — drobna raketa, ki se bo iz njegovih rok razžarela tja pod nebesni svod, tej veliki noči v pozdrav.

Njuni silhueti sta že obvladovali ves veliki travnik in iz daljave ju je že oprezovalo nekaj senc. V vlažno zemljo sta hitro zabila nekaj kolcev, nanje položila tenke deščice s podstavki za nastavljanje raket. Vse sta hitro opravila in slovesnost se je morala začeti tedaj, ko je bilo že dovolj raket razpostavljenih. Treba je bilo le hoditi od kola do kola in zažigati...

Ob vuzmenici, ki je nekoč ob tej uri gorela že v vsem sijaju, je bilo to čisto drugače in mnogo lažje. France in Jurek sta tekala med baklami od kolca do kolca kakor igralca na odru. V polkrogu ob vznožju dolinice je bila zbrana že vsa soseska in ocenjevala potek tega zlato žarečega sporeda. Tisti dan pa je moralo biti najbrž silno vlažno ali pa sta imela pri nabiranju dračja in tresk silno smolo ter nanosila skupaj vse preveč premočeno lesovje. Tako so bakle gorele z zadušenimi plameni, zavite v oblake dima. Tulci raket so se tudi najbrž napojili — ni šlo in ni šlo. Med tekanjem so se jima škornji vgrezali v pomladno prst, s težavo sta jih vlačila iz blata. Tako so rakete sikale v nebo z velikimi presledki — tam spodaj pa je sijaj prizora terjal, da bi moralo vse potekati v najlepšem zaporedju. Le psiček je tekal po odru brez vseh ovir in ko je opazil, da mu France in Jurek ne sledita pravilno, je začel najprej nervozno lajati, nato pa zateglo zavijati. Rakete so sikale proti nebu, kakor se jim je zljubilo — večina pa se jih jima je vžgala že v zapestju in puhnila v kratek plamen, brž ko sta jih prižgala. Roke sta imela že čisto osmojene, ko sta morala ugotoviti, da bo zaloge raket kmalu konec. France se je komaj obvladoval, da se ni penil od jeze, Jurek pa je prebledaval in od časa do časa hlipajoče spravil kakšen glas iz sebe. Še ogromen požar vuzmenice sredi odra ni mogel pregnati občutja polomiije in vtis groze je zajemal njuna obraza. Oče se je začel pridušati, sin se je spozabil, da je začel popravljati očetove napake, ljudje ob vznožju hriba pa so morali imeti vtis, da je tudi baklam začelo zmanjkovati goriva. Ko je bilo opazno, da to noč nobena raketa ne bo več pravilno zablestela na nebu, se je umaknil še pes, zbežal proti domu s povešenim repom in odevlil proti svoji hiški. Neznosna mora zadrege se je razlila nad ves hrib.

Malopozneje je skozi okno zrl proti hribu; vuzmenica je še gorela in bakle so še plamenele, a bilo je tako, kakor da se hoče vse skupaj spremeniti v pošasten posmeh. V sobi je bilo vse že praznično in pripravljeno za slovesno jutro velikega dne. Nikdo pa ni spregovoril besedice! Vsa leta so to noč dolgo bedeli in si pripo-

vedovali vtise o pravkar doživetem slavju na hribu. Vsakdo je moral navajati opazke sosedov o tej ali oni raketi, o razpostavi bakel in o višini ognja iz vuzmenice.

To noč pa niso čakali niti tega, da bi gospodinja prinesla na belo pogrnjeno mizo košaro, pripravljeno za blagoslov naslednjega jutra. Noč, ki jih je odnesla v molk in temo, ni bila tako težka in tesnobna, kakor je bila žgoča bridkost src ob misli, da je praznik vuzmenic letos propadel.

Jack je okretno delal in že spustil nekaj raket nad Cincinnati. Brž sta lahko ugotovila, da sta jih pravilno izdelala in da so barve nešteti zvezdic ob eksplozijah res bogato pisane. Verjetno sta jih požgala že polovico, ko se je okoli njiju začelo nekaj gibati in vedno bolj bližati — na travnik so vdrlle čudne sence. Doma ni nikdar nikdo tekal tako prožno, kakor so bile urne te postave okoli njiju. Že od daleč ju je pretresel vzklík:

„What are you doing there — what's wrong there...?“

Nato je šlo vse tako hitro, kakor šine preblisk misli skozi možgane. Nepožgane rakete so v hipu izginile v žepih čudnih postav, Jackovo torbo je nekdo pobral, sam pa je začutil na zapetju lisico, mrzlo in jekleno ter slišal rezek pok, ko si je njegovo roko nekdo pripenjal na svoje zapetjje. Predno je mogel globoko zajeti sapo, so bili že vsi skupaj doli pod hribom in v drevoredu parka. Razvila se je procesija, čudna in nenavadna ob tej uri. Rinili so vedno bolj v svetlobo mesta, od daleč pa so jim sledile postave sosedov in njihovih otrok.

Ko se je ozrl, je videl, da je tudi psiček pripet na orjaško postavo policajja. Sedaj šele je mogel ugotoviti, koliko jih je. Bilo jih je za pravo častno stražo za vsakega posebej — zanj, za Jacka in za Citka.

Moral je biti poveljnik, ki je prišel bližje in ga tiho vprašal:

„Are you a criminal... are you a spy...?“

Zazdelo se mu je, da je postava ob njem vzrastla do neba, neznosno mu je bila kri v sencih, zaslutil je, da so se nad njim v nebo zapisale črke: „...zločinec... vohun... zločinec... vohun...“

Mesto pod njimi je zalila žareča lava, zdelo se mu je, da se je za hip ustavil čas, postavili so ga na oder in sodišče se je začelo zbirati, da ga sodi...

Po okolnih hribih so še žarele vuzmenice v noč. Tudi bakle ob njih še niso pogorele in počasi odmirale druga za drugo. V hiši je moralo že vse spati, le njemu se ni dalo proč od okna v sobi v prvem nadstropju. Na hribu je še žarelo oglje vuzmenice, nekronane kraljice tega večera. Koliko lepih prividov in sanj je nocoj zgorelo na tej grmadi, izbrani za najlepšo vuzmenico v vsej fari!

Hlad je vel iz noči, svinčen mir je legal na domačijo. Čakal je, da bo petelin prvič zapel. Skušal se je vkljub vsemu grenkemu v njem vloviti v ubranost misterijev velike noči. Petelin je že odpel in se preobrnil v drugi obrok spanja, on pa je še vedno slonel ob oknu in zrl na prostorno dvorišče pod sabo in še tja naprej po dolinici. Zazdelo se mu je, da so se po dvorišču že začele risati prve sence gospodarskih poslopij. Tam so bili hlevi, tam je bil skedenj in nad njim senik s kupi sena. Nikjer ni bilo sape, še kure niso vztrepetavale in govedo se v hlevu ni prestopalo. Vse je bilo zavito v težak pokoj in molk ga je rezal s svojo tihoto.

Skoraj bi bil preslišal, kako so se hišna vrata rahlo odprla. Nekdo je tiho stopil na prag in za hip počakal. Nato se je čulo, da vrat za seboj ni zaprl. Nalahno se je sklonil skozi okno in opazil Jureka; le napol oblečen je hitel proti skednju in

tam izginil na seno na podstrešju. Verjetno tudi on ni mogel to noč v sobi zaspati in zato je odšel počivat na seno. Toda tja so hodili le v poletju, sedaj je bilo še prehladno.

Preteči je moralo le nekaj hipov, ko je Jureka spet vrglo na dvorišče. Težko loveč sapo je fant čez dvorišče odhitel nazaj v hišo. Vrata je tokrat za seboj tiho zaprl. Vse to se je odigralo tako hitro, da se niti ni maral več za dalj časa v razmišljanju ob tem ustavljati. Ta noč je bila že tako dovolj polna čarov in skrivnosti. Ko se je ozrl proti hribu, je opazil, da so vuzmenice že pogorele in še plamenih bakel bi naštel komaj za eno roko. Nebo je že izgubilo žareči pokrov.

Ni se še vrnil s pogledi na dvorišče, ko je — kot sunek sulice skozi srce — zaslišal presunljiv Jurekov krik spodaj izpred vrat:

„Joj, senik gori, gori, gori...“

Dvor je bil že dolgo poln sosedov, pridrveli so tudi že gasilci, ko je še vedno ves odrevenel stal ob oknu. Begal je sicer z očmi po dvorišču, toda oči so resnično sledile samo Jureku in njegovim gestam; kot pobesnelo žrebe je tekal okoli ognja. Tekal pa je vedno tako, da je bil najbliže ognja; prav on je najhitreje polival z vodo najvišje zublje. Pri tem pa tekal, tekal! V začetku se je držal najbliže očetu, potem pa se mu je skušal vedno bolj oddaljevati... Zazdelo se mu je, da sta tekala in suvala škafe vode v ogenj samo še Jurek in njegov oče. Kakor je postajal ogenj manjši, tako je postajalo hitrejše Jurekovo tekanje; vrtel se je okoli ognja tako kakor večča, ki se ne more več rešiti iz začaranega kroga.

Bilo je že proti koncu požara, ko je žareča svetloba ognjišča obesila na temno zaveso noči tri mračne postavbe, nad njimi pa tri puške in tri nasajene nože. Čez dvorišče se je pred njimi med ljudmi hitro prerezala prosta pot do ognja. Ko je obroč poti zajel še požar, se je Jurek za hip ustavil; s senco tam zadaj je silovito vzrasel v nebo — vse se je zazrlo vanj kot v žarko razsvetljen kip na oltarju — zrak pa je pretresel Francetov krik:

„Jurek, moj sin, požigalec... moj sin požigalec... moj sin zločinec...“

Vse ostalo se je razvijalo tako, kakor da je trajalo le nekaj sekund. Okoli ognja sta se pognali in lovili samo še njuni senci. V blaznem vrtenju je lomastenje njunih nog preraščalo prasketanje ognja, po dvorišču je bilo čuti, kako so ljudje globoko dihali — nakrat je Jurek odskočil, se še pognal, se spotaknil, še odskočil in nato z vso težo mladega telesa plosko padel v sredino ognja. Velik zubelj isker in žarečega plamena je sinil v nebo — bilo je tako, kakor da je raketa za hip rodila tisoč zvezdic na nebu.

Kdaj je prišel na dvorišče, se ni zavedel. Med tem se je že vse pomirilo, sosedje so odhiteli po duhovna in zdravnika, sosede pa so počenile po dvorišču kot kokoši, klečale in molile. Počasi je šel proti podbojem hišnih vrat, kjer je stala njegova sestra, Jurekova mama, bleda in brez besed. Mlado jutro je s svojo mlečno bledico raztegnilo beli prt njene žalosti čez vse stene, čez vse pročelje hiše.

Tam doli po vratéh je proti hiši žvenkljal ministrant ob duhovniku, ki je s pravkar vstalim Zveličarjem hitel ob Jurekovo zglavje. Poleg postelje, na kateri je ležalo napol pečeno Jurekovo telo, je rahlo trepetalo dvoje sveč, dvoje zadnjih plamenic, dvoje poslednjih bakel...

Vsa soseska je bila zbrana in klečala po dvorišču in v veži, le Jurekova mama je kakor okamenela stala ob steni; kakor da stoji pod križem in zre na umirajoče telo svojega sina.

Ko je sinil nanj zubelj luči iz pisarne, se je zadrla nanj tudi že soseda, vsa razjarjena in s pogledom, ki ni sipal samo raket, ampak prave strele. Zazdelo se mu je, da ga bo — prav tako kakor nekaj ur poprej doma — pohodila s svojo

obilnostjo. Obvladovala je ves prostor policijskega urada, ko je začela z visokim glasom hlipati:

„Why did you come from behind your Iron curtain... you f... people? You are all criminals and spies...“

Jack se je hitro znašel v varstvu njenega krila. Seveda ji je kmalu zmanjkalo sape. Ko je zdrvela iz pisarne, je nastopil trenutek blaženega premora.

Psiček se je tresel ob njegovih nogah od mraza in preplaha. Nekaj časa so se za pisalnimi mizami nekaj pomenkovali, hodili so mimo njega, ga preresetavali s pogledi in imel je vtis, da hočejo s svojimi mislimi prehiteti njegove. Ugibali so, kaj naj bi pomenilo nocojšnje zažiganje raket v Ault Parku. Zakaj so letale v zrak s tako pravilno zaporednostjo in tako čudno sestavo barv... Cincinnati sicer ni najvažnejše mesto v Združenih državah in tudi ne največje, vendar pa je dovolj veliko, da bi moglo biti tarča za napad z atomskimi bombami; tudi v tej sveti noči. Pa četudi ne — ali ni v tej zaporednosti raket zajet poseben obveščevalni ključ za vohunsko službo? In zakaj ta fant in psiček pri tem poslu; ali ni hotel s tem samo zakriti, kako nevaren vohun je?

Le težko jim je dopovedal, kaj je mislil s to kresno nočjo v Ault Parku. Popisu domačih običajev so se posmihali, pozno ponoči pa so že morali nekje nabrati dovolj podatkov o njem in tej njegovi veselici v Cincinnatiju, ki to noč mestu res da ni prinesla še nobene katastrofe... Bil je ginjen, ko je opazil, da se jim psiček smili.

Na prostem je Citko, vesel svobode, začel plesati okoli njega. Ko sta prišla na avenijo je bila ura že pozna. Ako bi ga ob tej uri kdo izmed njegovih znancev srečal, bi presodil, da se je postaral za dvajset let, tako težko je vlekel nogi za seboj. Blokovi kar ni hotelo biti konec in psiček ob njem se je že umiril. Cestni promet se še ni unesel, svetlobni napisi so še švigali proti nebu, bilo mu je tako, kot da vedno bolj brede v neko čudno zmedo; mogel bi jo začutiti celo kot nekaj grenkega v ustih.

Le počasi se je otresal posledic prestane komedije na policiji. Nasmehnil se je za hip, ko je premislil, kolikšen preplah ga je navdajal, ko je bil pred uniformami v uradu; a kaj je to bilo v primeri s strahom, ki ga je nosil v sebi in se ga je hotel to noč nekoliko otresti. Strah in samota, ki ju ne moreta zadužiti milijonsko mesto in morje luči.

Zaprašilo se je mimo njega po cesti, v presunljiv krik sta se hkrati ujela zavora avtomobila, ki je moral spremeniti smer in krik jazz-akorda, ki je sunil skozi vrata nočnega lokala na plan. Na cesti je le za hip vse obstalo, potem pa se še z večjo silo pognalo naprej. Cesta se je pred njim potegnila kot žareča preproga, vozila so kot goreče kače švigala po njej, na levi je sikala v temno nebo rezka strelica in se na koncu vlovila v šop steklenic krvave barve; naslednji hip pa je zažarelo iz šopa umetno drevo s klobasami, gnjatmi in kosi mesa na vejah.

Kmalu po majskih dneh leta 1945 je prejel pismo: „...veš, France je končal tako: gnali so jih v temno globino gozda, pravijo, da je bilo to na Pohorju... ni bil sam, bila jih je množica... poprej so jim pripovedovali, da jih bodo kmalu odvedli na delo v gozdove... le to je bilo čudno, da so jih vodili trdno vklenjene in povezane med seboj... stražarjev je bilo skoraj toliko, kolikor jetnikov... med rezkim priganjanjem in psovanjem so v temi opazili, da se je gozd pred njimi razredčil in prerivali so se naprej pod belo desko s čudnim znamenjem; naznanjalo je, da prihajajo v področje nevarnosti... zašepetali so si med seboj, da bodo končno vendarle že prišli v novo, najbrž močno zastraženo taborišče. Slišati je bilo nekaj strelav za hrbtom, kriki in psovke so se pomnožile, bilo je čuti celo nekaj udarcev

po plečih, pospešili so korake, vpitje za njimi je začelo zamirati in se čudno oddaljovati... vedno bolj so imeli vtis, da se vale naprej sami... padali so v globino redkega gozda... tam je bila majhna jasa in najbrž bodo tam smeli leči v molk in spanec... tedaj pa je začelo okoli njih pokati, zalila jih je svetloba, podobna najbrž svetlobi sodnega dne... za hip je pred seboj še opazil, kako je nekaj trupel raztrgalo in kako je njih kose v žarečih zubljih pognalo proti vrhom dreves... rešilo se jih je nekaj, ki še niso prišli do meja minskih polj; počenili so in se razbežali in gozd in v hrib, predno je dan razkril strahote teh eksplozij... veš, Franceta ni bilo med temi, mina je opravila svoje z žarečimi kosi njegovega telesa..."

Na oglu Woodburn Avenue je globoko zajel sapo. Dovolj je bilo vsega tega, kar je bilo to noč posvečeno spominom. Le še nekaj blokov je bilo do hiše in psiček je že začutil bližino doma ter začel živahno tekati okoli njega. Moral je biti lačen in žejen — to je lahko presodil iz njegovega dobrikanja. Po sapi z okoliških hribov je mogel ugotoviti, da je že blizu velikonočno jutro. Pri cerkvah, kjer je procesija na velikonočno jutro zjutraj, bodo kmalu začeli vabiti.

Kako je ljubil zvonjenje domačih cerkva! Kakor jagode na molku, tako so ga blažili zvoki znancev iz stolpov prleških svetišč: začel je z zvenkom onih na Humu, prešel na šepetanje onih pri Veliki Nedelji, se razveselil v blesku onih na Svetinjah, zalilo ga je zlato onih pri Sv. Miklavžu, se zamislil ob melodiji onih pri Žalostni Mariji v Jeruzalemu, se nasmehnil klepetavosti onih v Središču in se zresnil v bučanju onih težkih v Ormožu. Kako je vse to snoči in to jutro nekoč pelo in kipelo proti nebu. Na pokopališču ob domači cerkvi pa je nad majhnim in tesnim grobom vso to noč verjetno brlela svečka, pod njenim plamenom pa žarelo drobno srce matere, žarelo tako, da je njega plamen skozi vse vuzmenice, bakle in plamenice prodiral v nebo naravnost Stvarniku v naročje.

Ta slika ga je zazibala tako, da se mu je zazdelo, da je prišel pred pravi dom, ko je stopil pred težka hišna vrata cincinnatskega stanovanja. V hiši je vse počivalo — in tega se je razveselil. Soseda je bila sposobna, da bi ga še čakala in mu začela sipati svoje nazore o snočnih dogodivščinah. Govorila bi, da mu rada prizna, da ni hotel ničesar hudega, le tega se naj zaveda, da bo najlepše vozil, ako se bo čimprej navadil na svet, ki ga obdaja. Saj je pogosto slišala, kako je izobražen, vljuden in še skromen povrhu. Nikakor pa ne bi bilo pametno, če bi se preveč držal nekaterih svojih posebnosti. Vse, kar se je zgodilo snoči, bi mu naj bilo samo opozorilo — bi zaključila in pri tem pomembno zavrtela oči.

Počasi je šelestel proti prvemu nadstropju in si kar nakrat želel, da bi ga sosedka čakala med vrati in ga povabila na „a cup of coffee“. Zaklepetala bi se dolgo, dolgo... Noč je itak že mimo in kmalu bo treba v cerkev. Med takim klepetom se pogosto poravna marsikaj; še enkrat bi ji na dolgo in široko pripovedoval, kako je bilo to noč doma. Zelel si je, da bi ga prav zdaj povabila, pa ne zato, da bi se ji oprostil zaradi svojih posebnosti, ampak da mu ne bi bilo treba vstopiti v samotno, zapuščeno stanovanje. Vesel bi bil, ako bi mu bilo dano, da bi v tujem domu, sredi tujih ljudi stopil na prag praznika. Tako ne bi ostajal čisto sam po tej tako čudni noči. Bal se je, kaj bo, ko bo ob vstopu v sobo zagledal prazno mizo — prazno tako, kakor je prazna miza, s katere so pravkar odnesli mrliča.

Toda zavesa molka se na hodniku ni dala dvigniti. Nikogar ni bilo, še psiček je upočasnil korak — saj ni bilo nikogar, ki bi ju čakal. Ko je škrtal ključ v vratih, mu je bilo tako, kakor da bi mu kdo lomil mišice srca in jih trgal na kose. Vrata so mu prehitro zletela iz rok in se odprla brez ceremonij. Moral je v grob svojega doma. In vkljub temu se je opogumil, trdno stopil na tla in postal. Čakal je čudeža,

za katerega je vedel, da ga ne bo; celo zgrozil se je ob misli, da se je le prerad zapletal v vse te skrivnosti brez dna.

Tudi doma je nekoč hodil to noč pozno domov. Treba je bilo obhoditi vse sodrodnike in znance, sosede in prijatelje. Povsod je bilo lepo, a najlepši je bil trenutek, ko je stopil ob tej uri v sobo in na mizi, slovesno pogrjnjeni, zazrl košaro z belim prtom. Mama si jo je pripravila za velikonočno jutro. Vso noč je gorela ob njej luč in nad vsem domom je kraljevala košara tako, kakor je kraljevala nad vsemirjem Noetova barka, ko se je umirilo deževje in je legel mir in pokoj nad vodno gladino. Že ves teden je mama čistila in prenašala košaro in vsi v hiši so imeli vtis, da je vedela, da dela to za svoj največji praznik v letu. Vse veličastje praznika je žarelo iz te njene košare, belina prta je sijala tako kot belina hostije v monštranci.

Ob vstopu v sobo bi najrajši zastrl oči, da ne bi ob nenadni svetlobi preveč zbolela praznina. Zato je v temi odrzel mimo mize v drugo sobo in tam obstal še dolgo časa; ni prižgal luči. Bilo je dovolj svetlobe, ki je žarela iz kamina.

Psiček se je že stegnil pred plamenom v kaminu. Začelo se je čakanje dneva, čigar spored se je začel s tako čudno ceremonijo v Ault Parku. Tako čaka tega jutra doma najbrž tudi sestra in to v domovanju, ki je prav tako prazno in polno spominov. Kako ji more biti ob teh urah, ko je na vuzmenice, bakle in rakete okoli njenega doma navezanih toliko spominov! Zavesa nad odrom pred njeno hišo je za vedno zagrnjena, prehod onstran je hkrati prehod v kraljestvo smrti. Isti molk, enaka samota, enaka rezka razpoka, skozi katero kaplja samo še trpek spomin — to je, kar ju veže v tej noči pričakovanja. Zaslutil je njeno bližino, vedel je, da ju veže pobožnost vzhajajočega dne.

Zdel je v temi in se zazrl v ogenj kamina. Enakomerno so plesali zublji in če bi se mu ljubilo, bi jih lahko štel; vedel bi, koliko jih je na minuto, koliko na uro. Nocoj mu pa za tako zabavo brez vsebine ni bilo. V globini noči se je zdel preblizu vsem, ki so že v grobu in onim, ki ječe doma pod enako pezo spominov. Gorje, če bi prižgal luč! Vse bi prehitro zgrmelo v nov dan.

Zrl je proti kaminu in opazoval psička in njegov od ognja ožarjeni hrbet. Videlo se je, da so ga zajele sanje; tačke so nervozno brzele nekam v daljavo in spešenost je morala biti tolikšna, da je še repek sodeloval pri lovu, ki je drvel nekje tod mimo. Vedno urnejši je bil ta sanjski ples, psiček je nekajkrat že nevarno udaril proti kaminu, še nekaj le malo daljših mahljajev, pa bi košati rep udaril naravnost v sredino ognjišča. Preletelo ga je; saj bi ga moral že prebuditi. Z zadnjima tačkama je že udaril ob pregrajo pred ognjem; nekaj oglja se je že zrušilo prav v neposredno bližino. Repek pa se je širil in širil proti ognju in zadelo se mu je, da so ga skozi redko, dolgo dlako že oplazili prvi zublji. Čudno, da se še ni užgal.

Zazdelo se mu je, da bi moral kreniti k psičku in ga prebuditi. Ako še dvakrat, trikrat tako udari z repkom nazaj, bo suha dolga dlaka kot bakla zagorela.

Bakla... Čakal je in čakal in opazil, da se je zvalilo še več oglja v ospredje. Bilo je že tako blizu, da bi se mu lahko repek užgal, ne da bi mu bilo treba z njim udariti proti notranjosti kamina.

Zgodilo se je v hipu — nakrat je zagorel repek v svetlem plamenu — psiček je poskočil in njegova silhueta je zaplesala v zraku tako, kakor kažejo doma na panjskih končnicah slike peklenščka, ko prihaja na svet iz peklenkega žrela in se mu za repom poceja zubelej žveplenege ognja. Ozračje sobe je presunil živalsko prestrašen in grozen krik bolečine — še pol minute in vsa soba bi zagorela v svojevrstnem kresu.

„Citko — ne.“ je zakričal — in že je zagrnil psička s preprogo in s tem zadušil požar na repu. Oba sta padla istočasno na tla in po topem premoru je začutil,

kako mu psiček hvaležno liže dlan. Pobožal je preplašeno glavico in odgrnil preprogo — velika roža na koncu repa je bila le malo ožgana. Lahno ga je potrepal in mu dihnil: „...nič se ne boj, kmalu bo poletje; ostrigel te bom in se ti ne bo skoraj nič poznalo...“

Še dolgo je tako ležal ob kaminu in zrl v ogenj. Plameni so še rahlo vzplamtevali. Tako so vzplamtevali, ko je na veliko soboto zjutraj doma kot ministrant zrl vanje in topo poslušal župnika in njegove molitve. Vsi so bili v slovesnih cerkvenih oblačilih in dasi jih je lahko pogosto slišal, nikdar ni mogel prav doumeti, zakaj je bilo treba ta dan blagoslavljeni ogenj in sipati nanj tako čudne stavke.

Citka je spet zajel spanec, iz ognja v kaminu pa je med tlenjem tiho in počasi in slovesno donelo, kakor je donelo nekoč doma. Počasi si je zlogoval besede in stavke, nekje daleč se je jasnilo in zbiralo v psalm in molitev:

„...novum hunc ignem sanctifica...“

— glej v sobo rine nov iz ognja porojen dan, poln blagoslova nad to samoto in praznoto —

„...benedic hoc lumen...“

— kot na prvi dan stvarstva se luč trga od teme —

„...adiuva nos contra ignita tela inimici et ilustra gratia coelesti...“

— dvigni se s tal in se ozri v ta veliki dan —

Čutil je, da potok solz umiva njegov obraz, potok solz, toplih in srečnih.

Ko se je dvignil, se mu je zdelo, da bo stopil na kup razvalin velikega razdejanja. Varno in mirno, tiho in dostojanstveno se je bližal podbojem balkona in se naslonil obnje.

Tako je stala ob podbojih hišnih vrat njegova sestra tisto jutro, ko je umiral Jurek. Tako stoji verjetno tudi danes to jutro in čaka, da bi prišli njeni dragi: iz košare bi začela jemati blagoslovljeni kruh, razlomila in razdelila bi ga...

Zazdeło se mu je, da je prišla do rosne šipe, obstala in se mu zazrla v oči. Počasi je šel z ustnicami k mrzli šipi in prav od blizu zašepetal sestri na uho:

„Veseli vuzem, draga sestra... veseli vuzem!“

BRANKO ROZMAN

MAMA, KAKO JE DOMA?

— Mama, kako je doma? Je tam dosti poljá,
je tudi tam dosti nebá?

— Malo je tam poljá, malo nebá,
za dober predpasnik vsegá.

— In masla in belega kruha je tam?

— Kruh je dostikrat črn in sam
in drag je vsakdanji kruh.
In danes ga ni in jutri je suh.

— Mama, tam ni grobov,

ni črnih konj, ni črnih vozov?

— Dosti grobov je v osrčju gor
in vsakega straži črn bor.

In črnih borov je čuda v gorah
in kadar pojó, pojó, da je strah.

— Pa zakaj, mama, siliš domov,

če ni kruha, ne polja in dosti grobov?

— Veš, sine, tam kruh po zemlji diši

in po češnjevih cvetih diše noči.

Tam je prst dobra kot panj medu,

ker je polna naše krvi.

ROBERT MAZOVEC

KATOLICIZEM V V ZDRUŽENIH DRŽAVAH

Konec leta 1954 je izšla v posebni knjigi zbirka esejev, ki so bili najprej objavljeni v reviji ameriških katoliških laikov „Commonweal“; knjiga nosi naslov „Catholicism in America“ in je izšla pri Harcourt Brace and Company, New York. Če izvzamemo protestantskega teološkega profesorja Niebuhra in judovskega univ. prof. Williija Herberga, ki vsak s svojega zrelišča motrita in presojata ameriški katolicizem, nam pero 16 ameriških katoliških intelektualcev opisuje zapleteni in kočljiv položaj katoličanov v severnoameriški demokraciji, to je v državi, katere filozofija vladanja je tako močno zasidrana v tradiciji laicističnega liberalizma. Knjige ne smemo imeti za strokovno teološko delo. Poleg tega nam mora biti takoj spočetka jasno, da so za uveljavljanje katoliških načel v javnem življenju, to je v severnoameriški demokraciji, osebno odgovorni katoličani sami. To njihovo delovanje pa je upravičeno podvrženo tako kritiki iz lastnega kakor tudi iz nasprotnega tabora. Na tem temelje sloni knjiga in je tako postala zelo odkritosrčna in pravi nič rahločutna presoja nastopanja katoličanov v ameriškem demokratičnem življenju. Vsebina knjige in način podajanja gradiva sta takšna, da nujno povzročata polemiko. Zato izdajatelji že v uvodu navajajo, da „...predstavlja ta zbirka le skupino ameriških katoliških laikov in torej tudi le njih mnenje (mnogi se med seboj niti ne poznajo), ko razpravljajo o različnih problemih, ki se tičejo Cerkve v Ameriki in s tem tudi Amerike same.“

William Clancy omeji v prvem eseju (Katolicizem v Ameriki) svojo temo z izjavo kardinala Gibbonsa: „Že po svoji naravi mora biti Cerkev v Ameriki prav takšna kot v Rimu ali Jeruzalemu; toda na isti način kot se njena nebitvena zunanost prilagaja okolju, mora biti tudi ameriška.“ Cerkev je namreč po svojih članih postavljena v določen prostor in čas: zato lahko govorimo o irskem, francoskem katolicizmu. Po Clancyju oklepata problem katolicizma v Ameriki dve skrajnosti: protikatoliški „arogantni sekularizem“ in ekstrimizem od strani katoličanov. Prvi poudarja: „Vkljub pobožnemu zatrjevanju o lojalnosti do „American way of life — ameriškega načina življenja“ se pri mnogih katoličanih stalno opaža, kako zaničujejo običajne demokratske postopke. Skrajnostni katoličani jim hitro odgovarjajo, ko pravijo, da branijo svoje verske svetinje in npravni zakon: „Katoliška Cerkev... je edina sila, ki ima še toliko moči, da se more postaviti v bran arogantni sekularistični poplavi kulture,“ ki se skriva pod imenom demokracija. Obe skrajnosti pa sta dejansko sad „tistega totalitarnega duha, ki sovraži vsakršno diferenciacijo in zahteva, da bi se vsi prilagodili njegovemu svetovnemu nazoru“. Medsebojno se tako dolžita taktike moralnega pritiska. Na vprašanje pa, kaj je pritisk, ne bosta našli enotnega odgovora. Na splošno lahko rečemo, da je to „poskus skupine ljudi s sredstvi organiziranega prepričevanja in propagande vplivati na stvari, ki za skupnost kot tako niso bistvene“. Brez tako pojmovanega pritiska pa si demokratičnega življenja sploh ne moremo predstavljati: zato tisti, ki neprestano kriče o katoliškem pritisku, ne razumejo niti narave Cerkve, niti demo-

kracije. O dopustnosti organiziranega pritiska skupine se sploh ne bi smelo razpravljati. Vprašanja bi se morala vrteti okoli načina, kako naj se ta pritisk izvaja. Katoliški pritisk je danes kriterij, ki loči katoličane od nekatoličanov, večkrat pa tudi katoličane med seboj: Jezuit J. C. Murray pravi, da je katoliški pritisk v Združenih državah sprožil „new nativism“, to je „moderna protireligija demokratičnega absolutizma, ki ima svoj izvor v prosvetljenstvu, se je utelesil v francoski revoluciji in je sedaj v zadnjih vzdihljajih v tretji francoski republiki“.

Ta demokratični absolutizem religijo z večjo ali manjšo naklonjenostjo le tolerira, toda samo do vrat zakristije. Po receptu „new nativisma“ je zasnova države antipluralistična, totalitarna in zato tudi neamerikanska. Zato je krik „katoliški pritisk!“ pogosto le izbruh tega totalitarnega in po bistvu nedemokratičnega duha. Naslednji povod obdolžitve o pritisku pa je vprašanje razmerja med Cerkvijo in državo, ki je običajno urejeno s klasično formulo konkordata. V Ameriki konkordata nimamo. Po svojem zgodovinskem položaju Združene države niso konfesionalna država, a tudi ne laična v smislu načel francoske revolucije. V Združenih državah sta svetna in cerkvena jurisdikcija strogo ločeni, a nikakor naperjeni druga proti drugi. Podlago za ta edinstveni položaj Združenih držav daje prvi dodatek v ameriški ustavi. (In ta pravi: „Kongres ne more sklepati zakonov, ki bi urejali veroizpovedi ali pa prepovedovali svobodno izpovedovanje veroizpovedi, ali pa da bi omejevali svobodo govora in tiska; prav tako ne morejo omejevati pravice državljanov, da se nemoteno združujejo in prav tako priznava državljanom pravico, da zahtevajo od vlade, da njihove pritožbe upošteva.“) Jezuit Murray v zvezi s tem dodatkom v ustavi navaja (Theological studies, junij 1953): „Ta prvi dodatek je osvojen Združene države monizma, ki je tako značilen za laično državo.“ V takšni laični državi kot so Združene države pripada „prvo mesto svobodni pokoravanju kristjanov učeniški in pravni avtoriteti Cerkve; na drugem mestu pa je svoboda, ki dopušča kristjanom kot državljanom udeležbo... v svetnih ustanovah“. Zato je v ZD „sestav državljansko-religiozne vesti postavljen na posredniško mesto med Cerkvijo in državo. Cerkve tako svobodno oblikuje vest svojih vernikov, ti pa kot državljanji svobodno prilagajajo državno življenje zahtevam svoje vesti...“ Ta sistem pa nalaga katoličanom veliko odgovornost, saj je nekakšna „osebna dediščina funkcije, ki jo imajo v konfesionalnih državah konkordati.“ Svoje politične cilje, ki so v skladu z vestjo, katoličan uresničuje s sredstvi, ki mu jih nudi demokratična država, t. j. z izvajanjem „političnega pritiska“. Zato so ugovori proti takemu pritisku neopravičeni. Ob tej ugotovitvi pa „moramo vendarle reči, da v več izrazitih primerih pritisk katoličanov ni bil niti pameten, niti umesten, niti primeren.“ Od ameriškega verskoppluralističnega državnega sistema katoličani večkrat ne morejo zahtevati absolutnih moralnih vrednot, ne da bi s takimi zahtevami prišli v nasprotje s prvim dodatkom k ustavi. Tako ne morejo zahtevati, da naj država prepove film, knjigo, ki sta po katoliških moralnih načelih nedopustna, če sta film ali knjiga dopustna po moralnih vidikih drugih veroizpovedi. Od države ne smemo zahtevati, česar nam dati ne more. V takih slučajih veljajo za katoličana določbe Cerkve, katoliških nazorov ali stališč pa ne morejo nalagati drugovercem. Tudi v zadevah „mešane vrste“ se morajo katoličani držati določb Cerkve. Če pa hočejo katoličani doseči neko edinost v popolnoma svetnih stvareh, tedaj to po besedah Maritaina nasprotuje že samemu bistvu časnih stvari, ker je to „nenaravna politična materializacija verskih energij“. Čeprav morajo tudi v teh stvareh katoličani ravnati v luči svojega prepričanja, bi bili pa sicer zelo netolerantni, ako bi v teh stvareh zahtevali edinost: „...v teh stvareh ne more biti katoliškega stališča kot takega. Tu lahko govorimo samo o stališču posameznih katoličanov.“ To je po Clancyju jedro problema katolicizma v Ameriki, ki je tako srečna, da kot moderna demokratska država ni dedinja francoske revolucije. I katolicizmu i državi škodujejo skrajne, pretirane pozicije. Zato zaključuje: „Če bi se ameriški katoličani naučili malo bolj spoštovati pravice časnega in če bi nekatoliški liberalci imeli malo več

potrebnega spoštovanja do pravic duhovnega, bi se nikomur ne bilo treba bati za usodo demokracije in vere. Dolžnosti, ki iz te ugotovitve izvirajo, pa so obojestranske.“

Med tem ko ta prvi esej načelno odgovarja na vprašanje pravic in dolžnosti, ki jih ima v Združenih državah ameriški katoličan kot državljan, pa v naslednjem eseju „Katoliški separatizem“ dekan sociološke fakultete na univerzi Nôtre Dame razpravlja o katoliškem „ghettu“. S to besedo označujejo nekatoličani vse katoliške (konfesionalne) kulturno-javne ustanove. Ali je ta socialno-kulturni pluralizem, ki ga sicer opažamo tudi pri nekaterih protestantih in pri judih, za ameriško demokracijo škodljiv?

Nekatoliška večina v Združenih državah katoličanov ne smatra samo za posebno versko skupino, ampak tudi za „manjšino“, kot n. pr. Jude ali črnce, dasi diskriminacijska črta do katoličanov ni tako ostra kot je do „colored people“. Vendar je že dejstvo samo prisililo katoličane, da si na enak način kot ostale manjšinske skupine skušajo ohraniti svoje kulturne posebnosti v razmerju do večinske kulture. Najučinkovitejše sredstvo pri tem pa nudi „ghetto“ in to po vzgledu Judov, ki so se zaradi pogostih preganjanj zapirali v svoje civilne in kulturne ghetto.

Toda problem katoliškega separatizma se ne da rešiti v celoti samo na ta način. Katoliški separatizem raste predvsem iz treh korenin: 1.) iz zgodovinske prilagoditve prvih katoliških emigrantov angleškega in francoskega rodu (1840 - 1850), ki so pod francosko hierarhijo živeli v miru s protestantsko večino; 2.) po hudem preganjanju doma na Irskem so prvi irski emigranti prinesli v novo domovino poleg neizmerne bede tudi svojo vero, svoj kler in svoj nacionalizem; 3.) ti versko zavedni Irci so pri izvajanju načela: biti Irec pomeni biti katoličan (in obratno), zadeli na močno in versko zavedno protestantsko večino. Protestanti pa so takrat praktično monopolizirali vse državne ustanove — od jetnišnic in bolnišnic do vzgojnih zavodov — in jih ohranjali svojemu verskemu vplivu. Zato so Irci začeli z najuspešnejšo narodno-versko obrambo: ustanavljali so enake zavode in ustanove na verski podlagi. S tem so položili trajne temelje irsko-katoliški ameriški kulturi, ki pa je bila precej različna od takratne številčno šibkejše katoliške kulture latinskega in germanskega kova. Značilnost irskega katolicizma je nagibanje v „janzenistična teženja, kar je le katoliška enačica puritanstva“. Druga značilnost irskega katolicizma je pretirano spoštovanje do klera, kakršnega ni najti med latinskimi katoliki. V nekem pomenu irski katoličani pripisujejo vsem duhovnikom nekakšno nezmotljivost, ki se razteza — v nasprotju z nezmotljivostjo sv. očeta — na vsa področja, svetno in sveto... Končno je irski katolicizem močno prepojen z nacionalizmom... in se upanju na svobodo Irske more postaviti ob stran edinole upanje na večno zveličanje. Ta nacionalizem sovraži vse, kar je angleško in protestantsko.

V preteklosti je bil separatizem uspešno sredstvo za ohranjanje vere. Danes pa, ko praktično življenje postavlja katoličana tlesno ob protestanta (gospodarstvo, politika, polovica katoliških otrok poseča javne šole), je vrednost katoliškega ghetta precej padla. Slaba posledica ghetta je ta, da je postal vpliv katoličanov na javno življenje v primeri z njih številom premajhen (katoličanov je pribl. 30 milijonov). In ta vpliv je bil čisto negativen. Katoličani so pogosto branili takšne teze: Mussolini je dober, ker ne preganja Cerkev; general Franco je dober, ker Cerkev podpira... Mladoletni lahko delajo po tovarnah, ako to žele starši, ker se na ta način poudarja oblast staršev nad otroki...

V uvodu h knjigi pravi znani katoliški pisatelj George Schuster, predsednik Hunter Collegea v New Yorku, da je „...za ameriški katolicizem najvažnejše vprašanje razmerja med klerom in laiki“. V razpravljanje o tem problemu nas vpeljuje J. N. Duffy z besedami pokojnega pariškega kardinala Suharda: „...družba, ki nima mesta za duhovnika, je mrtva; gradi civilizacijo, ki je nesmiselna, ki ne more ničesar doseči... duhovnika ne moremo postavljati v nasprotje z laiki, kot da bi z njim ne imeli nič skupnega... čeprav je izbran izmed vernikov, obdar-

jen od Boga z nadnaravnimi močmi, zaznamovan s posvečevalno močjo, ki ga usposablja za svečenika in vodnika v kraljestvo krščenih.“ Če s tem umevanjem duhovnika skušamo primerjati dejansko stanje, to je razmerje med ameriškim katoličanom in duhovnikom, moramo najprej ugotoviti, da je „ponarejen denar“ ideja, ki si zamišlja duhovnika angela, čudodelnika, nadčloveka ali pa ohranjevalca starega družabnega reda ali preroka lepše socialne bodočnosti. Vloga duhovnika v mističnem telesu Kristusovem je vse lepša in večja. Če primerjamo z življenjem mističnega telesa vso kulturo, potem mora to biti sram. Danes nam kultura nudi udobnosti, ki jim za bodočnost ne vidimo meja. Kot kristjani se zavedamo, da je vsa ta časna kultura opomin na našo umrljivost. Zato v tem življenju bolj spoštujemo vse tisto, kar je neumrljivo; ljubimo se med seboj in spoštujemo „osebno svobodo kot vrednoto, ki je višja od vseh človeških ustanov“. Kljub temu pa naše življenje tako pogosto ni v skladu z vzhvišenim poslanstvom mističnega telesa Kristusovega. Ali nismo kot člani Cerkve večkrat le „bolj lenobni in davkoplačevalni opazovalci, duhovniki pa pobožnjaški in plehki birokrati?..“ Pri obojih pa opažamo nagnjenje, prisiliti vse bližnje v „edinost“ v stvareh, ki za mistično telo Kristusovo nimajo nobenega pomena; zato merimo katolištvo bližnjega z umišljenimi merili, ki so nam po godu. Kako hitro nam je vsak, ki ne misli tako kot mi, „levičar“. Ne zamikujemo, da je treba nastopiti proti nasprotniku odločno, kadar je to potrebno. Ne smemo pa povsod videti nasprotnika. Kdor se večno zapira v ghetto, smatra za nasprotnike vse, ki v ghetto ne spadajo. Te metode ghetta so krive, da se večkrat proti zahtevam življenja zedinjajo „kler in laiki v svojih slabostih, nevednosti in ugodju“. Kdor se drži metod ghetta, mu je vse samo črno ali belo brez življenjske pestrosti. Na podlagi te delitve je senator Mc Carthy najbrž iz mavrice izločil vse barve, razen bele in črne. Če hočemo, da bo razmerje med klerom in laiki res takšno, kakršno mora biti, potem moramo najprej priznati, da „katoliški kler in laiki v mnogih vprašanjih niso dobro informirani, da večkrat niso sposobni pravilno razumeti porajajočih se problemov in da tako niso odkritosrčni v presoji sebe in drugih“.

„Katoličani in ameriška demokracija“ je esej, ki ga je napisal John Cogley. To vprašanje se v celoti poraja šele v hipotetični obliki: Kaj se bo zgodilo z ameriško demokracijo v daljni bodočnosti, ko bi katoličani predstavljali večino prebivalstva Združenih držav? Ali ni njih sedanje politično delovanje takšno, da vodi do ustanovitve „katoliške države“, ki bi takoj odpravila določbe prvega dodatka v ameriški ustavi? Nekatoličanom povečujejo strah pred tem besede papeža Leona XIII. iz „Longique Oceania“, ko pravi: „Katoliška Cerkve bi rodila obilnejše sadove, ako bi poleg svobode uživala še naklonjenost zakonov in pokroviteljstvo javnih oblasti.“ Protestanti se spotikajo ob misli, da bi katoličani kot ogromna večina prebivalstva ne mogli „dovoljevati splošne propagande ali pa nuditi drugovercem in njihovim organizacijam tiste posebne pravice, ki so jih v preteklosti uživale vse verske družbe, tako n. pr. svobodo pred davki...“ (Iz knjige John A. Ryan and Francis Bolland, Catholic Principles of Politics, 1940). Svoje bojzani izražajo nekatoličani tudi s temi besedami: „Večkrat slišimo katoliške logike modrovati: sedaj, ko smo v manjšini, živimo po ‚vaši‘ logiki, to je po logiki tolerance, ko pa boste vi v manjšini, boste morali živeti po naši...“

Ta strah pa ni utemeljen. Nadškof John T. Mc Nicholas je v imenu ameriškega episkopata kot predsednik administrativne komisije NCWC l. 1948 izjavil: „Do kraja in brez kakršnekoli omejitve zanikamo, da bi katoliški škofje želeli združenje Cerkve in države v Združenih državah, ali pa da bi se zato trudili v bližnji ali daljni bodočnosti. Ako bi katoličani v Združenih državah v bodočnosti postali večina, bi se za združitev med Cerkvijo in državo ne trudili. Kakor sedaj, tako bi tudi tedaj branili ustavo in vse njene dodatke, ker priznavamo, da so katoličani k temu moralno obvezani.“ Papež Pij XII. pa je v zvezi s strpnostjo v versko pluralistični državi dve leti poprej izjavil: „Dejansko je v podobnih okoliščinah

politična in civilna strpnost do pripadnikov drugih veroizpovedi za katoličana pravna dolžnost.“ In v novembru 1954 je prav tako italijanskim juristom rekel: „...dolžnost, zatirati versko in moralno zmoto... ne sme biti končna norma za akcijo. Ta mora biti podrejena višjim in bolj splošnim normam, ki v nekaterih okoliščinah dovoljujejo ali pa celo dokažejo, da je bolje, da se zmota ne ovira, da tako podpiramo višje dobro.“

Ameriški zglede ločitve Cerkve od države tudi ni v nasprotju s katoliškim naukom, seveda pod pogojem, da je ne istovetimo z doktrinami liberalizma. Očetje ameriške demokracije namreč niso zanikavali „niti objektivnega naravnega zakona, niti niso povečevali vsemogočne države... Vse ukrepe v vladanju so merili pod vidikom, kaj je nujno za potrebno vzdrževanje reda in kaj zahteva „*bonum comune*.“

Pa vseeno ne sloni odpor proti Cerkvi le na sumničanju o namenih katoliških teoretikov, ko razpravljajo o razmerju med Cerkvijo in državo. Večinoma je ta odpor v politično suktnjo preoblečen teološki protest proti naukom Cerkve o ločitvi zakona, o temu sledeči poligamiji in o novomaltuzianskem grehu. Če zremo na vse to skozi to prizmo, postane govorjenje o „avtoritarni, totalitarni“ Cerkvi le plehka fraza. Tega se poslužujejo tisti, ki ne vpoštevajo, da je po določilih ameriške ustave demokracija le oblika vladavine, ne pa nadomestek za religijo. V demokratični državi imajo tudi katoličani pravico uveljaviti v zakonodaji svoje moralne nazore, (ki n. pr. nasprotujejo kontrakonceptuarnim zakonom). Ako pa je uzakonjeno kaj, kar je proti katoliški morali, moramo tak zakon sicer sprejeti, dasi se njegovih licenc ne smemo posluževati.

V zvezi s tem je problem razmerja katoličanov do politike, ki ga obravnava Daniel Cleary, bivši predsednik washingtonske komisije za poravnavo vojne škode. Politični vpliv katoličanov je najbolj viden pri splošnih volitvah (pri zadnjih volitvah so bili verjetno katoliški glasovi odločilni za zmago generala Eisenhowerja). Do najnovejših časov je bil ameriški katoličan po tradiciji demokrat. Pred l. 1932 so se katoliški volilci obračali na demokratske organizacije za zaposlitev. Po „*New Dealu*“ so se začeli obračati naravnost na Washington. Ko pa so si v naslednjih letih gospodarsko opomogli, so se iz umazanih mestnih središč začeli seliti v bogata predmestja in tam postali najprej framasoni in potem republikanci. V primeri s svojim številom imajo katoličani premalo odločilnih mest v javnem življenju. V popolnoma svetnih in političnih zadevah ni katoliške linije kot take. Ko se pa mora tudi v teh zadevah katoličan ravnati po vesti, se lahko zgodi, da je katoliški zakonodajalec in administrator večkrat dolžan storiti tisto, kar je v nasprotju z željami cerkvene hierarhije (n. pr. vprašanje uporabe naravnih sil, vprašanje „*Fideland Oils*“, i. pod.). Metode ghetta so v politiki škodljive katoličanom in ameriški demokraciji. Cleary pravi na koncu: „Ne verjamem, da je Ameriki potrebna katoliška politična stranka. Nujno pa je, da katoličani razumno in marljivo sodelujejo pri vseh zadevah politične narave in to kot volilci, zakonodajalci, v upravni in sodni službi.“

Odgovorni urednik „*Commonweala*“, James O'Hara našteva v razpravi „Katoliški izolacionist“ dolžnosti, ki jih ima ameriški katoličan do mednarodne politike. Pri tem navaja izjave papežev — od Benedikta XV. do Pija XII. — o tem, da je dolžnost katoličanov, da se trudijo za ustanovitev „družine narodov“. Seveda je bil s temi besedami obsojen nacionalni izolacionizem. Toda kljub jasnim željam Cerkve je stališče mnogih katoličanov do mednarodne politike le „ponavljjanje najslabših izbruhov izolacionistično-nacionalističnega tiska“. Demagoška gesla v tisku močno pospešujejo tak ameriški izolacionizem (tako se piše o „*slaughter of our boys* — ubijanju naših fantov“, o razsipavanju denarja za pomoč Evropi, o izrabljanju potrpežljivosti ameriških davkoplačevalcev). Mnogi, ki so za taka gesla dovetni, istočasno ploskajo bojevitim pozivom generala Mc Arthurja. Probleme mednarodne politike rešuje katoliški izolacionist za čuda preprosto. Ameriški izolacionist ne študira toliko komunizma in ne razglablja o sredstvih proti njemu, ampak ga laže

razume, ako ga označi z določenimi osebami. Tako istoveti zmago komunizma z zmago Maocetunga, ali pa ga naveže na osebo Deana Achesona in generala Georgea Marshalla. Personifikacija gibanj je namreč „laže razumljiva“ in laže se je zato proti takim gibanjem boriti... Pod tem vidikom si tudi lahko razložimo, zakaj vidijo nekateri personifikacijo ameriškega antikomunizma v osebnosti senatorja Mc Carthyja. Če je general Mc Arthur heroj ameriških izolacionistov, tedaj je senator Mc Carthy njih vitez na belem konju. Tak antikomunizem pa je zelo nevaren, a ne komunizmu. Če namreč ves antikomunizem posebimo v Mc Carthyju in z njim zožimo komunizem na nekaj demokratov, ki jih Mc Carthy ne more (saj so odpor proti takemu naziranju smatrali za pravi „crimen laesae maiestatis“ in kritike Mc Carthyja za prave komuniste), potem je nemogoče terjati, da je najprej treba komunizem premagati kot filozofsko-religiozno zmoto in kot socialno in mednarodno nesrečo. Izolacionizem je danes „velika nevarnost za Združene države in njene koristi in zato velika nevarnost za svetovni mir; obenem pa zelo kompromitira Cerkev, ker (zavedno ali nezavedno) dela vtis, da taka vrsta negativnega antikomunističnega in izolacionističnega mišljenja izraža katoliško stališče do teh vprašanj. Nič pa ne more biti bolj oddaljeno od resnice kot takšno stališče.“

Po mnenju urednika katoliškega delavskega lista „Work“, Marciniaka, je za socialno obnovo z Združenih državah važnih dvoje dejstev: preklic obsodbe sv. oficija nad delavskimi organizacijami „Knights of Labor“ in pa program škofov za socialno obnovo, ki ga je že l. 1941 izdala NCWC. Velik vpliv na delavstvo imajo razne socialne šole in imena sociologov, kot so Furfey, Maughan, Hildebrand in dr. Nesektarijansko stališče katoličanov v delavskih organizacijah je dovolilo jezuitu La Fargeu naslednjo ugotovitev: „Med vsemi oblikami katoliške dejavnosti v zadnjih letih je katoliška socialna akcija v vseh svojih mnogoterih oblikah vzbudila največje zanimanje v nekatoliškem svetu in to predvsem zato, ker se je ukvarjala s problemi, za katere se živo zanimajo nekatoličani sami.“ Isto sodijo tudi protestantski in judovski socialni delavci. Socialno delo skupaj z nekatoličani obstaja v preprečevanju rasnih sporov, v reševanju stanovanjskega vprašanja, v pomoči novim emigrantom in v dnevnem tovarištvu pri raznih socialnih akcijah. Velika dolžnost, ki še čaka socialnega reformatorja, je „pokristjanjenje in humanizacija“ vseh družabnih ustanov. Pri delu za socialno obnovo se je bilo treba spretno ogniti na videz privlačnim skušnjavam, kot so n. pr. ugotavljanje nasprotij med potrebo osebne in socialne obnove; majhno število konvertitov, ki so jih pridobili Cerkvi tisti, ki se posvečajo socialnemu delu. Kljub vsem uspehom so katoliški kolegiji dali zelo malo socialnih delavcev, posebno za vodilna mesta. Tudi katoliške poklicne organizacije (redarjev, poštnih uslužbenecv) so le malo pripomogle k resnični socialni reformi, ker so na žalost prepogosto težišče svoje delavnosti prenašale na razne poobhajilne zajtrke, svete ure in podobne pobožnosti. Tudi zre javno mnenje — pri tem katoličani niso izzeti — na socialnega delavca s precej ciničnim razpoloženjem. Katoliške organizacije tudi ne bi smele zasledovati samo izrazito apologetskih ciljev, kot so n. pr. „birth control“ ali se boriti samo za javno pomoč katoliškim šolam. Priznati pa je treba, da se je ravno v zadnjem času precej zboljšalo razpoloženje za ustvarjanje ozračja, ki naj navduši vse ljudi dobre volje za delo pri družabni obnovi.

Ameriški katoliški radikalizem nima svojih izrazitih doktrinarnih korenin, kajti ni nič drugega kot „oživljenje krščanskega usmiljenja do množičnih žrtev zindustrializirane družbe“. S temi besedami nas Ed Willock, eden izmed ustanoviteljev revije „Integrity“ seznanja s poskusi ameriških „katoliških radikalov“, ki imajo mnogo privrženecv med duhovniki, dasi poudarjajo, da je pobuda v rokah laikov. Med pojave radikalizma je treba prišteti predvsem katoliško delavsko gibanje (Catholic Worker Movement), ki po svojih pravilih daje zaščito vsem brez razlike veroizpovedi (domovi za stare, onemogle in brezposelne delavce). Glavna sila gibanja (edini finančni dohodek so prostovoljni darovi), je „identifikacija sa-

mega sebe z reveži“. Tak poskus, ki so ga bile sposobne uresničiti samo svetniške duše, kot sta bila Dorothy Day in Peter Maurin, zagovarja med izobraženci revija „Integrity“, ki poudarja predvsem nujnost soodgovarjajočega razmerja med osebno krepostjo in zahtevo po socialnem delovanju. Ameriški radikalni katolicizem je prejel za to delovanje precej pobud iz podobnih, a mnogo zrelejših evropskih gibanj.

O nalogah katoličanov v vzgoji mladine razpravlja profesor Cunneen. Resna kritika nad samim seboj bi precej spremenila katoliško stališče do katoliških in javnih šol, ako bi se katoličani otresli „paternalističnega“ razmerja do klera. Dobra javna šola na eni in nezadostni finančni pogoji na drugi strani so dejstva, ki resno svare pred zidanjem novih farnih šol. O teh stvareh naj bi odločal cerkveni šolski odbor staršev v pravilnem sodelovanju s škofom, nikakor pa ne župnik sam. Prevelika razlika v kvaliteti med javnim in katoliškim kolegijem je večkrat prisilila katoliške starše, da so se po vesti rajši odločili za javni kot za katoliški kolegij. Pogosto se tudi opaža, da nasprotuje versko šolstvo praktičnim zahtevam, ki jih stavlja pluralistično versko pojmovanje. Poleg tega bi se katoličani morali zavedati, da imajo kot državljani dolžnost tudi do javnega šolstva. Ni namreč vseeno, kako se vzgaja v javnih šolah. Dasi je vzgoja nekaj celotnostnega, je vendar zmotna trditev, da pripada vzgoja le oltarju (Sacral activity). Kljub temu bi mogel samo neumnež priti do zaključka, da je treba vse katoliške šole zapreti, ali pa se odločiti za sklep, da je treba „vse katoliške otroke spraviti v katoliške šole“. To bi verjetno že iz finančnih razlogov ne bilo mogoče.

Svoja dognanja zaključuje Cunneen v tri točke: 1.) finančno breme s farnimi šolami ne bi smelo ameriškim katoličanom prikrivati dolžnosti, ki jih imajo do javnih šol. Tako se ne bi smeli oklepiti starinskega stališča nasprotovanja proračunom za javne šole in bi obratno morali storiti zanje več kot so to delali doslej, da bi tako zasloveli kot prijatelji javnega šolstva; 2.) novih katoliških šol ne bi smeli avtomatično odpirati; v že obstoječih bi se morali izogibati vsemu, kar bi vodilo v pretiran separatizem in se izogibati vsem sledovom nestrpnosti, kolikor je to v tem sistemu sploh mogoče; 3.) za obstoječe katoliške šole in za načrtno uveljavljanje katoliških vzgojnih ciljev bi morali skrbeti sposobni laiki in bi se tako več duhovnikov moglo posvečati pristnemu oživljanju verske vzgoje in ožjemu stiku z ljudstvom.

Znanstvenik Labundskega instituta notredamske univerze Julius Pleasants trdi v svojem esejju „Katoličani in znanost“, da vzdržujejo danes ameriški katoličani 14% visokih šol in te obiskuje 10% vseh ameriških visokošolcev. Katoliški zavodi, „ki presegajo raven kolegija, vzgojé letno visoko število odvetnikov in še vpoštevanja vredno število zdravnikov in gospodarstvenikov. Podpovprečen pa je uspeh pri vzgoji nadpovprečnih pisateljev, umetnikov in socialnih teoretikov...“ Število dobrih naravoslovcev ni enako številu diplomiranih študentov in je tudi manjše od števila fakultetnih profesorjev.

Priznati je treba, da se katoliške šole posvečajo znanstvenemu raziskavanju naravoslovnih ved. Večje katoliške univerze potrošijo letno v ta namen približno pol milijona dolarjev vsaka, a kaj je to v primeri s svetnimi univerzami, ki potrošijo vsaka letno v ta namen tudi do 7 milijonov dolarjev (Illinois University za leto 1953) ali tudi 15 milijonov (Cornell's Institute za 1953). Od skupnih 350 milijonov, ki so jih ameriške univerze porabile za raziskovanje na polju naravoslovnih ved, odpade na katoliške univerze le približno 4 milijone dolarjev, to je komaj en odstotek. Pa še te milijone so povečini podarili bogati podporniki, tudi nekatoliški. „National Science Foundation“, ki finančno podpira znanstvena raziskavanja, daje katoliškim ustanovam le 1% razpoložljivega denarja, a dobili bi veliko več, če bi za podporo le prosili. Zato so tudi uspehi na znanstvenem polju razmeroma majhni, le ena šestina tistega, kar bi od katoliških zavodov lahko pričakovali. „Pred dvajsetimi leti je katoliško prizadevanje na znanstvenem polju rodilo le tridesetinko tega, kar je doseglo enako število nekatoličanov. Danes verjetno dosega katoliško

prizadevanje le desetino tega, kar bi lahko pričakovali v primeri z enakim številom nekatoličanov.“ Razlogi za to nezadostno dejavnost bi bili sledeči: 1.) krivično vrednotenje — katoličanu „farnega obzorja“ se zdi, da moremo shajati tudi brez znanstvenega raziskovanja; 2.) zgrešeno naziranje, da katoličan pri znanstvenem delovanju ni svoboden; 3.) miselnost, da je za zveličanje potrebna samo religija; 4.) življenjska filozofija ameriškega katoličana, ki pa „ni nujno sad katoliškega nauka, dasi je tako pojmovana življenjska filozofija večkrat skupna last katoličanov“. Značilen zanjo je popoln formalizem, pokorščina namišljenim predpisom v zameno za namišljeno plačilo. Takšnemu pojmovanju zadošča izvajanje nekaterih religioznih formul za nekaj določenih slučajev v življenju. Brez pomena pa je vse tisto, kar teh formul ne more sprejeti.

„Temeljna razlika med modernim svetom, ki tako zelo ceni znanstveno raziskovanje in med katoličani, ki ga tako malo cenijo, sloni na dejstvu, da so katoličani opustili gojitev kreposti, ki se imenuje modrost; moderni svet pa jo je z napredkom znanosti spet našel.“ Današnji svet potrebuje vero in tudi znanost, „Sodeč po navdušenju za znanstveno delo je papež Pij XII. pripravljen blagosloviti to združitev.“

Po mnenju Henryja Ragoja, profesorja čikaške univerze, označujeta razmerje katoličanov do literature dve napaki in ena dobra lastnost. Bistveno merilo za literaturo v najbolj širokem pomenu besede bi morala biti dobrota. Literarno delo, ki hoče biti kaj vredno, mora biti „dobro“. V zvezi s tem lahko ugotovimo prvi greh katoličanov proti literaturi, namreč dvojno merilo. Imamo literaturo in nato — miserere — še katoliško literaturo. Literatura mora biti dobra; katoliška literatura pa mora biti „katoliška“. Kot da bi lahko vsako od obeh čitali z dvojno občutljivostjo. Tako presojanje povzroča v najboljšem primeru groteskno nesorazmerno sodbo o resnični vrednosti literarnega dela; „v najslabšem slučaju pa ta napaka lahko ustvari naziranje, da zakrament krsta, ki ga kdo prejme četudi v pozni starosti, lahko odpušča ne samo male in smrtne grehe, ampak tudi stilistične napake“. Druga napaka je ksenofobija na literarnem polju. Ali je dobra literatura res le delo, „ki na nek način vsebuje katoliški koncept o človeku? Ali ni nasprotno literatura last mnogih narodov in dob, različnih prepričanj, jasnih in temnih?“ In kot taka ima „svojsko zakonitost, svojsko dobroto“. Z ozirom na verske vrednote je namreč literatura nepomembna, t. j. „ni niti religija, niti dokaz za religijo.“ Napaka katoličanov pa je, da hočejo presojati literaturo samo pod to versko prizmo. Ta tendenca je „puritanska, negativna, defenzivna in precej nervozna“. Središče problema razmerja katoličana do literature je tista krščanska vera, ki „prihaja k literaturi tako kot k vsem stvarim v vsej svoji širokosti; lahko sprejme literaturo tako kot lahko sprejme vse“; kajti vera je „sprejemljiva za vsako bitnost“.

Ameriški katoličan je odkril „katoliško knjigo“. To je prepričanje Dana Herra, predsednika „Thomas Moore Society“ in lastnika istoimenske knjigarne v Chicagu. To odkritje se nanaša na čitatelja in pisatelja, kajti „inteligenten človek ni le slučajno katoličan“. Vendar, ako izzamemo Mertona (Seven Story's Mountain) in dela večjih katoliških pisateljev, kot so Graham Greene, Evelyn Waugh, Bruce Marshall, katoliška knjiga „večine katoliških odjemalcev še ni dosegla“. Trenutno bolj potrebujemo katoliških pisateljev; kmalu namreč naraščajočemu številu čitateljev ne bo mogoče nuditi odgovarjajočega števila dobrih knjig. Najboljšo katoliško knjigo nam dajejo še vedno inozemski pisatelji. Toda če se zgodi, da bo naslednja verzija Mc Carranovega zakona prepovedala uvoz tujih knjig, bomo izgubili Mauriaca, Evelyn Waugh, Garrigou la Grangea, Chestertona, Sertillangesa, Bernanosa in še mnogo drugih, ki jih smatramo za najboljše. Za katoliško knjigo premalo store katoliški kolegiji in katoliški tisk. Pa tudi kritiki, „predvsem tisti, ki pretirano hvalijo vse, kar je katoliško, tako da so naši pisatelji oropani prilike za potrebno in koristno kritiko.“ Mnogo ocenjevalcev se očitno ne strinja z Mertonom, ki pravi, da je slabo pisanje slabo, pa četudi je njegova vsebina ljubezen božja.

Tajnik družbe za liturgično umetnost Maurice Lavanoux pravi v eseju „Kato-

ličani in religiozna umetnost“, da je današnje razmerje ameriških katoličanov in še posebej klera do religiozne umetnosti zelo žalostno. Vzrok temu je „preračunana zloraba kreposti modrosti z osebno pobožnostjo in dobroto umetnika“. Odtod tudi nezanimanje umetnikov za cerkveno umetniško ustvarjanje. Priča tega obnašanja — razen nekaj izjem — so ameriške cerkve, polne „dvomljivih arheoloških stvaritev“.

Slab okus ni eden od sedmih poglavitnih grehov in nihče ne bo prišel v pekel, ker je višje cenil film „Quo vadis“ kot „God needs Men“. S temi besedami označuje Walter Kerr, nekdanji profesor dramske šole na katoliški univerzi v Washingtonu in sedanji dramski kritik „New York Herald Tribune“, razmerje mnogih ameriških katoličanov do filma. Če delo naravnost nima ničesar, kar bi bilo proti katoliškim moralnim nazorom, potem že prejme katoliško umetniško nagrado (n. pr. Quo vadis). Če pa trenutno ni filma, ki bi užival val simpatije katoličanov, ker ni v njem „niti duhovnika na leci, niti nune za samostanskim obzidjem, niti prvih kristjanov (kot Deborah Kerr v žrelu tehnikolorskega leva), tedaj je za katoličane merilo „play it safe“. Pod tem plaščem je prejel katoliško umetniško nagrado Christofferjev film „The father of the bride“, o katerega umetniški vrednosti lahko upravičeno dvomimo. Katoličani delajo to napako, da mešajo z umetniško sodbo to, kar je pod moralnimi vidiki vredno večje ali manjše graje in pa da pogosto ne doumejo globokih besed Paula Claudela, ki je zapisal: „Bog piše naravnost v vijugah“.

Avstrijski sociolog in romanopisec Erik Kuehnelt Leddihn je prispeval esej „Evropski pogled na katoliškega ekstremista“. Po njegovem mnenju se pojem sodobnega katoličana sklada s pojmom o resničnem liku kristjana, kot ga riše sv. Tomaž Akvinski, ki je s sv. Petrom (1, Petri 2, 9) imenoval vse člane mističnega telesa Kristusovega duhovnika in kralje. „Katoličan je član hierarhično organizirane avtoritarne Cerkve, toda po katoliški teologiji je tudi notranje svoboden, saj je bitje, katerega temeljni lastnosti sta svobodna volja in prvenstvo vesti. V nekaterih stvareh je katoličan brez dvoma podvržen nespremenljivim dolžnostim in pokorščini, toda tudi kot član mističnega telesa je po svojem bistvu svoboden in samostojen, dinamična, razumska, razlikujoča in presojojōča podoba božja.“ Ob tem liku primerja dve katoliški skrajnosti, katoliškega reakcionarja in katoliškega „asimilacionista“ (kolikor prevladujeta v njem značilnosti enega ali drugega tipa).*

„Reakcionar je — etimološko — oseba, ki načelno ali iz navade, zavestno ali metodično nasprotuje vsem sodobnim prevladujočim pojmom in idejam, ali vsaj duhu časa (Zeitgeist), kakor ga pojmuje reakcionar sam.“ Zgled apostola Petra, ki je z mečem odsekal Malhu uho, zelo zvesto posnema. Zato je reakcionar oseba, „ki mu vera in Cerkev nista neskončna popolnost, ampak le oklop, brez katerega ne more shajati... predvsem pa mu je važen organizacijski vidik vojskujoče se Cerkve z vsemi njenimi zakoni, zapovedmi in navadami, ki jih bolj ceni kot pa deset božjih zapovedi, govor na gori in nauke apostolskih listov“. Katoliški reakcionar je moč prepovedi, tisti, ki je preobrnil lestvico kreposti sv. Tomaža tako, da postavlja ljubezen za najnižjo, čistost za na najvišjo stopnjo, celo više kot srčnost in pravičnost. „S svojo napadalnostjo in poudarjanjem za vero nebitvenih stvari postaja glavni vzrok, da toliko najboljših ostaja izven Cerkve.“ Katoliškega reakcionarja privlačuje ozkosrčni nacionalizem in „parochialism“, ker mu nudita priliko, da se postavlja proti drugim. „Pomanjkanje razumevanja drugih je pri katoliškem reakcionarju večkrat povezano s strahopetnim poviševanjem lastne „zmernosti in skromnosti“. Katoliški reakcionar ljubi policaje in orožnike. . . vendar najlepši del svojega gorečega navdušenja hrani za duhovnike. . . V duhovniku pa ne vidi človeka, ki je vzel nase težak križ. . . kateremu je žrtvoval skoraj vse. . . ne, duhovnik mu

* Špansko beroče čitatelje opozarjamo, da sta dva članka omenjenega sociologa, ki ju tukaj omenja p. Robert Mazovec OFM, izšla prevedena v reviji Criterio, Buenos Aires, september 1953.

je strokovnjak, ki mu jemlje iz rok vsako odločitev, ki mu daje nezmotljive izjave za vse mogoče stvari... Moderna umetnost mu je boljševiška in moderna Cerkev nič manj kot blasfemija. V različnih oblikah bogočastja njegov nos nezmotljivo izvoha to, kar je za vero nebitveno. Kot privrženec svetinje najde zenit svoje vere v brezkončnih devetdnevnih, itd. Za vsak položaj ima na jeziku odgovor, kot je n. pr. tale: Za svobodo sem že, a ne za razbrzdanost. Teologija katoliškega reakcionarja postavlja na najvažnejše mesto greh. Resnično, z borbo proti grehu se mora vsakdo truditi za zveličanje, toda najboljša pot v nebesa je „neumnost križa“ in popolna predaja največji ljubezni — ne pa nenehno bolešno brskanje po svoji notranjosti... in niti ne bistroumno knjigovodstvo grehov, odpustkov, dobrih in zaslužnih del.

Nasprotje reakcionarju je „asimilacionist“. Ta ima za „poglavitno dogmo naivno vero v notranjo vrednost in vzvišenost skoraj vsega svetnega. Prepričan je, da je edina rešilna bilka za Cerkev, če se na milost in nemilost vrže v blesteča in dinamična gibanja zgodovine... kajti brezpogojno veruje v dobroto vseh vetrov, valov in tokov... Zato poželjivo bulji oči v razne protestantske družbe, levičarska gibanja in v nauke in ideje, ki so precej daleč od naše vere.“

„Obojni tip — tako tip reakcionarja kakor tudi asimilacionista — je po svojem bistvu nesodoben.“

Takšno je mnenje pristojnih katoliških laikov o ameriških katoličanih na demokratskem odru v Združenih državah. Na koncu si še oglejmo, kaj sodijo o njih protestantje in judje.

Protestantski teološki profesor Niebuhr (oče protestantskega neoortodoksizma v Združenih državah) zna zelo dobro ločiti med katolicizmom, pa med napačnimi predstavami o njem (Španija) ali srednjeveškim družbenim redom. Vendar ga — kot vse nekatoličane na splošno — plaši dvom, ali ni poslednji cilj, politični cilj ameriških katoličanov konfesionalna država, ki bo takoj odpravila prvi dodatek k ustavi. Spore med katoličani in protestanti lahko povzročajo needinost v mnogih vprašanih naravnega reda (n. pr. birth control, ki jo danes dopuščajo vsi ameriški protestanti) in odtod izvirajoča polemika, ki tako pogosto zamenjuje nauk s tistimi, ki ga branijo. Če je kaj za katoliški nauk nesprijemljivo, tedaj je to, da ne smejo katoličani vsega „moralnega zla in nemoralne seksualne pomešanosti pripisovati osebnostim iz protestantskih vrst“. Takšen način razpravljanja je lahko zelo hitro v nasprotju s prvim dodatkom v ustavi. Za nasprotja v šolskem vprašanju pa so krivci na obeh straneh.

Če pustimo ob strani dogmatične razlike, pravi judovski univ. profesor Will Herberg, tedaj je treba katoličanom očitati predvsem neskladnost med njih življenjem in njih vero. Katoličan veruje v izvirni greh, a v praktičnem življenju mnogokrat kaže tako malo zavesti o tem, da je pod nenehno božjo sodbo, ki preoblikuje vse naše želje in postavlja na tehtnico vse naše trditve. „To bi bila moja temeljna kritika ameriškega katolicizma, kolikor ga poznam.“ Dasi ima v sodobnem ameriškem življenju katoličan zelo „konstruktivno vlogo“, vendar tudi judje razmišljajo zbegani o tem, kaj bi bilo z ameriško demokracijo, ako bi v Združenih državah predstavljali katoličani večino prebivalstva.

Težko je najti bolj homogeno knjigo, ki bi tako obsežno in temeljito presojala dejavnost katoličanov na tako obširnem področju ameriške demokracije. Mnogo esejev v knjigi je odličnih; pozna se jim, da so jih napisali večinoma za to poklicani in v svoji stroki visoko izobraženi laiki. Nemogoče je oceniti vsak esej in vsako trditev v njej. Brez dvoma se da mnogim stvarim ugovarjati ali pa je zanje možna tudi druga rešitev. Laik, ki bi čital knjigo, mora imeti pred očmi katoliški nauk o državi: ločiti mora med idealno državo, ki skoraj nikoli ni popolnoma uresničena, in dejstvom, da v konkretnem političnem življenju Cerkev „propter rationem co-

munis“ marsikje dopušča ali celo nalaga katoličanom drugačne rešitve. To lahko posebno Evropejca moti, ki je celo življenje delal v demokracijah konfesionalnega tipa. Pojma o ločitvi Cerkve od države ne smemo v knjigi jemati doslovno. Klasični pojem „ločitve Cerkve od države“ se da po katoliški terminologiji konkretno aplicirati skoro izključno le na evropske razmere, kjer se je ta oblika sožitja med Cerkvijo in državo po francoski revoluciji udomačila v pre mnogih prvotno konfesionalnih državah. V Severni Ameriki pa Cerkev in država nikdar nista bili združeni, zato se logično tudi ločiti nista mogli. Morda bi se ta ali oni spotaknil ob kakšno teološko netočnost. Toda to pomanjkljivost nadomesti kontekst in namen, ki ga je pisec - laik imel pred očmi. In o dobrem namenu vseh pisateljev te knjige ne moremo dvomiti.

Za zaključek si lahko osvojimo besede juda, prof. Herberga: kritične opazke izvirajo „iz dobre vere, ki želi pomagati katoličanom v Združenih državah, da bodo spoznali sebe, kot jih spoznavajo drugi; tako se večajo možnosti odprtega in odkritosrčnega sodelovanja med tistimi, ki kot kristjani in judje služijo živemu Bogu iz istega namena in skupnega upanja“.

IGOR

DECEMBER 1954

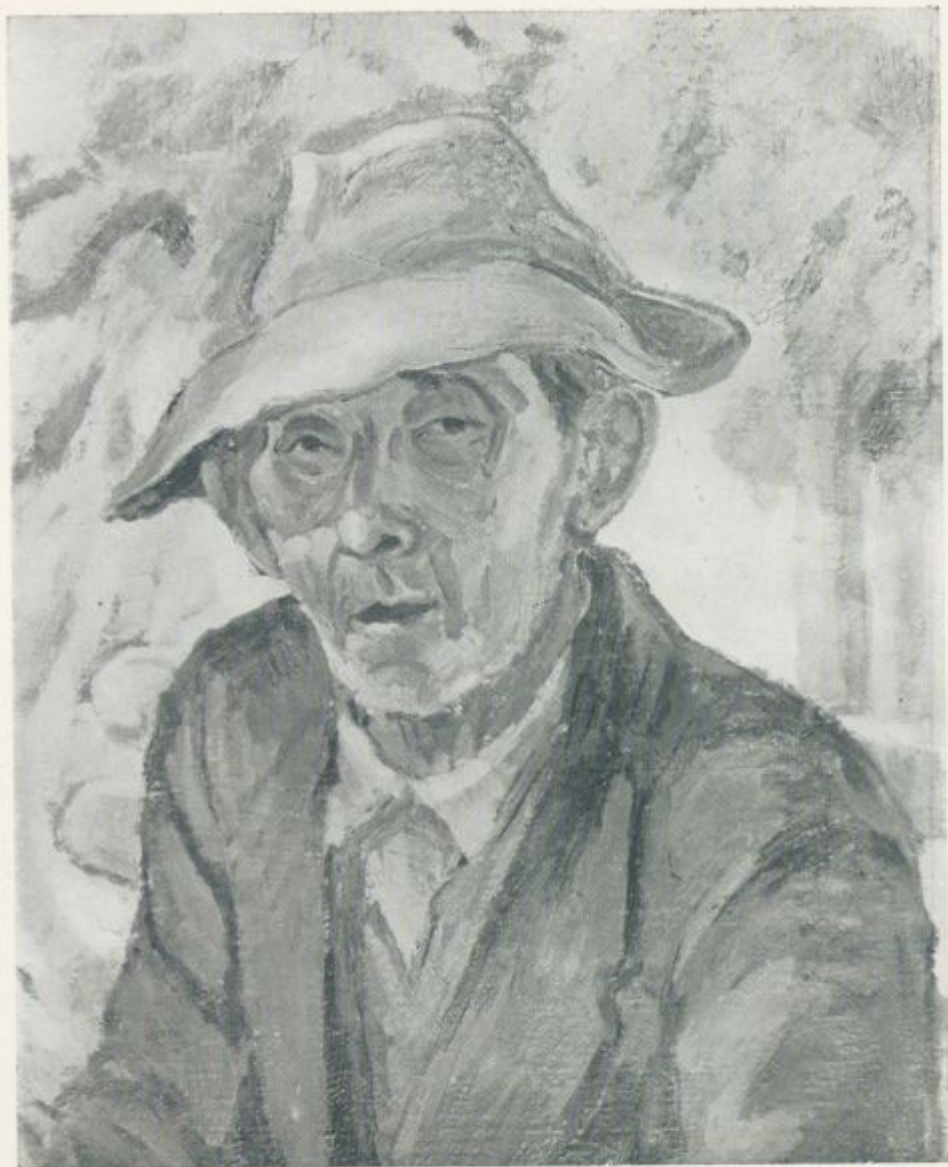
Zdaj grob resnice in svobode boš krasila
in v smrt cvetela — bela krizantema;
ko bo srce mi strla divja sila,
boš poljubila moja usta nema.

Po smrti pevcem vsem pojó: hosana!,
ker vsak je že ustvaril „veledela“,
a meni, krizantema, boš zvenela
in grob moj bo prekrila mrzla slana.

Sodili so me le po ogledalu,
kot da bi bil v življenju brez obraza,
brez lastne duše, misli, brez izraza,
drobili so mi bít na nakovalu.

In niso videli oči hlepečih,
ko so zakrili s hrbti soj zrcala,
in niso čuli duše, ki jokala
je za večerom, v zadnji žar bežečim.

O, krizantema, krizantema bela!
Za smrt cveteš, ker srkaš moč iz groba;
med dež in sneg boš v vetru zledenela,
Prepozno dotaknila senc se bo svetloba...

Božidar Kramole: KOROŠEC, olje, 1947

Božidar Kramoše: LASTNI PORTRET, ujedanka, 1951

Božidar Kramole: PORTRET DAME, linolej, 1952

Božidar Kramole: ZIMSKI DAN V TORONTO, olje, 1952

Božidar Kramole: DEKLE V KOSTUMU, olje (detajl), 1953

Božidar Kramole: PLAVOLASKA, monotipija, 1954

Božidar Kramole: TORONTO POZIMI, olje, 1954

Božidar Kramole: KROMPIR, olje, 1955

BRANKO ROZMAN

SKODELICA ČAJA

Iz japonskega je porcelana ta skodelica,
na zelenem prtu vsa kot beli cvet,
s strahom mi ponuja rdeči čaj in modri dim.

Srknem prvič —
in vse strehe se usločijo
in zapazim daleč na gorah snežene kape
in skrivnosten veter žene dih po čaju
in nekje se vjame v zlati ribnik.

Srknem drugič —
in vse stene so kot iz papirja,
skozi nje prihaja pomarančna luč.
Pajčevne zavese rahlo šepetajo
in z rokami v boku jih posluša tihi vrč.

Srknem tretjič —
in za plotom, obloženim z gostim cvetjem
se prikaže nasmejan obraz:
izpod ploščatega pokrivala
dvoje kot oliv oči
in čez ramo dolga kita las.

VLADIMIR POLANT

Č A S

Višina dni, ki so goreli za obzorjem, mineva
za oči, ki žele prehiteti zaznamovane luči.
Preko pobočja neba je tiho. Koraki —
Preko obraza in utrujenih rok
ne bodo minili trenutki željá.

Oči so zatopljene v prehajanje in v drugo
življenje. Oči, ki so delale veselje in upanje,
ki so se igrale s kamenjem
v zunanjem svetu,
s pomladno zemljó
in s pojočimi brsti iz gline,
zdaj le še gledajo in vedó,
da je preko zapečenih lic že prešla
prva popoldanska senca.

Na polju so še sončne, vélike ploskve,
še so poti, polne dneva in moči,
še je govorjenje razprostrto med stvarmi
in znanimi kosi zemljé,
vendar jaz mislim na večer...

Vrnitev je važna.
Misli so združene z večernim prehodom
in z bližanjem.

TINE DEBELJAK

NOVAČANOV RDEČI PANTEON

Dr. Anton Novačan je ob začetku nemške okupacije šel preko Carigrada v Jeruzalem, od tam v Kairo, kjer je med drugimi skrbel tudi za prijatelja pesnika Iga Grudna, ki je iz laške konfinacije po septembrskem zlomu 1943 šel k zaveznikom in prišel v Egipt. Toda ko bi se Novačan moral po maju 1945 odločiti, ali se vrne domov, ali pa si izbere emigracijo, se je odločil tedaj najprej za Rim, kjer se je nastanil v podstrežnici sester na ulici Olmati št. 9 pri Maria Maggiore, kjer je živela tedaj precejšnja slovenska kolonija. Tam sem se tudi osebno seznanil z njim v času, ko je zaključeval svoj Peti evangelij in ko sem jaz nadstropje pod njim začeljal črno mašo. Iz Rima je odšel v Trst, da se tam, bliže domovini, slednjič odloči za vrnitev domov ali pa za emigracijo... Iz Trsta je stopil v stik z Zvonovci v Ljubljani, govoril mi je, da je pisal župančiču očitajoče besede, kazal mi je karto Iga Grudna, ki mu je bil hvaležen za kairsko pomoč, z vabilom, da naj se vrne... Tudi je gotovo, da je prišlo k njemu več emisarjev iz Ljubljane, med drugimi — kakor mi je pravil sam — skladatelj Škerjanec, pisatelj Bartol, knjigarnar Škerl in drugi, da mu uglade pot domov... in tudi res je, da je bil sam v sebi še dolgo neodločen. Toda spričo grozotnega zločina nad desettisoči po vojni se mu je uprla vrnitev in vzbudil se mu je še večji gnus — kakor Velikonji — pred temi „malikovalci zločina“ in hlapci nasilja, telesnega in duhovnega. Ta zadnji moment je pri njem odločilen, da se je — po prihodu svoje gospe preko meje — zavestno odločil ostati v emigraciji. Tedaj nekako je napisal svojo satiro RDEČI PANTEON in jo priobčil v tržaški Demokraciji, številki 44 in 45, leta 1948, torej prav v času spora Jugoslovanske komunistične partije s Stalinovo diktaturo. Satira je izšla s podpisom *Delfin*.

Od tedaj se ni več počutil varnega v Trstu. Pravil mi je, da so mu večkrat nastavili past in ga vabili na izlete, odkoder bi bil z največjo lahkoto odpeljan k svojim rdečim tovarišem, ki so se bali ostroti njegovega peresa.

V Trstu tega leta je Novačan tiskal prvi del svoje epopeje v sonetih PETI EVANGELIJ ter istočasno snoval omenjeno satiro RDEČI PANTEON. Komu bi se zdeli taki deli nedružljivi v istem času in pri isti osebi, toda pri Novačanu izvirata obe iz njegove dvojne narave, ki se je očitovala že v delih tik pred drugo svetovno vojno. Tedaj je v Ljubljanskem Zvonu objavil dve stvari, ki sta ostali obe nedodelani; namreč satirično komedijo GOLIGLEB (katere zadnji dejanji sta izšli v Buenos Airesu v Vrednotah 1954, str. 112) ter pesniški cikel NILSKI VEČERI, iz katerega je bil v LZ objavljen le cikel BORBA Z ANGELOM. V komediji je pokazal, da ima v krvi Cankarjevo dediščino — politično satiro; v pesmi pa, da iz proze in drame, v kateri je tako rad prehajal mestoma v lirične, celo ritmične intermezze, teži k vezani besedi ter v romantični svet svojih očetov iz svoje mladosti, celo v spomin domačega verskega okolja, proti kateremu je — kakor smo citirali v Vrednotah 1954 — nekoč kulturno bojno nastopal v svojih prvih prozah. Iz te druge svoje duhovne plati se je v Sveti deželi celo približal Bogu z molitvijo na Kristusovem grobu za vstajenje domovine ter je ta smer vodila naravnost v

pesnitev o Kristusovem življenju. S svojo literarno satiro pa se je naslonil na vzornika Levstika, stvarnika klasičnega lika Martina Krpana, ter na njegovo formo Ježe na Parnas, kakor tudi na Cankarjevo brezobzirnost in sveto jezo... in napisal svoj *Rdeči Panteon*.

Kot epigon romantično idealistične „Moderne“ fin de siècle, občudovatelj bohemstva in velikih individualnosti, je napisal ta svoj zamah s kolom predvsem proti „izdajalcu“ te romantične Moderne Župančiču in vsem, ki proti Cankarjevi maksimi: „*Teci, teci umetnijski*“, postavljajo Župančičev rek: „*Petletka naša teče...*“ (napisan v istem času). Po vsem sodeč, je prav on dal podmet za postanek Rdečega panteona... s Cankarjevim mottom.

Levtikovega Martina Krpana in Cankarja je vzel Novačan, da je z njima obsodil hlapčevstvo sodobnikov onstran zavese moskovskemu režimu. Čas dejanja je še doba pred Titovim izključenjem iz Kominforma, kajti takoj s prvim stavkom je predstavljena politična situacija: Krpan vozi iz Trsta v Slovenijo „svobodno ameriškansko sol“ za vse slovenske kraje, kar pa je tam „ostro prepovedano“. Svoboda enači Novačan s pripadnostjo *Amerikanskemu bloku* kot predstavniku zahodne evropske kulture; režim onstran pa mu je istoveten s komunizmom, imenovanim pri njem „Rdeča zvezda“, „hrup velike kače rogače, ki nas goni nazaj iz napredka v opižji raj...“, „peklenški smeh...“, „kasta tatov...“, „potepuhov“, skratka: čredna morala, kolektivizem, suženjstvo, azijska miselnost („ciganska sol s turško primesjo“). Vse nasprotje individualni svobodi, umetnosti Cankarjeve osebne sproščenosti, ali še ožje: proletarska partijsko predpisana čredna umetnost proti principom „Moderne“ fin de siècle, ko se je še sam Župančič primerjal s ponosom „Ptiču Samoživu“, kot skrivnosten, zavestno nedostopen ljudstvu, nerazumljiv celo ženi in je Murna primerjal svobodnemu „kondorju, sonca bratu“. To je bil ideal Cankarjeve Jacinte, „čiste umetnosti“. In to umetnost je zdaj „izdal“ Župančič postavljajoč se na čelo „ljudskih umetnikov“, opevajočih predpisano petletko. In zato je Novačan vrgel težo očitkov prav na Župančiča, oživljajoč Cankarjevo omizniško sodbo o njem, češ da vsa njegova slava izvira iz dejstva, da je padel v družbo tako velikih talentov, kakor so bili Kette, Murn in Cankar sam, da je „zadel terno“ s svojim okoljem, ki meče zar cene tudi nanj. *Ost Novačanove satire je torej naperjena: proti komunizmu kot azijski miselnosti pod diktaturo Moskve in proletariata* (dočim je on pripadnik zahodne evropske miselnosti in ameriškanske politične opredeljenosti), *proti nasilju* (on pripadnik svobode), *proti kolektivizmu v umetnosti* (on glasnik individualno ustvarjajoče osebnosti) ter največ *proti „malikovanju umora“* po zgledu Borove himne, ki je dvignil „umor v poezijo in poezijo v umor...“. Vsemu temu onostranski literati zavestno hlapčujejo, moré svojo individualnost, oz. je ne izražajo po svoji volji, temveč po diktatu partije, ter si kade drug drugemu, dočim svobodni umetniki molče... In on — Novačan — hoče biti glasnik svobodne umetnosti na vseh svobodnih slovenskih tleh, ki jih predstavlja Repentabor (Grebentabor), središče tržaških slovenskih kulturnih prireditvev na meji med svobodo in hlapčevstvom.

Tu se sestaneta Martin Krpan, posrednik ameriškanske soli in zmagovalce azijskega razbojnika, in Ivan Cankar, svobodni umetnik slovenskega nehlapčevskega duha. Tu si izmenjata misli o današnjem položaju na vrhuncih umetnosti v Sloveniji, o ljudeh, ki predstavljajo slovenski rdeči Parnas, nato pa mu Cankar odpelje kobilo proti meji na ono stran. Vemo, da je Cankar šel svoj čas povzdignil kobilo v simbol vsega „govekarstva“, to je surovosti, koristolovstva, „ljudskega“ neokusa... zato tudi njo pošlje zdaj tja, kamor spada... Krpan pa ostane sam s svojo soljo ter si želi le mesarice in kija, da bi šel tja čez in zopet razbil Rdeči Panteon, kakor je svoj čas Brdavsovo turško nasilje.

V ta veličastni in sodobno svetovni ter slovenski domači kulturni okvir, ki mu je kot satira odlično uspel, je vložil kot v središče karakteristike trinajstih sloven-

skih književnih ustvarjalcev, ki služijo danes brez pridržka režimu Rdeče zvezde. V smislu Ozninih karakteristik je hotel podati svoje, toda mnenja sem, da se mu še daleč niso tako posrečile kakor njegov okvir in njegova satira na župančiča. Oznake ostalih trinajstih so medlejše, nenazorne tako, da celo dober poznavalec književnih razmer ne bo spoznal karakteriziranega obraza ne osti zbadljivke.

Karakteristika *prvega*: umetnost brez preme črte... kaos brez jasnin... Dioniz brez Apolonovih višin... pesniški navadnik... brez značaja, le igralec z besedami... Kdo naj bi bil to? Samo beseda „navadnik“ dá misliti na rimo Gradnik, oznaka ne ustreza njegovi izrazito apoľinični liniji. Pri *drugem* je oznaka jasnejša: dve, tri sijajne umetnine je ustvaril... pod zemljo rovari... voluhar: brez domovine... Rima se ti ponuja na „voluhar“: Kuhar, zlasti ker sta znana brezdomovinstvo in pripadnost Kominterni Prežihovega Voranca. Politična oznaka s priznanjem literarne cene. — Oznaka *tretjega* je pesniško malo precizna, razvlečena vse več kot jedrnata in tudi ne jasna: občudovanje zasnov, ne izvedb, ki so dolgočasne, komunistično tendenčne („rdeče nitke“) ter je osebno sokriv partizanskih moritev... ki bi njegovih krvavih rok ne oprale vse slovenske reke, tudi Mura... Prva polovica je literarna oznaka, pod katero si lahko predstavljamo več pisateljev (Ingoliča, Potrča, Kranjca...), v drugem pa je politična oznaka iz časa partizanstva, ko je dotičnik bogvedi pod kakšnim partizanskim imenom moral po goščah — kdo naj to ve? Vendar Miško Kranjec spada še najbolj v ta okvir... pa tudi še kdo drugi, ne pa *edino on*... Presplošna oznaka in brez prave osti... — *Četrti*: Da ni v tej karakteristiki besede „dožupanil“, bi težko spoznali v njej Franceta Albrechta, kajti znano nam je, da je bil kot kominformovec odstavljen od županstva v Ljubljani; razumemo, da zdaj išče, prihajajoč pijan iz gostiln, rešitelja Jefeja, ki naj bi bil verjetno — Stalin... — Politična oznaka; literarna samo „slab literat“, ki spada tudi v družbo v Nagodetovi beležnici označene „literarne svojati“. Spletkar... rdeči glavlar Megere... vse to so osebne oznake, ne literarne. *Peti*: skromen poet ki preko transmisije prepelje pesmi zdaj v meščanstvo, zdaj v proletarstvo, samo da ima od tega koristi... Koga neki zadene ta oznaka? Morda Seliškarka? Jarca? Grudna? Le izraz „nezamuden“ da odločitev za Grudna. — Oznaka socialne opredeljenosti, literarno samo „skromen poet“ - kot prej pri Albrechtu „slab“. — *Šesti*: pisatelj s celim haremom idej, zdaj s komunistično, katero bo zaradi nezmožnosti spet zavrgel. — Kdo? Očitek zmedenosti, kopicenja idej, nezmožnosti... takih piscev je med Slovenci mnogo. Le beseda harem obrne pozornost na dr. Bartola kot pisca Alamuta. Ne literarna, ideološka oznaka. — *Sedmi*: brez besednega komentarja nerazumljiva. Samo beseda „koza“ da misliti na „kozake“; na katerega izmed dveh? — *Osmi*: očitek — dolgočasen kot kalna Drava — nato pa nelogičnost: ne tako globok, širok, visok ko kalna Drava v poplavi... ali v suši... Globok v suši? Edini smisel: niti tako globok, visok, širok kot Drava v največji suši, kaj šele v poplavi... V besedi Drava je ključ za Ingoliča. Drugod ne. — *Deveti*: nekdo, ki je poln filozofije, malo na rdečo udarjene in z malo napuha... Kdo? Kocbek? Canjkar? Pa da piše tudi povesti in drame. Bil bi lahko tudi šnuderl... — *Deseti*: kdo naj bi bil, ki se debeli od tujih idej, dasi je sam idejna bolha... Kdo? Oznaka vse presplošna... poleg tega še brez besednega ključa, s katerim nas Novačan popelje k vsaj medli rešitvi. — *Enajsti*: oholi teliček, zavedno razreden je okrog mesarjev letal, zdaj dramatski vol... čaka na zakol... Kdo? Koblar, Jože Kranjc, Ferdo Kozak, Bartol...? Le beseda „kratko“ nas pelje k rešitvi Bratko... Kreft? Zakaaj bi čakal na zakol? Morda kot kominformovec? — *Dvanajsti*: oznaka — sicer ponižni vran — ...dober pisec, ne pa odličen — zafran... se postremuši... postane „rdeči špan“... Misli, da je tribun, pa je le ponižen vran, tribunov lizun... Kdo? Zopet ključ v besedi „bevskal boš“, kar daje misliti na Bevka, ki je prav tedaj „tribunil“ po Trstu. Predolga oznaka, da bi bil epigram, očitujoč mu samo to, da se je pomamil veličine, z ostjo na njegovo — telesno majhnost, dočim je kot pisec „pošten“. — *Trinajsti*: v sonetu je primera polomljen angel, zavržen, ker ni dosti svet... mežnar

ga popravi, vzame iz ropotije, prepleska, toda tako, da je resa haljice malo rdeča... svetosti pa ni nič popravil... Zdaj nima več uspeha pri ljudeh: premalo svet je... Zato ga mežnar — „plansko zmešan“ (ker mu ne gre več v račun) — spet nese v pozabljenje... Kdo naj bi bil to? Vodnik Anton s svojo religiozno angelsko poezijo, ki pa jo je zdaj malo rdeče popleskal (Pohorski bataljon)? Finžgar? Canjkar? Vsi trije lahko, za vse bi prišla v poštev ta oznaka. Presplošna, da bi bil pod njo spadal samo Finžgar.

To so oznake *trinajsterih* izven Župančiča, kar predstavlja sredo in smisel vsega napada na Rdeči Panteon v Ljubljani. Mnenja sem, da bi slednja karakteristika morala biti prešernovski epigram, jasen, oster, pa tak, da bi označeval resnično samo eno osebo v njegovi najznačilnejši podobi, pa to taki, ki ima v sebi satiro, bič proti spačenosti v njej. Taka bi bila samo druga, oznaka Kuharja; da so manj splošne, tudi četrta, peta in šesta... dočim so druge ali sploh nejasne, ali pa tudi nekonkretne, preveč široko opisane in s tem že ne več pesniško duhovite domisljice, temveč že rimano prozno označevanje... Tudi v teh karakteristikah ne napada Rdečega Panteona v smislu nasprotij, postavljenih za tarčo v okvirju, temveč ga označuje po nekakšnih bolj osebnih kakor literarnih javnih delovanjih, je bolj osebno obračunavanje s svojimi znanci od Zvona in Sodobnosti (Dominsvetovec je samo Finžgar in Bevč, ki je pa kot Jereb tudi Zvonovec). Večinoma skuša svojega „napadenega“ označiti z besedno nianso, predvsem z rimo na njegovo ime, ki ga zamolčuje, toda ko uganemo pisca, nas oznaka ne zadovolji brezpogojno. Tudi niso te oznake enotne: skačejo iz literarnega polja na politično in idejno ter se ne dotikajo značilnosti tistih „zoprnij“, ki bi zaslužile Krpanov bič in mesarico... Označbe so le bolj rimane karakteristike režimu vdinjanih pisateljev, ki pa so večinoma neepigramsko ohlapne, često brez žela in soli... zlasti še bralcu, ki ne pozna te literarne sodobnosti.

Svoj čas sem govoril z Novačanom v Buenos Airesu na Cabildu o tej meglenosti njegove satirične osti ter mu razreševal njegove literarne portrete kot rebusse, pa mnogokrat niso bile rešitve zadovoljive. Morda je tudi to vplivalo nanj, da je potem doma napisal sam svoj komentar svojemu delu. Tega smo dobili v zapuščini, podpisanega in datiranega z „Buenos Aires, dne 26. I. 1950“. Ne samo, da je napisal komentar, temveč je tudi *malo spremenil ves tekst*. Ker ponatiskujemo ob tej priliki popravljeno besedilo, naj opozorim na popravke. Pri tem omenjam, da je Novačan že v Demokraciji dvakrat sam popravil prvotni tisk, tako v št. 45 napake in spremembe, nanašajoče se na objavo prve polovice v št. 44, ter v št. 46 popravke k objavi v št. 45. Ti popravki niso samo tiskovni (kot n. pr. kajuf — v kajuh, itd), temveč tudi tekstovni: glede hrane — glede prehrane; lenuhov in postopačev, idejnih beračev in postopačev — lenuhov in potepuhov, idejnih beračev in blebetečev; za verzom: da po zaporih vlačnih zase poje, je vstavil verz: al' pa da brenka Titu gospodarju; s pestjo braniti se — s pestjo opraviti; iz grenke čaše — iz polne čaše; trpljenja našega — trpljenja grenkega; mi mislimo sami — mi nismo sami; Cankarjevih bo hlapcev — bo Cankarjevih hlapcev. Te popravke je sprejel v novo prireditev, pa dodal še nove: nekatere samo stilističnega značaja, n. pr.: posebej še — posebno; ob cestnem robu se pase — se pase ob cestnem robu... katerih ne bom omenjal. Važnejše spremembe: Titeka titana — Tituša tirana; glupost kozakova — glupost Kozakova; stari estetje — Vidmar estet... pozvanja. Največjo spremembo pa je napravil v naslovih karekteristik: *dočim je prej imel brezimno Prvi, Drugi, itd., je zdaj postavil tja prava imena*: Gradnik, Prežihov Voranc, itd. ter s tem sam razrešil rebusse karakteristik. Pa tudi v tekstih je napravil nekaj sprememb: Jaz, pesniški navadnik, se zavedam, da brez značaja strežem le besedam — zato je Alojz Gradnik — le pesniški navadnik. — Drugo karakteristiko začenja: Prežihov Voranc, drugače Kuhar. Pri Albrechtu: in zdaj, kadar gre iz krčme pijan — in zdaj ko ni več na Tita ubran. Pri Grudnu: v mlinčku skromne poezije — v mlinčku lepe poezije. Pri Kozaku: spočetka lačna proza in

popasljiva koza — kot popasljiva koza njegova lačna proza. Pri Kreftu: dramski vol. . . — dramski vol Bratko. — Pri Bevku: v prozi opeval ponižen vren — v prozi opeval goriški vran; piše pošteno — piše veliko; bevskal boš — bevkal boš; misli tako, da je ljudski tribun, pa je tribunov le lažni lizun — Misli zares, da je ljudski tribun, pa je med krokarji vranji kljun, mrhovinar lizun. . . Pri Finžgarju: prej bela, zdaj krvava je perut — prej bela, zdaj rdeča je perut. Poleg tega je zamenjal mesti Krefta in Šnuderla, ter Bartola s šestega prenesel na trinajsto mesto, ter mu ni dal imena, temveč ga naslovil: *Pisarju vohunu*. Zakaj? Novačan sam omenja v tem komentarju, da zato, ker je prepričan o njem, da je bil poslan k njemu kot vohun OZNE, da ga zvabi domov, in ker mu ni uspelo, je napisal v tržaške „Razglede“ „nesramno“ tržaško povest o svojem snidenju z njim. To mesto zahteva nekaj pojasnila.

Iz Trsta sem dobil oznako in zapise iz *Tržaške novele* 1948, ki jo je v *Razglede* III (1948) str. 385 - 401 napisal pisatelj dr. *Vladimir Bartol*. Snov povesti se godi v Trstu februarja 1948, ko žena dr. Grada naznani tržaški kvesturi, da se njen mož ni vrnil z dogovorjenega sestanka in da gre verjetno za novo ugrabitev po OZNI. Tega dr. Grada karakterizira Bartol z besedami: „Kdo v predvojni Jugoslaviji, posebej še v Sloveniji, ni poznal imena dr. Julius Grada, velikega gromovnika in tribuna, diplomata in vsestranskega politika, liričnega pesnika in dramskega pripovednika. . . grozotnega silaka iz pivskih bratovščin. . . Je gorostas, ne veliko izpod dveh metrov, in kadar se je s pestjo potrkal na svoje junaške prsi — in to se ni dogajalo posebno redko — je v njih zabobnelo kakor iz praznega soda. Bil je tretjevrstni diplomatski predstavnik v inozemstvu. . . ljubil je opozicijo zaradi opozicije. . . bil proti vsemu in — za vse. . . v njem je vedno žarela ena sama zvezda stalnica: njegov veliki — ja z. . . Ob razpadu je ušel v tujino. . . Ramena so mu bila široka in mogočna, hoja ravna in košata, obraz oglat in kot iz skale izklesan.“

Kdo bi po takem nazornem opisu ne spoznal v dr. Gradu . dr. Novačana? Zlasti v Trstu, kjer je bil med Slovenci znana osebnost. V celoti — frazersko domoljubna in progresivna novela, v zafrkljivem žurnalističnem slogu napisana za OF mentaliteto leta 1948 ob resoluciji kominforma z ostjo proti zaveznikom, belogardistom in političnim beguncem sploh, proti fašizmu, „Mladi setvi“ . . .

Novela gre dalje: dr. Grad trpi za preganjavico in ima sestanek z jugoslovanskim žurnalistom Pertotom, ki mu naznani, da ga oblastniki vabijo domov. Grad sanja: vrnil se bo na čelu vojske: general, kralj bo postal, slovenski kralj. . . Govori mu o svojem evangeliju v verzih: *Divino Comedio*, *Fausta*, sv. pismo, vse to je združil Grad v svojo pesnitev. — Ves ta čas pogovora so zavezniški ljudje skrbno na straži. Pijeta, pijeta, čas beži, noč se bliža. . . Dr. Grad vpraša, če bodo jugoslovanski časopisi odslej še tiskali njegove stvari. In dobi odgovor: „Ti si dal tiskati svoje stvari belogardistom (opomba: mišljen je en spev Petega evangelija, ki je bil objavljen v „Mladi setvi“ leta 1947). Stare liberalno-klerikalne idile je konec. Ti si narodno osvobodilno borbo prespal. Med nami in onimi leži danes morje krvi. Če sodeluješ tam, ne moreš pri nas. Opereš se lahko samo v domovini. Vrni se tja in s tem boš storil svojo dolžnost.“

Dr. Grad se vrne pozno ponoči domov pijan in žena je potolažena in mirna.

V tej dr. Bartolovi noveli je dr. Novačan karikiran telesno in duševno, pač zato, ker se ni odločil iti domov. Karikirani pa so tudi zahodni zavezniki in njih obveščevalna služba, ter je vidno norčevanje iz previdnostnih ukrepov v času, ko so izginjali čez mejo nasprotniki jugoslovanskega režima.

Ker je Jakomin Pertot dr. Bartol sam, ki je k Novačanu prišel z vabilom slovenskih oblastnikov in ga vabil domov, je dr. Novačan smatral, da je v službi OZNE ter ga — kot Dante v Pekel — vrgel v satiro z oznako „Pisarju vohun“ . . . Prej mu je očital, da ima harem idej, pa da bo tudi najnovejšo komunistično še

izdal, tu pa mu je vtisnil v čelo še znak „rdečega vohuna“. Koliko je imel prav, bo pokazal čas.

Zadnji popravki v novem tekstu pa se nanašajo na zadnji zaključni sonet, kjer je spremenil verze: hoditi moram peš, če Cankar jaše... s pestjo opraviti za prvo silo... — kaj mislite, kam danes Cankar jaše? Dokler ne vstane sila zoper silo, počakajmo, da nekdo meč opaše. — In zadnje verze, v prvem tisku nerodno postavljene: Verujmo sebi in ta rod povabljen, bo Cankarjevih hlapcev spet v svobodi — je spremenil v udarnejšega: Nas greje tisoč let, zato povabljen, bo rod slovenski spet k svobodi.

Simbol nesvobode pa mu je ravno Rdeči Panteon, kamor so se ustoličili njegovi prijatelji iz prejšnjih let, potem ko so se z župančičem vred odrekli svobodni umetnosti; z upanjem na udar dveh svetov, ki mora priti, je gojil tudi upanje na skorajšnjo osvoboditev Slovenije in z njo vstajenje svobode na vseh področjih.

Z Rdečim Panteonom je storil Novačan veliko dejanje: ne samo umetnostnega, temveč človeškega: zavrnil je vabilo za *lastni vstop v ta Panteon*, kjer ga je čakalo priznanje, bogastvo in slava pod pogojem, da bi „tulil z volkovi“, on pa je junaško potegnil mejo med svobodo in nesvobodo in udaril po lažnih bogovih v imenu zahodne evropske kulture, tudi krščanske, katere izraz je bil prav Peti evangelij, tiskan tisti čas v Trstu. Tako izvirata njegova lirika in njegova satira iz istega vrela: *iz želje po svobodi človeka, ki ima pravo sam iskati svojo pot in svoj duševni mir... tudi če vodi k Bogu...*

Z Rdečim Panteonom je Novačan napisal najmočnejšo satiro v emigraciji, ki jo iz pozabljenih podlistkov tržaške Demokracije dvigamo s to popravljeno predelavo in s prvič priobčenim komentarjem v njegov spomin.

RDEČI PANTEON

Motto: Teci, teci, umetnija!
Ivan Cankar

Martin Krpan nosi od morja na svoji kobilici svobodno američansko sol za vse slovenske kraje, kar pa je tam ostro prepovedano. Enkrat v nedeljo popoldne sreča pisatelja Ivana Cankarja v Grebentaboru. Ogledata si prijazno staro cerkvico na griču, danes zelo revno, posebno križev pot, na katerem slabo razločita sulice in meče. Ob krčmi sedeta potem za mizo, pijeta kraški teran in si razkladata o Slovencih, kako živijo in kako imajo to in to reč med sabo. Pred njima se pase ob cestnem robu Krpanova kobila.

KRPAN

Povejte nam,
vi iz Ljubljane,
kako je tam
glede prehrane:
So res tako polne
vse sklede duhovne
slovenskih pisateljev
in skladateljev,
eseistov, estetrov
in „ljudstvu zvestih“ poetov?

Tekó še njih sanje
v uradne panje
obilno —
in res ne prisilno?

CANKAR

Nikoli ni mati Slovenija
imela uradnega genija!
Zdaj jih ima,
ne enega, dva,
ima jih nad sto,
za cel panteon —
vsi struna in bron!

KRPAN

O čem pa pojo,
če jih je sto?

CANKAR

Pojo za idejo
rdečih, ki vladajo
nad volno in prejo!

KRPAN

In nič ne stradajo?

CANKAR

Te pesniške žile
od sile
imajo zlata,
razkošne vile
in vsega blaga!
Rdeča zvezda
jim polni sračja gnezda!

KRPAN

A ljudstvo jih ljubi in hvali?

CANKAR

Če danes izginejo, sveče bi žgali!

KRPAN

Za naše ljudstvo trpeče
poetom srce trepeče!
Kaj ne?

CANKAR

Kaj še!
Iz gnezda sračjega
motri rdeči panteon,
kako se zvija Laokon
od strupa kačjega!

KRPAN

Komu pa to gre na rovaši:
Ta Laokon je narod naš?
In panteon voditelji —
njegovi so tlačitelji?
A strup, ta kačji strup?

CANKAR

To je hrup
velike kače rogače,
ki nas goni nazaj
iz napredka v opičji raj,
da človek kot opica skače,
da druží se v črede
brez proste besede!
To je sirup
za izmečke greha,
ki lastno krivico
krstijo s pravico!
To je zvok
peklenskega smeha,
ko križem rok
satan zazeha!

KRPAN

Ne prevezni, ne povezni,
ostanimo trezni!
Kam to sodi?
Kdo to vodi?

CANKAR

Tatovi, skrunilci mojih idej,
posebna kasta,

zgoščena krasta
lenuhov
in potepuhov,
idejnih beračev
in blebetačev
s cigansko soljo
in — s turško primesjo!
O Krpan, ne smej se, ne smej!

KRPAN

Njih sreča
ni opoteča?

CANKAR

Če jih ne izkrca
evrazijska brca,
presveti gnezda
jim bela zvezda!

KRPAN

O Cankar, to vse je res?

CANKAR

Kričijo do nebes:
Progres! Progres!
Oh, kakšen potres!
Oh, kakšen progres!
Sam bukov les!
Le nekaj borov je vmes!

KRPAN

Kdo pa je bor?

CANKAR

Ti človek, si nor?
Ne veš, kdo je Bor?
On v hosto je švignil
in v hosti povzdignil
umor v poezijo,
poezijo v umor,
zato ga častijo!

KRPAN

Ubitega slepca ali belouško
obesimo na grm, gada na hruško,
ko pride pomlad!
A zdaj bi jaz vedel rad,
katere književne so struje,
katere književne smeri,
kaj mladi rod snuje,
kaj ga boli in skrbi!?

CANKAR

Kadilnica!

KRPAN

Kadilnica je za oltar,
v književnosti nelepa stvar!

CANKAR

Le kdor ima kadilnico,
je varen pred kaznilnico!

KRPAN

Od takšne rime
srce zaboli me!

CANKAR

V nas vlada zločin,
rokovnjaška morala,
Krjaveljev sin —
in nedozoreli Jerala!

KRPAN

Ni jasno! Da niso spet tiste kratice
AFŽ - SFOF - IOOF - SKOJ - KLO - OKLO?
Če naletim na tako črkasto coklo,
kot da bi mi mravlje letele čez lice!
Potem pa še „Stenčas“ in „Fizkultura“ —
tako je pela včasih stara kura!

CANKAR

„Tat, rokomavh govori jezik drugim neumeven...“

KRPAN

To pa ni moderna!

CANKAR

Ne, to je iz Prešerna!

KRPAN

Moj ljubi Cankar,
zakaj si ugankar?

CANKAR

Kadilnica, kaznilnica, to dvoje
je danes na izbiranje pisarju,
da po zaporih vlažnih zase poje
al' pa da brenka Titu gospodarju!
Kdor hoče biti prvi med poeti,
umetnik ljudski z lepo molzno kravo,
ta mora le kadilnico vihteti
rdečim rokomavhom za prebavo!
Pred Titovo podobo klikni: Ave!
Če srečaš Kidriča ali Kardelja,
Marinka, ali drugega koželja *
vrhovnega — postoj odkrite glave!
„Postoj“, tako po ruski izgovori,
saj to so naši bratje, ki trpijo
kot mi — dodaj besedico „stihijo“¹
bolj slaven boš kot Bora umotvori!

KRPAN

Kresilna moja goba, moji brusi!
Kako nedolžno varal sem cesarja!
Nemara pa med vsemi temi gnusi
moderna le svobodo zagovarja?

KRPAN

Umrla je moderna,
Župančičeva terna!

KRPAN

Kaj? Tudi pesnik Dume in Cicibana?

* Pri izvirniku, pisanem na stroj, z roko dodano: prdelja.

CANKAR

Opeva, hvali Tituša tirana!

KRPAN

To vendar ni mogoče!
Kaj pravi narod?

CANKAR

Joče!

Legla na narod je senca orjakova,
vstali so Bori in glupost Kozakova!
Štirih mejnikov trije zaigrani so
ali namenoma tujcu prodani so!...
Našli smo pot!²... Še Prešerna nam pačijo,
dušo, človeka — in zemljo nam slačijo!

KRPAN

Oh, ta moderna! Neslavno umrla je!

CANKAR

Laž zgodovinska jo v krvi zatrla je!
Vidmar, estet, ji k pogrebu pozvanja,
„judsko“ umetnost z ukazom oznanja!

KRPAN

Kdo je imel po strani klobuk?

CANKAR

Nas treh obremenjena slava!³

KRPAN

Zdaj partiji žvižga petletke čuk?

CANKAR

Kdor peti ne sme, požvižgava!

KRPAN

še pomniš tisto pesem o grobovih?
Kot žrela nenasitna tulijo...

CANKAR

Mogbčna pesem zdaj molči v okovih
in le telički žalno bulijo!

KRPAN

Zakaj je padel Narte Velikonja?
Pod kroglami se zgrudil Nagodè,
mladostni Črtomir? Čemu ta gonja
je goitala in goita tisoče?

CANKAR

To je slovenstva stara bolečina...
Kjer ni značaja, vstane Kajnov sin
in vse je partija... nič domovina,
drhal brezdomska več kot domačin!

KRPAN

Postavil jaz za pravdo bi vešala —

CANKAR

— za plen rdeči jih razpenjajo
in za oblast! Da čreda ne bi vstala,
nad narodom vsak gnus počenjajo!

KRPAN

V tēh časih, Cankar, kaj je dolg poeta?
Sme hvaliti zločin, požig, umor?
Udinjati se Kajnom brez poleta,
pozabiti svoj kordiljerski vzor?

CANKAR

Naj sodim loncu — (ki prestal ni žara
peči lončarske in ga je lončar
zagnal med črepe) — če na leta stara
pripne ga na zastavo janičar?⁴

KRPAN

In drugi?

CANKAR

Vsi podlegli kugi!
Tu preberi litanije,
trinajsterih zopernije!

CANKAR položi na mizo popisane liste. KRPAN vzame in bere počasi „karakteristike“⁴⁵ trinajstero slovenskih književnikov in njih imena.

ALOJZ GRADNIK

Umetnost brez značaja črte preme
utrinek kaosa je brez jasnin,
saj sije Dionizu lepo vreme
šele iz Apolonovih višin.
Zato je Alojz Gradnik
le pesniški navadnik!

PREŽIHOV VORANC

Prežihov Voranc, drugače kuhar,
krtu podobno je v naše doline
dve, tri navzdignil sijajne krtine.
Rekli smo: Krt! A bil je le voluhar,
ki izpodjeda nam korenine.
Rod je voluharjev brez domovine.

MIŠKO KRANJEC

Povesti njegove
smo radi brali,
na statvah osnove
obcudovali,
Smo odpustili
rdeče mu nitke,
vse misli plitke,
če je zazehal
in v njem prenehal
začetnik biti umetnik.
Ali odkar je njegova duša krvava
in je sokriv za mnoga vešala,
ne bi pisateljske roke oprala
ne Soča ne Šava
ne Mura ne Drava!

FRAN ALBRECHT

Oh, dožupanil je stari spletkar,
Megere naše rdeči glavar!
Županoval je kot slab literat,
Nagodè je zavpil: Literarna svojat!
In zdaj, ko ni več nikoli župan
in zdaj, ko ni več na Tita ubran,
obupno v temno noč kriči:
„Rešitelj Jefte naj živi!“

IGO GRUDEN

Kdo nezamuden
jermen transmisije
v mlinu lepe poezije
kaj hitro prepelje
ali na meščansko vabo
ali za rdečo rabo,
da merico sebi namelje?

JUŠ KOZAK

Kot popasljiva koza
njegova lačna proza,
ko zdaj je sito „roza“ —
pasivna je „naproza!“⁶

A. INGOLIČ

Dolgočasen kakor kalna Drava,
vendar ne tako globok —
ne širok —
ne visok —
kadar je suša ali poplava!

ST. CANJKAR

Umstvena, uma umska, umova
beseda kumova...
Če odmislim majhen napuh,
tudi rdeče pomazan kruh
v povesti in dramih
me ne premami!

BRATKO KREFT

Teliček je z repkom ometal,
okrog mesarja letal
razredno zaveden, ohol!

Zdaj vezan na kratko
dramatski vol Bratko
čaka zakol!

MAKSO ŠNUDERL

Oh, jaz idejna bolha
imam trebušček polha,
na vse strani se oziram,
skrivaj si masti nabiram!
Kadar ožejam,
tujim idejam
ne manjšim kot bolha,
ne večjim od polha
pijem kri — zavoljo masti —
in mi dobro stori!

FR. BEVK

V prozi opeval goriški vran,
kakor je mogel, kakor je znal,
kraje domače, človeka, žival,
polje in goro! Vsak je dejal:
„Piše veliko, ni pa žafran!“
Pa prileti in mu reče kajuh:
„Letaš prenizko, zato si suh!
Dvigni se više in bodi stremuh!
Revkal boš, bevkal boš, krakal boš,
krokal in kvakal in srakal boš,
kakor veliki korakal boš!
Svet je poln mrhovine,
zoblji, užij, saj vse mine!“
Da zapeljati se dobri vran,
vstane, postane rdeči špan...
Misli zares, da je ljudski tribun,
pa je med krokarji vranji kljun,
mrhovinar lizun...

FR. SAL. FINŽGAR

Polomljen angel v kotu zakristije
želi med svoje zopet na oltar,
le malo svetega na njem še sije
iz temnih lomov, risov in okvar.

Ko mežnar novi ga od ropotije
podobarju da v delo za denar,
prepleska vsega ta in skupaj zbije —
svetost krilatca pa pusti v nemar.

Spremembo vidi množica goreča,
prej bela zdaj rdeča je perut
in resa spodnje haljice rdeča.

Ker ni več svet, nikomur za uteho,
cerkovnik jezen, plansko zmešan, krut
odnese spačenca nazaj pod streho.

PISARJU VOHUNU 7

Hotel si udariti moje srce,
možicelej bradati, rdeči vohun,
sramota pismarstva bo tvoje ime,
ostani vratarček rdečih štacun!

KRPAN vrne CANKARJU popisan list, karakteristike trinajsterih. Kobilica zarezgeta. CANKAR sune v kratek smeh, pomaha in ji zatleska. KRPAN vstane.

KRPAN

Dovolj o družbi spoštovani!
Če Cankar jih obrenka...

CANKAR

...sleparjem tam na oni strani
mrtvaški zvonček klenka...

KRPAN stopi k ograji in gleda na Kras. Dvigne roki k licu, napravi usta trobista, zakliče in jeka mu odgovarja.

KRPAN

Pripravite moj kij!

JEKA

Pripravite kij!

KRPAN

In mojo mesarico!

JEKA

In mesarico!

KRPAN se vrne k mizi, toda CANKARJA ni več. Tudi kobile ni. KRPAN pogleda na cesto od Grebentabora proti severu. Sliši cika coka konjskih kopit in se zamisli.

KRPAN

Že drugič mi je odpeljal kobilo,
kaj mislite, kam danes Cankar jaše?
Dokler ne vstane sila zoper silo,
počakajmo, da nekdo meč opaše!

Prijazni Grebentabor! Tu je vzkliko
spoznanje mi nocoj iz polne čaše
terana kraškega in se ziskrilo,
kar je slovensko, kar je večno naše:

Mi nismo sami! Cerkvica na gori,
njen križev pot, nemara zdaj pozabljen,
nas v svetu družu z mnogimi narodi!

Večno sonce setev le dozori!
Nas greje tisoč let, zato povabljen
bo rod slovenski kmalu spet k svobodi!

O p o m b e :

1 Beseda „stihija“ ali pridevnik „stihijski“ je iz grščine in so jo prinesli komunisti iz ruščine, kjer je v književni rabi. Pomeni „element, elementaren“. Našim komunistom se je zelo priljubila. Brez „stihije“ ni članka, ni govora naših Kidričev in Kardeljev, da, celo očka Marinko jo rabijo v prečudežnih govorih, seveda, včasih ne na pravem mestu...

2 „Našli smo pot...“ Prešernov preroški verz iz njegovega „Krst“, ko Črtomir pravi:

„Največ sveta otrokom sliši Slave,
tje bomo našli pot, kjer nje sinovi
si prosti vol'jo vero in postave...“

je Oton Župančič v svoji pesmi „Tja bomo našli pot“ raztegnil na boljševiško Moskvo, češ Moskva zbira vse slovanske narode in pripelje tudi Slovence do sreče in svobode. Nekaj let posrednega vladanja boljševikov nad našo domovino nam kaže povsem drugo sliko: Po zmagi so pobili tisoče in tisoče naših najboljših mož — in kako zverinsko so jih pobili! — uničili so naše narodno gospodarstvo, oplenili vse, vzeli vse in odnesli v Beograd in Moskvo, naše ljudstvo pognali v strašno suženjstvo, kakor ga naša skromna zgodovina ne pomni. Trst, Gorico, Celovec so zaigrali, vprašanje naše Koroške zvlačugali in da bi bila ironija na „tja bomo našli pot“ še večja, sta se Stalin in Tito skregala ter je Stalin koroško vprašanje rešil tako, da ga je prodal za 150 milijonov dolarjev... Prešernov Črtomir je bil še barbar, on ni poznal slovenske kulture, ki se je gradila po njegovem porazu tisoč let v slovenskih srcih na slovenski zemlji in nas vključila med zapadne kulturne narode; za njega je veljalo „tja bomo našli pot“; pa tudi to šepa, kajti Črtomir, če bi se bil rešil s svojimi junaki, bi bil zapustil domačo slovensko zemljo in se „tam“ porusil... Verovanje Dostojevskega o „vsečloveškem poslanstvu Moskve“ je ruski nacionalizem, zelo primitiven, četudi elementaren. Oton Župančič se je zmotil, sledeč geslom dneva in šepetalcem svoje okolice... Zmota navadnega moža z ulice je oprostljiva, toda zmota pesnika Župančičevega kalibra in koturna je zločin, ki je z usodnimi posledicami zasenčil za vse čase njegovo lepo pesniško ime...

³ „Nas treh obremenjena slava“... ta vzdih v imenu mrtvega Cankarja kakor tudi dva verza prej „Umrta je moderna — Župančičeva terna“ je treba razumeti: Po prezgodnji smrti Ketteja, Murna in Cankarja je ostal Oton Župančič kot edini preživeli član slovenske moderne njen zastopnik, nosilec njenih tendenc, idejnih in oblikovnih ter užival posredno vse časti, včasih celo pretirane (n. pr. Der kleine Goethe!), in tudi gmotne koristi, kakor malo kateri slovenski pesnik pred njim. Slovensko meščanstvo obeh taborjev ga je nosilo na rokah in organiziralo njegovo slavo preko meja njegove dejanske vrednosti. To ni greh. Toda... Oton Župančič je pljunil na slovenske kulturne ljude, ki so ga dvignili, on ni imel besede za trpeče slovenske ljudi vseh slojev, ko jih je začela daviti boljševiška zver, nasprotno, on je boljševiško zver povelilčeval, brenkal ji enostranske slavospeve in prejemal od nje časti in gmotne koristi... Avtor „Rdečega Panteona“ je bil priča razgovora med Cankarjem in Župančičem v gostilni „Pri Fajmoštru“ pred prvo svetovno vojno. Cankar je v tistem razgovoru Župančiča najprej popolnoma razorožil, da je Župančič molčal kot učenec pred učiteljem in mu je potem z mehkim dobrotljivim glasom našteval vse tiste lastnosti, ki so izražene v verzih „Umrta je moderna — Župančičeva terna“ in „Nas treh obremenjena slava“.

⁴ Glej Župančičevo pesem o loncu, „ki prestal ni žara peči lončarske“. Sultanovi janičarji so imeli na svoji zastavi velik lonec...

⁵ Beseda „karakteristika“ je boljševiška in biriči tiranskega Titovega režima imajo o vsakem človeku popis, ki mu pravijo „karakteristika“.

⁶ „Naproza“ je boljševiška kratica za „nabavno in prodajno zadrugo“.

⁷ Ko je izšel „Rdeči Panteon“ v tržaški „Demokraciji“ št. 44 in 45 leta 1948, je pisatelj Vladimir Bartol imel med „trinajsterimi“ šesto mesto z verzii:

Ta ima cel harem idej,
sedaj je „rdečo“ povabil
in ker je nezmožen kakor poprej,
jo kmalu bo zopet pozabil.

Ljubljanska „OZNA“ ga je poslala v Trst, da bi premamila in privabila avtorja „RP“ v Ljubljano. To se mu ni posrečilo. Da se maščuje, je po ukazu „OZNE“ napisal v tržaških „Razgledih“ nesramno „Tržaško novelo“ o svojem svidenju z avtorjem „Rdečega Panteona“ in kaj sta tedaj govorila. Zato mu avtor v drugem izdanju tega spisa spreminja „karakteristiko“ in ne napiše njegovega imena. — „Rdeče štacune“ so boljševiški leposlovni listi kakor n. pr. tržaški „Razgledi“.

ANKETA „1954“

Literarni odsek Slovenske kulturne akcije je meseca maja 1954 razpisal anketo. Na prvem literarnem sestanku so se delili posebni obrazci, besedilo anketnih vprašanj pa je bilo ponatisnjeno v „Glasu“ in v reviji „Meddobje“. Vprašanja so bila naslednja: 1. Ali Vam je pisanje naših pesnikov in pisateljev izven domovine všeč in zakaj? — 2. Katere slovenske pesmi, novele, povesti, knjige, tiskane oziroma izdane v zadnjih letih izven domovine, so Vam bile najbolj všeč in zakaj? — 3. Če bi bili pisatelj, o čem bi govoril Vaš prihodnji roman? — 4. Berete več ali manj kakor ste nekoč brali doma? Katere domače in tuje avtorje? Zakaj? — 5. Ali ste po letu 1945 brali kakšno izvirno doma napisano knjigo? Katera Vam je bila najbolj všeč in zakaj? — 6. Ali bi naj pisatelji uporabljali dogodke zadnjih let doma kot gradivo, ali pa mislite, da smo še preblizu? — 7. Ali Vas bolj prepriča dogodek iz naše bližnje preteklosti, obdelan v poeziji ali prozi? — 8. Izrazite kdaj ustvarjalcu, pismeno ali ustno, svoje mnenje o prebranem? Svoji ožji družbi? Nikomur? Zakaj? — 9. Ali je literarna kritika vedno potrebna? Ali je naša preostra ali premaloo ostra? — 10. Če bi izbirali snov za kulturno-literarno revijo, o čem bi govorili izbrani članki? — 11. Na kaj ste pomislili v zvezi z našo književnostjo?

Uvod

Ko je Literarni odsek Slovenske kulturne akcije pred letom dni razpisal anketo, ni nikomur prišlo na misel — saj vsi poznamo izide anket — da bo uspela v taki obliki. Ne predstavlja sicer nobenega zgodovinskega dogodka v razvoju naše zamejske književnosti, vendar je tako zaradi števila odgovarjajočih kakor zaradi časa, v katerem je bila izvedena, gotovo pomembna.

Teško bi to anketo mogli imenovati zgolj s tem imenom, saj je nekaterim služila za odgovore o leposlovju, medtem ko so drugi ob njej poslali cele eseje in se spuščali v razmišljanja o kulturnih razmerah med nami sploh. Bolj bi jo krstili z „razpoložensko anketo“ in je v tem oziru bliže severnoameriškim „pollom“, kakor pa anketam v evropskem smislu.

Odgovori nudijo zanimiv prerez miselnosti za književnost in kulturo se zanimajočih Slovencev v stikih s Slovensko kulturno akcijo. Kolikor nam je znano, doslej nobena anketa med nami ni zajela take široke in pestre množice ljudi. Mnenja o naši književnosti in naših piscih so namreč prišla iz najrazličnejših slojev, in iz raznih dežel, kjer naši ljudje žive v kulturno različnih okoljih, pa tudi v različnih socialnih ureditvah. Zato je razumljivo, da si kdaj ostro nasprotujejo, kajti teh 49 ljudi, vezanih kdaj na izdane formularje kdaj pa sproščenih v pisanju dolgih pisem, nam kaže več kakor samo oseben hipni pogled na razne vrednote. Kolikor pri posameznih odgovorih ni bilo posebnih poglavij, so mnenja objav-

ljena v redu, kakor so prihajala. „Anketa 1954“, ki bo gotovo predstavljala zanimivo gradivo v arhivu Slovenske kulturne akcije, skuša biti čim popolnejša. Razen primerov enozložnih odgovorov ali zgolj citatov imen in mnenj, ki ne bi spremenila celotne slike, se v njej objavljajo v celoti ali pa v zgoščeni obliki odgovori vseh. Morda je včasih objavljen stavek, ki je sicer brez večje važnosti, a je nujen zaradi nasprotnih mnenj nekoga drugega in bi spuščjen spremenil „vzdušje“ ankete.

Zaradi morebitnih komentarjev bi želeli pripomniti, da se niti vodstvo Literarnega odseka Slovenske kulturne akcije niti uredništvo Meddobja ne strinjata z vsemi izraženimi mnenji, toda mislita, da je edini način, razjasniti probleme in presoditi mnenje drugih ta, da se objavijo taka kot so, razen onih, katerih slog ali oblika nista za objavo med civiliziranimi in še manj med kulturnimi ljudmi.

Splošne pripombe

Med vrsticami ljudje kdaj več povedo kot so mislili. Nekaj bežnih akordov...

Odgovori na vprašanje številka 5 so kratka zgodovina slovenskega kulturnega izseljenstva. Nekdo pravi, da bere več, kot je bral doma, ker tam še ni znal brati... Drugi, da bere manj kot doma, ker mu oči pešajo...

Človek premišlja o Pregljevem aforizmu, češ naj ga Bog obvaruje, da bi po petdesetem letu še prijel za pero... Človek premišlja o Tavčarju, ki je prav zaradi tega aforizma spet segel po peresu in napisal dve knjigi, dva bisera... In človek premišlja o petdesetletnikih, ki zunaj prvič prijemajo za pero...

Kako čudno sestavljen je človek. Nekdo trdi, da literatura sploh ne obstaja več, a v isti sapi sporoča, da piše nov roman...

Nekateri, mlajši, z zaupanjem gledajo in pričakujejo nove mladinske literature. Starejši trdijo, da ne bo ne mladinske in tudi druge ne, in primerjajo položaj naše književnosti v tujini s položajem Čangkajškove vojske na Formozi, ki ne dobiva dotoka in se stara.

Svet je majhen, zato so ljudje povsod enaki. Iz anket pri drugih narodih je videti, da med odgovarjajočo javnostjo, kritiki in ustvarjalci ti slednji najmanj sodelujejo pri anketah. Tudi pri nas. Oglasilo se jih je šest.

Kdaj je v ostrem odgovoru videti toliko ljubezni, da se človek zamisli, in kdaj je navidez ljubezniv odgovor poln prezira do posameznikov, do organizacij, do publikacij, v slogu molitve „super Turke, Papesha, Smert inu Sludia“.

Splošni izsledki

1. Včasih preširok razgled po svetovni književnosti — ki morda pretiran moti pri mirnem gledanju na domače pisanje —, včasih pa popolno pomanjkanje tega razgleda povzročata ostro si nasprotujoče sodbe o posameznikih in o splošnih kulturnih problemih.
2. Nezadovoljstvo nad našo književnostjo, oziroma prepričanje, da bi naši ustvarjalci mogli pisati bolje.
3. Mnenje, da je pomanjkanja dobre literature kriva premajhna izobrazba naših ustvarjalcev, pa tudi njih slabe materialne razmere in z njimi vred splošno pomanjkanje časa ter primerne intelektualnega okolja.
4. Bralci so večinoma bolj na tekočem v svetovni literaturi kakor pisci. Tragika: bralci sami se tega zavedajo.
5. Zunaj se bere manj kot doma in doma se bere manj kakor se je nekoč. Razlogi v zamejstvu: pomanjkanje časa in knjig. Več zanimanja za tuje avtorje.

6. Kritičen odnos do doma izdane literature. Zato padanje zanimanja za tamkajšnje ustvaritve, ki je toliko hitrejše, ker je zunaj poleg lastnih del — čeprav skromnih — tudi možnost branja vseh svetovnih sodobnih knjig.

7. Večina si želi sodobne motivike. Dosti jih je, ki so za to, da se obdelavajo tragični domači dogodki, toda vsi se zavedajo problematičnosti pisanja, ki izvira bolj iz dvoma nad piščevo umetniško močjo, kakor pa iz možnosti nepravilnega razumevanja zgodovinskih dogodkov.

8. Večje zanimanje za prozo kakor za poezijo, čeprav je istočasno razvideti iz odgovorov na prva vprašanja, da je poezija v zamejstvu močnejša kot proza.

9. Pomanjkanje kritike.

10. Različnost merila v sodbah, ki gre od „vse razbou“ pa do „v teh časih ni, da bi prestopke vsak malenkosten dajali na rešeto...“

11. „Slep je kdor se s petjem ukvarja, Kranjec moj mu osle kaže...“, kmalu pa niti tega ne več. Zlasti po ZDA izginja smisel za tiskano slovensko besedo.

12. Naši pisci so preveč občutljivi, trdijo bralci, zato tako malo pismeno izražnih mnenj.

Istočasno trdijo oboji, tako bralci kakor pisci, da je kritike premalo in da je neobjektivna.

Zanimivo, da so tega mnenja tudi pisci, ki žele močnejše kritike, ko jim vendar bralci očitajo preveliko občutljivost.

13. Prepričanje kritikov, da je naša poezija na novi poti, da pa proza še vedno teče v starih kolesnicah. Prav gotovo v zvezi s tem: med širšim, preprostejšim občinstvom večji interes za prozo kot za poezijo.

14. Strah pred zatonom v tujini na eni strani in na drugi opozarjanje, da je edina rešitev za našo književnost, pa tudi znanost, prepustiti se dogajanjem novih okolij, ne da bi se seveda izkoreninili.

Razloge za pomanjkanje sodobne književnosti z aktualno problematiko ni treba iskati samo pri avtorjih, ampak tudi pri urednikih publikacij, ki z odklanjanjem, če že ne zavirajo, vsaj ne podpirajo novih korakov v naši književnosti.

15. Veliki večini — razumljivo, sicer ne bi poslali odgovorov — je kljub vsem pomanjkljivostim naša pisana beseda pri srcu, a si žele sprememb. Nekaj pa je tudi takih, ki s „sistematičnim dvomom in negacijo vsega a priori“ odvirajo vsako možnost zboljšanja tudi za bodoče.

16. Dobri finančni pogoji — podstavek za vsako resno nadaljnje delo.

17. „Mraz Ovid'ja v Pontu tare...“, je povzetek odgovorov iz vrst piscev o vzrokih manjše kvalitete, kakor je dosegljiva in predvsem majhne produkcije. Za tem se kdaj skriva slabo zakrit strah: medtem ko drugi skrbijo tudi za telo, bi kdo oc njih nekoč mogoč peti „prosil reva dni je stare“.

18. Nekaj, kar so mnogi hoteli napisati, pa so šele vsi skupaj izrazili, bi se dalo skržiti v besede, ki jih je nekdo napisal — ne sicer za anketo, ampak v *oceni Vrednot* za to številko revije — o domači prozi, kar pa se sme in more vsaj deloma aplicirati tudi na našo: „Kljub vsemu prilepjanju na internacionalno gibanje naša literatura ne more v zares svetsko širino. Skoraj bi mogli govoriti o nekem novem, to pot ‚progressivnem‘ domačijstvu, dostikrat prav vulgarno surovem... Če je kdaj prej literarna kultura dušila umetniško spontanost, današnje miselne revščine v delih, ki jih uradna kritika oznanja za standartna dela nove dobe slovenske proze, ne moremo razložiti drugače ko z nizko kulturo njih tvorcev. Dokler slovenski romanopisec ne bo znal združiti velike tehnične izobrazbe, globoke in obsežne kulture in res plemenite človečnosti, bomo Slovenci zaman čakali na svoj veliki tekst.“

1. ALI VAM JE PISANJE NAŠIH PESNIKOV IN PISATELJEV IZVEN DOMOVINE VŠEČ IN ZAKAJ?

Ne: 55.3%

Da: 26.3%

Deloma: 18.4%

PIŠANJE JE VŠEČ

Pravi intelektualec iz Argentine, da mu je vseč, če že zaradi drugega ne, ker pisci očitujejo voljo po ustvarjanju v okoliščinah, ki gotovo ne karakterizirajo „zlate dobe“.

„Polno domotožja najdem v vašem pisanju zunaj. V tujini naši ljudje vztrajajo, pri nas doma pa je suša. Ali pa se premleva že devetkrat premeta slama, ki ostane samo — slama. Človek bi tukaj pričakoval, da bo končno vzklika nekje bujna roža, ali pa vsaj rožica! Pa ostane vedno in povsod osat...“ (Neznanec iz domovine).

„Ugajajo mi predvsem črtice iz Slovenskih goric, iz Štajerske. Kaj sličnega nisem našel v zadnjih letih z Dolenjskega. V teh črticah — zdi se mi, da so nastale med vojno, če ne preje — je neka pristnost in izvornost.“ (Pesnik, Bs. As.)

„Všeč, ker je ta naša literarna produkcija edina svobodna beseda, pisana v krščansko-pozitivnem duhu od leta 1941 naprej in zato še veliko bolj dragocena.“ (Risar, Buenos Aires)

„Mi je všeč, ker res izraža to, kar ustvarjalec občuti in ker rešuje probleme idealistično, medtem ko doma opisujejo le pridobitve NOB.“ (Lanski dijak v Sloveniji.)

„Ne bi mogla natančno povedati, zakaj. Morda zato, ker je pisano v materinskem jeziku in ker marsikdaj opisujejo mojo domovino, katere se rada spominjam, pa jo zelo malo poznam.“ (Dijakinja, Bs. As.)

„Všeč, ker vidim v njih navezanost na domovino takšno kot je: ponižano, zasluženo, mučeniško. In zlasti še, ker je po večini navdihnjena duhovno in še dosti optimistično.“ (Duhovnik, Bolivija.)

„Všeč mi je pisanje izven domovine že zato, ker je: ker se z njim afirmiramo kot narod, kot kulturni narod, ki živi tudi iztrgan iz svoje zemlje svojo posebno duhovno problematiko. Torej že iz narodno kulturnega stališča, kar ima tudi svojo vrednoto, čeprav ne umetniško. Všeč mi je zato, ker rešuje nekatere duhovne vrednote, ki doma nimajo več cene: to je duhovno vezanost na tradicijo, ki je ni treba kar tako vreči stran, ker daje poudarek na idealistične temelje naše zahodno evropske civilizacije, kjer še vedno živi zavest metafizike, plemenitosti, ljubezni in globljega idejnega odnosa človeka do neke usodnosti, ki ima pri Slovencih ime Bog, drugod pa drugo, toda vedno sega globlje od samega videza. — Pa tudi čisto iz umetniških razlogov: ustvarila je nekaj dobrih podob naše begunske usodnosti in naše svojske problematike, ne morda v svojih najvidnejših delih, temveč morda bolj v nekaterih manjših stvaritvah, ki so pa večini neznane in bi zato bila nujna antologija naše proze, da bi te vrednote (umetniške) prišle na dan. — Všeč še zato, ker je literatura povezana s tradicijo na eni strani, na drugi pa kar najbolj sproščena v moderni tok Zahoda, ter zato predstraža naši literaturi doma. — Ni mi pa všeč, da ima preveč „delavcev“, kulturnih „občanov“, pa premalo „genijev“. V prozi je še v starih kolesnicah, v poeziji pa smo naprej od onih doma in tega sem najbolj vesel.“ (Pesnik, literarni zgodovinar, Bs. As.)

PISANJE NI VŠEČ

„Zaradi mračnosti. Kažejo, v kakšnem vzdušju žive kulturni delavci, a ne kažejo zdravega mišljenja, ne poti iz obupa. Videti je iz njih, da je vraščanje v kulturni svet novih krajev težko, skoraj nemogoče, da ostaja kot predmet obdelovanja le

spomin in doživetje v zvezi s spominom (Šulinove „Žalostne šriftice“ v Vrednotah), ne pa nekaj sodobnega, pri čemer ne mislim samo na realno. Nisem prepričan, da je ta pot dobra. Nekaj časa bo še mogla dajati sadove, a ko se bo še bolj povečala časovna oddaljenost, bo vse zamrlo, če ne bo pognalo na novi zemlji novih korenin. S tem se bo sicer oddaljilo od domačnosti, a tu ni pomoči. Slovenska literatura bo splahnela — doma zaradi utesjenosti, zunaj zaradi posušenih korenin. Dosedanje delo piscev se mi zdi malo preveč zaprašeno, dišeče po zastarani plesnivosti. Braniti se vdora krajevne mentalitete je do neke mere dobro, a ob samem naslanjanju na nekaj, kar je ostalo v mislih in spominih ljudi, vdora ne bo mogoče preprečiti. Treba bi bilo zato zajeti malo bolj brez strahu po tem, kar imajo druge dežele, pa vendarle obdržati v vrtincu orientacijo; ne naslonjeni na to ali ono avtoriteto in njen glas, ampak v veliki meri na lastno trdno prepričanje.“ (Profesor, Trst)

„Vsem pesnikom je nujno potreben študij slovenske narodne in umetne pesmi, vendar je to le ena plat zvona. Formalno in v marsičem tudi vsebinsko je naša pesem že zelo zastarela. Zato bi morali pazljivo slediti svetovni poeziji. S tem ne rečem, da je vse tuje in moderno lepo in dobro, a vse je brez dvoma vredno pažnje. Današnji čas ima svoje poglede, vprašanja: zato mora imeti tudi svoj izraz, svojo poetiko. Vsak sam pa ne more opraviti vsega dela, vsega raziskavanja. Izrabimo dognanja drugih, a tako, da bo naša pesem vendarle vsaj v bistvu res naša, slovenska. To je težka reč, a nujna, sicer ne pridemo nikamor naprej in bomo pisali samo za muzeje, kakor nam sedaj očitajo kritiki doma, in imajo v marsičem prav, čeprav mnogo stvari, ki jih tam napišejo, še za muzej ni.“ (Intelektualec, Rim)

„Gre za moderno analitično miselnost, ki trga posamezne delčke iz celote in jih obravnava do podrobnosti, pri tem pa zaide v specializiranje, ki je vsem ‚neposvečenim‘ nerazumljivo. Zdi se, kakor da bi kemično razkrajali čustva, srce, barve, zvoke in potem z eno dobljenih prvin izvajali laboratorijske poskuse. To zadeva tako pisanje Šulinove proze kakor Kosovih pesmi. Saj morda drži, kar smo brali v Meddobju, da je umetniška pristnost važnejša od sloga, ker je slog le odsev neurejenega življenja, disharmonij v svetu. Bo pa morda tudi držalo, da je moderni slog včasih samo ‚manira‘ brez vsebine, kot je sto in stokrat manira klasični sonet.“ (Intelektualec, Bariloche)

„Slab jezik in prazen patos sta glavni oznaki večine naše emigracijske književnosti. Zdi se mi, da se dandanes že z vsako malenkostjo zadovoljimo in vsakega diletanta imenujemo umetnika. Edini pisatelj, ki smo ga zunaj imeli, Novačan, je umrl, vse drugo ni vredno omembe. Kar berite novele in podobno o domobranskih in partizanskih podvigih! Uboga slovenska literatura! Za mladega pisatelja, ki živi v 20. stoletju, je nerazumljiv strašni patos in pa quasi romantični fatalizem, s katerim neusmiljeno mrevari svoje junake.“ (Slikar, Kanada)

„Je premalo pristržno. Preveč je v njem samo trezne zasnove. Zdi se mi, da to za liriko ne zadošča. Naša lirika gre v artizem. S prozo smo precej na psu. Iz revolucije ne znamo pisati nekaj, kar bi res vžgalo, in se vrtimo okoli grobov in kosti. Morali bi graditi osnovo za naš roman iz te dobe na idealizmu in bodočnosti. Naše narodno življenje se ni končalo v Rogu! Naše pisanje bi moralo zgubiti begunski značaj ter prevzeti splošno zamejskega.“ (Pisatelj, ZDA)

„Vsaki zgodbi naprej poznam konec. Obravnavajo obrabljene vojne in povojne dogodke. Pa tudi melanholija in zagrenjenost nista najboljša čtivo, kadar se človek že sam po sebi prepogosto spominja žalostne preteklosti.“ (Tehnik, Bs. As.)

„Mogoče se motim, a zdi se mi, da padajo počasi v šablone: novela iz domačega kmečkega življenja, domobranski spomini, problemi novega emigranta, itd. Na tem ne vidim nič slabega, saj so to teme bistvene v življenju naše skupnosti, vendar se mi način podajanja zdi nepristen. Situacije in prozorni zapleti se ponavljajo, osebe se izražajo, kakor bi stale na odru, slika skoraj nima odtenkov, črne in bele barve.

Isti pisatelji so epigoni nečesa povprečnega, kar so sami ustvarili.“ (Uradnik, Bs. As.)

„Precej novejših del je nezrelih in nevrednih naše kulturne tradicije. Imamo dela v preteklosti, ki jih lahko stavimo ob stran svetovnemu slovstvu. Zlasti pri pesnikih bi želela več samokritike. Zveneče besede — povrhu vsega še nerazumljive — še ne delajo pesmi. Pesem naj bi bogatila človekovo duševnost in mu vzbujala občutje lepega. Toda kako, če bralec pesmi ne razume.“ (Pesnica, ZDA)

„Morda delam krivico mladi generaciji, a zdi se mi, da ne najdem v njej toliko prave umetnosti in človečnosti kot pri Cankarju ali Prešernu. Razne knjižice, ki sem jih dobil v roke, mi predstavljajo le diletantstvo. Cankarjev Hlapec Jernej mi ponazorjuje vso zamotanost modernih problemov, njihove najrazličnejše poglede, nujno potrebo po pozitivni rešitvi. Tuja učenost pokaže vzroke današnje blodnje, „odkod modre besede in starobni smeh“; ugotovi, da je na dnū duše še vedno hrepenenje po ljubezni, „da se kesa svojega prezgodnjega poleta v tujino in mraz in si želi domačega hrama, da bi bil kakor mati, cvet na polju.“ (Duhovnik, Rim)

„Ni všeč, a) ker so pisatelji še vse preveč zaverovani v idilično preteklost; b) ker so se premalo poglobili v resnično problematiko begunstva in slovenske nove stvarnosti (ali nove slovenske stvarnosti); c) ker so se premalo naučili pri sodobnem svetovnem slovstvu.“ (Pesnik, Rim)

„Nismo še prišli iz naših drobnih slovenskih razmer doma, še nismo pozabili „jurišev“, še vedno umirajo za jetiko vsi glavni junaki, še vedno romamo sem in tja, še vedno je „campo“, zraven pa ne pridemo dalj kot do razbolelih emigrantov iz pred let, do naših deklet služkinj v velemestu, do solzavih zaljubljenih ali pa čudežno se odvijajočih zgodbic, itd. Bolj bi si želel res dostojnega teksta o revoluciji — enkrat za vedno; prav tako o campu — enkrat za vedno; teksta o našem novem življenju v novih domovinah, seveda ne tako, kot je to hotelo biti „Svitanje“ ali „Napač.“ (Nepodpisani, Bs. As.)

„Precej stvari je slabih, manj srednjih, dobrih pa zelo malo. Del, ki bi bila omembe vredna, skoraj ne poznam. Po mojem vzroku: a) nepoznanje ali vsaj neupoštevanje sodobne problematike; b) prevelika samozavest; c) pomanjkanje objektivne kritike.“ (Podpisani neznanec, Bs. As.)

„Ni všeč, ker je na star način pisano staro. Pesmi niso osebne, proza večerniška. Oni, ki pišejo, bi bilo bolje, da ne bi. Oni pa, ki malo pišejo, bi morali več. Imamo pesnike in pisatelje v ZDA, pa danes po desetih letih nimamo ne pesmi ne proze, tipične za novo izseljenko življenje v tej deželi.“ (Nepodpisani)

„Na splošno ne, čeprav je zadnje čase brati stvari, ki so zanimiv odsev moderne senzibilnosti in spet dokaz, da se ne moremo zadovoljiti samo z več ali manj regionalistično kmečko tematiko.“ (Intelektualec, Švica)

„Doma je tako sama mizerija, vsaj to, kar izide. V begunstvu — zaplankanost, zagledanost v stare čase in v predvojno idilo, ki se ne povrne nikoli več. Reke življenja ne teko nikoli nazaj.“ (Intelektualec, Rim)

„Na splošno ne. Razen treh, štirih izjem so povprečni talenti, ali pa ljudje, ki v literaturi nimajo česa iskati. Motijo tudi podobne, precej vsem skupne črte: nepoznanje človeka, (drugače povedano — šibkost v psihologiji, filozofiji, teologiji, celo v fiziologiji, itd.), tendencioznost, zato ni ne pravega realizma ne ustvarjalnega pregnetanja, temveč sheme; pri delu piscev: „ljudski ton“; precej demagoštva (hočejo poraziti s tem, da kažejo te ali druge vrednote in si predstavljajo, da se boš odkril kot pred fašističnimi paradnimi sprevidi. Bolj konkretno: povest, novela, pesem naj bi bila zato nekaj vredna, ker govori o verskem idealu, o narodnih svetinjah, o narodopisnih posebnostih in z ljudskim izrazjem. Ne gre tu samo za zanemarjanje vsebine. Kupček nesreče je še bolj viden, če nadenj spustiš raketo). Za mlade je nujno, da se ogreje teh izhojenih načinov. Resno iskanje, vztrajno

poskušanje, ljubezen do umetnosti, spoštovanje do življenja, poštenje (tu predvsem poklicno), učenje, širjenje obzorja — to so pogoji za počasen dvig. Ob tej priliki lahko izrazim začudenje, da se enemu od najbolj resnih (in najbolj talentiranemu) zdi, da se pri nas preveč gleda na jezik. — Želim si več preprostosti, iskrenosti in humorja.“ (Kritik, Bs. As.)

„Proza se mi zdi zastarela, preveč enostavna. Čudim se, da niso pretekli dogodki našli globljega odmeva v pisateljih. V pisanju se kaže miselna revščina, naivnost in pomanjkanje izobrazbe. Prepričana sem, da bi marsikateri uspel, če bi svoj talent bogatil s študijem psihologije, filozofije, zgodovine.“ (Intelektualka, Bs. As.)

„V tujini človek rad čita vse, kar se napiše v slovenščini. Doma, odkrito rečeno, marsičesa tega, kar se tu natiska, ne bi brali. Včasih je cela povest, mnogokrat pa konec povesti tak, kot da je bilo vse med šolsko uro, kot šolska naloga, hitro napisano, še hitreje končano. Pa ne zamerim pisateljem, zlasti še, ker tudi naši kritiki skoraj vse, kar se napiše, rajši pohvalijo, kakor grajajo. Želela bi pa, da bi naši pisatelji pisali kaj o Slovencih, o naši zgodovini, domovini. o našem zatiranju po sosedih in podobno, tako in v taki obliki, da bi se prevedlo tudi v tuje jezike, da bi tudi svet o nas kaj vedel. To, kar se sedaj piše, je čisto le preveč za nas, da pač kaj v slovenščini beremo...“ (Akademičarka, Argentina)

„V glavnem ne, ker smo prenaivni, ker smo preproznorni, ker nimamo smisla za kombinacijo, skratka: ker smo prazni. Nekateri bi morda mogli biti drugačni, pa ni globlje izobrazbe in smo bili vzgojeni tako, da še danes mislimo, da je pravilna slovenščina in pa žilica vse, in da študij, vsakodnevni študij sploh nima pomena, oziroma, da pravega umetnika celo uniči. Prav na dnu je verjetno ošabnost in preveliko zanimanje zase, ter nič zanimanja za soljudi, za svet, za notranje in zunanje sile, ki nas gibljejo na življenjski poti. Kljub nenormalnim razmeram in nenaravnemu okolju, v katerem živimo, je dosti prav osebne krivde, v vsakem izmed nas. Ta krivda je toliko večja, v kolikor imamo možnost — nasproti onim doma — biti drugačni.“ (Literat, Bs. As.)

„Vse je tako borno, da bo težko preživel našo dobo in bo z nami odšlo v pozabo. Spočetka naši pesniki in pisatelji niso našli niti toliko moči, da bi premagali vtise grozot, revolucije, ali pa prenesli občutek krivice, da zmaga zlo, in so se zgubljali v temnih slikah, prežetih s primitivnimi efekti groze, kjer se imenuje smrt na vsakem koraku, brez vsake prave globine, ki bi nakazala problematiko, kjer bi se našli razlogi za kričeče efekte. Pri vsem tem je našim ustvarjalcem primanjkovala sleherna drobtinica objektivnosti: le naši idejni in politični nasprotniki so bili polni črnih madežev, medtem ko smo bili mi bela jagnjeta. Prav nič više se ni povzpela ona smer, ki v idiličnih in romantičnih barvah slika bežne podobe iz našega domobranskega ali pa mirnodobskega vaškega življenja. Vprašanje je, koliko je to umetnost in koliko bežno podlistkarstvo.“ (Akademik, Bs. As.)

PISANJE JE DELOMA VŠEČ

„Deloma precej všeč, deloma manj, deloma ne. Prav zelo všeč mi ni nič, iz enostavnega razloga, ker nimamo zunaj nobenega Prešerna, Gradnika, Cankarja ali Preglja, ker nimamo vrhov, ampak samo tisto, kar je pod vrhom. Vrhunskega literata tudi najskrbnejša vzgoja ne bo napravila, ker so to redki pojavi posebne milosti. Vzgoja literatov je morda koristna, ne more pa napraviti kaj več kot pri slikarjih, kiparjih in arhitektih akademija, ali muzikih konzervatorij, pri igralcih dramska šola. Taka vzgoja lahko izzove, velikega umetnika rodi ne more. Lahko se rodi sam, po verjetnostnih računih, kjer odločajo številke, je to pri nekaj tisoč emigrantih komaj mogoče, ne pa izključeno.“ (Zgodovinar, Bs. As.)

„Samo pogojno. Upoštevam razmere, v katerih morajo pesniki in pisatelji ustvarjati. Te razmere so: služba, ki največkrat ni primerna za umetnika; zahteve skup-

nosti, da se pišejo po naročilu priložnostne budnice in sestavki; tekma raznih organizacij, da pritegnejo literate v svoje odbore in jim tako odvzamejo čas za ustvarjanje; pomanjkanje neodvisnih in netendenčnih založništev. Če se z ozirom na vse to — poleg drugih razlogov — le nekaj ustvari, občudujem voljo pesnikov in pisateljev in so mi njih dela pogojno všeč. Ni mi pa všeč, ker ustvarjajoč v svobodi, ne zajemajo vprašanj časa, ampak ostajajo v preteklosti in sanjajo, 'kaj bi bilo, če bi bilo' (R. Ložar)". (Podpisani neznanec, Bs. As.)

„V pisanju naših pesnikov in pisateljev izven domovine opažam podobno razhajanje kakor doma, dve generaciji ali dve smeri se uveljavljata in si iščeta izraza; vendar je pri pesnikih vtis, da so v izseljenstvu krenili dalje kot oni doma, dočim jih je doma v prozi več, ki se skušajo prebiti skozi stene tradicij. Če so pesmi Pavška, Tita Vidmarja in celo Menarta doma še polne župančiča, če ne celo nekatere še zelo blizu Murnu, tedaj sta Vodeb in Kos v našem izseljenškem pesništvu že mnogo samostojnejši in jasnejši pojavi, ki sta tradicijam slovenske pesmi že zelo odmaknjeni. Njima se približuje najbolj Branko Rozman, dočim si išče pravi izraz Igor, ki mu včasih verž že zelo radikalno udari ob novejšo struno.

Da so vsi ti samostojni in brez vidnih zunanjih vplivov, se vidi najbolj iz tega, da bi jim težko prisodili oznako, kateri sodobni šoli so najbližji. Mogoče bo to postalo jasneje, ko bodo objavili večje zbirke, ali pa ko bodo sami med seboj zrastle v skupino 'nove moderne', dasi se mi slednje zdi zelo malo verjetno.

Med pisatelji je poskusov, najti našemu času primeren izraz vedno manj, in to je škoda. Ne gre za nasilno podajanje nečesa, česar ni, pač pa gre za klesanje lika ali obraza, ki se bo moral podati, ako hočemo biti pravilno vključeni v duhovni obraz ali situacijo sveta, ki ga doživljamo okoli sebe in tudi v sebi. Menim, da je v tej smeri najdalje krenil Bine Šulinov, blizu so mu tudi nekatere zelo subtilno občutene novele Vinka Beličiča, od druge strani bo mogoče prišel na to pot Lojze Novak, ko bo dal pravi izraz svoji tako močni in zdravi nasilnosti v motivu, barvi in jeziku." (Esejist, Bs. As.)

„Prvi dve vprašanji se mi zdita časovno še nedozoreli in prezgodaj stavljeni, če naj bodo odgovori pravični tako posameznemu ustvarjalcu (ad 1) kot kritični primerjavi del raznih avtorjev (ad 2).

Mislím, da so dogodki zadnjih let pred emigracijo vse pregloboko odjeknili v duši posameznika, da ne bi tudi kulturni ustvarjalci podlegli močno *subjektivnim* vplivom doživetega ter političnih in svetovnonazorskih trenj. Tako je le-to morda spodbudilo koga, da je dal duška svojim prekipevajočim občutjem v tej ali oni pisani obliki in ga je javnost v dobri veri sprejela kot 'novega literata', ki pa je že onemel, ali še bo, čim bo čas zameglil ostrino vtisov. Če sproži pri nekom inspiracijo lahko le izredno močno, edinstveno osebno doživetje, medtem ko ga morda celo tehtnejši in bolj pereči življenjski problemi ne silijo k literarni obdelavi, je tu govora le o priložnostnem, ne pa o dejanskem pisatelju. Na drugi strani pa je morda zaslužno priznanega pisatelja zavedla osebna prizadetost ali prepričanje, da je spričo prekratke časovne odmaknjenosti od doživetega ali dogodkov obdelal snov sicer z rutino pisatelja, vendar bolj kot kritik nasprotnikov ali poveličevalec dejanj iz lastnega tabora, in manj kot literarni ustvarjalec, pri čemer je nujno morala trpeti literarna plat dela. To velja seveda predvsem za prozo in poezijo, ki podaja dogodke, in ne za tako, ki je izraz osebnih impresij avtorja ob danem dogodku ali doživetju.

Spričo tega obstaja možnost, da bo ta anketa dala nezaslužno priznanje temu in odrekla kakovost onemu na podlagi del, ki jih ni soditi kot povprečje sposobnosti ali nesposobnosti avtorja, ker so nastale v času pisateljeve kompleksne miselne uklenjenosti. Možno je pa tudi, da bodo objavljeni rezultati take ankete zavedli bralca, ki podleže vplivu tiskane besede, v načelno odklanjanje ali nezaslužno priznavanje posameznih avtorjev.

Ker je bila anketa razpisana pred izidom „Meddobja“, mislim, da je jemati v poštev literarna dela objavljena pred tem časom. Kako je dejansko z našimi književniki v zamejstvu in kakšnega kova so, se bo pokazalo lahko šele tedaj, ko bo Slovenska kulturna akcija dala literarnim ustvarjalcem pobudo in možnost sproščenega in svobodnejšega ustvarjanja, pa tudi možnost selekcije kvalitete. Zdaj šele se začenja dejansko razdobje „meddobja“, med tem ko je po mojem smatrati čas od konca vojne do izida „Meddobja“ za čas, ki je bil potreben, da smo se iz revolucijskih razmer in mišljenja preko nekake statične odrevenelosti polagoma dokopali do normalno evolucijskega izraza.“ (Intelektualka, Bs. As.)

2. KATERE SLOVENSKE PESMI, NOVELE, POVESTI, KNJIGE, TISKANE OZIROMA IZDANE V ZADNJIH LETIH SO VAM BILE NAJBOLJ VŠEČ IN ZAKAJ?

V odgovorih je omenjena večina v zamejstvu izdanih del in 30 imen naših pesnikov in pisateljev. Odgovori in pa statistika seveda ne morejo služiti za vrednotenje kvalitete naših ustvarjalcev v zamejstvu: a) ker je bila anketa izpeljana v slovenskem emigrantskem centru (večina odgovorov je prišla iz Argentine in so bili, razumljivo, številneje omenjeni pisci iz te dežele); b) ker odgovarjajoči niso imeli pri roki v zamejstvu izdanih knjig v enaki meri; c) ker nekateri pisci molčijo že dolga leta. Tako so te številke samo relativne vrednosti, a jih zaradi zanimivosti podajamo.

Kljub razmeroma majhni literarni produkciji po „Petem evangeliju“ je Novačan imenovan skoraj pri vseh odgovarjajočih, vsaj imenoma, in večkrat kot „edini slovenski pesnik izven domovine“. Razvidna je popularnost vsakoletnih Zbornikov - Koledarjev Svobodne Slovenije, ki so omenjeni kot prepotrebno čtivo.

V naslednjem odstavku prinašamo pregled, ki kaže, kolikokrat je bil v odgovorih na to ali kakšno drugo vprašanje omenjen posamezen pisec. Prva številka pomeni „pozitivno omembo“, druga pa „negativno omembo“.

Beličič	10 - 2	Krivec	2 - 2
Budnik	2 - 1	Kunčič	1 - 0
Bukvič	1 - 1	Magister (Črtimir)	3 - 1
Debeljak (Kalin)	12 - 6	Mauser	7 - 1
Gorjan (Ogrin)	3 - 0	Mernik	1 - 0
Igor	2 - 1	Novak	3 - 2
Jakopič	1 - 2	Piščanec Z.	1 - 0
Janežič	1 - 1	Potokar	4 - 0
Jeločnik	2 - 1	Rebula	2 - 0
Jeruc	1 - 0	Rozman (Janko)	6 - 0
Kociper	6 - 2	Šulinov	10 - 4
Kolarič	1 - 0	Šušteršič (Valiant)	2 - 1
Korošec	2 - 1	Vodeb	9 - 0
Kos	5 - 6	Vombergar	1 - 0
Kramolc	1 - 0		

Mnenja, ki so deloma vsebovala poglede tudi na druge probleme, a bi delno spadala pod to poglavje, smo v primeru, ko bi deljeni odgovori ošibeli smisel, priobčili pod tistim vprašanjem, h kateremu so pretežno spadala.

V nadaljnjem prinašamo misli poedincev o posameznih ustvarjalcih. Ker je poklic odgovarjajočega važnejši kot njegovo ime, smo opremili odgovore na koncu v oklepajih s črko, ki pomeni, da je mnenje izrazil

A - književnik	E - intelektualec
B - kritik	F - uradnik
C - duhovnik	G - nepodpisani
D - dijak (akademik)	H - podpisani neznanec

„Kar izide drugje, v Argentini le redko pride v roke. Zato je težko govoriti — saj se drugod verjetno dogaja enako — o pisateljih in pesnikih na splošno. Glede ‚Argentincev‘ mislim — kolikor sploh pišejo — da še vse preveč tiče v črni preteklosti, a bi morali biti tudi glasniki novega časa, ki, upamo, še pride.“ (G)

„Najbolj všeč še vedno ‚Poljub‘, dasi precej fabriciran, za tem rimski ‚Kam potujejo oblaki?‘. Kot skupno delo je razveseljiva knjiga ‚Gor čez izaro‘, čeprav še daleč ni na višini. Kot knjige, ki utegnejo narodu najbolj koristiti: Zborniki Svobodne Slovenije. Res odveč za prva leta emigracije so ‚Ribiči‘, ‚Puščava...‘ in še kaj. Izvzajem ‚Vir največje sile.‘“ (G)

„*Pesmi*: skoraj vse pesmi Valianta (Šušteršiča), ki so izhajale v ‚Svetu in Domu‘ v begunskem taborišču v Senigalliji. Nekaj pesmi Janka, Črtimira (Tvoje oči), Kosa, Vodeba. — *Novele*: nekatere drja. Kocipra (a ne vse, ker je v njih prevelika podobnost in ponavljanje okolja — gorice — in zgodb); novele Bineta Šulinova (Kajn, Črni tekač). — *Povesti*: razen Mauserjevih, mislim, da jih nimamo. — *Knjige*: pokojnega Novačara ‚Peti evangelij‘. To zato, ker je drzno jasen in jasno predren. Če se je zmotil o Bogu-Človeku, je to dokaz, da je Boga iskal, Ga kot človek s človeškimi zmožnostmi tudi našel. Popis tega iskanja pa je velik in mogočen in umetnina. Vprašanja milosti pa ne urejamo ljudje, ampak On, ki jo daje. V ostalem je težko reči, da bi v tujini že ustvarili res knjigo.“ (H)

„Nekatere Debeljakove pesmi in nekaj odlomkov iz črne maše. Novačana ne poznam podrobneje. Ugaja mi Beličič, vendar se mi zdi, da se ne more izkopati iz spominov; manjka velikega prijema. širine! Dela drugih pesnikov, večno ponavljanje že obdelanih problemov, mi ne ugajajo. Imamo že Murna, Ketteja, Balantiča! Kjer je slog svojski in značilen — prava redkost — je podajanje čisto v nepravem sorazmerju s predstavno močjo celotne pesmi.“ (A)

„Od pesnikov stavim v ospredje Dimitrija Jeruca in Igorja. Sta izmed redkih, ki imata pravi umetniški zagon. Zlasti prvi ima ono pesniško silo, ki dela ustvarjalce neumrljive. Hočem reči, da ima ta možnost ustvarjati iz sebe vrednote, medtem ko ostalim ni dano. Tu nimam v mislih onih živečih v Trstu, ker jih premalo poznam. Morda je čudno, ker ne stavljam na prvo mesto Jeremije Kalina, kot dela naša javnost. Smatram, da mu manjka prava pesniška sila. Idejno jedro šibko, čustva pretirano močna, kričeči efekti, za katere ni zadostnih razlogov.“ (D)

„Kociper dobro drži; Novak bo; morda Korošec. Šulinov lepo pripoveduje, včasih preveč filozofira. Zelo dober v prozi Debeljak, Zakaj neki hodi v liriko?“ (A)

„Govorim le o ‚Argentincih‘. Močan in seveda pohvalno najplodovitejši je naš ‚razbiti vrč v pampi‘. Njegov ‚Poljub‘, da ne govorim o ‚Črni maši‘, je nedvomno najboljša pesniška zbirka, ki je tu izšla. Šulinov ‚Krst‘ je zanimiv poskus dramatiziranja in nam gotovo tudi dela čast. Od pripovednikov je močan v vseh svojih novelah Kociper, le žal, da je utihnil. Pogrešam obširnejših del.“ (G)

„Debeljak ima lepe odlomke, na splošno pa je preveč nabrekli, zavede ga navdušenost. Pozna se mu poljski vpliv, ki je nam tuj. Bolje bi bilo zanj in za nas vse, ko bi se omejil na prevode in kritiko: tako pa nimamo sedaj tukaj pravega poklicnega kritika.“ (C)

„Od pesniških stvaritev mi je bila najbolj všeč Kalinova ‚črna maša‘, kljub svoji preobširnosti in nekoliko preživelemu slogu. Njegove pesmi, objavljene v raznih zbornikih in revijah, se mi zdijo po večini dobre. Od novel, oziroma črtic so mi najbolj ugajale Šulinove, in sicer v vseh ozirih, tako v izbiri tem, kakor zaradi sloga.“ (D)

„Pesmi Budnikove in Jankove, seveda tudi Kalinove, zlasti ‚črna maša‘ in ‚Mariji‘. ‚Poljub‘ bi bil lahko malo manj ‚erotičen‘. Nekaj nenadomestljivega so Koledarji-Zborniki.“ (C)

„Najbolj mi je všeč v liriki Vodebova zbirka ‚Kam potujejo oblaki‘, Šulinovega razmišljanja zaradi psihološke aktualnosti; med povestmi Mauserjeva knjiga ‚Večna vez‘, ki je sicer preveč romantična, toda aktualna. Kot knjiga mi je najbolj všeč ‚Črna maša‘, zaradi monumentalnosti.“ (D)

„Pesmi: ‚Peti evangelij‘ zaradi izvirnosti, širine in močnega pesniškega oblikovanja; odlomki ‚Črne maše‘ zaradi pretresljive dramatičnosti; Beličič: ‚Pot iz doline‘, ki je najboljša begunska lirika, kjer se navdih spaja s tehniko in razumsko obdelavo v izbrušeno umetnino. Proza: črtice Šulinovega, ker so tehnično najbolj moderne, slogovno najmočnejše, vsebinsko najbolj aktualne.“ (A)

„ ‚Črna maša‘, novo-realistične proze Šulinovega, pesmi Vodeba, Kosa, Šušteršiča, Jeločnikov ‚Matjaž‘, tudi oba misterija. Ne odrekam kvalitete Merniku, ki pa svoj talent zanemarja in bi kot fabulist morda storil lahko več kot vzgojitelj, čeprav je to njegov poklic. Kociper je rojen umetnik, pa se po nepotrebnem izgublja drugod. Zelo prekaša Mauserja, ki je bolj priden kot oblagodarjen. Beličič ni slab, toda vendar nekam voden. Jakopič je bolj reven: njemu bi nekaj vzgoje koristilo. Več elana ima Korošec in tudi njemu bi vzgoja koristila. Vombergar bi lahko s tem, kar zna, veliko koristil kot ljudski pisatelj, če bi več pisal. Ljudska literatura je silno potrebna in najlepši primer zato je Pregelj. Imamo se nekaj literatov, pesnikov (Magister, Kunčič), pisateljev (Krivec), ki so dobri, toda zelo skromno produktivni; potrebujejo preveč časa, da jim kaj ‚rata‘. Ne smemo mimo njih. Zakaj so mi Debeljak, Šulinov, itd. všeč? a) Debeljak, ker je zelo neposreden, izlivajoč iz sebe vse, kar sproti doživi. — b) Šulinov, ker je intimen, ker pove tisto, pri čemer je največ občutil, najsi je bil dogodek malo pomemben. — c) Vodeb in Kos, dejal bi, iz istega razloga. — d) Šušteršič (Valiant), ker ima silno pesniško (ne vidno, ampak vizionarno) fantazijo. — e) Kociper, ker je neposreden; vsaj bil.“ (G)

„Beličičeve pesmi Gotovo je najmočnejši slovenski pesnik v tujini. Debeljakove skoraj nikoli. Janežičeve skoraj nikoli, on je pisatelj, ne pesnik. Budnik je prijeten, če je kratek in doživet. Kos je prerad eksotičen, zlasti v zadnjih časih. Šušteršič - Valiant naj bi bil močan, a meni ni posebno pri srcu. V nekakega Murna se utegne razviti Jakopič, ki je nekaj prav lepih stvari napisal. — Med pisatelji nosi prvo mesto nedvomno Šulinov: v psiholoških črticah bi lahko mnogo ustvaril. Matevž Gorjan mu sledi. Škoda le, da premalo piše. Jeločnik je bil v prvih letih tu dober. Spomnim se črtice, kako so partizani zvalili v zasedo duhovnika in ga ubili. Prav lepa stvarca. V kasnejših delih preveč išče jezik. Premalo naraven v jeziku. Debeljak dober v nekaterih črticah. Poleg literarne kritike bi bilo tu njegovo polje. Mauser piše v slogu Mohorjevih povesti. Ima močno dikcijo in v črticah včasih močno idejo. Tu bi lahko več pokazal, romane naj bi opustil. Novak bo lahko med najboljšimi. Ima lepe ideje, dober jezik. Škoda, da Janežič molči; v črticah je dober. Beličič bi naj pustil prozo: sicer krasen jezik mu skvarijo blede ideje. Koroščeve črtice o domobrancih se prijetno bero. — Od pesniških zbirk sem bil najbolj vesel Beličičeve, to je res zaklad, od proze Šulinovih črtic (Dr. Janež, V dvigalu).“ (A)

„Od literatov, ki so kaj veljali, je danes Novačan mrtev. Njegov ‚Peti evangelij‘ je bil napisan prej, ko smo prišli v Argentino; tu je bila njegova pesniška žetev skromna. Verjetno so tudi Kociprove novelice iz vinskih gorc že stare in pisane še doma, ali pa v prvih letih begunstva, ko je bilo še časa dovolj. Kociper ima krasen, zvoneč jezik in odličan slog. Kljub temu me njegove povesti ne zagrabi. Prav dober je tudi Mauser. Debeljakovemu ‚Poljubu‘ ne morem odrekati vrednosti, nekatere pesmi so mi prav všeč, in vendar mi tudi on ne gre resnično do srca. Malo, premalo je resničnih literarnih del, ki bi imele umetniško silo. Kupi stvari, ki so prazne. Izdaja se mnogo stvari, ki niso ne potrebne, ne vredne, da se tiskajo.

A — književnik; B — kritik; C — duhovnik; D — dijak (akademik);

Kaj hoče človek s povestmi Zaleškega, Andreja Nikolajeva, itd? Morda mi je med vsem, kar sem čital v izseljenskem tisku, najbolj ugajalo pisemce, ki ga piše trinajstleten fantek predsedniku republike, v povestici Šulinovega („...prežalostne šriftice...“; Vrednote). V tem sestavku je še več drugih lepih stvari, kot je proza istega pisatelja sploh užitna, izdelana in umetniška. To pravim, čeprav mi ni pri srcu njegovo dramatično opisovanje á la Poe prav tistih grozot, za katere raje ne bi več vedel (Črni tekač, Zgodba o dr. Janežu, itd.). Čital sem tudi njegovo dramatzicijo ‚Krstna pri Savci‘. Projekcija na moderne razmere je dobra, obdelava, zlasti dramska oblika, peša. Mislim, da pesništvo ni njegovo področje.“ (E)

„Zdi se mi, da je v pesmih Tineta Debeljaka bilo nekaj takih motivov in podob, ki bi mogle služiti za most v intimnejše presojanje in doživljanje tega, kar rase v ta čas. V tem okviru pa se mi izločajo kot najbližja le dela in pesmi Vodeba, Kosa, Rozmana — dočim ostajajo izven tega okvira nekateri motivi Stanka Kocipra, Mauserja. Dasi je bila Kociprova drama ‚Svitanje‘ po motiviki tako blizu, je v obdelavi in zgradbi, v svoji metafiziki svoj cilj zgrešila. Svitanje, ki bi moralo rasti iz junakov, se je neokusno sprevrnilo v čudno ‚detektivarico‘, ki je nato v zaključnem motivu izzvenela v veliko neokusnost.“ (B)

„Črna maša‘ in ‚Unum est necesarium‘ — velik zamah, pri nas tako redek, prepojitve z velikimi idejami, zanimiva in močna obdelava. — Šulinova proza (na žalost tako redka). Talent, resno delo, duhovitost (dasi je za pisatelja lahko nevarna). Sodobna nota se čuti večkrat kot nekaj po sili hotenega, tako da mora to bralec jemati kot eno stopenj, po katerih se pisatelj razvija; na sploh bi mislil, da mora iti njegova pot v smeri pristnosti (t. j. odstranitev nekaj poze in manire; tako n. pr. ne morem prav verjeti v črnoglednost njegove narave). — Razmnoženi zbornik lirike (‚Naša pesem‘, Rim 1947?); mladost, darovitost, pripravljenost, dovolj velika razsežnost (ne samo razpoloženska lirika, ne samo refleksija, ne samo Balantič...),. Za tem še marsikaj v Vrednotah in Meddobju. Vsekakor Beličičeva lirika. — Izpoved domobranca, ki je ušel iz groba — bral sem v rokopisu; bojim se, da je izdaja v knjižici predelana. Preprosta neposrednost ob dogodkih, ki jim je težko najti primere in segajo v osrčje zla našega časa.“ (B. literarni zgodovinar)

„Beličič skoro ves, čeprav je vezan v tematiki in se je prezgodaj obrnil samo vase. Vodeb, zlasti v zadnjih pesmih, v katerih se pesniško čustvo družijo z občutkom izvenčasovnosti in že nedotakljivega sveta. Kos, kadar se sprosti. O drugih dvomim, da so res že pesniki, ali da so sploh.“ (F)

„Naša doba in mi z njo, nismo posebno dovtetni za prebiranje pesniških stvaritev. Kljub vsemu sem z izrednim užitkom prebral Novačanov ‚Peti Evangelij‘. Sočen jezik, jasna misel odlikujeta to delo. Ne tako pesmi velikega dela preobilice naših pesnikov, ki pišejo kot ‚pesnik‘ v Simičičevi ‚Tragediji stoletja‘...“ (E)

„Všeci mi je nekaj Mauserjevih povesti, ker se v njih kaže resničen epik z veliko življenjsko silo in poezijo. Toda bolj od povesti, ki ga še vedno kažejo v povojih utilitarizma, je mojstrski v nekaterih črticah, ki me prijemljejo človeško in umetniško. Pravim: ko bi se izdala knjižica naše begunske proze, bi šele videli, da imamo res nekaj vrednot. Črtice Mauserja, Potokarja, Kramolca (iz Kanade), Šulinovega, Beličiča, Krivca, Novaka. Tako izbrana knjiga bi me najbolj prišla. O sedanjih pa je težko reči: Mertik je izza časa med vojno, Kačur je preveč cankarjanski, Bukvič zagrabi, pa ima svoje napake, toda je silen in na mestih izredno močan. Mauser je topel in ‚Jamnik‘ ne zastaja nič za Bevkom, s katerim imata marsikaj sličnega. Želim brati njegove črtice ‚Pšenični klas‘, in bi morda v tem dobil najlepšo knjigo, če je v njej to, kar si mislim: njegove črtice, raztresene po ‚Ameriški domovini‘ in drugod... Vesel sem knjige ‚Gor čez izaro‘, ker ima nekaj tipičnega naših vrednot. V poeziji priznam ‚Črni maši‘ kljub patetičnosti in retoriki ter politični poanti

E — intelektualec; F — uradnik; G — nepodpisani; H — podpisani neznane

izvirnost ter pomen in tudi neko silo, vsaj v konceptu in zamisli ter v pomenu besedne afirmacije našega doživljanja dobe, takoj po velikem porazu. Pesnik je bolj mislil na življenje kot na umetnost, a prav to mu bo ohranjalo aktualnost in ceno. Vsaj komentiral se bo, če že ne estetsko užival. Estetsko se bodo uživale Beličičeve in Vodebove zbirke bolj kot druge. V njih je sicer manj dobe kot lepote; so bolj nadčasovne kot časovne in zato estetsko trajne.“ (B)

„Reči moram, da sem čutila največjo potrebo po verskem branju, ki sem ga tukaj našla v obilici, čeprav prej takemu časopisju nisem ravno dajala kakšne posebne prednosti. Čutim, da je pri nas tam doli glad po te vrste branju, kajti cirkulacijski list ljudje odklanjajo, drugih pa ni. Klasična literatura in druga izpred vojne se tu pa tam še dobi.“ (E, iz domovine na obisku v Ameriki)

3. ČE BI BILI PISATELJ, O ČEM BI GOVORIL VAŠ PRIHODNJI ROMAN?

To vprašanje, ki je v severnoameriških anketah — mutatis mutandis — eno izmed najbolj posrečenih, saj navadno pove več, kot ljudje mislijo, da so povedali, posebno še med vrsticami, prikaže tudi v naši anketi, in celo v enem odgovoru, ki ga zaradi humorja prinašamo na koncu, problematiko Slovencev po svetu. Čeprav se tukaj vprašanje nanaša na literaturo, je iz odgovorov razvidno čustveno in miselno življenje, tragika in moč naših ljudi izven domovine. Med drugim — kar je morda najbolj razveseljivo — želja po reševanju problemov, ter mirnejši odnos do naše narodne tragedije.

Preseneča majhno število tistih, ki bi želeli roman o domači revoluciji, o zadnji vojski, čeprav — kakor je razvidno iz francoskih in nemških anket in iz pregledov prodaje knjig — tudi drugod ljudje ne žele tega branja, kar je naposled razumljivo. Zanimivo pa je, da kljub temu večina naše beletristike prav to snov obravnava, in pa da, kakor je pozneje iz odgovorov na vprašanje št. 6 razvidno, velika večina (61.1%) ni proti temu, da bi se obdelovali motivi iz one dobe.

Tretji zaključek, morda najvažnejši: tako bralci kakor pisci si žele „literature, ki odprto govori o nas“. Kako je torej s stvarjo? Na vsak način je videti, da ni krivde za nesodobnost naše književnosti metati samo na avtorje, kajti med dajajočimi ustvarjalci in sprejemajočo publiko je še posredujoči urednik, uredniški zbor revije, časopisa, knjige. Zanimivo, da je le malokdo odgovarjajočih bralcev pomislil na možnost, da se kaj pisanega tudi odkloni, ali pa da kdo ustvarja, kakor je nekdo napisal o sebi, češ da se je „izživljal z nevtralnimi črticami, ker so uredniki tako hoteli“.

„Čeprav so dogodki verjetno še preblizu, mislim, da bi potrebovali velik narodni roman, nekaj kot Šolohova donska serija. Življenje in razvoj kakšne slovenske družine od 1900 do danes. To bi mogel biti neprecenljiv dokument iz važnih petdesetih let naše zgodovine. Bila pa bi to seveda orjaška naloga.“ (F) — „Moj prihodnji roman bi govoril o problemu dobrega in zla v človeku, o boju med njima in o omahovanju človeka v odločitvi.“ (D) — „Napisala bi roman iz dijaškega življenja. V romanu bi bili opisi mnogih krajev in dejanja bi morala biti živahna, zanimiva, napeta. Osebe, ki bi nastopale, bi morale biti značajne, verne, pogumne.“ (D) — „Zajel bi snov iz življenja emigranta. Pa ne kako neslano ali celo strankarsko opisano življenje. Nekaj močnega, resničnega, bistvenega za našo kolonijo, kar bi zrevolucioniralo vse stare predsodke. Nekaj otipljivega, o čemer se skoraj bojimo govoriti v javnosti, pa je v nas vseh. Nekaj, kar bi pomagalo do polnega življenja. Mertik in Pregelj — vse lepo in prav, toda kaj res nimamo ničesar povedati ne sebi ne drugim?“ (F) — „O tem, kako se upira, bori in zmaga slovenski

A — književnik; B — kritik; C — duhovnik; D — dijak (akademik);

kmet proti kolhozom; navezanost na zemljo, vero, običaje... Ali pa, kako se naša mladina bori za krščanski svetovni nazor (doma), za slovensko narodno zavednost (v tujini).“ (C) — „Napisala bi zgodbo človeka, vrženega z domače grude, ki se izgubi v tujem svetu. Pozabi na vse, kar ga je učila mati in se preda valovom, ki ga tirajo v pogubo. Zave se, ko je prepozno in umre, ne da bi se mu izpolnila poslednja želja: biti pokopan na domačem pokopališču. Sicer se mi pa oblika romana zdi že preživeta in zastarela. Ker ne ustreza okusu povprečnega bralca. Današnji človek se ne more več toliko zbrati, da bi prebral daljše delo, tako v prozi kakor v poeziji.“ (A) — „O sodobni svetovni krizi, o rešitvi iz nje.“ (B) — „Segel bi po današnjem življenju v vsej objektivnosti, zamotanosti in hudobiji. Razvoj naj bi pripeljal bralca do pozitivnega zaključka — morda manj idiličnosti in sentimentalnosti — ter do jasnejših in širših idej za polet v novi svet. Večkrat se s strahom vprašujem, če je mlajša generacija sposobna hoditi po Prešernovi, Cankarjevi, Župančičevi poti in dati istočasno jasne odgovore današnjemu slovenskemu inteligentu. Bojim se, da je marsikdo podlegel valovom. Pesnik, pisatelj, ki hoče izpolniti svoje poslanstvo v današnjih dneh, mora znati plavati in ukrotiti tudi morske vrtince.“ (C) — „Sledil bi slovenskemu človeku iz predvojne domovine, skozi okupacijo, taborišča, revolucijo, begunstvo, ponižanje po kampih in preseljevalnih komisijah. v nove dežele: opisal bi žrtve, borbe, zmage in poraze, utopljenje v velikem svetu, za katerega ni bil pripravljen. Napisal bi roman o slovenskem človeku v Trstu in pod Italijo.“ (A) — „Moj roman bi govoril o slovenskem življenju, najsi ga zato nihče nikoli ne bi prevedel v tuj jezik. Vseeno ali o sedanjosti ali preteklosti. Historični roman ni nikoli nesodoben. Pregelj je s samimi historičnimi romani ustvaril najbolj sodobno književnost. Meštrovičev 'Križani' je izrazita umetnina 20. stoletja, čeprav se je križanje izvršilo pred 2000 leti. Eno prednost ima historična snov, da ustvarja zvezo s tradicijo, ki nikoli ne more škoditi sodobnosti in napredku, razen, če gre za posnemanje preteklega.“ (G) — „Moja dela bi govorila kot Greenova o problemu narave in milosti, zlasti v duhovniškem življenju. Zdi se mi, da ves naš čas napeljuje na to, že po prvi svetovni vojni je rekel Churchill: Ta doba je teološka.“ (C) — „Jemal bi snov iz sedanjosti, iz svojega okolja, iz sveta, ki mi je najbližji. Nakazal in reševal bi probleme, ki jih nosim v sebi ali pa so pereči v meni poznanem svetu. Ljubezenski problem med fantom in dekletom iz okolja izseljencev. Tu bi se začel problem naše vzgoje in naših pogledov na družabno življenje, velikomestnost, itd. Ali pa rast mladega fanta, borbo z okoljem, uveljavljanje. Pri tem bi se dotaknil moralnih vrednotenj. Imam v mislih še eno, ki pa bi bilo po zasnovi večje in bi se dogajalo med duhovnimi aristokrati. Tu bi reševal narodnostne probleme, kulturno zgodovinske, probleme vzhoda in zapada.“ (D) — „Nasproti temam iz sedanjosti in preteklosti bi postavil aktualno knjigo o problematiki naše prihodnosti. Bolj kot tema, osebe, doba in okolje v romanu se mi zdijo važni psihološki problemi.“ (D) — „O duhovnem rezultatu vojne vihre v duši doraščajočega Slovenca v južnjaškem, pristaniškem, babilonskem Buenos Airesu.“ (H) — „Ne poznam mnogo sveta; nimam dogodkov in snovi; morda bi se našlo kaj v notranjosti, vendar še nisem mislil resno na to. Morda doživeti psihološki roman. Velemesto je na nepripravljeno preobčutljivo duševnost globoko vplivalo in pustilo nenavadne nenaravne posledice. Uporabil bi tehniko kakega Jamesa Joycea ali Virginije Woolf.“ (A) — „O človeku, ki je ubil človeka v sebi; o njegovem begu v neznanu, o domotožju 20. stoletja; o velikem samomoru človeštva, ki je hotelo doseči zvezde, pa mu je v dlani zahrepenel samo pepel.“ (H) — „O problematiki izseljencev. Ali pa zgodovinski roman iz časa naše državljanske vojne. Žal nimamo niti Finžgarja, še manj pa Sienkiewicza, da bi tak roman res bil to, kar bi želeli.“ (G) — „Napisal bi v španščini, tako da bi tudi drugi brali, roman o karakteristični osebi današnjih časov in to iz emigrantskega okolja. Čio-

E — intelektualec; F — uradnik; G — nepodpisani; H — podpisani neznanec

vek sam v sebi je v sedanjosti neka posebnost, emigrant pa je še posebna posebnost. Toynebee prinaša otipljive zaključke o tem, kar zdaj tudi mi sami res doživljamo, ko govori o novih interesih v človeku, ki jih vzbuja v njem novo okolje. Še prav posebno je zanimiv, ko govori o prekomorski emigraciji.“ (E) — „Moj roman bi govoril o dotiku slovenskega dekleta s tujim velemestom: njen notranji konflikt, padei in vstajanja, padei in kako končno zmaga v njej prvotni fundament — dano dobro.“ (D) — „Pisal bi stvari, ki jih najbolj pogrešam, to je resnične stvari o krajih, v katerih danes živimo. Slovenska kultura, tudi izseljenska, ne more živeti od vojne. Od vojne žive samo špekulanti. Naša borba doma je bila izsiljena, je bila samoobramba. Ako te kdo hoče udariti, se boš poskušal braniti. To pa ne bo smisel tvojega življenja.“ (E) — „O notranjih konfliktih modernega izseljenca.“ (E) — „Obdelal bi motiv Dakija, ki bi ga začel risati tam v letu 1924 in pozneje, ko so se začele prve velike prireditve na orlovskem stadionu v Ljubljani. Nato bi ga spremljal skozi špansko državljansko vojno v slovensko revolucijo in ga „stisnil“ v prizore, ko je proglašen za heroja in gleda slovensko ljudstvo z odra na Kongresnem trgu v Ljubljani tik pred tem, ko odide na novo službeno mesto, leta 1945 v Prizren ali Bitolj v Macedoniji...“ (B) — „Pot izobraženca v dobi prve Jugoslavije. — Duhovnost v sodobnem človeku in svetu. — Življenje izseljencev (prvih in sedanjih).“ (B) — Pisala bi o psihološkem problemu slovenske družine v emigraciji, Morda bi poudarila žensko osebo, mater, ženo, dekle v novem življenju. Težko pot iz vaškega ali meščanskega okolja doma v ta veliki, neskončno nevarni in varljivi svet. Opisala bi njene borbe in uspehe, padce in dvige. Prav tako bi bilo zanimivo vprašanje ločenih družin, življenje samotnega moža, morda še bolj zanimivo življenje novodošlih družin. Življenje našega duhovnika v mestu ali pa v samotni pampi bi gotovo bila snov vredna velikega pisatelja.“ (E) — „Roman, katerega material bi skoraj že imel zbran, bi bil poskus, napisati slovenski ‚Potop‘, ali ‚Z ognjem in mečem‘. Vsekakor epično opisovanje trpljenja, razočaranj pa zmag in končnega odrešenja (?) našega rodu.“ (F) — „O tem, kako človek, ki je izšel iz naše revolucije, išče rešitve po kontinentih. Ve, zakaj je šel, in tudi ve, kaj je hotel, pa ga tró svetovne sile in kozmične perspektive novega ‚meddobja‘, ki je v nasprotju z našo slovensko zemljo. Dom in svet bi zajel v romanu Tolstojevskega razmerja. Na drugi strani pa drobiž majhnih dožitkov v tujini, v smislu Daudetovih novelic. Na vsak način pa bi zajel mnogo ‚politike‘, če se tako reče, sodobnih svetovnih trenj, katere ne more puščati v nemar nihče, ki živi danes. Beg od življenja in aktualnosti, ki je danes spet moderen, se mi ne zdi potreben, niti nujen: umetnik vendarle mora stati v času..., ne v slonokoščenem stolpu brezbriznosti in lovljenja sončnih žarkov...“ (B) — „Po dickensovsko bi morala opisovati takó okolje, kakor tudi zlobo ljudi in dobroto, ki je bila tam doma velika. Tudi način birokracije in nesocialnost režima do ljudi, ki jim politično ne služijo, in to tako do otrok kakor do staršev.“ (E) — „Odgovor pretežak, če že ne nemogoč. Izbiro snovi odloča pri ustvarjalcu verjetno njegova notranja potreba obdelati problem, ki ga trenutno osebno najbolj prevzema. Laik pa ima po svojem bistvu do življenja posplošen in prestvaren odnos, da bi lahko enako subtilno kot umetnik celoto razčlenjal v detajle in te detajle podal kot v sebi zaključeno celoto. Kot nepisateljica rečem lahko le, da me od novih književnih stvaritev pritegne vsaka snov, ki stvarno in psihološko dovolj prepričljivo obdeluje aktualne probleme.“ (E) — „Vprašanje izzvani silno ponesrečeno, tako nekako kot: ‚Kako naj se imenuje novo milo, ki opere vse samo?‘ ali pa ‚Sprejemajo se ideje, ponudbe na...‘ Zakaj? — Človeka zaboli, da se more med nami najti nekdo, ki se sploh upa staviti tako vprašanje. Kajti, če res imamo pisatelje med seboj — in pravijo, da jih imamo — potem so s tem vprašanjem izgubili svoje častne naslove. Po mojem skromnem mnenju so pisatelji tisti od Boga obdarjeni posamezniki, ki so sposobni s pisano besedo narodu kazati

A — književnik; B — kritik; C — duhovnik; D — dijak (akademik);

pot, ga učiti, vzgajati in voditi. Za to besedo pa rabijo ideale in misli, osnove in vsebino, ki mora privreti iz njih samih, ne pa iz vrst bodočih bralcev. Takšno pisanje romanov bi bile plošče po željah ali pa želja, da se tiskani izvodi prodajo. Za primer povem: Naj vam nekdo n. pr. napiše, da bi on, če bi bil pisatelj, napisal tako satiro na slovenske razmere, da bi se vse kadilo. Vi bi to kolosalno idejo predložili vašemu pisatelju (resničnemu namreč), ki bi bil trenutno prost, da jo izpelje do konca. Izšel bi nato pamflet ali satira po željah, ki bi ga pisatelj opremil z vsemi potrebnimi ocvirki. Tak produkt bi seveda takoj šel v promet. Ali pa — naj vam svetujejo več ljubezenskih zgodb. Kaj mislite, da jih bodo poklicni pisatelji res pisali, če pa tega sami ne čutijo? Če čutijo, potem bi knjige že izšle in ne bi bilo treba čakati na predložke iz vrst bralcev. Da pa ne dam košarice, evo nekaj takih idej: pričakujem nove ‚Otroke Sonca‘, slovenske Bojerjeve ‚Izseljence‘, slovensko ‚Dobro zemljo‘, naš literarno obdelani ‚Belogardizem‘ in ‚Domobranstvo‘, našo ‚Leseno žlico‘, sodobnih ‚3 x 88‘, argentinskega ‚Kaplana Čedermaca‘ v osebi slovenskega duhovnika (tudi severnoameriškega ali kanadskega), naš ‚Strah in pogum‘ in ‚Tovarišijo‘, našega ‚Davida Cooperfielda‘ (nešteto jih je!), sodobne ‚Žerjave‘, našega ‚Mr. Chipša‘, naš ‚Fin de mes‘ (Narciso Ibáñez Menta), našega Wimpija ali Pitigrillija, itd., itd.“ (G)

4. BERETE VEČ ALI MANJ KAKOR STE NEKOČ DOMA? KATERE DOMAČE IN TUJE AVTORJE? ZAKAJ?

Na splošno se bere manj kot doma in to največ zaradi pomanjkanja časa (povsod), zaradi pomanjkanja knjig in tudi zaradi pomanjkanja obvladanja jezika (ZDA predvsem). Domači avtorji se manj berejo, ker dostikrat ni dovolj knjig na uporabo, oziroma ker je med tujci več izbire in so tudi knjige cenejše.

Nekdo bere samo katoliško literaturo, ki je do pred kratkim doma ni mogel. Drugi bere tuje samo zato, ker more le tako gledati pravilno na domače. Nekdo pravi, da šele zdaj rad bere nekaj, kar je že prebral, morda zato, ker pri ponovnem branju laže pazi na formo kot pri prvem, ko človeka zanima predvsem fabula. Tavčarja je nekoč omalovaževal, zdaj ga ceni. Cankar se mu včasih zdaj preveč ponavlja, pač impresionistična posebnost literature, pa tudi likovne umetnosti, vendar prizna, da najde pri njem stvari, ki jih prej ni. Razlog, da se vedno manj bere slovenska literatura, najde nekdo v prepadu med nami in domačo književnostjo, nastalem po zapustitvi domovine.

Slovenski esejist piše, da ima resen vtis, da tako na tujem kakor doma ljudje več bero kot so nekoč; vprašanje je, koliko je od tega kvalitetnega. Kdor bere, bo nazadnje le segel tudi po slovenski knjigi, in ko bo ta dovolj kvalitetna, bo tudi v tuji moral seči po delih večje kvalitete. Pravi, da danes sploh ni mogoče dihati idejno in kulturno, če kdo ne prebere vsaj glavna dela nekaterih sodobnih pisateljev. — Nekdo bere samo svetovne klasike, drugi večinoma klasike („s tem za silo mašim luknje, ki so nastale od 1939 do 1949...“).

Kljub temu, da ljudje manj bero, je zanimanje za knjige veliko. Samo eden naravnost napiše, da je pri marsikom iskati razlog za manj branja kot doma v tem, „da gre 12 ur za pridobitno delo tujemu kapitalu“.

23.3% bere več ko doma	76.7% bere bolj tuje avtorje ko domače
60 % bere manj ko doma	10 % bere bolj domače avtorje ko tuje
16.7% bere enako ko doma	13.3% bere oboje enako

E — intelektualce; F — uradnik; G — nepodpisani; H — podpisani neznanec

Med tujimi avtorji prevladujejo: med starejšimi Dostojevski, Tolstoj; med novejšimi Greene, Mauriac, Koestler, Gheorghiu, Van der Meersch.

Med domačimi avtorji prevladujejo: Pregelj, Cankar, Tavčar; Župančič, Balantič. V celoti je omenjenih 71 tujih in 23 slovenskih avtorjev.

Zanimiva izbira pri branju slovenskih knjig: Pavlina Pajkova, Zofka Kvedrova na eni in Kocbek, Kosmač, Balantič na drugi strani.

Prav tako v svetovni literaturi: Homer na eni strani, Sartre in Kafka na drugi.

Zanimivost: večina odgovorov je iz Argentine in vendar je samo eden, ki pravi, da je prebral argentinska dela, eden, ki omenja Wasta (knjigo, ki je že med vojno izšla v Ljubljani!), ter nekdo, ki omenja Martina Fierra in Don Segundo Sombra. Vpliv okolja se vendarle kaže, saj so med 71 tujimi avtorji Lope de Vega, Cervantes, Calderón večkrat omenjeni, in je nekdo prebral klasična španska dela skorajda v celoti.

Od tujih avtorjev je 24 Anglosaksoncev in 15 Francozov.

5. ALI STE PO LETU 1945 BRALI KAKŠNO IZVIRNO DOMA NAPISANO KNJIGO? KATERA VAM JE BILA NAJBOLJ VŠEČ?

Na splošno vsi nezadovoljni, toda ne toliko zaradi izbire vsebine, ki je vedno tendenčna, ampak zaradi nezrelosti, vezanosti in neke tragične naivnosti. Tudi najbolj zmerni se vprašujejo, ali je to doma sploh še literatura in kam more peljati nekaj desetletij ubijanja pisca s problematiko.

Omenjeni so: Bor, Bevk, Godina, Hieng, Ingolič, Kajuh, Kocbek, Kosmač, Kovačič, Kozak Juš, Kranjec, Menart, Pavšek, Potrč, Moder, Remec, Vašte, Tit Vidmar, Voranc.

Nekdo je vse prebral, kar je doma izšlo, pa je na drugi strani 33% takih, ki niso prebrali nobene knjige. Nekdo je pričel z branjem sedmih, pa nobene ni mogel končati. Drugi trdi, da je Kocbek najbolj naiven pisatelj, kar jih je bral, toda ostalega sploh ni moči brati, ker je neužitno. Nekomu ni všeč pisanje doma, ker je še dosti bolj neužitno kot zunanje. Drugemu ni všeč zaradi socialnega realizma, ki povečujejo le politične in družbene razmere.

Kocbek je največkrat omenjen (15), skoraj vedno v zvezi s „Strahom in pogumom“. Drugi Kosmač, sledijo Kozak, Kranjec, Kajuh, Moder.

„Kocbekova ‚Tovarišija‘ je bolj kot literatura zanimiva kot zgodovinski in psihološki dokument.“ (F) — „Zanimivi ‚Tovarišija‘ in ‚Strah in pogum‘. Boljša je prva, posebno zadnja poglavja, ki so verjetno pripisana kasneje. ‚Strah in pogum‘ je dekadentno delo in ubija človeku voljo do pozitivnih dejanj.“ (A) — „Težko prenašam Kocbeka, ker ni umetnik. Miško Kranjec se je sprostital, medtem ko je Juš Kozak v ‚Leseni žlici‘ kronist, ne pripovednik. Kosmaču bi bilo potrebno v vsaki stvari črtati 1/10 teksta, pa bi bil dober.“ (G) — „Moder je preveč gostodejaven, dogodek ponavlja nekoliko drugačen, pa ne toliko drugačen, da bi bil znova zanimiv, ali pa ritmični pendant prejšnjemu.“ (G) — „Mnogo više kot proza je doma poezija, vsaj recimo Menartova.“ (A) — „Kocbek je na vsak način sijajen: kakšen jezik in doživetje! Škoda, da je idejno in politično tako zmešan, sicer bi lahko bil eden vodilnih slovenskih novelistov.“ (C) — „‚Strah in pogum‘ je idejno zelo plehka, a z umetniške plati gledano se mi zdi, da bi prevedena v tuje jezike zlahka dobila svoje mesto v svetovni književnosti.“ (D) — „Najbolj všeč ‚Strah in pogum‘, ker je imel pogum priznati napake, kolikor je to mogel; ker se je potrudil vsaj malo iskati resnico, čeprav še tava v temi in zlasti nejasnosti; ker

A — književnik; B — kritik; C — duhovnik; D — dijak (akademik);

išče novih potov in smeri življenju slovenskega človeka na slovenski zemlji.“ (A) — „Dokončal med vsemi samo ‚Iz zdravih korenin - močno drevo‘ in mi je všeč, a) ker je zgodovinska, b) ker je dokaz, da naša emigracija še ni zgubila čudovite duhovne zveze z narodom doma. (Na prvi prireditvi Slov. kult. akcije je njen tajnik naslovil svoj govor: Iz trdnih temeljev - kvišku. V obeh naslovih vidim čudovito podobnost.)“ (H) — „Prebral vse ali skoraj vse. Najlepše delo ‚Solzice‘ Prežihovega Voranca, ker se je v njih pesniško izpovedal, ne da bi imel pred očmi politične namene. Deloma je zelo dober Kosmačev ‚Pomladni dan‘, a je na koncu ostudno pristranski in nemogoč. Je pa Kosmač zelo močan pripovednik.“ (A) — „Prebral samó Kocbekov ‚Strah in pogum‘ do konca. Zadnja novelo komaj. Politično najbolj naiven pisatelj, kar sem jih bral, toda ima svojo umetniško vrednost.“ (G) — „Prebral vse, kar je vredno. Všeč ‚Tovarišija‘ in ‚Strah in pogum‘, v kateri je pokazal, da so bili na obojni strani ljudje... Poleg tega še Kajuhove pesmi zaradi elementarnosti in pa ‚Pesmi štirih‘, ki niso pisane v linijskem duhu.“ (D) — „Prebrala ‚Strah in pogum‘, ki mi je všeč zaradi stvarnosti, všeč, ker pokaže, da ni vse črno, kjer doma pravijo, da je črno, in ne vse belo na drugi strani. Občudujem tudi avtorjev pogum, da si je sploh upal napisati podobno knjigo. Prebrala tudi Vaštevove ‚Svet v zatonu‘, za katero je pisateljica gotovo dobila nagrado, kajti vsakemu se ne posreči dokazati, da so že stari Slovani bili komunisti.“ (D) — „Kar pišejo zdaj doma, je skoraj neprebavljivo. Imam neke Godinove ‚Preproste zgodbe‘, ki se človeku gabijo. Naturalizem je nekaj, Zola in Hemingway spet nekaj drugega, prostaštvo pa zopet čisto stvar zase. Vendar moram reči, da sem prečital Kranjčev partizanski roman ‚Klic gora‘, ki je prav lep in Kocbekov ‚Strah in pogum‘ je prav gotovo reč, ki jo moreš vzeti v roke in z užitkom prebrati tudi, če stojiš na drugi strani fronte. Jasno pa je, da je za nove gospodarje doma Godinova umetnost bolj prikupna kot Kocbekova, odtod tudi reakcija rdečih inkvizitorjev proti krivoverstvu naivnega sopotnika.“ (E) — „V domači literaturi je bil vse do pred dvemi, tremi leti silen pokoj in neaktualnost. Kakor v tujini (likovna umetnost je tudi v tujini pred pišočo), tako je tudi doma nastal nov veter najprej v likovni umetnosti. Imam vtis, da so doma krenili pišoči za tistimi, ki so v barvah ali črtah znali povedati kaj več kot pa oni z besedo ali mislijo. Seveda se je izkazalo, da je moral delež svobode na platnu ali v liku kmalu postati delež tudi pesnika ali pisatelja. Toda to je mnogo težje in Ciril Kosmač je s svojimi spisi dolgo hodil pred vsemi drugimi, najbrž zato, ker je z lahkoto sloga in ciničnim lirizmom zakrival, da piše pač zato, ker zna pisati, ni pa hotel s svobodno besedo ali mislijo na dan. Tako kakor so bili na zapadu Giono, Champson, Vittorini ali pa Moravia v svojih dobah stiske samo slutilci tistega, kar je že sililo na dan, tako je bilo pisanje doma samo obris potez, ki so sledile. In tako je danes doma nekaj piscev, ki čvrsto režejo v sodobnost (Hieng, Kovačič), tisti starejši pa, ki tudi vedo, kam grejo poti, močče in čakajo na izid trkanja, ki ga opravlja ta generacija in čaka, kako se bodo odprla vrata. Tvegan poskus — Kocbekov ‚Strah in pogum‘ — je vsaj v svoji prvi noveli ostal še najboljši poskus te vrste. Bilo pa bi zgrešeno, ako bi morali biti oblikovalec nove dobe samo Hieng ali pa kdo drugi iz njegove bližine. — Peza naturalizma pri njem je najbrž samo ‚španska stena‘, če je ne bo podrl on, jo bo kdo drugi.“ (B) — „Zelo malo; so mi že v naprej zoprne. Toliko hvaljeni Kocbekov ‚Strah in pogum‘ mi je povedal, da ni to samo predsodek. Prva novela mi je do neznosnosti približala družbo predvojnih in medvojnih inteligentov, ki jih je pritegovala Marxova modrost, ruska nova stvarnost in revolucionarna mistika. Razumsko prenasičeni in zgubljeni v sofistiko, z zmaličeno voljo, neužitna mešanica z ohranjenimi lastnostmi dobrega srca in ‚prvotnega krščanstva‘ — žrtve komunizma številka ena in krivci številka ena za njegov razvoj pri nas. A ta vsebinska zoprnost ni razočarala, razočaral je Kocbek pisatelj. Podčrtane imam, stran za stranjo, stilistične,

E — intelektualec; F — uradnik; G — nepodpisani; H — podpisani neznanec

psihološke in druge spodrsiljaje. — Vredna branja je zbirka Vidmarjevih (seveda predvojnih) kritik: pogled na našo polpreteklost z očmi enega najmočnejših leposlovno kritičnih osebnosti, kar smo jih imeli. Danes niti ne motijo več njegove zmote, človek jih pozna in jih izloči. Klavarno pa vpliva njegov kes in spreobrnitev v uvodu.“ (B) — „Brala sem Kocbekovo ‚Tovarišijo‘ in ‚Strah in pogum‘. Oboje mi je bilo dobrodošlo, jezik izbran, vsebina zanimiva. Čeprav idejno zmeden, prikaže stisko krščanske miselnosti v komunističnem vrtincu.“ (E) — „Bral posamezne stvari po revijah, sicer samo Kocbekov ‚Strah in pogum‘. Je premalo inteligenten — politična naivnost je samo ena lastnost, ki to dokazuje —, da bi res bil velik pisatelj. Druga točka: idealiziranje pogovorov v zgodbi, katere slog in potek skušata biti realistična, Francozom blizu. Kljub temu vseč jezikovno in pa, ker je vsaj v prvih treh zgodbah, ki so kljub vsemu vendarle bralne, poln osebne problematike in mu je človek, tako redko v naši književnosti, bliže kakor pa gola fabula.“ (A) — „Samo ‚Solzice‘ Prežihovega Voranca. Dobra. Ima par grobih slovničnih napak.“ (F) — „Malo Prežihovega, novega Finžgarja, mohorske publikacije in mnogo propagandnih brošur. Kolikor morem soditi, imajo tam dobro epiko v smislu sovjetskega stvarnega realizma, kjer je vse že načelno podrejeno službi stranke in ideje. Prebiral sem tudi mnogo umetniško - teoretičnih razprav iz marksističnega pojmovanja literature, tudi nekaj sovjetske literature, pa vidim, da je Prežihov veren posnemovalec te aktualne opisnosti in tendenčnosti. Toda izreden talent, drugi so samo propagandisti. Potrče je strašno padel v slogu, razočaral me je po majhni stilistični moči. Snov jih rešuje. Bral sem revije (Novi svet) in vidim ‚plan‘ povsod. Vse samo služba ter izčrpavanje sodobne snovi, kar potrjuje, da vlada tam epika, ki se pri nas razviti ne more, ker morda ne verujemo tako v svojo stvar, kakor oni v svojo. Njihovo gledanje se razvija v kult, mi pa bežimo od njega. Kar imajo oni do neokusnosti odveč, nam manjka, toda podano bi moralo biti bolj z ljubeznijo in globino dušeslovca, kakor pa samo s sovraštvom, ki je ‚gonilna sila‘ onostranske literature. Lepo primerjavo bi dala študija o Balantiču in Kajuhu, ki je tipični in zavedni Majakovski v slovenščini...“ (B) — „Brala sem mnogo knjig, pa so se mi zdele neprebavljive, ker so bile tendenčne in so vse obravnavale isto snov: partizanstvo in kolhoze. Naj bodo to knjige Prešernove založbe ali Mohorjeve družbe ali pa kake druge.“ (E) — „Vsled razumljive ohromelosti in pičlosti književnega ustvarjanja v domovini je od izdanih literarnih izvirno domačih del po mojem najkvalitetnejše Kocbekov ‚Strah in pogum‘. V primeri z drugimi domačimi (povojnimi) je delo na primerni literarni višini in poleg tega edino (če izvzamemo nekaj presenetljivo realističnih, a ne literarnih reportaž v podlistkih), kjer si je avtor upal obiti diktat UDBE in si dovolil vsaj nekaj psiholoških svoboščin, čeprav je moral nujno ostati na ‚politični liniji‘ in s tem omogočiti izid knjige sploh.“ (E)

6. ALI BI NAJ PISATELJI UPORABLJALI DOGODKE ZADNJIH LET DOMA KOT GRADIVO, ALI PA MISLITE, DA SMO ŠE PREBLIZU?

Da: 61.1%

Ne: 8.3%

Problematično: 16.6%

Ni odgovorilo: 14%

Čeprav je naša literatura „vojna“ in čeprav je večina bralcev mnenja, da „različni spevi vseč so Muzam“, ni bila izražena želja, naj se v naši književnosti orožje umakne togam, pač pa, da se pesniki in pisatelji oddaljijo od samo povrhnega

A — književnik; B — kritik; C — duhovnik; D — dijak (akademik);

obdelovanja motivov. Zanimivo je, da vsi — tudi oni, ki so odgovorili z „da“ — svare pred neresnostjo dosedanjega pisanja, ki je čeprav mirnejše in idejno na nasprotnem polu, bistveno podobno „domačemu leposlovju“ v domovini.

Čeprav je iz odgovorov na vprašanje št. 3 razvidno, da jih ne zanima obdelava dogodkov iz revolucije, vendarle pri vprašanju o možnosti uporabe istih motivov, 61.1% odgovori pozitivno.

Med odgovarjajočimi z „da“ je večina takih, ki trde, da je dolžnost pisati o naših dogodkih. Drugi pravijo, da bodo sicer stvari padle iz spomina, večina pa se zaveda tveganosti opisovanja potekov nedavne slovenske zgodovine. Eni sodijo, da je pravilno pisati o tragičnih dogodkih, pa se boje, da bi ta literatura bila prav taka, kakor je domača, ki se nam prav zaradi pristranosti zdi neužitna, medtem ko drugi pišejo v smislu Maistrovega verza: „Naši v nas so pokopani, mi smo njih nagrobni križ...“

„Naj uporabljajo dogodke zadnjih let kot gradivo, toda naj skušajo biti bolj objektivni.“ (G) — „Pisatelji naj le uporabljajo medvojne in povojne dogodke doma, le to naj upoštevajo, da so na obeh straneh ljudje.“ (D) — „Dogodki zadnjih let so zelo bogati na globokih pretresih, strašnih doživetjih in odločilnih korakih, z eno besedo: so dogodki revolucije posameznikov in skupin. Vse to je za pesnika in pisatelja zelo obširno polje, toda zelo težko, da, nevarno. Danes še ni mogoče objektivno presoјati dogodkov, ki so časovno preblizu in ki smo jih sami več ali manj doživljali. Vsak nujno gleda nanje iz svoje osebne perspektive in opisuje več ali manj subjektivno in tako — gre za historična dela — nehote greši proti celoti. Zgodi se, da napisano postane le žurnalistično podajanje ali celo propaganda. Sem prepričan, da bo posamezne dogodke ali pa celoto napisal po virih drugih šele nekdo, ki časovno in motivno ne bo spadal v našo dobo. Zato sem proti temu, da bi danes uporabljali dogodke zadnjih let kot gradivo. Po Evropi je izšlo mnogo knjig, ki jemljejo stvarino iz zadnjega desetletja; kakor vidimo, nimajo velikega uspeha. Trgovskega morda, kot senzacionalno blago. Slovenska revolucija, ki je do najglobljih korenin pretresla naš narod, je vsekakor vredna velikega teksta, za ta velik tekst pa je še čas. Pa še nekaj ne pozabimo: slovenska Kalvarija se ni končala z emigracijo, zato nimamo niti pravice pisati o dogodkih, ki še čakajo svoj finale in svoj hozana.“ (E, domobranec) — „Naj jo uporabljajo, toda prešinjeno s krščanskim duhom odpuščanja, z upanjem v božje usmiljenje in v dobro stran človekovo. Ne vzbujati sovraštva, ampak spravo.“ (C) — „Ni važno, kam sežejo po snov, ali v prazgodovino ali v sodobno življenje, čeprav bi bilo morda bolje biti tudi v tej točki sodoben. Glavno je, da prikažejo pozitivne rešitve za razbito življenje poedinca, družine in naroda.“ (C) — „V umetnosti ni nikoli noben dogodek preblizu. Leposlovje ni zgodovina.“ (A) — „Nikoli ni nobeno gradivo preblizu, nikoli predaleč. Če bodo naši pisatelji pisali o dogodkih zadnjih dvanajst let, bodo morda kdaj zgodovinsko pristranski, toda še bolj bodo pristranski oni, ki bodo pisali pozneje.“ (G) — Vsekakor tudi dogodke iz one dobe. Kjer veje prava inspiracija, tam ni ne preteklost predaleč, ne sodobnost preblizu.“ (E) — „Malo je ljudi, katerim je življenje nudilo toliko spoznanj kot nam in to prav v zadnjih letih doma in potem v begunstvu. Kdor je znal gledati in razumeti, bo našel v tej dobi krasno gradivo, kjer se odkrivajo resnice, ki niso vezane samo na dobo. Kdor pa je ostal na površini in mu bo ta doba nudila kot gradivo le nizanje dogodkov krutosti, je bolje, da ne sega po njem. Ali smo blizu ali ne, je važno za kronista, ker ga bližina dogodkov ovira, da ne more gledati objektivno. Umetnik, pisatelj, mora biti več kot kronist.“ (D) — „Celo zelo potrebno bi bilo uvesti v našo književnost bližnjo zgodovino, a ne v deskriptivnem smislu, temveč kot idejno-psihološki problem.“ (D) — „Da, toda kot zaključen in dostojen tekst, sine ira

E — intelektualec; F — uradnik; G — nepodpisani; H — podpisani neznapec

et vindicatione, vključujoč vanj vse bistvene značilnosti naše borbe in nje posledice. To seveda ne izključuje krajših stvari, ki pa ne bi smele ostajati samo na površini, pač pa iti predvsem globoko. Preblizu nikakor nismo. Še nekaj let nam preostaja, potem se nihče za preteklo desetletje ne bo več menil.“ (G) — „Močen pisatelj uporablja lahko dogodke, ko so še blizu. Nešteti primeri iz zgodovine. Se mora pač nekako ‚odmakniti‘ in ‚očistiti‘.“ (A) — „To je njih dolžnost. Morajo ustvariti sliko naše dobe kot žive priče. Naši zanamci ne bodo mogli pisati o dobi, ki jo mi doživljamo, brez našega izročila. Danes ne morem opisati svoje ljubljanske sobice, pred desetimi leti pa bi jo še lahko. Vendar pa to opisovanje ne sme biti praviljično (‚Vstajenje Kralja Matjaža‘), ampak literarno resnično. Z deli morajo besedni umetniki graditi temelje pravi zgodovini, iz te se bodo pozneje porajale pravljice. Ne pa obratno, ker bomo sicer ostali pred zgodovino praznih rok.“ (H) — „Kot opisovanje v slogu povesti preblizu, v pesmi ali kot zgolj psihološki problem, v katerem zgodovinska resničnost ali neresničnost naposled nista veljavni, pa verjetno že ne več.“ (G) — „Zakaj ne? Novakova črtica v zadnjem Meddobju me je pretresla v dno duše. Brala sem tudi ‚Cvetje v viharju‘ (Zora Piščanec); knjiga zaradi katere ljudje pretakajo solze — meni ni segla globoko — toda dokazuje, da se o tem dá pisati.“ (D) — „To vprašanje je odveč, potem ko ste revijo namenili označiti z meglenim izrazom ‚Meddobje‘. Po mojem se to pravi, da vam je nerodno dati ime, ki bi kazalo na kakršno koli povezavo z našo tradicijo, obenem pa vas je še strah, postreči bralcem in s tem narodu s takšnim imenom, ki bi morda lahko nakazovalo pot ali vsaj utiralo smer bodočih korakov. ‚Meddobje‘ bi potemtakem bilo lahko samo neko nedognano iskanje in tavanje v neznanem, ako vsebina ne bo šla sama od sebe preko nakazanega ji okvira.“ (G) — „Dogodki so že toliko iz nas, da jih morejo vzeti v roke in opisati in so še toliko v nas, da jih lahko doživeto opišejo.“ (D) — „Vse literarne obdelave tistih groznih dogajanj imajo neživljenjsko in netrajno vsebino. Ali so preveč sentimentalne, ali pa očitujejo samo nemo grozo. Debeljakova ‚Črna maša‘ je kup grozot, preveč je bilo vsega tega doživetega, da bi se človek spominjal. Druge podobne obdelave, na primer Korošičeve v zadnjem Zborniku so zanimive za nas, ki smo to doživeli, a drugi jih ne bo bral. Prav tako v istem Zborniku Svobodne Slovenije ‚Dušica je prišla‘. Bere se; človeku, ki je kaj podobnega doživel, govori iz srca, a umetnost to ni. Ali ne čutimo, kako prazne in nesmiselne so tiste doneče besede o domobranstvu? Ob kupici vina, v prijetni družbi je domobrankska pesem pristrčna, spomini na mrtve prijatelje živi in dragi, toda visoko doneče besede so prazne. Dozdaj še nisem čital stvari iz naše državljanske vojne, ki bi bila res dobra, velika in iskrena. In vendar bi človek želel, da se najde kdo, ki bi to iz srca napisal. Kljub temu ni negovati spominov na nekaj, kar je bilo izrazita nujnost. Potrebujemo nekaj predvsem pozitivnega. Domobranstvo samo je vedno bolehalo na tem, da je bilo samo negacija. Domobranci so bili poštene ljudje v tujih uniformah, borili so se proti sovražniku, ki je hotel uvesti sistem življenja, nam tuj in mrzek. Biti proti nečemu pa je premalo. Treba je pozitivne potrditve življenja, kot je.“ (E) — „Lahko, če se snov obravnava pravično in brez samoužaljenosti. Kdor to zmore, mu dogodki niso preblizu, toda ali more kdo reči, da je Churchill napisal svoje spomine pravično in brez samoužaljenosti?“ (E) — „Doma in v tujini je bilo podanih iz revolucije že toliko prizorov, a je po večini izzvenevalo preveč v apologijo ali pa v pobožen strah. Pa to ni samo pri nas; v francoski, italijanski književnosti je bilo opaziti isto; tako je nastal skorajda krut in nasilen prelom z vsem, kar je hotelo opisovati dogodke iz sicer tako vsebine, tragike in tudi lirike polnih časov. Prelom je nastal, ko je bilo opaziti, da je do vsega tega treba zavzeti neko pravo izhodno stališče. Prva reakcija je bila, da so se skušali postaviti na stališče obupa in skoraj razmesarjenega prezira do človeka in tokov, ko so vse to spravili na površje. Toda bil je obup

A — književnik; B — kritik; C — duhovnik; D — dijak (akademik);

in ta brutalni cinizem, ki je prvi povzročil, da se je človek odvrnil od popisovanja in branja teh dogodkov, ki smo jim bili priče in jih morajo oni doma prenašati še naprej. Zdi se mi, da je prav zasluga eksistencialističnega pisanja, da se je izvršil ta nasilni prelom in da smo že v pravem razmerju skorajda nasilne cenzure vsega, kar je hotelo tolmačiti ono, kar je bilo v letih 1940 do 1945 in še pozneje v takozvanih komunističnih revolucijah. Veliko tekstov o tem ni v Rusiji in jih ni drugod, ne v komunističnih deželah, ne na Zapadu Evrope. Pač pa so prišli v ospredje pisatelji, ki so takorekoč še iz generacije tik pred to dobo. Graham Greene, Mauriac, Bernanos, Eliot, Faulkner, Hemingway — vsi ti dajejo našemu času oznako. Pač zato, ker so ‚preskočili‘ to dobo obupa, ki je našla nekaj močnih peres (Camus, Sartre, Malaparte, Caccioli, Simone de Beauvoir), in prehaja naprej generacija, ki sicer nima enakih pogledov, a ji je vera v človeka zasidrana v idealističnem pogledu na svet. Sartrova sicer tako močno pisana dela in drame, Camusova borba s titanstvom vsega, kar nas navdaja, vse to se čisti in je začelo v eksistencializmu kot literarnem oblikovanju že odmirati. Zasluga eksistencializma kot tvorca literarnih pozicij je velika in pomembna prav zato, ker je izčrpala tiste nihilistične osnove, ki so hotele služiti za temelj ‚velikemu tekstu‘, ki bi naj bil izraz vrednotenja vsega, kar nas je navdajalo. Mislim pa, da slika, ki bo morala biti podana, še niti ni nakazana. Roman je v veliki krizi. Roman našega stoletja bo nastal šele takrat, ko bo novi roman cvetel tako, kakor je vladal francoski roman v XIX. stoletju. Sicer se nagibam k veri, da je pravo popolnost roman XIX. stoletja dosegel šele v delih Dostojevskega in Tolstoja. V našem veku pa se na evropskem zapadu ni več mogel zasidrati in se sedaj išče v sodobnem ameriškem romanu, in se tudi v ameriških dramah obnavlja tradicija, ki jo je svetu rešil ruski roman. Ameriški roman postaja danes učitelj evropskemu, zlasti francoskemu in nemškemu. Zdi se pa, da dajeta novemu pisanju tega stoletja veliko poanto Faulkner in Hemingway. Toda to bo verjetno le okvir. V bistvu je v njunem svetu premalo tistega, kar bi nazval ‚evropsko tradicijo‘. Proust, Kafka, Celine — v njih delih se je že nakazovalo, česa evropski človek ne more zatajiti: več ko dogodek je analiza, več ko beseda je misel, več ko manifest je svoboda — dela Camusa, Malrauxa, Montherlanta, Juliene Greena, Siloneja in mračnost eksistencialističnih piscev — vse to napoveduje, da se bo veliki tekst našega časa spet moral postaviti v tisto harmonijo misli in stila, ki se po delih Dostojevskega in Tolstoja ni več ‚pravilno‘ uglaševala. Tako se mi pogosto dozdeva, da bo isti hip, ko bo do tega prišlo, odpadlo tisto anahronistično vrednotenje ali gledanje na ‚vzhod in zahod‘, kot na dva nasprotajoča si svetova.“ (B) — „Pri babilonskih rekah smo sedeli in plakali, | ko smo se Siona spominjali. | Vrbe tam rastejo, | nanje smo obesili svoje citre.“ — Za štiri take vrstice bi zamenjal vso našo begunsko literaturo.“ (G) — Se mi ne zdi važno, kaj pisatelj opisuje, ampak kako opisuje. Hemingway je napisal knjižico o starcu ribiču. Dve tretjini knjige govori o tem, kako čuva svoj plen in ga vleče k obali, pa je vendar knjiga literarni biser.“ (E) — „Samo tisti, ki čutijo, da bi iz tega mogla nastati umetnina, ne pa samo obujanje spominov, Prepogosto in premalo kvalitetno opisovanje zgodovinskih dogodkov bo celo one za nami pripravilo do tega, da jih ne bodo vzeli v obdelavo. Doma se je stalno opisovanje partizanstva in bojev ljudem uprlo, ker ga je bilo preveč. Ali naj zunaj — osvetljena druga stran dogodkov — dosežemo isto? Noben narod ni ustvaril ‚svojega teksta‘, velike umetnine, deset ali dvajset let po dogodkih. Tisti, ki se pritožujejo, da nimamo svojega velikega teksta iz onih dni, naj pomislijo, da ga tudi Nemci, ali Poljaki, ali Italijani nimajo, čeprav je med vojsko kjer koli tragike bilo dovolj. Oni, ki skušajo vzbujati zanimanje za vojno literaturo, češ da bodo sicer dogodki pozabljeni, naj raje store vse, da se prične metodično zbiranje zgodovinskega materiala in da se to med nami in tujci

E — intelektualec; F — uradnik; G — nepodpisani; H — podpisani neznanec

izda. En sam stavek iz take knjige bo mogel obuditi smisel za dobo in dati podstavko resničnemu delu. Samo tako je bil pri drugih možen nastanek močnih, velikih tekstov', ki so jih kdaj pisali celo sinovi drugih narodov. Če pomislimo, da ,40 dni na Mussa-Daghu' ni napisal Armenec... Na splošno naj pisci ne beže pred onimi dnevi, pa tudi naj ne silijo vanje samo zaradi tradicije." (A) — „Pisatelji bi morali izhajati iz gradiva zadnjih let in ne bežati pred njim, saj so vendar *raison d'être* našega bivanja v svetu in naše bistveno izhodišče. A ne ga oblikovati borbeno in polemično, ampak umetniško. Čas za umetniško obdelavo nam ni preblizu, za znanstveno objektivno pač. Toda umetnik intuitivno ustvarja in sodi po svoji subjektivnosti, in samo po sili umetniške obdelave rešuje to ,gradivo' na gladino umetnine, ne članka in propagande. Dozdaj nimamo še nobenega reprezentativnega dela iz našega medvojnega dogajanja, gledanega z očmi tistih desetisočev, ki tudi niso umirali kar tja v en dan. Za nas pa, kakor da njih herojstvo sploh ne eksistira, še skoraj sram nas je njih smrti. Premalo se zavedamo, da rasemo v izrazito epski dobi, in če osebno posežemo vanjo, zakaj moramo čakati dvajset let, da bomo napisali nekaj, kar smo doživeli? Dolžni smo dati svoje gledanje na svoj čas, in ta sega tudi deset let nazaj in ne samo pet let naprej... Drugo pa je: kdor tega ni doživel, naj se v to ne podaja; naj piše, kako se zadeva vanj naš čas zunaj v svetu, kako reagira na sodobnost svojega najbolj trpko doživetega časa pred desetletjem. Reprezentativnih epov, dram, romanov iz časov naše epične junaške dobe moramo dobiti od emigracijske književnosti, poleg vsega drugega. Predvsem pa: umetnost, ne propagando..." (B) — „Dogodkom izza časa revolucije smo še vse preblizu, da bi jih mogli presoditi objektivno kritično in jim dati v dovolj širokem okvirju *pravi* zgodovinski, družbeni, socialni, itd. pomen. Za psihološko, pa tudi za literarno nepristranost se občutimo preveč osebno prizadeti. Nujno pa je, da napišejo posamezniki svoje spomine in tudi kriterije, ki bodo kasneje viri novim, bolj dognanim obdelavam. Zdi se mi pa, da bi bilo zgrešeno vplivati s preobilico te snovi na že tako razbolelo miselnost bralcev, ki se zlepa ne bodo mogli otresti preteklosti in zaživeti v stvarni sedanjosti, kar pa je nujno potrebno.“ (E)

7. ALI VAS BOLJ PREPRIČA DOGODEK IZ NAŠE BLIŽNJE PRETEKLOSTI OBDELAN V POEZIJI ALI V PROZI?

Za prozo jih je: 35,3%

Za poezijo: 17,6%

Za oboje: 29,5%

Ni odgovorilo: 17,6%

Tisti, ki se odločajo za prozo, se odločajo zanjo — navadno omenjajoč obširen tekst — zaradi možne uporabe vsakdanje govornice. Če bi bila poezija, pravi nekdo (A), naj bi bil ep. Mnogim je vseeno, saj prepričevalna moč zavisi od kakovosti. — „Prepriča me bolj dogodek obdelan v prozi, ugaja mi pa bolj, če je obdelan v poeziji. Ti dogodki so izrazito idealistična snov in tej se oblikovno poezija bolj prilaga.“ (G) — „Vprašanje je spet ,plošče po željah'. Namenili ste se pisati, pesniti, slikati in reproducirati — torej na plan in bomo videli. Mislim namreč, da je povprečnemu bralcu in tudi meni prav vseeno, kakšna je oblika, le da je temeljito in dobro napisano ali zapeto.“ (G) — „Zanimal bi me naš čas obdelan v poeziji. Morda celo daljša stvar. Večkrat se spomnim ob tem na Ossiana. Črna maša' je preblizu dogodkom. Zanimiva bi bila — po mojem mnenju in neizkušnosti — čista lirična pesnitev.“ (A) — „K obema vprašanjema, št. 6 in št. 7:

A — književnik; B — kritik; C — duhovnik; D — dijak (akademik);

dr. Tine Debeljak je 17. oktobra 1950 razvijal v neki skupini sledeče misli: „Naše poslanstvo je prav v tem, da pišemo vse to, kar smo z narodom doživeli, da postavimo spomenik heroični dobi, ki še čaka svojega velikega epika. Naš čas mora črpati snov prav iz te tragedije in jo ovekovečiti, kajti mi sami smo bili sodoživljajci vse narodove nesreče. Z vsó močjó besedne umetnosti moramo povzdigniti miselno vrednoto naših mrtvih... Smo politično - kulturna emigracija, ki nosi svojo nalogo v svet. In zakaj izključiti vse to, kar smo v vsej resničnosti doživeli? Dante je pisal politične pesmi, poljska emigracija je ustvarila nesmrtna dela književne umetnosti. Mi pa naj vse to zavržemo?... Naša naloga je: vse to neizmerno trpljenje in ponižanje, vrednost naših mrtvih — dasi spomin nanje boli — oživotvoriti na umetniški način. Razvoj gre nujno svojo pot, naše žrtve pa postajajo zaklad, na katerem moramo graditi... Drugo področje za naše ustvarjalce nam nudi svet, v katerem živimo. Nimamo še pesmi iz dela in trpljenja naseljenca. Begunska taborišča kriče po pripovedniku. Trpljenje v domovini nam tišči pero v roko, da pišemo veliko epopejo naših dni. Res je, da so naši ljudje v svoji zagrenjenosti že siti vsega begunskega, toda dejstvo je, da iz te dobe — razen nekaj malenkosti — še prav nič nimamo. Ustvarjamo za bodočnost, da pokažemo zanamcem veliko dobo trpljenja... Dolžnost, ki iz tega sledi: kot politično - kulturna emigracija moramo črpati snov iz naše preteklosti, sedanosti in jo že družiti s sintezami bodočnosti. Bodimo zvesti tej nalogi! — Vse to so besede dr. Tineta Debeljaka, ki velja med nami za literarnega mentorja.“ (H) — „Bolj me prepriča proza, ker se mi zdi, da tudi najboljši pesnik kdaj zaradi oblike žrtvuje vsebino.“ (E) — „Na splošno nobeden, posebno še, če je pisan iz zgodovinskega realnega stališča“. Churchillove spomine lahko bereš, svetovni dogodki ne motijo, čeprav so v zvezi z našimi dogodki doma, ker niso prav v neposredni zvezi. Bolj kot časovne oddaljenosti nam manjka osebne, kajti tako pesnik kakor pisatelj sta dostikrat osebno prizadeta, ju boli, preveč boli, da bi mogel umetnik nadzorovati človeka v piscu. Tako skoraj nujno pride do pisanja v patosu in polnega nepristnega čustva. Povečini se pisanju pozna njegov namen: spominjanje ali dolžnost obravnave domačih dogodkov; pri vsem je slutiti prehitri odgovor na dražljaj, ki ne dopušča mirne oddaljenosti, potrebne, da more umetnik dati pravo mero ne samo čustvu, ampak tudi misli. Morda nas vse še preveč boli in zato ne moremo trezno — dejal bi obrtniško solidno in kontrolirano — postaviti vse na svoje mesto. — Vendar se je na splošno, kolikor iz že napisanega vidimo, v liriki lažje približati onim dnevom.“ (A)

8. IZRAZITE KDAJ USTVARJALCU PISMENO ALI USTNO SVOJE MNE- NJE O PREBRANEM? SVOJI OŽJI DRUŽBI? NIKOMUR? ZAKAJ?

Samo ustvarjalcu: 9.2%
 Ožji družbi: 27.3%
 Obema: 33.3%
 Nikomur: 18.1%
 Brez odgovora: 12.1%

Samo dva sta, ki ustvarjalcem tudi pismeno povesta svoje mnenje. Pri enem so to osebna pisma. Da nikomur ne povedo mnenja, sta dva razloga: pomanjkanje stika in pa trditev, da so ustvarjalci preveč občutljivi in osebni.

Nekdo pravi, da je doma debatiral v ožji družbi, tukaj pa še ni prišel v stik (D). Marsikdo ne pove svojega mnenja, čeprav sicer avtorje pozna, ker je preveč oddaljen. — „Vse povem ustvarjalcu in sicer po pravici. Pri skoposti produkcije pa

E — intelektualec; F — uradnik; G — nepodpisani; H — podpisani neznanec

ne bi bilo prav, če bi vse povedal v javnosti, kjer vse kar najbolj hvalim, da vzbudim zanimanje za produkcijo. Literarne plaže nihče naših ne piše, morda malo kiča. To je pa vse tako blago, da je bolje, če ga ljudje berejo, in še bolje, če ga z zanimanjem berejo, kot pa če ga sploh ne bi brali, ker bi jim nekdo že vnaprej vzel veselje zato." (G) — „Svoje mnenje sem vedno skušal posredovati bližnji okolici, prav kakor sem tudi iskal med bližnjimi sodbe o znanih delih. Predlog: potrebne bi bile literarne debate z navzočnostjo avtorjev.“ (D) — „Sem izražal ustvarjalcem in ožji družbi, pa ne bom več, ker je vedno preveč zamere.“ (G) — „Profesor Geržinič je v predavanju o kritiki izvajal: kot pesnik mora biti tudi kritik rojen. Kritika se ne da priučiti. Po tej logiki — ki se ji pridružujem —, nisem kritik. Svoje osebno mnenje povem samo, če sem vprašan, in če osebo, ki hoče moje mnenje vedeti, ali pa ustvarjalca samega, dobro poznam.“ (H) — „Svoji ožji družbi, ker so posamezniki preveč občutljivi. Nikdar niso bili navajeni kritike, in so po večini prepričani, da so vrhunski pesniki ali pisatelji.“ (G) — „Da, ker sem z literaturo povezan, in ker jo imam za važno zadevo. Vem, da je kritika del literature in le o malokateri stvari bi rajši s kom razpravljaj. S pesnikom ali pisateljem pa še celo.“ (B) — „Ne kritiziram, ker se ne čutim poklicana. Če bi kritizirala, bi morala svoje stališče utemeljiti, zato pa je treba vse globlje priprave. Še svojega mnenja ne povem, to pa zato, ker so naši literati preveč občutljivi in osebni.“ (E) — „Da, če mislim, da je sobesednik voljan sprejeti moje izjave. Tako kot so mišljene ali občutene. V nasprotnem primeru, bi zgrešile svoj namen in jih imam za odvišne.“ (E)

9. ALI JE LITERARNA KRITIKA POTREBNA? ALI JE NAŠA PREOSTRA ALI PREMALO OSTRA?

Preostra: 0%
 Premalo ostra: 29.7%
 Premalo kritike: 8.1%
 Objektivna: 8.1%
 Neobjektivna: 24.3%
 Je ni: 21.7%
 Ni odgovorilo: 8.1%

Samo eden je mnenja, da literarna kritika ni vedno potrebna. Bralci in pisci jo želijo bolj ostro, predvsem objektivno. Čeprav so precej kritik napisali pisatelji sami, ni nihče izmed prizadetih napisal: „Zdravnik, raje sam sebe ozdravi!“ Samo dva zagovarjata — zaradi razmer — milejše ocene, večina je za ostre, čeprav se zavedajo, da „obsequium amicos, veritas odium parit...“ še danes drži, med nami še prav posebno.

„Naša emigracija potrebuje novega Levstika, da bi nam javno povedal, da še ni vsak, ki je pismen, tudi pisatelj.“ (A) — „Kritika po Levstiku do Prijatelja in po Prijatelju nismo več imeli. Mogoče bi bil Josip Vidmar, da se ni udingal... Za vsaj do neke mere objektivno kritiko je namreč potrebno ogromno znanja in poznanja, in zato študija, temeljitega in resnega, kar vse zahteva toliko časa, da ga v naši generaciji nikdo ne more opraviti.“ (A) — „Pravi T. S. Eliot, eden največjih pesnikov in kritikov evropskih, da je slab tisti kritik, ki se ob vsaki trditvi sklicuje na predhodnike, namesto da bi prisluhnil notranjemu klicu in iskal rešitve in resnico na še neizhojenih mestih.“ (A) — „Literatura je lahko kdaj nepravilna.“

A — književnik; B — kritik; C — duhovnik; D — dijak (akademik);

Kritika to ne sme biti. Ta nepravilnost se kaže, ko ne samo da nisi objektivni do knjig, ki ti niso všeč, ampak ko jih preziraš. Ne smemo biti tako majhni, kakor so naši kritiki doma, kajti sicer: v čem bi se razlikovali od njih? Zato je prav, da prinašamo objektivne ocene doma izdanih del. Samo malenkosten človek se boji pokazati resnico tudi iz drugega tabora. Nottinghamski univerzitetni profesor, Slovenec Janko Lavrin, je prišel z Angleškega domov in njegov interview ni zanimiv samo zaradi napačno napisanih angleških imen (piše F. (?) S. Eliot, Evelin (?) Haugh (?), ampak tudi ker mu svet ničesar ni dal, najmanj pa širine. Angleška katoliška literatura, ki danes v veliki meri predstavlja angleško literaturo po svetu, ni zanj toliko važna, da bi ji posvetil vsaj en cel stavek. Napiše pol stavka: „...; v slepi ulici, ki je tako značilna za mentaliteto mladih pisateljev v Angliji, so se znašli tudi Haugh (Evelyn Waugh, op. ur.), Rex Warner in drugi, ki so se oprijeli katolicizma.“ Kaj neki bi Lavrin storil, ko bi eden izmed „drugih“, recimo Graham Greene, ki ga sploh ne omenja, dobil pred leti Nobelovo nagrado? (Bil je najresnejši kandidat za Claudelom.) Težko bi bilo reči, da je na literarnem polju zažarel kot meteor, saj celo v Ljubljani že nekaj let poznajo Greenovo delo, vsaj iz tujih revij.“ (A) — „Mislim, da mora kritik čutiti odgovornost za razvoj pisateljev ter za usmerjanje in višino kulturnega življenja. Mora se držati neke linije; pri nas pa je kritika ponavadi preveč dobrohotna, nato pa nenadoma pade v nasprotni ekstrem, kar povzroča zamere in nezaupanje v kritiko.“ (F) — „Celotna literarna kritika je med nami zelo skromna, vezana na zelo ozek krog, ali celo na eno, dve osebi. To vsekakor ni dobro. Ali res manjka ljudi za presojo literarnega ustvarjanja? Več ljudi in več mnenj o istem delu je po mojem ne samo koristno, ampak nujno za ustvarjalca.“ (E) — „Ko se spomnim na naše preteklo narodno kulturno življenje, ki sem ga gledal s srednješolskimi očali, imam večkrat vtis, da je bila naša kritika pogosto osebna, podvržena raznim strankarskim namenom, in ni vedno iskala gole resnice. Od tu več razočaranj.“ (C) — „Žalostno je, da nimamo nobenega poklicnega kritika, ker so vsi tudi ustvarjalci. Na splošno je kritika preobzirna, tehnično preslaba. Najboljši krog kritikov je na tržaškem radiju (Beličič, Javornik, Jevnikar, Jeza, Peterlin); bilo bi prav, da bi njihove najboljše kritike izdali.“ (C) — „Literarna kritika ni vedno potrebna. Potrebna je takrat, kadar je literarno delo tako slabo, da ga je treba ljudem odsvetovati, ali kadar je tako dobro, da ga je potrebno ljudem v njihovo in splošno korist posebej priporočiti. Srednjih stvari ni potrebno kritizirati in iskati slabosti, vsaj za javnost ne. Drugače pa je s kritiko v ožjem krogu, ki je vedno potrebna. Toda naj nikoli ne kritizira pristaš ene smeri pristaša druge. Kritik naj ne bo borbenik, ne revolucionar, kritik naj bo znanstvenik. Mislim, da naša javna kritika ni preostra. Vsaj v ‚dnevnem‘ časopisju naj kritik predvsem vabi k branju; v revijalnem naj obravnava le dobre stvari, slabih pa naj sploh revijalna kritika ne kritizira, ampak le v najhujših primerih kategorično odkloni kot kritike nevredne.“ (G) — „Bodi bolj objektivna, manj osebna, brez ozirov na prijateljski krog pa manj zagrizeno strupena do drugih, ki so onkraj. V tej luči se današnja pokaže nemara preostra do tujih, premalo resna do svojih. Vendar ‚naša literarna kritika‘ ni enovita in vseskozi enaka stvar; tako različna in pisana je, kakor so naši sodobni kritiki: vsak osebnost zase...“ (C) — „Naj ne bo pravična. Zato bi bilo idealno, da bi bil kritik samo kritik in ne tudi pisatelj ali pesnik. V tem primeru se utegne zgoditi, da v svojih kritikah mahne po drugih, če sam v svojih ustvarjanjih ne najde razumevanja pri drugih. Naša kritika je po mojem premalo ostra v nekaterih primerih, pa preostra v drugih: gotovo je bila kritika Kalinovih zbirk premalo ostra in neobjektivna. Zgodovina mi bo dala prav. Meni je nekdo lahko zelo všeč kot človek, a ne morem zato reči, da je dober pesnik. Na drugi strani pa ne vem, ali je kdo kdaj vzbudil naše talente k delu. Ko jih ne bo več, homo govorili: kakšen talent je bil...! Sedaj

E — intelektualci; F — uradniki; G — nepodpisani; H — podpisani neznanec

pa nismo zmožni dobre besede reči. Zlasti je to važno, ker marsikomu le poguma manjka, pa bi še velikih stvari napisal.“ (E) — „Naša ni preostra ne premalo ostra, ker je sploh ni. Prav kritika je tisto, kar potrebujemo kot žejni vode. Brez prave kritike ne bomo dosegli ničesar. Ustvarjalec pa, ki ne prenese prave kritike, je majhen in ga ni škoda, če onemi. Pomanjkanje kritike ubija kulturni nivo. V nasprotnem primeru ga dviga. Če so seveda ustvarjalci kvalitete.“ (D) — „Kritika mora biti na odgovarjajoči višini in jasna. Naše dosedanje kritike so izpolnile sicer prvi pogoj, a so bile preveč tolerantne: osebni odnosi med kritiki in literati.“ (D) — „Nismo je še prav razvili ‚izven domovine‘. Kakor smo na eni strani vse hvalili, tako smo včasih zasebno vse skritizirali. Treba pa je tudi reči, da so se ustvarjalci navadili, da jih vse hvali. Ga pa malo ošvrkneš, je pa užaljen. — Če je naša kritika preostra ali premalo ostra, je vprašanje zase. Če bodo zdaj res izhajale vrhunske stvari, potem bo treba vzeti ostrejše mero, vedno pa se zavedati, da mora kritika pomagati vzgajati in boljšati, ne pa ubijati ali blatiti.“ (G) — „Zdi se mi, da se kulturna višina kakega naroda izraža, poleg drugih panog, tudi v moči kritike. Gotovo pa je umetnostno višino soditi po sposobnosti ustvarjanja in sprejemanja dobre kritike. Pri nas v tujini, se mi zdi, da ni bilo razen v Vrednotah nikake dobre kritike.“ (A) — „Kritika je ogledalo ustvarjalcem: ali živi s časom, z okoljem, z družbo, posamezniki in njih hotenjem. Pri nas kritike ni! M.M. v Svobodni Sloveniji dela poročila, opombe, a ne kritike. Kritika mora biti vedno stvarna, dosledna in nepristranska. Zato je vprašanje o preostri ali premalo ostru kritiki nesmisel. Čim je taka ali taka, preneha biti kritika, je samo še kritiziranje, nergaštvo ali tendenčno hvalisanje.“ (G) — „Med nami je odločno premalo stroga, morda pa vendarle nekoliko boljša kot gledališka ali glasbena. Takšna, kot je bila doslej, daje le potuho za najslabši diletantizem v kulturnem delu.“ (G) — „Je potrebna, če jo izreče poklicani in če vodi k resnici, če vzgaja in če ni tendenčna. Naša je dostikrat krivična, ker imamo pred očmi ustvarjalca, ki ga bodisi cenimo bodisi podcenjujemo in ne stvaritve same. Taka je zlasti kritika dram. Všeč pa sta mi bili oceni ‚Svitanja‘ in ‚Zadnjega krajca‘ v Meddobju.“ (D) — „Samo hvaliti, kar se zdaj povečini dela, nima smisla. Jasno je, da zlasti v razmerah v katerih slovenski tisk živi, ne smemo planiti s kolom po glavi. A nekaj stvarnega se že sme povedati, ker taka kritika opozarja na napake in vodi k izboljšanju.“ (E) — „Preveč je ‚neodgovornega‘ pisanja. Geržiničeva ocena Turnškove drame in Vrednotah je bila res kritika! Pravilno! Uredniki imajo dolžnost vestnega tehtanja in precejšnje.“ (E) — „Literarna kritika je danes bolj potrebna kot kdaj koli poprej. Zanja pa je, vsaj danes, treba imeti več filozofske kot pa teoretične ali estetske izobrazbe. Ne gre za to, ali naj bo ostra ali prizanesljiva, gre za to, ali bo po svoji idejni orientaciji hodila z vsem drugim všttric.“ (B) — „Prava kritika je ustvarjanje, je nujen del kulture, tako nujen kot katerikoli drugi, z nekega vidika bolj kot marsikateri. Primer: tu zunaj moremo graditi kar kulturno stavbo, ne le sestavine. In ta ne trpi v svojih temeljih, če n. pr. nimamo plesne umetnosti. Imeti leposlovje brez leposlovne kritike — to pa bi bila huda stvar. Pri nas je je malo. Suha poročila ali imenja brez dokaznega gradiva, diletantsko ujedanje ali pa novičarsko kajenje, to ni kritika.“ (B) — „Dobra stvarna kritika gotovo pomaga k uspehu. Kdor čuti poklic za pisanje, tudi zaradi ostre kritike ne bo nehal pisati.“ (E) — „Mi kritike nimamo. Kar je premišljevanj ob izdanih knjigah, so bolj informativnega ali celo propagandnega značaja. Zato je tudi bodočnost vse naše zamejske književnosti v skrajno nejasnem položaju. Ni idealno, da literati pišejo kritike literatom. Morda bi bilo, če bi poleg njih imeli tudi vrsto poklicnih kritikov, ki se ne bi — kakor po večini književniki, kadar ocenjujejo dela kolegov — samo znali približati vsem odenkom izraženih doživetij, ampak ki bi gradili kot filozofsko in estetsko dograjeni ljudje. Naj bi obvladali materijo, a bili tudi zmožni svoja dognanja

A — književnik; B — kritik; C — duhovnik; D — dijak (akademik);

praktično uporabiti. Med zahtevo, naj bi kritike sploh pisali samo literati in pa med ono, naj ustvarjalci nikdar ne ocenjujejo dela drugih, bo verjetno treba iskati tretjo rešitev. Res je danes med angleškim literarnim svetom najmočnejša kritika prav izpod peres književnikov samih, toda bo le držalo, da so to le izjemni primeri. Onim, ki trde, da ustvarjalec nikdar ne more pisati ocene, ker bo pač nujno oseben, bi dejali, kakor je dejal nek kritik-skladatelj ob nedavni buenosaireski glasbeni anketi: Ni nobene ovire, da ne bi mogel opravljati obeh poslanstev. Da ima le človek dovolj poštenosti, dober namen in poklicno etiko. Tisti, ki zagovarjajo popolno ločitev obeh polj, ki se sklicujejo na možnost pomanjkanja osebnega poštenja, naj pomislijo: kakšna razlika pa je med kritikom - ustvarjalcem, in pa samo kritikom, ki te lastnosti nima? — Samo nekaj je res kvalificiranih kritikov, ki bi pozabili na vse obrobne pomisleke, na svoje ime, na stare prijatelje, predvsem pa na ne vedno prijetne posledice, bi moglo vsaj deloma razčistiti položaj v naši književnosti. Samo ljudje, ugledni zaradi svojega znanja, pa tudi značaja, bi mogli preprečiti, da danes kdor koli piše ocene — ne gre tu samo za literarno polje — in čeprav nepoklican, daje na videz strokovna mnenja, uporabljajoč prostor in pa dobro voljo bralcev za osebna blatenja. Samo tak človek bi mogel pokazati prave vrednosti piscu pa tudi bralcu in tako preprečiti tragični polom mnogim, ki se prav zaradi nezumevanja s strani javnosti ali namernega zakrivanja raznih vrednot s strani vzgojiteljev izgubljajo v mešanju bistvenih in nebistvenih problemov, ne da bi jih znali ločiti, in jih celo vidijo tam, kjer jih sploh ni. Samo resen kritik bo mogel preprečiti, da se danes človeku sredi velemesta, kateremu je — hočemo ali nočemo — literatura vse več kakor zgolj sredstvo za estetsko uživanje, stavijo plašnice ob oči, daje neka hipna rešitev z izolacijo, kar vse more nekoč povzročiti preplah in pa vsakega nadziranja nemogočo reakcijo.“ (A) — „S kritikami v begunstvu je križ. Poštena kritika ni nikdar preostra. Seveda pa je možnost, da se s preostro oceno umetniškega dela (ne samo literarnega) popolnoma ubije aktivnost marsikaterega ustvarjalca. Je to posledica prevelike občutljivosti ali pa domišljavega značaja 'umetnika'. Kritika med nami nujno ne more biti tako odkrita, kakor smo si jo lahko privoščili v kulturnih centrih doma. Dosledno kritiko, četudi ostro, prenese le majhen krog kulturnih ustvarjalcev. Večina drugih sprejme kritiko le kot poseben oseben napad s strani kritika ali publikacije, ki oceno priobči. Užaljenec pogosto odgovori ne samo s popolno literarno pasivnostjo marveč tudi s sumničenji in podtikanji. Primerov je žalibog preveč. Prav gotovo je to ena najbolj žalostnih značilnosti našega kulturnega življenja.“ (F) — „Ni se treba ozirati na izvenumetniške vidike, ampak samo na notranjo vrednost. Vzgojnost pa je tudi potrebna, kajti nihče ne pade mojster z neba in zato kritika ne sme podirati, ampak graditi, pošteno označiti delo po obeh straneh: pozitivnih in negativnih, in pokazati, kje je mogoč napredek, v kakšni smeri. Glavna naloga kritike pa je, dati pobudo tam, kjer bi delavec brez pobude zapadel nedelavnosti in izgubil morda mnogo boljših dni v bodočnosti. Na bodočnost moramo gledati, ko ocenjujemo vrednost sedanosti. Toda ne prištevati nevrednot k vrednotam, sicer na koncu ne bo ostalo nič.“ (B) — „Pri naši kritiki se gleda vse samo s stališča slovenstva, kar je za slovenstvo dobro, ne pa za umetnost.“ (E) — „Po mojem prav toliko potrebna, kolikor so potrebna literarna dela sploh. Če ima pisatelj pravico nuditi svoje delo bralcu, ima ta pravico povedati, kaj o njem misli, kakšen vpliv ima delo nanj, kakšen vtis je nanj naredilo. Po drugi strani pa je tudi za ustvarjalca kritika nujno potrebna. Kritika naj bi bila vselej objektivna, a dovolj temeljita in na absolutni višini. Če je bilo opazati do izida ‚Meddobja‘ popustljivost v tej smeri, je bilo to v teh izrednih okoliščinah morda prav in celo nujno, saj je kritika s prizanesljivostjo opogumila in spodbudila ustvarjalce, da so se spet lotili pisanja. Zdaj, ko smo si od vsega prestanega za silo opomogli, pa že lahko pričakujemo, da

E — intelektualec; F — uradnik; G — nepodpisani; H — podpisani neznanec

se s prakso prizanesljivosti v kritiki in 'kajenja' preneha! Ne samo, da tak način ni več potreben, ampak je že kvaren. Tudi začetniku naj bi kritika ne spregledala pomanjkljivosti, ki so le olajševalne okolnosti. Pač pa naj bi ga z opozarjanjem in dobrohotnim nasvetom, ter pravilnimi smernicami opogumila in pokazala pravo pot." (E)

10. ČE BI IZBIRALI SNOV ZA KULTURNO LITERARNO REVILJO — O ČEM BI GOVORILI IZBRANI ČLANKI?

Odgovori so najrazličnejši in posegajo v področja vseh umetnosti. Velika želja po aktualnosti, predvsem na beletrističnem polju, je gotovo znak dolgotrajnega pogrešanja primerne revije. Po vrstnem redu bi šlo zanimanje za: filozofijo (daleč pred ostalimi), sodobno literaturo, kritiko, leposlovje, likovno umetnost. Ostala polja bi bila: film, glasba, primerjalne študije o svetovni literaturi, slovenska umetnost doma in po svetu, zgodovina, vživiljanje v velemestu, razgovori z umetniki, prevodi iz tujih literatur, zблиžanje med pisci, kritiki in bralci, pregled knjig.

Nekateri si žele, da bi revija bila optimistično uglašena. Drugi, da bi pisanje ne bilo preučeno. „Rešilna formula: a) obdelava slovenskih kulturnih vprašanj v vsej njihovi širini; b) pregled in primerjalne študije o svetovni kulturi.“ (A) — „Čeprav nekateri mislijo, da smo izven dobe, ki bi ji bila beletrija potrebna, sem vendar mnenja, da je prav večini izseljencev zelo potrebna, najsi je morda nekoliko zaostala. Mislim predvsem na pripovedništvo. To je lahko še slovensko. Če te hrane izseljenec nima, bo iskal nadomestka v kinu. Ta pa tu nikoli ne more biti slovenski. Elitna revija res ne more prinašati manj dobrih stvari, pač pa jih lahko posreduje drugim listom. Če je pisano vsaj tako dobro, kot povprečni film, zasluži, da ga nekdo tiska.“ (G) — „Urednik bi bil vezan na skromno produkcijo naših pisateljev. Ti pa naj najprej izobrazijo sami sebe, se navadijo samostojno misliti in potem iz prepričanja dajati, pa naj bo že karkoli. Le epigonstva in jokanja ne!“ (H) — „Proza in poezija bi morala biti na višku, predvsem moderni. Kosati bi se hoteli s Francozi, Nemci, Angleži. Nujni so dobri eseji o umetnosti, zgodovini, filozofiji in izvirna znanstvena dela z vseh področij. Brezhibni prevodi, ne prestave. Zavedam pa se, da bi taka revija komaj zdržala ob petnajstmilijonskem narodu.“ (A) — „Moj odgovor dobite, če se spomnite na naš Dom in svet.“ (G) — „Če bi že izhajala nova revija, naj bi izpolnila vrzel med množico potrebnih in nepotrebnih publikacij. Naj bo za inteligente, a na noben način tako ekskluzivna, kot so bile Vrednote. Prinaša naj stvari s slovenskega in argentinskega območja, slovenskega domačega in izseljenskega sveta. Predvsem pa naj bi pustila pri miru dnevno politiko.“ (E) — „V kulturno - literarni reviji bi morali več govoriti o idejni orientaciji v našem času. Ne bi pa smeli tega početi z rekviziti 'znanosti' ali pa doktrinarnega dociranja. Znanstvena in doktrinarna oprema za tako pisanje bi se morala ustvarjati še drugod. V reviji bi morale priti v objavo stvari, ki bi že vedele dajati sliko in temperaturo atmosfere in tokov, v katerih živimo. Tisti, ki bo šel 'prepočasni', bo občepel nazadnje nekje v svoji 'lagodnosti' ob strani. Nihče mu ne bo očital, da je s tem kaj zagrešil. Le s poti bo moral, da ne bo motil prometa. Seveda ne zagovarjam radikalizma ali modernosti, priznati pa moram, da moram v gibanju sprejeti pravila premikanja, ki niso vedno od mene odvisna.“ (B) — „O sodobnih avtorjih, delih, strujah — po svetu in doma. Literarni eseji: tu so vedno živi in novi problemi, tu se stikajo teorija umetnosti, filozofija, leposlovje, slogovne fineše, ustvarjalna moč in zbirateljski čut. Prav tako eseji iz drugih umetnostnih zvrst. — Nove osvetljave naše leposlovne, sploh umetnostne preteklosti; primerjanje in vrednotenje raznih del, oseb, dob. Vdelavanje naše kulture v

A — književnik; B — kritik; C — duhovnik; D — dijak (akademik);

svetovno.“ (B) — „Želel bi si slovenski ‚Esprit‘, prenesen zgolj na kulturno literarno polje. Da morem povedati zakaj, naj v izvlečku prevedem dve, tri misli o tej reviji in njenih urednikih, ki jih je napisal Claude Pierre Utard v neko katoliško revijo: ‚...Mounier je ustanovil revijo Esprit, da z njo ustvari krščansko etiko, odprto svetu, takemu kot je. Kristjan se mora vključiti v naravno skupnost, če hoče zaživeti polno življenje. Dolžan je v vsakdanjem življenju iskati vrednote, ki so skupne tako vernemu kakor nevernemu človeku, ne pa se postaviti za sodnika in kratkomalo z etiketami označiti ljudi za dobre ali slabe. Skratka: vedno mora nadomestiti črko z duhom... Kakor takrat je tudi še danes uredništvo Esprita sestavljeno večinoma iz katoličanov, čeprav se dela vidno udeležujejo tudi protestanti in ljudje, med katerimi najdemo žide, muslimane in celo agnostike, Beguin namreč ne more pozabiti lastnega dolgega romanja, ko je preko ateizma — od mladih nog hranjenega z idejami Voltaira in enciklopedistov (pri njem doma so še Renana imeli za preveč ‚pobožnjaškega‘...) — prišel do gorečega katoličanstva, čeprav po vijugasti poti in sredi bolečega notranjega nerada. Zato misli, da je povsod moči najti dobronamerne ljudi in da more samo Bog soditi srca in meriti globino človeka... Čeprav je izbira snovi navezana na dnevne dogodke, ne zanemarja filozofskih problemov. Nasprotno: dvogovor z nekrščanskim svetom, stalno zanimanje za znanstvena raziskavanja, za oblike civilizacijske evolucije (pa čeprav s tem razburka filozofijo in vse, kar se je zdelo dognano ‚in aeternum‘), sprejemanje mladih literarnih in umetniških stvaritev, vse to obsega zanimanje urednika in njegovih sodelavcev... Odklanjanje ‚Esprita‘, da bi se vključil v katerega koli dveh blokov veselil, ki se borita za nadvlado sveta, kakor tudi politična svoboda, ki jo je revija ohranila pred vsemi strankami, razložitja, zakaj vsak dan več ljudi s takim zanimanjem gleda nanjo, ki si drzne ostati neodvisna v času, ko je ves svet prepoln križarskih vojsk, bojnega in bratomorskega razpoloženja in ideoloških dogmatizmov. Zaradi ‚Espritove‘ opozicije fanatizmom vseh vrst je revija žela številna priznanja, zaradi katerih more delovati svobodno, ne da bi kdo mogel nje delo zavirati, in ne da bi jo kakšna denarna podpora mogla omadeževati... Trn, ki ga zasajajo v omrtvičeno meso sveta, spretno uporabljen secirni nož, s katerim odpirajo rane, ki groze, da se bodo predčasno zacelile in zakrile še neizpovedano gnilobo, ta vztrajno v budenju se držeči nemir, vse to skupaj odgovarja neki nalogi: nalogi dviganja tistih duš, ki bi se sicer morda zadušile, pa tako, podprte in potolažene vendarle morejo svobodno dihati nekje sredi poti na goro, na majhni ‚duhovni planjavi‘, kjer veje blag veter in kjer se sestajajo vse tri teološke kreposti.“ (A)

11. NA KAJ STE KDAJ POMISLILI V ZVEZI Z NAŠO KNJIŽEVNOSTJO?

Odgovori gredo kdaj zelo na levo, kdaj zelo na desno, vedno pa je videti, da so jih pisali ljudje, ki jim je naša književnost pri sreč. Zato je kdaj beseda trda, neuglašena, drugič preveč blesteča in v nebo dvigujoča, oboje posledica iste globoke ljubezni do naše besede in do naroda.

Za motto bi mogli dati ti dve mnenji:

„Naše literature bo v tujini slej ali prej konec, ker si ne morem misliti, da bi sedaj po 9 letih bivanja zunaj kar na lepem zrasli literarni pridelki, ko pa je v teh letih vsa naša književnost bila tako revna.“ (Nepodpisani, Bs. As.)

„Pisanje naših pesnikov in pisateljev izven domovine mi je všeč in to — čedalje bolj! Ker je dokaz, da prava in prvinska sila našega rodu živo polje.“ (Univerzitetni profesor, Rim)

E — intelektualec; F — uradnik; G — nepodpisani; H — podpisani neznanec

V teh odgovorih, citirali bomo le nekatere, je videti, da ljudje literaturo in z njo kulturo — mnogo odgovorov je šlo preko nakazanih tirnic — gledajo z zelo različnimi očmi: predvsem kadar govore o tem, kaj je namen književnosti in kulture sploh. Nekateri, čeprav te besede ne uporabljajo, vidijo smisel vsega dela v larpurlartizmu, drugim je edina vrednota pisanja v dviganju in ohranjanju narodne zavesti, tretji dajejo vso važnost na svetu literaturi, kajti ona je poleg filozofije najmočnejša sila, ki mimo vseh ostalih umetnosti spreminja človekovo miselnost in s tem tudi življenje, četrti ji vso vrednost odreka, češ da je literatura zadnji ostanek stare dobe, petemu gre le za to, da se ohranijo z njo krščanske vrednote. Mnogi povedo, da jim ni všeč, kar se danes dela, da jim revija ni všeč, da jim nič ni všeč in da oni osebno točno vedo, kaj danes potrebujemo, pa žal je to vse, kar iz njih pisanja moremo razbrati.

Eni naravnost ali med vrsticami zahtevajo katoliško linijo, češ da je vse ostalo nezdravo, drugi spet zatrjujejo, da bo književno delo imelo uspeh samo takrat, ko se bo gledalo le na resnico in lepoto in to brez ozkosti, ki se pri raznih narodih samo po maski razlikuje, po bistvu pa prav nič.

Študentka se pritožuje, da je v naših revijah vse samo za odrasle, ni pa stvari, ki bi zanimale mladino. „Kdaj bo izšel kak slovenski roman za mladino, ali pa kratka in zanimiva slovenska zgodovina?“ Duhovnik iz Bolivije piše, da je pomislil na dve stvari. Negativno: naj se književnost ogiba moralne plehkosti, naj vodi k večni Lepoti, Resnici, Dobroti; naj ne razgreva v mladini po nepotrebnem strasti, ampak naj dviga, ji pomaga preko nevarnih let. Pozitivno: naj bi se s posebnimi organiziranimi sredstvi pridobivala naša tukajšnja študirajoča mladina za literarno delo. Akademik piše, da je naša književnost vedno bila za svetovno, danes pa je še prav posebno, da pa tudi ni čudno, ko večina naših literatov sploh ne bere tujih del. Nek profesor iz Argentine opozarja, da imamo preveč bibliofilskih izdanj, dobrega čtiva pa zelo malo.

„Problem literature je problem ustvarjalcev. Če je literat dober, po mojem ne zaupa sebi. Morda se celo ustraši kritike, odloži pero. In ker je toliko različnih okusov in se v kritiko tako radi vrinejo neobjektivni elementi, more priti do tragičnih posledic. Za njim je tako v slovstvu ostala vrzel. Po čigavi krivdi? Po njegovi krivdi, pa tudi po krivdi kritikov. Primer Prešerna: Koseski je bil vse, Prešeren nič. Po mojem je takrat Prešerna rešil samo Čop. Težko, da bi Prešeren ob tolikih polomih in relativni nepomembnosti na literarnem polju še verziral, ko bi zraven njega ne bilo človeka odgovornosti, Čopa. Ali Župančičev primer: sicer drugačen, a tudi tukaj je vprašanje odgovornosti. Zakaj ga narod ni plačeval, on pa bi prevajal? Vedno bolj sem prepričan, da bi moral narod — kdo je to? — vzgojiti ljudi s srcem in vestjo in odgovornostjo, ki bodo literate, pa tudi druge talente spravili na površje in jim dali možnost za razvoj.“ (Intelektualec, Bs. As.)

„Kaj ustvarjalcem manjka: časa, idej, snovi? Morda kdaj časa, a gotovo drugih stvari: malo korajže, malo pohvale. Pa smo Slovenci kaj skopji s tem. Ko imamo nekoga med sabo, ga pustimo vnemar, ko umre, postavljamo spomenike in govorimo, kaj bi vse naredil v drugačnih prilikah. Pa ni šlo za življenjske prilike, šlo je za tisto malo korajže, predvsem za tisto malo odgovornosti pri onih, ki bi jo morali imeti. Mož, ki je daroval za vaš natečaj denarne nagrade, je pohvalil na svoj način, je dal pogum na svoj način, je čutil odgovornost in je več storil za naše književnike kot vsi drugi. Dal je zagona, odprl domišljijo, pa pokazal, kar vse literate po svetu pokoncu drži: zanimanje zanje.

Premajhni smo, da bi se upali pohvaliti. Profesor Šolar nam je nekoč pravil, da je Finžgar kot mlad pisatelj ponudil ‚Mohorjevi‘, da napiše vso slovensko zgodovino v petih takih delih, kot je ‚Pod svobodnim soncem‘. Ta načrta ni sprejela. Čez leta bi ga, pa kaj, ko Finžgar že ni bil več mlad. To so kulturni grehi, za katere

mogoče Bog nekoč ne bo terjal računa, zgodovina pa prav gotovo.“ (Nepodpisani, Argentina)

„V zvezi z našo književnostjo si dostikrat mislim, da je trenutno v hudi zagati. Donna je mlada generacija skušala sicer reagirati in se postaviti na lastne noge, a se ji ni posrečilo; zato se je predala bohemskemu življenju in pijančevanju. Zunaj se ljudje še niso znašli, ker so morali najprej rešiti prozaično vprašanje vsakdanje eksistence. Boj za življenje jim je mrtvil ustvarjalne sile in jih grenil. Vendar moremo upati, da bo vse to trpljenje (in tudi razočaranje) končno le obrodilo. Saj je še vedno res, da rasejo umetnine le iz bolečine.“ (Pesnik, Rim)

„Precej se govori o problematiki v literaturi. Nisem proti eseju kot umetnostni obliki. Toda socialna, svetovnonazorska, estetska vprašanja naj rešuje res esej. Vse to preveč razlagajoče in podučujoče vrivati v epiko, dramatiko ali celo liriko pomeni tendenčnost in tendenčna literatura ni nikoli dobra, ker zmaga neumetniški element nad umetniškim. Problematika literature naj bo literarna, kot je problematika muzike glasbena ali slikarstva slikarska. To je seveda nekaj, kar je izven ankete, kar pa bi nujno zahtevalo če že ne nove ankete, pa vsaj razgovora. Leposlovje vendar ni sredstvo za komunikacijo sodobnih filozofskih in ne vem kakšnih še nazorov. Ti so sicer lahko predmet pripovedovalčevega ali pesnikovega umetniškega oblikovanja, ne pa namen literarne umetnosti. Ne smemo v tem slediti komunistom, ki presojujejo po snovi. Snov je umetnina le gorivo, ogenj je v formi. L'art pour l'art je lahko umetnina, tendenčnost pa nikoli.“ (Nepodpisani, Bs. As.)

„Da je revna, sem pomislil, in to po krivdi neorganiziranja. Čopov nam manjka, ljudi, ki se razumejo na književnost in ki imajo srce zanjo. Ali je bilo treba Balantiča pošiljati na teren? Potem so pisali, da je malokdo vedel, kakšen pesnik umira v Grahovem, istočasno pa ni bilo nikogar, ki bi se zavedel Balantičeve cene in nevarnosti, v kateri se je nahajal. Naj bi na to pri Slovenski kulturni akciji mnogo dali. Ne gledati nase, ampak na talente in jim dati možnost razvoja.“ (Nepodpisani, Bs. As.)

„Sem premišljeval o pomembnosti naše književnosti za narodnostno ohranitev v tujini. Le kvaliteta bo pripomogla k ohranitvi. Naši otroci ne bodo čitali slovenski samo zato, ker vidijo to pri starših, ali pa ker mu ti govorijo o lepih pokrajinah tam za morjem. Narod mora imeti sam v sebi vsebino, a to mu dajejo njegove kulturne stvaritve. Jezik in strnjena naselitev so elementi, ki ljudi še ne povezujejo v narod. Književnost ima zelo važno kulturno poslanstvo, ker od vseh vej umetnosti poleg glasbe najbolj prodre med narod.“ (Akademik, Bs. As.)

„Pri nas se na splošno in zdaj tudi pri Slovenski kulturni akciji preveč gleda na beletrijo. Kakor je beletrija res važna, najvažnejša ni. Važno je v prvi vrsti zgraditi publicističen forum visoke kvalitete, v katerem bo imela tudi beletrija svoje mesto.“ (Intelektualec, ZDA)

„Kulturna popotnica, ki smo jo prinesli s seboj, pohaja. Če hočemo kulturno živeti, nam ostanejo samo te izbire: napotiti se k tujim virom, ali pa usahniti, otopeti, se predati tokovom, sredi katerih živimo. Da bi se človek napotil k tretji izbiri, to je iskal virov v danes zasužnjeni domovini, kjer je vsako človeško udejstvovanje v službi dialektičnega materializma, je prav tako nesmiselno. Verjetno bi človek še mnogo prej postal internacionalen materialist.“ (Uradnik, Brazilija)

Nek akademik iz ZDA piše o neverjetnem padanju slovenščine v deželi. Skoraj na cinizem cikajoč je glas nekega drugega intelektualca iz ZDA: „Zanimanje za literaturo pada, sploh za vsako branje, za vsako kulturo. Nepoznanje vrednot svojega naroda in zaradi tega nespoštovanja lastnega, pripelje ljudi do tega, da na svoje pozabijo, ali da se za drugo hitreje navdašijo. V Argentini je vsaj španski element, to so ljudje, ki gledajo na kulturo, tukaj velja samo materialni položaj. Verjemite,

da je zato taka razlika med interesom za slovensko kulturo v Argentini in tukaj. Mi je žal naših ljudi, ki ne znajo več občudovati drugega kakor brzino, višino, novotarijo, to je vse ono, kar se more že jutri zvišati, spet spremeniti. Se ne zavedajo, da smo takrat, ko so tukaj ljudje s samokresi uveljavljali svojo silo, mi imeli svoje knjige; ko so tukaj Indijanci tekali okoli ognjev, so naši ljudje poučevali na srednjeevropskih univerzah! Ali res šovinistično zveni, če se vprašamo: ali nismo mi, v številčnem sorazmerju z Amerikanci, prinesli njim več kulture — ne rečem civilizacije — kakor oni nam?

Slovenec Laha prezira in ceni Nemca. V tem je vsa skrivnost, zakaj so se Slovenci pod Lahi ohranili, pod Nemci izginili. Koroški mehki značaj in kraška trma sta šele drugotnega pomena. Ne v preziru in tudi ne v slepi zaverovanosti je edini način, da oplojeni od drugih ustvarjamo svojo kulturo naprej. Imate pa res vi tam lažje stališče, ne samo, ker vas je več, ampak ker se vam tako grozno ne mudi živeti, kakor se nam v Ameriki. Življenje pa pomeni borbo proti okolju in s tega ozira je prav gotovo napačen članek tistega patra, ki je odgovoril na Debeljakovo idejo o pomoči slovenskemu ustvarjalcu, pa čeprav marsikaj razčisti; ne bi smel namreč dokončno in že naprej opravičevati tukajšnjega mrtvila, ki ni nujno. Razlog, da se nekaj nekje še ni godilo, še ni zadosten, da bi mogel služiti že vnaprej za opravičilo. V naši zgodovini se nikoli ni izven domovine delalo bolj kvalitetno kakor doma, in vendar se danes to dogaja. Slovaki tukaj finančno pokonci drže ne samo svoje politične, ampak tudi kulturne delavce...“ (Intelektualec, ZDA)

„Problem literature je problem tiska, zlasti revijskega. Revija potrebuje mogočno denarno podporo, da bi prenesla tudi majhno naklado. Denar bo namreč vplival na višino revije in sicer v tem smislu, da se mora število naročnikov povečati, če hočemo, da bo revija izhajala.“ (Profesor, Gorica)

Tudi drugi, ki prihajajo do tega vprašanja, se zavedajo nujnega padca kvalitete v reviji. Kaj torej: več naročnikov, pa nižja kvaliteta, ali višja kvaliteta, pa skrajšnja smrt?

„Nemoč naše literature se kaže v nemoči, v nejasnosti naših piscev. Revija bi morala zato skrbeti predvsem za to plat, posegati predvsem na filozofsko polje. Ne iti na to, koliko angelov more stati na konici igle, ampak prenašati filozofijo na realno življenje. Treba je čistiti probleme, ločiti bistveno od nebistvenega, gibljivost v nebistvenih stvareh in negibljivost v bistvenih in s tem vzgajati tako pisce kakor brašče.“ (Duhovnik, Pariz)

„Ko človek prebira sestavke slovenskih kulturnikov tukaj ali po svetu, se mora skoraj nasmehnuti vestnosti, s katero se čuvajo, da se ne bi premaknili korak naprej, pobožnemu strahu pred pogledom ne le v bodočnost, ampak tudi v sedanost. Kolikor morem sklepati, zaostajajo tudi v Argentinu slovenski kulturniki za tamkajšnjimi sodobniki. Morda se motim. Ker sam nisem kulturnik, gledam na te stvari od strani in jih morda zato opazim, medtem ko marsikomu ostanejo prikriti. Ta ali oni se včasih oglasi s kakšnega konca sveta in zaprosi za kako knjigo, o kateri je slišal pred dvajsetimi leti, da je pomembna. Vsak lahko vidi tega ali onega zbiralca kulturnih dobrin, ki s skromnimi prihranki kupuje — starine.“ (Zgodovinar, Trst)

„Da smo po Cankarju ostali brez velikega, vsezajemajočega ustvarjalca. Da nisem v nobenem delu našel podanega Slovenca kot človeka. Značaji z vseh strani, s Štajerske, z Gorenjske, z Dolenjske, itd. so pogosti, dobro obdelani, vendar naš človek ni samo kmet in ne samo delavec ali meščan, ampak je tudi človek kot tak, značilen za svoj čas in družbeno-politično okolje. Človek s svojo duševnostjo in podzavestjo. Imam na primer predstavo o Grku, Rimljanu, Francozu, nimam je pa o Slovencu, posebno po dogodkih zadnjih let.“ (Pesnik, Bs. As.)

„V upanju, da se ustvarjajo dela, ki z ozirom na razmere (služba; zahteve skup-

nosti, da se piše po naročilu; tekma raznih organizacij, da pritegnejo literate v odbore in jim vzamejo čas za ustvarjanje; pomanjkanje neodvisnih in netendenčnih založnikov) ne pridejo v javnost (vem, da se mnoge literarne stvaritve hranijo v begunskih zabojih), se mnogokrat spomnim na stavek: „Najlepše cvetke rasejo v samoti...“ (Podpisani neznanec, Bs. As.)

„Pripraviti ljudi do tega, da trezno gledajo na naše pisatelje in njih delo. Ni vse za nič, kakor trdijo tisti, ki so oddaljeni od vsega, pa tudi ni vse tako dobro, kakor si mislijo pisatelji in tudi kritiki. Sploh doživljamo enega redkih primerov, ko je publika bolj kritična kakor pa ocenjevalci.“ (Nepodpisani, Bs. As.)

„V zvezi z našo književnostjo in vsem kulturnim delom v izseljenstvu bi bilo na mestu poudariti našo slovensko posebnost, da smo vedno stremeli za tem, da bi vse povežali v čim primernejše organizatorične oblike. Temelji, na katerih je slonelo literarno, gledališko, znanstveno in publicistično delo doma, so se nam tudi zunaj zdeli najprimernejši za nadaljevanje delovanja. Pojav Balantičeve družine in nastopi gledaliških družin, vse to se mi zdi značilen dokaz za to, kako med nami prevladuje organizacijski princip. Pri teh potezah in nastopih pa se mi zdi pionirske važnosti delo, ki ga je opravil Tine Debeljak. Njegova plodovitost je bila kot oris obzorja, kako daleč moremo iti, in kaj vse pomenimo. Njegov opus, se mi zdi še vse bolj važen, ker je bil vanj vključen nastop Bare Remčeve, ki je s svojimi lesorezi, linorezi in vinjetami že nakazovala poti ali izrazna sredstva rodu, ki je prihajal.“ (Esejist, Bs. As.)

„Pomislil sem na vprašanje akademije (v smislu krožkov; debatnih, bralnih, družabnih družb piscev in kritikov, tudi občinstva); možnosti objavljanja, kritike; sodelovanja med literati; spodbude, honorarji; možnost pouka za mlajše, itd., vse to se je vrtele v čudnih krogih ali pa se je ulegalo na dno pozabe, dokler ni nastala Slovenska kulturna akcija in nismo prišli do iniciativne, živo, temeljito urejvane revije. Odtlej je naloga vseh, da gremo z organizacijo in revijo naprej in da vprašanja vedno bolj zadovoljivo rešujemo. — Umetnost je tista gospa, ki najbolj služi duhovnosti, narodnim težnjam, itd., če jo pustimo njenim vzvišenim ciljem. Odtod dvoje: razširimo zavest o pomembnosti umetnosti in podpirajmo njen razvoj; podirajmo predsodke o njeni nepotrebosti, nepomembnosti in — istočasno! — nevarnosti. Kultura je nujen del narodnega (in človeškega sploh) življenja, delovanja, ustvarjanja; brez nje je življenje najvišje duhovne plasti v dušah — versko življenje — redno nemogoče, vedno pa v veliki nevarnosti. V umetnosti je tisti edinstveni most, ki človeški psihofizični naravi veže duhovni svet s tvarnim, večnost s časom, Boga s stvarstvom. Prava umetnost vodi k Bogu in veri, tudi če o njih ne govori; umetnostna doživetja zvene v sozvočju s čistimi akordi npravnosti, ne da bi umetnina naravnost vzgajala. Versko življenje, življenje po veri in kultura so najbolj dragoceni sadovi družbe in posameznika; v njih je jamstvo za obstoj naroda. Zato morajo vse druge dejavnosti le-tem služiti in ne narobe. V zapadnem svetu je že dalj časa težnja, da naj te vrednote služijo tvarnemu blagostanju, ekonomiji, imperializmu, ali pa se jim umaknejo; pri nas je — tudi že dalj časa — še bolj opazno mnenje in delovanje po tem mnenju, da naj te vrednote služijo politiki in sicer predvsem strankarski politiki. Velika zmota, ki je rodila že težke posledice. In s tem smo pri točki, ki je našla že neprekosljivo formulacijo v stihu: Ne vpregaj Pegaza v galejo!“ (Profesor, Argentina)

„Želela bi brati v tujem jeziku nekatera dela iz naše književnosti. Prepričana sem, da bi v dobrem prevodu vzbudila zanimanje ‚Visoška kronika‘, ‚Cvetje v jeseni‘, morda tudi Milčinskega pravljice.“ (Intelektualka, Bs. As.)

„Mislim na mlajše pisatelje, ki ne študirajo nič, ki ne bero nič. Ne da nočejo, pravi, da ne morejo brati. Namesto da bi se učili, pišejo debele knjige. Imam vtis, da se vsem mudi, da se boje, da po njih ne bo nič ostalo in prav zaradi tega po

njih mič ne bo ostalo. 'Grki so občudovanja vredni, nikdar se jim ni mudilo...' Pri nas skoraj ni normalno pišočega človeka: nekateri imajo preveliko, drugi premajhno produkcijo. Ne bo držal ne Cankarjev 'Vsak dan eno novelo!' pa tudi ne Eliotova 'Ena pesem na leto'. Tej zadnji nepravilnosti so pri nas bržkone vzrok nenormalne materialne razmere, prva pa bi bila snov za bolj raznovrstno razpravljanje.' (Literat, Bs. As.)

„Tolikokrat je slišati: Zakaj naši ne pišejo drugače? Kaj pa če pišejo drugače in če bi bilo treba ob pomanjkanju 'drugačne literature' potrskati za odgovor na druga vrata? Gre za problem svobode na eni in moralnega pritiska na drugi strani: 'Cézanne ni nikoli risal ženskega akta po živem modelu, ker sam tega ni hotel; če bi mu drugi to prepovedali, ne bi tudi ničesar drugega ustvaril.' (Adrienne Blanchar).“ (Nepodpisani, Argentina)

„Hujši ko problem umetnikov je problem občinstva. Večina emigrantov je iz rednega domačega življenja — čeprav je bilo za časa vojne — stopila pred skoraj desetletjem v neredno in še danes tako živi. V tem obdobju ni bilo ne časa ne volje za branje, za premišljevanje in zdaj smo se nenadoma znašli pred čudnim problemom: tistim, ki spet začenjajo brati, se zdi vse novo, ultramoderno, revolucionarno, iskano, nepravilno. Marsikak Prešernov verz, danes napisan, bi bil označen kot produkt 'obskurnega pesništva' in danes pisan Pregljev roman, ki bi izhajal kje kot podlistek mlajšega neznanega pisatelja, bi vzbudil val ogorčenja kot neprimerno čtivo. Val ogorčenja ne samo pri preprostih ljudeh, ampak tudi pri izobražencih, pritoževajočih se nad opisanimi dogodki ali mislimi, ki jih ni najti samo v vsakem tujem katoliškem romanu, ampak ki so taki, kakor jih je pri nas doma tudi preprost bralec pred dvajsetimi leti brez očitanja vesti prebiral. — Razlog: strah pred mislijo, strah pred vsem, kar bi pomenilo možnost spremembe, nujnost premišljevanja, sprejetje lastne sodbe in odgovornosti zanjo. V ozadju: napačna vzgoja, ko se problemi rešujejo tako, da se zakrivajo, kar je že doslej in bo še odslej vodilo do tragičnih zaključkov; tudi tisti, ki dobro dela, mora vedeti, *zakaj* je njegovo delo dobro. Tako smo prišli do točke, ko se ne upamo prevajati priznanih katoliških del, ker bi razburkali miselnost mnogih. Raje obsojamo, nego da bi razjasnjevali, raje odvajamo ljudi od branja in tudi od organizacij, če je treba, in potem ko smo tudi druge spravili na tako trenutno varno pot, beremo v delu ne kakšnega diskutiranega katoliškega pisatelja, ampak kakšnega prav pravovernega, stavek in misli, ki bi napisane v delu slovenskega avtorja tega spravile ob dobro ime, nas pa so — po nepotrebnem — iz ravnotežja. Porušijo nam nepravilno zgrajene oltarje in — kar je morda huje — ustvarijo v nas dvom v gotovost drugih, ki bi morali biti trdni. Pač ne znamo ločiti nebitvenih stvari od bistvenih. — 'Naši ljudje še niso vzgojeni in z nasvetovanjem takih knjig bi dosegli prav nasprotno od tega, kar je pisec želel.' 'Problematičen je v stavku tisti 'še'. Hitro upognjen les, posebno že urasel, se bo zlomil, toda pričeti je treba z delom. Morda bi bili za to najbolj poklicani duhovniki. Ali ni prav božji namig, da nam je dal med njimi vrsto ljudi, ki niso samo teološko podkovani, ampak tudi literarno razgledani, kakor le malokateri laiki? — Ali ni vredno premišljevanja: papež poslušá Claudelovo delo in mu osebno čestita, mi si istega dela ne upamo dati na oder... Naloge časopisja in ne samo kulturnih revij: marsikomu je danes edina katoliška literatura Robinsonov 'Kardinal' in Guareschijev 'Don Camilo'... Ali ni vredno pomisliti, kako je mnogo ljudi prikrajšanih za najlepše besedne in miselne bisere, za čudovita razmišljanja o Bogu in Njegovi milosti, za misli, za katerimi tudi mlačen človek zasluči veličino božjo? — Medtem pa naši 'nepoučeni ljudje, ki jih ne kaže begati', nevede segajo po sumljivih revijah in knjigah, o katerih nihče ne govori in ne piše, ker jih pač ne pozna. Je samo vprašanje, ali res ne bi bilo bolje, da bi ti ljudje ob branju 'tujih umetnin' popolnoma otopeli, kakor pa da bi se nekega dne vzdramili, znašli pred novimi tirnicami in skočili na napačni vlak? Po čigavi

krivdi? Samo lastni? — Posledica tega intelektualnega miru zadnjih deset let in že prejšnjega mirovanja je tudi velika občutljivost tako bralcev kakor piscev. Če bi ljudje več brali, bi več vedeli, in bi tudi zvedeli, kako so se drugod in pri nas kdaj vetrila takšna vprašanja. Če bi to vedeli, se ne bi ob vsaki trditvi, ob vsaki novi misli čutili osebno prizadete in osebno užaljene.“ (Literat, Bs. As.)

„Naši pisci preveč jokajo. Vsa dela so preveč solzna, zlasti pa poezija. Jokamo se ob izgubljeni svobodi, za izgubljeno zemljo... Celó v delih iz časa revolucije, vojaških akcij, se vse preveč stoka. Saj je bilo kljub vsemu še dosti smeha, vedrosti. V tem oziru se to pisanje odmika resničnosti. Naši borci, ti ljudje iz zadnjih petnajst let niso bili taki solzavci. So znali udariti, zarobantiti. Dasi so imeli čisto srce, pošteno in dobro, tega niso kazali kot je to videti v navedenih črticah. Pogrešam več realnosti — vsi naši junaki so preveč idealizirani —, tako bi bila bralcu bolj približana dejanska slika. Kot je na primer v Dorgelesovi knjigi ‚Leseni križi‘.“ (Domobranec, invalid)

„Najaktualnejši problem je v domovini brez dvoma pomanjkanje sleherne možnosti svobodnega izražanja, kar manjša kvantiteto in nižja kvaliteto. To seveda ovira tudi rast zrelosti bralca. — Sicer v neprimerno manjši meri, a vendar: mar niso tudi tu razmere še vedno take, da preozka presoja določenih krogov v nekem smislu hromi ustvarjalčevo dejavnost; tako po količini kakor po kakovosti? In nemara je tudi v tem iskati delno razlago za pomanjkanje problematike v naši književnosti. Mar ne pritiče prav rojakom, ki živijo v svobodnem svetu, da se otresejo raznih osebnih in drugih predsodkov in dajo po dolgih vekih Slovincu možnost, da da iz sebe vse, kar je v njem, ne da bi se čutil še in še oviranega v svobodnem razmahu in ustvarjanju?“ (Intelektualka, Bs. As.)

Problem zase je finančni problem posameznikov in z njim vred vprašanje časa.

„Čas... čas... čas... poleg osemurnega delavnika v tovarni, dveurne vožnje v službo in nazaj, presedim po štiri ure pri romanu, da mi skoraj ne preostaja časa za angleščino, čeprav mi trkajo izpiti na vrata.“ (Pisatelj, ZDA)

„Prav gotovo vse emigrante duši pomanjkanje časa in denarja, obe pomanjkanji sta pač v funkcionalni zvezi. Založb, ki bi kaj plačale, ni, slovenskega občinstva ni, ljudje morajo žrtvovati ure in ure bogu Mamonu. V življenju žal obstoja nekaj fundamentalnih principov, eden takih je, da se že stoletja išče perpetuum mobile. Prestavljeno v praktično govorico: samo se nič ne napravi. Slovenska izseljenska kultura se more graditi samo, če je dovolj sodelavcev. Starejši ljudje, tisti, ki se ubijajo s finančnimi in ekonomskimi vprašanji, so nujno omejeni v svoji aktivnosti. Torej gre za vprašanje naraščaja, ki pa se grozeče izgublja v špansko-argentinski govoricí in poplitvenosti ameriške družbe. Treba bi bilo skrbeti, da se vsaj tisti, ki kaj obetajo, ne posvetijo docela španskim modricam. Ni nujno, da bi Lepa Vida dojila samo španskega kraljeviča. Če bi bila Lepa Vida bolj prisebna, bi vsaj otroka s seboj vzela in ga dojila skupno s španjolcem. Morda me bolj zadene, če inteligen ten in sposoben sin slovenskega očeta ne razume našega jezika, kot pa da stari delavci govorijo neko slovensko-kriško mešanico. Ultra posse nemo tenetur. Za slovensko mlado izobraženstvo bo pač treba nekaj napraviti, kar bo na višjem nivoju, kot razne proslave in obujanje spominov na čase, o katerih mladina nič ne ve. V tem je veliki pomen Slovenske kulturne akcije. — Druga stvar: Ne preveč garati! Amerikanizacija življenja ne sme ubijati ustvarjalnih sil in prav gotovo je blazni tempo poseben način poneumljanja ljudi. Treba je misliti na jutri, na 1956, leto 1960 in leto 2000. Saj so se tudi Churchillu smejali, ko je leta 1940 govoril o vojnih naporih leta 1943 in 1944. Pa je le imel prav. Od tistih pa, ki so se mu leta 1939 smejali, se marsikateri potem takrat ni niti smejal niti jokal...“ (Intelektualec, Argentina)

„Kadar govorimo, da člani majhnega naroda nimajo možnosti razvoja kakor člani velikega, v bistvu ne mislimo na število ljudi ampak na narodovo gospodarsko moč. Samo močan narod more nuditi svojim sinovom možnost razvoja, pogled in pov v svet, ne da bi se pri tem bal, da se umetnik izgubi. A tudi dobro stoječ umetnik majhnega naroda ni na istem kakor njegov dosti revnejši tovariš, sin velikega naroda, če ta živi v pravem okolju. Je popolnoma brezpomembno delati si kakršnekolikoli utvare, da bi v razmerah, kakor so za naše ustvarjalce doma in zunaj, mogel zrasti velik umetnik. Dokler bodo pesniki in pisatelji po svetu garali po deset, dvanajst ur in zaradi pomanjkanja časa in sredstev bili primorani, da ostanejo v svojem lastnem ozkem krogu, dokler se jim ne bo nudila primerna družba, v kateri bi se mogli razvijati in dokler bodo doma knjige kakor „Na kmetih“ nagrajene s 300.000 dinarji, je stanje brezupno in se dela zato, da se reši emigracija jezikovno, kdaj nacionalno, kdaj versko, morda kdaj celo osebno (ne z materialnega, ampak psihološkega vidika gledano), ne pa ker bi mogli pričakovati, da se bo res kaj ustvarilo. Žal si je bilo treba priti na jasno, da pesniška duša in tudi vsa dobra volja ne zmoreta dosti, kadar je človek ves dan v negotovi borbi za obstanek. Morda bo s tem v zvezi res držalo, da je mecen, ki je omogočil razpis knjižnih nagrad — kako prozaično! — storil za našo književnost v bodočnosti več kot razne literarne družbe. Prav iz istega razloga nimamo kritikov. Naši literarni delavci so bili kakor sploh vsi kulturni delavci v mladi državi premalo številni in so se morali udejstvovati na raznih področjih, da so mogli živeti, ali da so kot idealisti mašili luknje na raznih krovih. Še tako genialni niso mogli doseči tega, kar bi po osebnih zmožnostih lahko. Imeli smo slaviste, velike slaviste, ni pa bilo kritikov: osebnosti, razgledanih in zrelih, filozofsko trdnih ljudi, ki bi tudi lingvistično obvladali svet, da nam ne bi bilo treba preko Nemcev spoznavati Francoze in kasneje oboje preko Slovanov. Predvsem pa ljudi, ki bi imeli tisti šesti čut, ki je produkt vsega, kar genij nosi v sreč in možganih, da bi mogli mlajšim kazati pot v tisto smer, kamor so morda samo težili.“ (Literat, Bs. As.)

„Pereč je finančni problem. Neredko je pisatelj primoran pisati tako in to, kar bo založba voljna tiskati in za kar bo povprečen bralec voljan izdati denar. Škoda je vseh tistih del, ki obleže v miznici ali ostanejo celo nenapisana. Dolžnost Kulturne akcije bi bila, da reši ta problem in se zave, da so to vrednote, ki jih je ves narod dolžan omogočati, čuvati in ohranjati, ker preidejo od ustvarjalca v njegovo last. Verjetno bo naša napredna socialna doba prej ali slej rešila tudi ta problem. Ne bi pa smeli pri reševanju stopati po stopinjah komunizma, ki po politični liniji sicer „zgledno“ rešuje socialno plat izbranega kulturnega posameznika, ne pa kulture naroda v celoti.“ (Intelektualka, Bs. As.)

„Besedni ustvarjalci na splošno niso pridobitni element. Še manj pri Slovencih in zdaj v teh razmerah še manj. Tako bo pač od gospodarstvenikov in denarnih ljudi in njih navezanosti na pisano slovensko besedo odvisno, če se bo naša književnost mogla dvigniti in morda tudi stopiti v tuji svet.“ (Književnik, Bs. As.)

Nekaj obrobni opazk: ne da bi mogli vzeti v poštev nepodpisane izjave, prikaže ta anketa naslednje zanimivosti:

Odgovori so prišli iz naslednjih držav: Argentina, Brazilija, Bolivija, Francija, Italija, Jugoslavija, Kanada, Švica, ZDA.

49% vseh odgovorov je prišlo iz Argentine.

Nepodpisanih odgovorov je 14,3%

Izmed poslanih odgovorov je 85,7% moških.

50% je odgovorilo na vsa vprašanja.

Zorko Simčič

VALENTIN POLANSEK

HIPE ZLATE ZATE

Drozg je umolknil...
vase me je sprejela vsakdanjosti soba.
Daleč nekje je odjeknil
spev, bežeč ko bujne zarje svetloba!

Hipe zlate
zate!
premili ptič gostoli...
Kaj, te kliče zaman
ven na plan?
Hipe zlate
zate!
On čaka nate
in spev za spevom drobi!

Zunaj postalo je tesno,
ko je utihnil drozga veličastni finale,
srce je utripalo resno
in zbegane misli so se k molitvi zbrale.

VLADIMIR KOS

OBISK ŽIVEČIH KRINK

Smehljaj za smehljaj.
Poklon za poklon.
In dotik dlani.
Nekje na Zapadu,
kjer sonce se v vratih steklenih lovi.

Klicaj za vprašaj.
Bonbon za bonbon.
Iz geranij kót...
V baročnem zrcalu
si črvi škripaje utirajo pot.

Na Vzhod.

Med dragim priborom,
stropom in čajem
na zlatem križu
spi Gospod.

ČAS NA TRIBUNI

PREDSMRITNO ZMAGOSLAVJE PAULA CLAUDELA IN NJEGOVA NEMIRNA POT DO NJEGA.

Nekje na izgubljenem, zamolklem, zasačenem koncu ostarelega parka okoli gradu Brangues v dolini Rodana, nedaleč od Lyona, leži na tesni gredi grob z izpranim kamnitim križem, z nekaj bledimi mimozami, malo zelenja ter z napisom, da je tukaj pokopan dveletni Charles - Henri Paris, umrl 1938. Grob in prostor sta ograjena z nizkim, preperelim lesenim plotom, za katerim je prostora še za eno skromno zadnje ležišče.

Vsak dan natanko ob desetih dopoldne, naj je bilo vreme tako ali tako, je prihajal že leta in leta tja nizek, zajeten, povsem plešast in docela gluhi star, eleganten gospod ter dolgo premišljal ob ograji, potem pa vedrega, skoraj radostnega lica počasi ob palici odkorakal proti gradu. Tam ga je pozdravil roj otrok, katerim je začel pesniti uganke in verze...

Ta mož je bil sedeminosemdesetletni Paul Claudel, ne le največji katoliški, marveč tudi največji sodobni pesnik sploh. Kraj, kamor je tako zvesto romal sleherni dan, je prostor, katerega si je izbral za bližnji grob; otrok, ki že spi ondi, je eden izmed njegovih neštetihi vnukov, čigar smrt je Claudela prevzela tako, da je sklepil tudi sam leči ob njegovo stran, ko ga bo usoda poklicala na poslednjo pot.

Ta tiha, vase in v večnost zaprta vsakdanja pot je bila v rezkem nasprotju z bučnim umetniškim zmagoslavjem, ki ga je pesnik doživel zadnje čase — skoraj le malo pred smrtjo — z nekaterimi svojimi dramami, zlasti z lansko uprizoritvijo do tedaj malo znane dramske pesnitve „Krištof Kolumb“, katero sta v presenetljivi in nedosegljivi dognanosti postavila na oder pariškega gledališča Marigny režiser in igralec Jean-Louis Barrault ter njegova žena Madeleine Renaud.

Avtorja je najbolj izbirčno in neusmiljeno občinstvo na svetu po prvi sliki klicalo petnajstkrat pred zastor; ne morda iz spoštovanja pred njegovo sivo glavo, marveč v priznanje neprekosljivemu in večno mlademu čaru njegove poezije ter njegove vzvišene besede. Malo je primerov v svetovni književnosti, da bi kateri

ustvarjalec bil pri taki starosti deležen tako živega uspeha, ki bi tako triumfalno priča o neusahljivi in vsevilj osvajajoči moči njegovega dela.

Res je k temu Claudelovemu nepričakovanemu preboju pripomoglo mojstrstvo režiserja in igralcev. Barrault, ki si je zopetno odrsko uveljavitev pesnikovega obsežnega dramskega dela zastavil za nekako življenjsko nalogo, je za uprizaritev „Krištofa Kolumba“ tvegala svojo veleumnost ter uporabil vse zadnje izkušnje. Delo je bilo prvotno zamišljeno kot opera, za katero je glasbo napisal Darius Milhaud. Barrault jo je prvič postavil na oder pred tremi leti v Berlinu. Navzlic uspehu ni v tej obliki zadovoljilo ne njega, ne pesnika. Zato sta ga preobličila v nekako oratorijsko dramo, h kateri je skladatelj napisal novo glasbeno spremljavo. Iz opere je vanjo povzel samo motiv, spremljajoč prizor, ko sedemletna knežnja Izabela, poznejša španska kraljica, izpusti goloba z zlatim prstanom na nožici. Ptico čez dvajset let ujame Kolumb ter jo prinese vladarici, ki vidi v tem predčudnem najdenju nebeški namig ter mlademu sanjarju dovoli, da s karavelo „Santa María“ odjadra na zlati Zahod...

Jadro Kolumbove ladje je vso igro simbol odhoda, iskanja in upanja; hkrati pa njegovo platno služi režiserju za filmsko projekcijo obrazov pglavitnih igralcev, s katero ponazarja ostenke notranjih bojov, dvomov, upov in obupavanja, kakor jih doživljajo živi ljudje v senci jadra na odru. Taki simbolično-prevrtni domisleki, pa igra luči, barv, zunanjih nasprotij in skladnosti, nedvomno pomagajo predirnejši učinkovitosti Claudelove poezije, toda brez te in brez njene večne sile same, bi vse drugo ostalo le hladno zvrščevanje mehaničnih umetnij in duhovičenja.

Motiv „Krištofa Kolumba“ je motiv večine pesnikovih del: ločitev, odhod, upanje na srečanje z novim in z Bogom. Kakor Anne Vercors v „Marijinem oznanjenju“ zapusti svojo bogato kmetijo, da gre v Jeruzalem iskat očiščenja, tako se Kolumb spusti na valove, ker hoče „zbrati vse božje zemlje“ ter jih stisniti „v eno samo grudo za vznožje Križu“.

Tudi pesnikovo življenje je bilo polno odhodov, polno poti križem sveta, polno iskanja novih zemljá in novih srečanj, saj je bil skoraj vse do zadnje vojne poslanik Francije v najrazličnejših državah: v Pekingu, v Rimu, v Tokiu, v Washingtonu, v Bruselju.

Ko je bil star trideset let, je med potjo na Kitajsko doživel veliko žaloigro svojega nehanja: nemogočo, prepovedano ljubezen do mlade, prelepe, a poročene sopotnice, ki ga je do najtišjih utripov srca prevzela takoj ob prvem snidenju na ladji. Toda iz vsega se ni smelo roditi drugo kakor ločitev; kakor nov odhod vsak-sebi; kakaj tej ljubezni, katere ni pozabil nikoli, je bilo napoti nekaj še močnejšega: Claudelova pred kratkim najdena vera.

Pesnik je bil ateist že kot študent na slovitem pariškem liceju Louis-le-Grand. Tam je bil najsijajnejši ter največ obetajoči učenec bleščečega zasmehovalca Boga in njegovih razodetij, Ernesta Renana. To Claudelovo mladostno brezboštvo in njegova vera v materializem sta bila že tako dognana, da se mu niti ni zdelo več vredno, boriti se proti Nebu in proti vsemu njegovemu, marveč se je iz njega samo še norčeval kot iz nasprotnika, potolčenega za vekomaj.

A navzlic izpovedovanju Renanovih ter drugih ledenih modnih filozofskih idej je čutil v sebi silno, z ničimer napolnjivo praznoto in obup. Takrat so mu prišle v roko prelestne, ognjene pesmi velikega, izgubljenega bogokletnika Arthurja Rimbauda, katerega ni nikoli v življenju spoznal, ki pa mu je bil nehote vodnik k novim svetlobam, o katerih se Rimbaudu samemu najbrž ni niti sanjalo. Ko je Claudel prebral njegova „Razsvetljenja“, se mu je ob njih na lepem razodela Nadnaravnost v osvajajoči sili in polnosti.

Na Sveti dan leta 1886 je stopil v zagonetno, požirajočo senco pariške stolnice Nötre-Dame, ne toliko iz kake posebne notranje potrebe, marveč bolj v upanju,

da mu bo veličastje božičnih obredov podžgalo domiselnost — tiste čase je namreč že začel pisati. Mimo njega se je rinila gneča ljudi ter ga motila, da ni mogel zbrano poslušati otrok, ki so peli „Magnificat“. Stisnil se je k stebri blizu zadnjih vrat in tedaj se je, kakor pravi sam, zgodil v njem čudež. Ni bilo nobene nadnaravne zarje, ne angelskih zborov, ki bi bili govorili samo njemu; ne preroških glasov, kakor sta jih slišala Ivana Orleanska ali pastirica iz Lourdesa. Ne da bi vedel kako, je v sebi začutil vero, ki se je „spustila na mojo dušo kakor zver, ki pade z drevesa...“

Zaradi tega srečanja z Bogom se je kmalu potem moral odpovedati čemu več kakor zgolj otožnemu, tragičnemu srečanju z nedosegljivo žensko, h kateri ga je prav tako nenadno kakor k Bogu čudež potegnilo srce. Bil je na dopustu doma in se je zatrdno mislil pomenišiti v benediktinca. Med duhovnimi vajami v Ligu-géjski opatiji pa mu je skrivnosten glas dejal: „Ne!“ Drugo so opravili bistrovidni menihi, ki so mu dopovedali, naj služi Bogu v svetu in se spet vrne v diplomatsko službo na Kitajskem. Storil je tako, a na poti tja je doživel največjo bolečino in rano svojega življenja. Toda na razpotju, kjer ga je na eno stran klicala ljubezen, na drugo pa zvestoba komaj najdenemu Bogu, ni bilo izbire. Odločil se je za zvestobo in bolečino.

Tej bolečini je dal duška v drami „Ločitev na Jugu“ — „Le Partage de Midi“. Mésa, osrednja postava in osrednji problem v njej, je bivši bogoslovec, ki se je moral odpovedati duhovskemu poklicu. Na ladji, ki ga vozi proti Kitajski, sreča svojo usodno žensko, Ysé, poročeno, jo zapelje in uživa v svojem grehu kakor Stendhalov Sorel v svojem. Toda medtem ko Sorela njegova strast prižene samo do zločina, pa Méso vrne Bogu. Po Ysé, po svojem ognju do nje, celo po svojem grehu z njo, Mésa spet najde pravo božjo ljubezen...

Po človeški, telesni ljubezni postanejo duše dostopne za milost — to je velika misel, ki jo srečamo v prenekaterem Claudelovem delu. Do njenega spoznanja se je priboril ob svoji osebni usodni ločitvi na Jugu... To ločitev je zarezal vase tako končno in neizprosnost, da je šele čez sedeminštirideset let prvič dovolil, naj postavi na oder in dajo množicam v uživanje „Ločitev na Jugu“, njegovo lastno žalostno igrano, katero je skrnil pod zgodbo Mése in Ysé. A še zdaj je za to hotel poprej imeti dovoljenje od spovednika...

Toda vera, ki ga ni zapustila nikoli več, mu tudi sicer ni bila kar tako podarjena. Preden se mu je iz nje porodila radost nad življenjem in lepoto, je moral prehoditi dolgo, trpko pot. S hudim bojem je bilo treba podreti vse tisto, česar so ga bili naučili; vreči iz sebe mračno in mrzlo tostransko modrost, ki so jo bili nagnetli vanj; se spoprijemati s posmehom in jedkim sramotanjem nekdanjih učnikov in dotedanjih sopotnikov.

25. decembra 1890, štiri leta po tistem čudežnem božiču, je Claudel doživel prvo zmagovalno nad svetom, nad Satanom in nad sabo; šel je spet k obhajilu...

Postal je znova katoličan, a ne kak boječ, veren skrivač, ki ga je sram in strah ljudi, marveč borec; vedno pripravljeni sklop živcev, mišic in genija; eden izmed francoskih velikanov kakor so Bloy, Péguy, Maritain, Mauriac in Bernanos, ki so Cerkvi spet začeli vračati ugled v svetu francoske ter splošne misli in umetnosti.

Hkrati s katoličanom se je v Claudelu vzbudil pesnik; oboje se je spojilo v tako enoto, da ni moči reči, kdo v njem bolj živi od koga: ali umetnik od vernika, ali narobe.

Kakor je bil revolucionar v verovanju, tako je postal prevratnik v poeziji, katero je vedno pojmoval kot najvišjo službo Božanstvu. V Njegovo večjo slavo je — tako je povedal sam — prevrgel skoraj vse zakone francoskega pesništva, se odpovedal rimi, obsodil dotlej nedotakljivi aleksandrinski verz ter iznašel svojega, sproščenege sleherne zunanje vezi, podvrženega samo večni zakonitosti, izvirajoči iz ritma navdiha.

Podoben prevrat kakor v poeziji je sprožil v gledališču, ki je ob njegovem nastopu malce pred začetkom stoletja še vse tičalo v lepenkastih salonih in umetnem cvetju boulevardskih umetničenj. Claudel se je kot prvi sodobni Francoz domislil Shakespearea. Vrnil je prizorišču njegovo pravo prostornost: veselje. Njegov „Zlatoglavec“ se začneja v Champagni ter se konča v kavkaških gorah. „Svileni čevljiček“, ki je prav za prav daljen, grenak odmev „Ločitve na Jugu“, potuje na vse štiri vetrove sveta, od Kastilje do Prage, od Baearov do Cádixa. „Krištof Kolumb“ pa plove čez Ocean še dalje — v neznanost.

Da bi igri pričaral čim več popolnosti, jo je Claudel nabohotil s tisoč domisleki. Dal je v njej besedo živalim, svetnikom, mesecu. Možnostim gledališča je priključil možnosti filma, plesa, pantomime, Music-halla, cirkusa. Zatekel se je celo k mehaničnemu migotanju in režanju lutk, na primer v „Medvedu in mesecu“. Njegova domišljija je ostala tako živa, da je pri šestinosemdesetih letih bil še vedno odrski avantgardist, pri katerem se je lahko učil celo nič manj domiselni Barrault.

Ta živost, ta neusahljiva izvirnost, ta presenetljiva, vedno nova in vedno mlada magičnost njegove poezije, so tisti skrivnostni vzrok, zaradi katerega je bilo Claudelu dano med drugim doživeti tudi táko predsmrtno zmagoslavje lastne umetnosti.

To zmagoslavje je sprejel tako, kakor je od tistega daljnega, nepričakanega razodetja v senci notredamskih svodov dalje sprejemal v življenju vse — bolečino, ločitev, razsvetljenje, mrakove, zanose, izpolnjenja in odhode —: kot neubranljiv dar milosti, tedaj ko je že stal na pragu v poslednji, veliki odhod, h kateremu ga je Bog poklical v zimskem jutru triindvajsetega februarja letos. Tudi tokrat ni bil presenečen in se ni začudil. Sédel je v našlanjač, poklical svoje in duhovna, da ga je naznanil Bogu, ter jih potolažil s čudovitim mirom človeka, ki ve, kam gre, rekoč: „Pustite me, naj umrjem v miru. Ne bojim se!“

Do tega trenutka je doživel navsezadnje vsa zadoščenja, ki le morejo biti delež umetnika. Njegovih enainpetdeset del so doslej prodali nad poldrugi milijon primerkov; „Marijino oznanjenje“ je ena najbolj igranih iger vseh časov; po štiri-desetih letih jo je prav na predvečer pesnikove smrti tudi v Parizu spet postavil na oder Barrault in sicer z uspehom, ki je presegal vse poprejšnje. Claudel je ves december in januar hodil v gledališče ter sam pomagal voditi skušnje. Še dvain-dvajsetega februarja je podpisal nekaj pogodb za uprizoritev drugih svojih del; njegova beseda je postala vzor, ki ga ne bo kdo kmału dosegel; že leta je sedel v templju Akademije; Pariz z vsem tistim, kar v kulturi in duhovnosti pomeni, se mu je tik pred zadnjim slovesom še enkrat poklonil in vdal, kakor zlepa nikomur ne.

Barrault, ki ga je prišel med prvimi pozdravljat na mrtvaški oder, je v solzah dejal: „Z njim odhaja del mojega življenja. Claudel je bil zame med največjimi v zgodovini. od Ajshila do Shakespearea, tudi izven svojega ustvarjalnega področja.“ André Maurois pa ga je imenoval „poslednjega iz skupine velikanov: Valéry, Proust, Gide, Alain“.

Vse do zadnjega se je zdelo, da celo leta nimajo moči ne do njegovega duha ne do telesa. Njegov spomin je bil začuda mlad in točen; pesnik je vse do zadnjega ostal po zunanji podobi tak, kakor ga je v daljnem letu 1917 popisal njegov tedanji mladi diplomatski pomočnik Paul Morand: „Zajeten, brez vratu in brez zapestij, z že napravljeno kravato, z navadnimi, cenenimi naočniki in nepočesanimi lasmi. Nič ovladujočega, če odšteješ presenetljivi način prežvekovanja stavkov ter pljuvanja besedi, ki lete iz ust napol šaljivo, napol oblastno. Ko govori, je tako odrezav, da se človeku zdi, da mu daje zausnice.“

Znamenje njegove neminljive mladostnosti je bila tudi njegova jeza, katere popadki, pravi izbruh krvi, so bili čez mero siloviti, dasi jih je poznejše čase skušal prikrivati ter jih prenašati sam. Bil je zamerljiv kot trdoglav kmet. Gidu ni

nikoli odpustil, da se mu ni dal spreobrniti h katolištvu. Še po njegovi smrti se mu je maščeval tako, da je njegov „Dnevnik“ primerjal nočni posodi, nad katero se Gide sklanja, da bi videl barvo lastne vode...

A ti popadki so bili vse redkejši; vse bolj ga je poslednja leta prevzemalo veliko pomirjenje. „Star sem,“ je rad govoril, „in moje karavane so končane.“

Po vseh spoznanjih in uresničenjih je že pred časom odložil pero. Po njem je segal samo še za dvoje: za pisanje razlag k svetemu pismu, zlasti k Skrivnemu razodetju, s čimer je hotel popraviti škodo, ki jo je svetu in njemu storil Renan s svojimi komentarji Biblije; ter za verze, a katere je pesnil edino še svojim devetnajstim vnukom. Med nekaj redkimi resničnostmi je ostal zvest svetu otrok, ki je neprenehoma pričujoč v njegovem življenju in v vsej njegovi poeziji. Skoraj je ni njegove drame brez otrok, ki so zanj nedolžno orodje v božjih namelih...

Claudelovo zahajajoče življenje se je navzlic novi, predsmrtni slavi vse bolj strnjevalo okoli vsakdanje poti na bodoči grob, kjer ni noben dan pozabil četverne molitve: za „prekletega poeta Rimbauda, ki mu je prvi odstrl slutnjo Boga in večnosti; za skrivnostno žensko, ki je bila njegova edina velika ljubezen v življenju; za rajno sestro Camile, drugo svojo skrito bolečino — divje, strastno, neustavljivo bitje, ki ga je še otroka prignala v brezboštvo in ga potegnila s seboj v Pariz, kjer je začela kipariti — in še bolj živeti — ter pri tridesetih letih blazna umrla; ter molil še za to, da bi poezija ostala ljudem vedno tisto, kar je v njej čutil in z njo hotel dajati on...“

Trst, januarja - februarja 1955.

Mirko Javornik

ČRKE BESEDE MISLI

R U D A J U R Č E C

PREGELJ IN NAŠ ČAS

Izid 11. zvezka Pregljevih Izbranih spisov v Buenos Airesu „*Moj svet in moj čas*“ spremljajo okolnosti, ki so v mnogem podobne okolnostim ob izidu prve slovenske tiskane knjige pred 400 leti. Bile so to knjige slovenskih protestantskih reformatorjev, ki so tudi morale iziti v emigraciji. Ta emigracija je svoje knjige potem tihotapila v domovino. Pregljeve Zbrane spise, izišle v Buenos Airesu, spremlja enaka oznaka idealizma, kot je prevevala naše prednike, ki so tiskali svoje prve knjige v zamejstvu. Toda tedaj pred štirimi veki je prihajala v domovino samo po jeziku slovenska beseda; dejansko je bila že v veliki opreki z duhom, ki se je ob koncu renesanse raztezal nad velik del Evrope. Idealizem in ljubezen do resnice je takrat že prevevala jasnost in pa luč, ki jo je v snovanje evropskega duha prinašal novi vek baroka, baroka katoliških idej, misli in širine. Beseda, tihotapljena v 16. stoletju iz zamejstva v domovino, je morala v 20. stoletju oditi čez Ocean, da se iz svobode vrača v slovenski svet z istim žarom vere in idealizma, ki je preveval vek slovenskega baroka. V presledkih štirih stoletjih se moč te vere potrjuje bolj ko kdaj poprej. Beseda kot ogrodje vere sprejeta iz tujine pred 400 leti, je ohranila svojo funkcijo; to je potrdilo, da je beseda idealizma in vere resnično pravi izraz slovenskega genija, ki je globoko zasidran v korenine katolištva.

V zaključnih poglavjih opomb k tej Pregljevi knjigi pogosto navaja urednik tega zvezka Izbranih spisov, Tine Debeljak, posebnost in prednost Pregljevega duha — to predanost baročni cerkvenosti slovenskega naroda. In ta veje iz vseh Pregljevih spisov. Ta oznaka sili tako v ospredje, da daje Pregljevemu peresu prizvok posebnega poslanstva, *mesijanstva*, ki sloni na tej zasidranosti v katolicizmu. Literarni kritik in zgodovinar Slodnjak je v domovini to predanost verskim idealom Preglju zamerjal, ko je napisal, da je „žrtvoval svoj pripovedni dar, ker je po sili hotel ohraniti zvestobo neumetniškemu (to je verskemu) prepričanju“. Toda s tem, da je ostal zvest idealističnemu, verskemu izrazu, je Pregelj ostal v liniji z vsemi, ki so v svojih največjih umetninah vsebino slovenskega genija vezali in

vključevali prav v ta metafizični okvir. Tako kakor je Prešeren v pesnitvi „Krst pri Savici“ vero v katolištvo najmočneje izpovedal, tako je pri Preglju ta ideja tako močno izražena, ker je najbolj slovenska.

Pri Preglju pa je ta značilnost pomembna še iz drugih vidikov. V največjih spisih je poln duhovske problematike, poln slik in diagnoz, v katere zapleta v glavnem katoliškega duhovnika. Pri Plebanusu Joannesu in Bogovcu Jerneju je načel probleme, ki jih je sodobna svetovna literatura polna. Toda sodobni avtorji (Mauriac, Greene, Bernanos) se tem problemom približujejo z idejnim razpoloženjem, ki mu številni katoliški kritiki očitajo, da je janzenistično. Pri Grahamu Greenu je vloga milosti in njena borba z grehom podajana tako, da je ostrina konflikta vedno na konici med predestinacijo in obupom; brezupen bodi strah pred božjo sodbo... Pri Mauriacu podarek ni več v borbi z grehom samim, zlasti ne v grehu iz mesa, pač pa je podčrtana borba z Duhom, ki veje iz Resnice. Mauriacovi liki niso sužnji mesa in krvi — hujša je borba z bistvom verske resnice; duhovniški liki v njegovih spisih prehajajo v borbo s senco janzenizma zaradi spora z Besedo, ki je pretežka, prehuda; zato je verovanje vernikov v njegovih romanih daleč od veselega verovanja tistih, ki so otroci božji in se čutijo varne v senci božje milosti. Tako Mauriacovi duhovniki („L'Agneau“ in „La Pharisenne“) nekaterim kritikom zapuščajo vtis, kot da so še pod pezo janzenizma.

Veličina, ki žari iz Pregljevih likov slovenskega duhovnika, daje Preglju več kot pomen samo za naš ozki slovenski okvir. Pri Pregljevih junakih, teh mučencih strasti in mesa, ne zmaguje črnoglednost, pa naj bo še tako gotsko čemerna in toga (Plebanus Joannes), ali pa še tako uporna in biblično samozavestna (Bogovec Jernej). Borba nravi in strasti ne podre vere v Resnico. Ta vera in ljubezen se ne rešujeta samo v tostransko srečo in zadovoljstvo po veri; — čisto v najvišjem smislu katoliške verske resnice prehajata vdano in mirno v najvišjo žrtev, tudi v trenutku, ko bi moglo tostransko uresničenje ideala roditi prvo nagrado in plačilo (Matkova Tina in njeno prečudno romanje).

To pa že ni več samo barok ali odklon od janzenizma, ampak je že daleč naprej od problematike Pregljevega in tudi že našega časa. Tako reševanje človeka in njegovega mesta v stvarstvu je višja, trajna oznaka človeka ali naroda, ki tako vrlino nosi kot izraz svojega narodnega genija. In ta genij najde v trenutkih pravega obiskanja in sreče pesnika, ki narodu po svoje pove to za njegov čas in dobo tako, kakor je to najbolj primerno. Tako je to resnico podal Prešeren v „Krstu pri Savici“, ko za prizorom krsta pesnitve ne zaključuje s spevom pozemski sreči — saj je končan boj in Črtomir in Bogomila bi mogla družno kreniti v srečo ljubezni —, ampak terja od obeh najvišje darilo: Bogomila krene v samostan, Črtomir pa odide v svet oznanjat vero v božjo ljubezen in lepoto. Njuna sreča se je prekinila na vrhuncu, ker je pesnik hotel izpovedati, da more le onostranstvo biti kraj prave sreče in ljubezni. V dobi slovenske romantike je tako podano isto spoznanje, kakor preveva Pregljeve spise in to je navdih slovenske baročne cerkvenosti. (V letih romantike preveva našo zgodovino zgled Barage, ki se tudi izogne tedanji atmosferi janzenizma na Slovenskem in odide ne na boljše in zložnejše postojanke kje v bližnji soseski, ampak v svet, kjer bo treba dati največjo žrtev za zmago božje ljubezni v njem in pri drugih.) Pri vsem tem to ni bilo nikakšno žrtvovanje neumetniškemu, nečloveškemu elementu v veri, ampak pravi in najvišji napor, da bi iz globin slovenskega genija vzkliklo tisto spoznanje, ki daje našemu narodu poleg drugih tudi to značilno karakteristiko katoliškega naroda.

Baročna cerkvenost v Pregljevi umetnosti je tako le ozadje vizije o globinah slovenstva, ki veje iz njegovih spisov. Kakor Prešeren tako je tudi Pregelj podal globino tiste vizije, ki jo pero velikih umetnikov zasluži, kadar je resnično v svojem bogastvu in popolni skladnosti izraza in misli. Kadar se umetnik povzpne do take oblike, tedaj preseže tisto, kar bi se moglo vključevati v oznake dobe ali stila.

Tako oblikujejo svoja dela le veliki geniji, ki se v svojih stvaritvah skozi žrtve približujejo najvišjemu spoznanju — Bogu. Sicer sta oba iz čisto različnih svetov in obrežij — toda vzporedba se nakazuje sama: Claudelova dela preveva enaka vera v smisel umetnine. V dramski pesnitvi „Partage de Midi“ zaključuje tragedijo z dvigom motiva v onostranstvo. Nič več ne bi moglo Mesi in Ysé preprečiti sreče tuzemske ljubezni, toda pesnik poveleča Meso, ker je ob trti svoje tuzemske ljubezni prodril do spoznanja o moči božje ljubezni. Enak, skoraj da liturgičen prehod v atmosfero katoliškega sveta, je podan pri Prešernu v zaključni sliki krsta, enako slavo doživljajo Pregljevi liki v srečanjih z zadnjimi udarci trpljenja in nesreče. Pregljev „Moj svet in moj čas“ ni samo njegov — to je svet, ki ga živi slovenski narod tako, kot ga je v poslednjih stvareh zaslužil Prešernov genij — in se tudi s Pregljevo umetnostjo ohranja v naš svet in naš čas.

Ko so zgodovinarji merili Prešernova dela, so skušali njegova oblačila rezati tako, da so hoteli uporabljati škarje janzenizma in navajali obseg škode, ki naj bi je bil takratni ljubljanski janzenizem prizadejal pesnikovi svobodni besedi. Njegov konflikt s predstavniki janzenizma ni bil tolikšen, da bi oviral izraz vere kot jo podaja „Krst pri Savici“. Danes trpi doma umetnost in svobodna beseda mnogo hujšo dobo ozkosrčnosti, kot je bila v dobi janzenizma. Trubar in njegovi prijatelji so v 16. stoletju mogli vsaj tihotapiti svoje pismenke med slovenski narod. Iz teh črk se je skrofilo oblačilo, ki z izdajo Pregljevih spisov v zamejstvu samo potrjuje vero, kako močno je to skupno slovensko duhovno bogastvo, ki je zmagovalo v dobi romantike, zmaguje v zanosu Pregljeve cerkvene baročnosti in zmaguje v veri, ki je najvišji izraz slovenskega genija. To oblačilo se ne da razrezati, vadljanje zanj more biti le — zanimivo.

AVANTGARDIZEM V SODOBNI LITERaturi

Ob pojavu revije ali kulturnega krožka, ki se odloča za neko obliko skupnega nastopa, se večkrat pojavlja izraz: avantgarda, avantgardizem. Pri vseh narodih povzroča sleherni tak nastop najprej začudenje, nato radovednost. Nekateri menijo celo, da se ponuja nova generacija ali pa nova pesniška ali umetniška šola. Brž ko kdo začuje besedo „avantgardizem“, mu že zbeži mimo oči slika nečesa, kar je po vojaško usmerjeno, vezano z neko disciplino, ustvarja se vtis bojnega pohoda v obračunavanje s staro generacijo, ki je verjetno pred nekaj leti še z vso pravico nosila naziv avantgarde in prav tako ob svojem nastopu vzbujala nemir in preplah. Z nastopom nove generacije, nove avantgarde, se tako ponavlja vse tisto, kar je že bilo in nosi v sebi tudi že prizvok grenkobe in razočaranja.

Vsaka generacija se ob nastopu skuša upreti „akademizmu“, ki je preveval predhodno. Tako se je romantika otrsala klasicizma, simbolizem se je uprl naturalizmu, ob zaključku prve svetovne vojne je nastopil najprej dadaizem, dokler ni v cvetu dobe med obema vojnama zavladal surrealizem. Toda vse prehode teh dob je spremljalo medsebojno bučno obračunavanje. Ko je ob nastopa romantike v Franciji Hugo predvajal v Comédie Française prvič svoje delo „Hernani“, je prišlo po Parizu do tolikšnih nemirov, da so bili dejansko uvod v pravo revolucijo v julijskih dneh leta 1830. Gibanje dadaizma se je spočelo ob proglasu, ki pravi, da je treba „absurdnost teh časov pobijati še z večjimi absurdnostmi, ker bo le skozi tako nastali labirint možno priti do popolnega razčiščenja“.

Kdor bi pa v današnjih dneh skušal v sodobnih literarnih gibanjih iskati sledov avantgardizma, bi bil razočaran. Med prvo in drugo svetovno vojno se je avantgardistično gibanje v literaturi in upodabljaljoči umetnosti osredotočilo v Parizu. V letih po 1920 se je okoli Nouvelle Revue Française (NRF) zbirala skupina, ki je vodila najprej v skupini dadaistov in nato pri surrealistih. Toda pomen revije in njenega kroga je začel plahneti, ko so surrealisti (Breton, Eluard, Aragon) začeli smatrati svoje gibanje za občestveno z zahtevami, ki s pravo umetnostjo niso imele več pravih vezi. Brž ko si je surrealistična šola zapisala za program, da mora „osvoboditev človeškega razuma nujno privedi do socialne osvoboditve človeka“, je šola prešla v službo ideji. Prišla je doba, ko so odpadniki od surrealizma (Cocteau, Soupault) začeli trditi, da je nastopila doba „ukazov“, ki so prihajali od drugod. Tik pred izbruhom druge svetovne vojne je vodstvo skupine zapustil še sam Breton, ki je bil dolgo vrsto let tudi komunistični poslanec. Ze pred letom 1940 in drugo svetovno vojno je bilo to najbolj avantgardistično gibanje v Evropi v veliki krizi.

Po drugi svetovni vojni je ves literarni svet spet zrl v Pariz, kjer so se od začetka 19. stoletja naprej porajala vsa novotarska in revolucionarna gibanja. Toda v Parizu se poslej ni moglo zvariti nič takega, kar bi smelo nositi naziv avantgardizma ali nove šole bodisi v literaturi ali pa v umetnosti. NRF po letu 1945 ni smela več iziti in ko je leta 1950 spet izšla, je bila že brez revolucionarnega bleška. Tradicijo šole NRF je skušala prevzeti revija „La Table Ronde“, katere vodstvo sta prevzela 1945 Mauriac in kritik Thierry Maulnier. Toda izid cele kopic revij (Les Lettres Nouvelles, La Parisienne, Les Temps Modernes) je pričal, da zbiranje ali snovanje avantgardistične smeri ni več možno. Tako se po Bretonu in Picassu, ki sta ostala najvidnejša v skupini surrealizma, ni pojavila nobena nova smer, ki bi mogla odmiranje surrealizma pospešiti ali ustvariti novo šolo ali generacijo. Dediščino surrealizma je začel prevzemati Jean-Paul Sartre, ki je ustanovil revijo Les Temps Modernes. Če so surrealisti zdrknili v krizo, ko so se odločili za „sodelovanje v socialni osvoboditvi človeka“, tedaj so eksistencialisti s Sartrom na čelu menili, da to vprašanje ne sme biti povod za krizo v literaturi in umetnosti, ampak le izhodiščna točka za vse nadaljne ustvarjanje. Prav med njimi je bilo največ govorjenja o popolnem „angažiranju“ osebnosti. Revija Les Temps Modernes danes pod Sartrovim vodstvom ni več samo literarna, ampak skuša biti z idejami eksistencializma predvsem v politiki in filozofiji avantgardistična. V literaturi je bil nastop kroga okoli Sartra pomemben predvsem zaradi tega, ker se je ustvarjanje teh pisateljev in pesnikov naslonilo predvsem na sodobne ameriške avtorje (v prozi na Faulknerja in Dos Passosa, v poeziji na Walta Whitmana). Ob piscih te šole, zlasti pa iz njene glavne predstavnice Simone de Beauvoir je sodobni roman v Franciji prešel zelo pod vpliv ameriških avtorjev. Izvirnost literarne smeri je zaradi tega mnogo trpela, Sartrova socialno usmerjena polemika pa je odkrnila tej skupini še zadnji videz umetniškega avantgardizma. Ko je prišlo nato še do spora med Sartrom in Camusom, je začela vidno bledeti pomembnost eksistencialistične smeri v literaturi.

Proti temu, da bi moral danes svet še slediti avantgardizmu v upodabljaljoči umetnosti in literaturi, govori tudi dejstvo, da se je svet v našem času „zelo zmanjšal“. Razširjanje idej in knjižnih proizvodov je mnogo hitrejše in lažje, kot je bilo še pred nekaj leti. Poleg tega pa živi ta „majhni svet“ s tako naglico, da bi bilo res čudno, ako bi se skušal pisatelj ali pesnik dičiti s kolajno avantgardizma, za katero ve, da bo moral na njej kmalu spet menjati podobo. Medalje prehitro menjajo svoje obraze — tako bi se verjetno morale menjavati tudi šole ali avantgarde. Prav tako pa se skuša človeški duh polasčati vsega, kar mu nekoč ni bilo dano z tako lahkoto in v takem obsegu. Mrzlično zanimanje nima pogosto preveč zdravih korenin — resnica pa je, da se skušajo ljudje poučiti o vsem vsaj v raznih izvlečkih ali pa posnetkih (razni Reader's Digesti in Selecciones postajajo prava poplava in

bodo končno postali ena največjih nevarnosti za svobodni razgled in pravo bogate-
nje lepote, ker bodo zanimanje za celoto duha in izvornost lepote v celoti uničevali).
Vse prihaja tako blizu, da je preveč tvegano verovati, da bi se še kdo mogel dalj časa
ustavljati ob idejah in geslih tistih, ki bi se skušali uveljaviti kot avantgarda.

Vročičnost je postala tudi podlaga za najbolj perečo rano našega časa, ki se
kaže v tem, da je povsod toliko razpoloženja za kritiko in to tudi precej utemeljeno.
Kakor so radijski prenosi dvignili glasbeno razgledanost in kulturo, tako so raz-
širjenost tiska in naglica reprodukcije del upodablajoče umetnosti dvignili razpo-
loženje za sprejemanje, pa tudi za „kritično nerazpoloženje“ do dela. Tako nekateri
kritiki, zlasti angleški, napovedujejo, da ozdravljenje sodobne krize v umetnostnem
in literarnem svetu ne bo prišlo od avantgarde, ampak se bo moralo poroditi iz zelo
ozkega kroga osamljenih, močnih osebnosti. Pomanjkanje in opuščanje pozicij avant-
gardizma se razteza na ves svet. Zlasti literatura se usmerja tako, da ne bo imela
toliko socialnega kot moralno, metafizično in versko poslanstvo.

Umik avantgardizma v svetovni književnosti ima pozitivne in negativne stra-
ni. Pozitivna plat te krize je dejstvo, da postaja literatura vedno bolj kritično raz-
motrivanje o človeških vrednotah; odpirajo se globine, ki vodijo do verskih tem-
eljev. Spor s Sartrom je Camus zasnoval prav na to spoznanje — človek s svo-
jim nemirom in strahom pred svojim mestom v stvarstvu in večnosti je postal spet
glavni predmet njegove literature. Osamljeni raziskovalci in veliki avanturisti, ki
grebejo v tajne človekove duše in narave, postajajo glasniki nove dobe, a ne pre-
hajajo na vodilne pozicije in ne ustanavljajo šol ali pa avantgardističnih skupin.
Med njimi je le ta razlika: Kafka, Proust, Gide so skušali izmeriti obseg agonije
človekovega čustvovanja in nehanja, Graham Greene, Bernanos, Faulkner, Thomas
Mann pa se še skušajo znajti v pomenu njegovega reševanja in končne rešitve. Vsi
ti pa so osebnosti, ki snujejo v tihoti in samoti in se v svoji skromnosti sveta celo
boje. To so ljudje, ki vedno molče in govore le tedaj, kadar pišejo.

Tako nastopa svetovna literatura danes „v razbitih vrstah“ in naše stoletje
postaja kruto v radodarnosti, ko odvzema posameznikom in celim narodom breme,
da bi mogli nastopiti z jasnostjo idej in misli tako, da bi jim prisluhnil ves svet
in krenil za njimi. In vendar so nastopi avantgard imeli navadno vsaj to dobro
lastnost, da so na razburkanem morju potapljaljočim ali iščočim kot svetilniki naka-
zali pot ali povedali smer. Verjetno bodo premalo celo skupine narodov (slovanska,
germanska in romanska), da bi mogle zvariti generacije ali občestva, ki bi lahko
vplivale tako, kakor so včasih avantgarde. Zdi se, da prisostvujemo čudnemu pojavu,
ko se zbirajo kontinenti in narodi, da se poklonijo tistim redkim velikanom in slu-
žabnikom duha in lepote, ki — saj jih je komaj kaj več kot pa je bilo število apo-
stolov — ločeno in ne poznavajoč drug drugega kot ciklopi v antičnem svetu rešu-
jejo vizijo prave misli in vero v svetost lepote.

Toda veselje se zaradi tega ne bo ustavilo in prav tako malo se bo spremenila
človeška narava. Čez nekaj let ali desetletij se bo ob tem ali onem izmed teh veli-
kanov znašla šola ali generacija, ki bo nastopila kot nova avantgrda ali posebne
vrste kompozicija. Toda njene vizije bodo povezane z zelo tenkimi nitmi, ker bodo
morale preprezati vse veselje.

ČRTA IN PROSTOR

LINOREZI BOŽIDARJA KRAMOLCA

Linorez je ena izmed najbolj skopih tehnik in nudi umetniku strogo omejene možnosti izraza. Dovoljuje le malo tiste kaligrafske idiosinkrazije, tiste osebne kakovosti linije, ki podobno pisavi očituje kos umetnikove osebnosti. Rezanje v linolej je mnogo bolj mehanično delo kot pa risanje s peresom ali graviranje z iglo ali potezovanje z obloženim slikarskim čopičem in nastala linija ali forma je povsem funkcionalna. Pogreša dvostranski pomen narisane ali naslikane črte, ki ne le da izziva formo, temveč tudi na nek način izraža živčno napetost in ta je posledica trojnega procesa: opazovanja predmeta, reakcije nanj in reprodukcije njegovega grafičnega ali plastičnega ekvivalenta. Če poleg tega pomislimo, da se umetniku stavi po robu še nadaljna otežitev neizprosne navezanosti na belo in črno z malenkostnimi variacijami v tonu, se ni preveč čuditi, če se tako malo umetnikov poslužuje te tehnike. Toliko bolj je zato obiskovalec Kramolčeve razstave v Hart House prijetno presenečen, ko vidi delo umetnika, ki je očitvidno sprejel nase to silno utesnitev in poskušal najti stil, ki bi bil zaeno oseben ter v skladu s svojskostjo linoreza. Bila je to borba, in ko bi na razstavi ne bilo treh portretov, bi rekel, da je bila borba zaman.

Razstavljenega materiala je malo: kakih osemnajst listov. Zdi se, da so bili izbrani nalašč, da bi predočili umetnikovo iskanje pristnega in izvirnega stila. S tem ne mislim reči, da bi bil umetnik zavzel zmotno stališče tako imenovanih neobjektivističnih slikarjev. Ti so dokaj naivno prepričani, da je mogoče doseči originalnost samo, če odkrijejo slikarski ekvivalent svojih čustev; ne čustev, ki bi bila nam vsem skupna, marveč takšna, ki jih zavestno izgrebejo iz svoje podzavesti in si domišljajo, da so edinstvena. Boljši izmed njih imajo kajpak prav. Rezultati njihovega brskanja so edinstveni, a oni gredo dalje. Da bi izrazili ta čustva, morajo iznajti nove oblike, ki naj nimajo nobenega opravka z našo dosedanjo vizualno izkušnjo. Tako v resnici najdejo do originalnosti. Nikoli poprej ni bilo videti kaj podobnega njihovim stvaritvam in njih vrednost je natanko enaka vrednosti psihiatrovih pack. Kramolca je iskanje vodilo po nekam čudnih potih, dasi se nikoli

ni približal oddaljenim stranskim potem brezpredmetnosti. A nedolgo po prihodu v Kanado je podlegel neodgovornim čarom abstrakcije. Ta združitev ni bila kaj plodovita, zakaj Kramolc je v bistvu humanist in njegov pravi stil izhaja iz romantične šole. Očiten je ta konflikt v listu Stoječe oblike, v katerem so najnavadnejši geometrični liki, trikotniki in romboidi, razporejeni po načinu akademske figuralne kompozicije. Saj je celo v naslovu samem dan oblikam antropomorfičen pripomen s kakovostnim pridevnikom „stojče“. Vsiljuje se videti v tej kratki, dokaj nepodni dobi simbolično dejanje odpovedi. Vezi s tradicijo so se presekale. Staro naj se umakne novemu.

Razstava je v celoti dokaz popolne izgube orientacije, ki ji je nujno podvržen slikar - emigrant. Od abstrakcije do loweryjanske vizije industrijskega mesta. Tihožitje, akti, literarne ilustracije in portreti. In kakšna različnost stila in poudarka! Kakšno nemirno zaporedje izbiranja in zavračanja. Industrijska krajina je očitna reakcija na nerodovitno igro abstraktnega zasnutka. Je to poštena in iskrena sličica, v kateri je preprosto in z ostrino izražen že znani odpor občutljivega človeka do umazanosti rastočih predmestij. Rekel bi pa, da je zaradi majhnega formata izgubila nekaj svoje učinkovitosti. Trije listi ženskih aktov izhajajo kratko malo iz Matissa, Gre za bohotne odaliske, izvedene v beli liniji na črni osnovi s ploskovito-dekorativnim ozadjem. Risba je samozavestna, čeprav nekam artistična, kompozicija je dobra, toda vse je na teh grafikah prelahko. Lahko jih je narediti, lahko jih je pogledati in lahko se je obrniti proč. Kramolca je po vsem videzu skrivnostna Pikova dama Puškinove zgodbe tako fascinirala, da je na vsak način hotel dati substanco nečemu, kar je po svoji naravi brez substance. Puškinova Pikova dama je igralna karta, zel vpliv in simbol, a biva samo v njegovih besedah in je ne more biti v jasno vidni podobi. Če gre za ilustracijo, je odveč in slaba, če ne, potem bi prava igralna karta bila bolj učinkovita.

Nazadnje tri portretne glave, ki smo jih že omenili. V njih se je začel kazati pristen stil, oseben, a istočasno močno soroden z domačo tradicijo slovenske umetnosti. Skoraj z dogmatično gotovostjo lahko zatrdimo, da je mogoče ustvariti vredno umetnino edinole opiraje se na močno tradicijo. Ko je Kramolc končno spoznal to resnico, je ustvaril tri zelo lepe liste, ki pa kvalitetno niso enaki. Podoba enega izmed deklet s „konjskim repom“ je preveč linearna, ne v kaligrafskem smislu, temveč zaradi nezadovoljive tehnike, s katero so bile izvršene linije — grafik je namreč na obeh straneh linije izrezal ploskev. Liniji manjka napetost, pulz, ni dovolj obvladana, da bi mogla vsebovati tridimenzionalno telo. Prostori med linijami se nagibljejo k ploskosti in končen učinek je ta, da je premalo črnega na preveč belem. V ostalih dveh listih je ta napaka premagana; že sam zasnutek in izvedba sta zmogla ustvariti tako močno podobo, da človek ne opazi ne zasnutka ne izvedbe. Predmet je tisti, ki pritegne naše zanimanje za umetnino. Ta dva portreta nista niti naturalistični obnovi, niti ceneni abstrakciji, sta individualni človeški bitji, ki sta se sploščili v dva črno-bela tiska. Ako Kramolc opusti linorez in posveti svoj talent tehniki, ki bi dovoljevala več subtilnosti izraza, mislim, da bi bil rezultat v resnici zelo pomemben.

Roy Pegram* (Prevedel K. R.)

* Angleški moderni slikar.

BOŽIDAR KRAMOLC

(Iz slikarjevih pisem izbral M.M.)

Prijokal sem na svet 27. marca 1922 v Podgori (št. Vid nad Ljubljano). Mati je bila takrat učiteljica, oče pa profesor petja v Ljubljani. (Oba sta šla po drugi vojni v pokoj.) Krstili so me in čez čas dali v šolo, da ne bi ostal nepismen. Kaj vse sem v svojih mladih letih počenjal, sem skušal popisati v mali, še vedno nedokončani povesti „Luznikova dva“. „Pri Luzniku“ se pravi po domače na gruntu v št. Danijelu na Koroškem, kjer je doma moj oče. V šolo sem hodil pozneje na Graben v Ljubljani. Menda sta izšla z Grabna celo dva poznejša ljubljanska župana — relata refero. Še prej me je tepel na Ledini učitelj Plesničar. Tako se mi je počasi iztekala najzornejša mladost.

Potem sem hodil na realko. Prišel pa sem pomotoma kar v drugi razred, kar je bila potem precej let velika šala vseh profesorjev. Risanja so me učili sprva A. Koželj, pri katerem smo dve leti stružili Oplenac, rajni Košir, pa neodvisni Nikolaj Omerza in Pregelj. Le-ta me je navduševal za slikarski poklic, medtem ko me je Koželj tepel kot mulo, ker nisem in nisem razumel zakonov linearne perspektive.

Leta 1941 sem dobil vojni maturo, sicer verjetno ne bi nikoli maturiral. Jeseni istega leta sem se vpisal k prof. Plečniku na arhitekturo, kajti v Prago, kamor sem bil nameraval iti študirat slikarstvo, zaradi vojne nisem mogel. Študiral sem leto ali kaj z vneto; pozneje vedno manj in manj, ker sem vedno bolj spoznaval, da mi slikarstvo bolj diši kot Plečnikovi stebriči. Plečnik mi je zamoril vse veselje do arhitekture. On sam je *kolosalna osebnost*, ni pa tak kot učitelj; samoglav je, in kar jaz vem, iz njegove šole še ni izšel pomemben arhitekt. Imel me je rad in mu ni bilo prav, da sem pustil šolo.

Hodil sem v le-te privatne šole: 1940 - 1943 pri B. Jakcu, 1942 - 1943 pri M. Šviglju, 1942 - 1944 pri M. Sternenu (glava), 1943 - 1945 pri Fr. Goršetu. V tem času sem ogromno risal in slikal, zlasti od l. 1942 dalje in to ponajveč sam, pa tudi v družbi z drugimi mladimi: Tršarjem, Plesničarjem, Perkom in drugimi. Risal sem v glavnem pokrajino (drevje), posebno okoli Fužin, figuralno kompozicijo in glavo. Naj omenim nekaj platen iz te dobe: 1941: Križanke (50 x 60); 1942: Krim (30 x 40), Jabolka; 1943: Ob Glinščici (50 x 60, pokraj. uprava), Ob vodi; 1944: Ajda (40 x 50). Iz te dobe bi bila morda omembe vredna mapa ujedank (pokrajina) in ciklus iz Gonarsa (figure). Sprva sem slikal pod vplivom impresionistov, pozneje pod vplivom realistov. G. A. Kos je izbral nekaj desetini platen in risb za mojo prvo razstavo, ki je bila o božiču 1944 v Kosovem salonu v pasaži.

V Avstriji (1945 - 1948) sem spet mnogo risal in slikal, največ žanr in portret. Nekaj portretov me je zadovoljilo. Zdi se mi, da sem že razvil svoj stil: grajeno sliko, močno potezo, poudarek na risbi, vendar do pravih slikarskih rezultatov v Avstriji še nisem prišel, razen nekaj izjem v olju. Poleg glav, pokrajin in skic iz taborišča sem v letih 1945/46 narisal za hrano in cigarete skoraj ves remingtonski (angleški) regiment. Nekaj časa sem poučeval na spitalski taboriščni gimnaziji. Omembe vredna platna iz te dobe: 1946: Brat Nikolaj, Lastna podoba (obe 50 x 60); 1947: Teta Brigita (40 x 50), Španski bezeg (50 x 60); 1948: Sieglinde (portret, 60 x 70), Grajski park (20 x 45); risbe 1945: Pogovor (tuš); 1946: Pred klavnico (kreda); 1947: Krave, Begunci ob peči (tuš).

V Kanado sem prišel l. 1948 in tu l. 1951 gradiral na Ontario College of Art, v Torontu. Potem sem hodil še v grafično specialko k N. L. Hornyanskemu, po rodu Madžaru (1951 - 53). Preden sem mogel spet pričeti s študijem, sem delal na železniških progah širom po Kanadi. Prvi dve leti sem mnogo risal s kreda, zlasti pokrajine, med 1949 in 1952 sem rad delal s suho iglo, med 1951 in 1954 v linoleju in monotipije, ves čas tudi olja kot: 1949: Kamloops Lake - B.C. (40 x 50); 1950:

Tihožitje s srebrnim podstavkom, Steklenice in jabolka (50 x 60), Slanik (40 x 50); 1951: Tvorница v Torontu (51 x 76), Zidovi in sence (70 x 70), Steklenice (30 x 50), Pravljica (52 x 76); 1952: Odjuga (45 x 70), Tulipani, Rdeči canoe, Črni šopek, Nevesta (vsi 50 x 60); 1953: Pošlopje, Zrelo listje (50 x 60).

Razstave: 1944, Ljubljana, 16 olj, 20 grafik. — 1946, Spittal, 10 olj, 5 grafik. — 1947, Spittal, 20 olj, 48 grafik. — 1948, Spittal, 20 olj, 32 grafik. — 1953, Cleveland, 20 grafik; Toronto (Picture Loan Society), 20 grafik. — 1954, Toronto (z Gorštom), 22 grafik; Toronto (Hart House), 24 grafik; Buenos Aires (slov. izselj. grafika), 20 grafik. — Sicer sem razstavljal s kanadskimi umetniki vsaj tridesetkrat širom po Kanadi, deloma tudi v U.S.A. Na takšnih razstavah sem bil zastopan s po enim do štirimi deli; z eno sliko ali grafiko sem se večkrat udeleževal tudi potujočih razstav.

Za časa svojega bivanja v Spittalu sem bil član avstrijskega Kunst-Vereina, tu v Kanadi pa sem redni član umetniškega društva Society of Canadian Painter Etchers and Engravers.

Za slikarstvo sem se dokončno odločil šele v Gonarsu, kjer sem bil dvakrat in kjer sem se na lastne oči — pa na lastni koži — prepričal o grozotah vojne in revolucije. Kakšnih posebnih programov nimam. Močno mi ugaja Cézannova filozofija o izgradbi slike. Sentimentalizma pa ilustracije (storije), tudi pripovedovanja v sliki in grafiki ne maram. Zoprna mi je v umetnosti vsaka politična tendenčnost in tendenčnost sploh. Rišem in slikam zaradi tega, ker pač moram ustvarjati in ker vidim v ustvarjanju edini pravi smisel življenja. Radost, ki jo čutim po dobro opravljenem delu, mi je v plačilo; veselim se še bolj, če morem to veselje deliti z drugimi ljudmi. Zakaj prepričan sem, da zaradi svojstev, potrebnih za umevanje umetnine, ne morejo biti slabi ljudje tisti, ki so zmožni umetnino res dojeti. Za uspeh v umetnosti sta potrebna dar in zdravje, saj moremo voljo do ustvarjanja imenovati tudi: zdravje. Umetnost je čista resnica; vse, kar je v ambiciji po umetniški dovršenosti zlaganega, se slednjič razgali. Umetnina je rezultat organizacije umetnikovih misli in tehničnih elementov, ki sliko omogočajo. Zato izraža slika vedno mir, vseeno kako divja je bila misel, ki je vodila umetnikovo roko.

Umetnina je vedno umetnikova zavestna, večših tudi podzavestna predstava njegovega sveta, njegove zamisli o svetu in o skrivnostih življenja. Samo škoda, da je tako malo ljudi zmožnih brati to govorico!

Že zaradi dejstva, da ustvarja, umetnik ne more biti ateist. Umetnikovo ustvarjanje je drobčen odtенок ustvarjanja, ki je lastnost Ustvarjalca. Umetnost pa je morda tudi najbolj sebična stvar v človeku, ki hoče nekaj zapustiti za seboj, posebno, ko je spoznal minljivost vsega posvetnega. Tako slišimo pogosto govoriti mlade umetnike: ne daj, o Bog, da bi umrl sedaj, ko se je moje iskanje šele začelo!

Pravimo tudi, da se umetnik v svojem delu ponavlja. Seveda se, neprestano se ponavlja. Morda spremeni motive, ponavlja pa vedno znova svoje hotenje in željo po miru, po tistem večnem miru, ki ga je v nas vseh tako sila malo — in • Bogu toliko!

Življenje je lepo in življenje vredno, včasih pa se je vendar tako težko prisiliti z oblakov dol na zemljo; kdor pa ni z nogami na zemlji — pač ne živi! Kdor gleda na življenje življenjsko, temu življenje ni nobena skrivnost in srečno bo živel. Umetnik, norec pa sili pod oblake in iz ptičje perspektive se vse drugače vidi; zato naj se vseh slikarjev usmili sv. Luka! (Pismo 26. V. 1954.)

V grafiki iščem svoje poti, svoj izraz. Po več kot štiriletnem eksperimentiranju obvladam rezilo. Delam po drobnih skicah, vedno brez modela. Monotipije so izvršene bolj sproščeno kot rezji, ki zahtevajo disciplino in zopet disciplino.

(Pismo 12. V. 1954.)

France Gorše je po mojem mnenju eden največjih današnjih religioznih kiparjev. (Pismo 5. VII. 1954.)

Suha igla je moja najljubša tehnika, delal pa že nisem v njej od l. 1952, ker nimam svoje priprave. Grafika meni ne pomeni igrakanja — kot je nekdo dejal o sebi —, pač pa salamensko trdo delo. Smatram grafiko za oiju ali akvarelu popolnoma enakovredno umetniško zvrst, še več: zaradi neposlušnosti medija jo stavim nad olje. Grafika pomeni omejitve, ekscerpt ali izkristalizacijo motiva in umetniškega izraza. Po plošči ali bloku (lesorez) ne moreš goljufati. Pri grafiki je važno to, koliko človek izpusti, ne koliko nanese. Barva v grafiki zame nima smisla. V montopiji sem se omejil na črto. Zadel sem svojo tehniko: čez ploščo povlečem z valjem črno oljno (tiskarsko) barvo, potem graviram s posebnim lesom, tako da dobim zelo sproščeno belo črto na črni ploskvi. (Pismo 10. VIII. 1954.)

V olju sem zaradi res intenzivnega študija grafike precej zaostal. Zdaj spet začenjam. Napravil sem tudi nekaj novih montopij v zelo svojski maniri: bela črta v črno ozadje. Napravil sem tudi Prešerna pesnika, tako kot si ga pač predstavljam jaz. Taki eksperimenti me zelo navdušijo in zabavajo. Umetnost mi ni le uteha, temveč tudi potreba — sicer bi se lotil kakega rokodelstva in živel filistrsko. (Pismo iz srede oktobra 1954.)

Sem za moderno, toda disciplinirano knjižno opremo. Živimo pač v 20. stoletju in kakšne romantične vinjete so celo za kulturno revijo po mojem „out of date“. Sedaj sodelujem tu na dveh razstavah, eno sliko imam tudi na vsakoletni razstavi „Royal Canadian Academy“ in to prvič po štiriletnih poskusih. — V olju kot v grafiki me vedno bolj privlačijo enostavni motivi, posebno figura in obraz. Rad bi delal freske velikih dimenzij: figuralko in vse le s črto. Črta loči bistveno od ne-bistvenega in je kristalizacija zasnutka, najelementarnejša in najstarejša vseh načinov. Kadarkoli govorim o črti, se vedno spomnim na Mozartovo glasbo. Njegova muzika je kot dolg, tenak curek kristalno čiste vode v marmoren vodnjak: črta. — Vse polno imamo danes umetnikov, ki prav telovadijo na platnu, pri vsem tem pa niso zmožni narisati roke ali noge pošteno in kot se spodobi. V Ameriki grafike na prste preštejete; vse „mala in pacá“. Mojstrstvo oz. boljše: umetnost je enostavnost. Le-to pa je ponajvečkrat tiho, komaj zaznavno. Zato pa je morda danes toliko bombastičnosti. To stoletje naj bi bilo — po ameriških revijah — stoletje barve. Toda to so barbarske barve, pravi atentat na kultivirano oko. Angleži razlikujejo „paint“ in „colour“. „Farbe in piksne“ še niso barva. Vsak abstrakt še ni umetnina. Ljudje so zbegani od imen kot „cauteloupe yellow“ in „willow green“ — pri nas smo imeli kafebraun, cigelrot, itd., in ko zagledajo črno-belo risbo, zatulijo: „What, no colour?! Man, you must be sick or stupid!“

(Pismo od 14. XI. 1954.)

Oprema knjig je vse nekaj drugega kot pa slikarstvo. Svoj čas sem za ovitek ene Tomčevih maš napravil skoraj dva meseca.

Paleta poskušam omejiti na minimum. Nekdanjo impresionistično izbiro barv (violeti, škrlati, roza, kobalti, itd.) sem že davno opustil. Slikam največ v sivih srebrnih tonih, v zemeljskih barvah (oker, siena pa črna, pruska modra in nekaj kadmijevih barv). Zelo mnogo uporabljam neapelsko rumeno, ki se je v prejšnjih letih še dotakniti nisem hotel. Vračam se k tonu, torej k slikanju. Načelno še vedno sledim Cézannu, posebno kar se zgradbe tiče, izvedbo pa prepuščam lastnemu, torej osebnemu slikarskemu instinktu. Dosledno rabim paletni nož in čopič. Sedaj bom pričel z velikimi figuralnimi kompozicijami: Sv. Boštjan, Križanje in nekaj boksarskih motivov z dvema ali s tremi figurami. Za kompozicijo sv. Sebastijana delam skice že mesec dni. Zanima me predvsem humana stran dogodka — obsodba brutalnosti. Naša doba je začuda podobna oni prvi krščanski. Kompozicija je vedno „off-center“, kar poudari vertikalno, horizontalo ali kar že je; pri Sebastijanu dvakratna diagonalna. Poskusil bom vse to izvesti v naravni velikosti. Tako bodo platna precejšnja. Imam zdaj 33 let in je skrajni čas, da naslikam kaj več kot tihotitja. (Pismo 15. III. 1955.)

KNJIGE

VREDNOTE. Druga knjiga. Uredil Ruda Jurčec. Buenos Aires 1954.*

S tem, da je Slovenska kulturna akcija prevzela v svojo založbo Vrednote, je omogočila ponovno izhajanje glasila Delovnega občestva za Slovenski katoliški inštitut (prvi letnik je izšel l. 1951). Brez lastne revije si ne moremo misliti pravega delovanja družbe, ki ima namen pospeševati znanost in povezati znanstvene delavce med slovenskimi katoličani v diaspori. Vsakemu mislečemu človeku mora biti jasno, da je redno delovanje te znanstvene organizacije velikega pomena tudi s stališča intelektualnega apostolata.

Ako je prvi letnik Vrednot skušal uresničiti nov obrazec revije, v kateri bi bili povezani i znanstveni i leposlovnii tvorci, se z novo knjigo Vrednot in novo revijo Meddobje vračamo v glavnih črtah na tradicijo Časa in Doma in sveta.

Tipografsko je nova knjiga res skrbno delo, spominjam se vsega dveh ali treh tiskovnih napak. Gotovo pa ni urednik imel možnosti izbirati med več tipi slovenskih črk. Odločil se je za „petit“, s tem so pa nastopile težave s tiskom opomb (kritičnega aparata, referenc, citatov in disgresij). Morda bi jih tiskali skupaj po dokončanem tekočem besedilu razprave in ne na vznožju zadevne strani.

Vsebinsko izključno prevladujejo duhovno znanstvene stroke. Razen treh so vsi prispevki posvečeni slovenskim vprašanjem. Tako bi mogli drugo knjigo Vrednot po vsej pravici imenovati kar „zvezek o slovenstvu“. Ko je Čas posvetil za časa diktature posebno številko vprašanju slovenstva, je — doma — objavil manj gradiva.

Iz pereče aktualnosti je nastala etično-filozofska razprava Ignacija Lenčka „Iz etike narodnosti“. Da si odgovori na vprašanje, kakšno mora biti po etičnih načelih razmerje poedinca do narodnosti, dekan slovenske teološke fakultete v emigraciji najprej določi pojem naroda in narodnosti pri čemer razvija (z večjim povdarkom na funkcijo grude) v naši družbeni vedi že kar tradicionalno opredelbo.

* Priobčujemo to kritiko v prvi številki drugega letnika „Meddobja“, ker so težave medsebojnega obveščanja preprečile, da bi bila objavljena v 4. številki prvega letnika. — Op. uredništva.

Oris pojma mu služi za ugotovitev objektivne danosti naroda in narodnosti. Sledi prikaz različnih vrednotenj naroda ne zaobsega le teoretičnih nazorov, ampak celo bolj praktične drže. (Ob omembi rasizma bi avtor mogel navajati tudi svojo razpravo „Rasa in nравnost“ iz Bogoslovnega Vestnika 1940). Pravo vrednost in srčiko razprave pa predstavlja tretji del, v katerem pisec izkazuje narodnost kot osebno, naravno, občečloveško, etično dobrino, katera je predmet pietet. Na tem temelju kot moralist določi nekatere dolžnosti do osebne narodnosti: človek je dolžan priznavati svojo narodnost za dobrino, jo spoštovati, ohranjati in gojiti. Odločno poudarja, da je obramba proti asimilacijskim vplivom nравna dolžnost. Primerov za moralno pogubnost raznarodovanja bi mogel dobiti na našem narodnem obrobju; rajni profesor Lambert Ehrlich je nравno vršino Koroške stalno razlagal kot nastopek raznarodovanja. Ker so narodne skupine, ki žive na tujem ozemlju, ogrožene predvsem v svoji krvi in jeziku, je človek pri izbiri zakonskega druga etično dolžan upoštevati narodne ozire, potem pa tudi gojiti svoj jezik in rabiti za to primerna sredstva. S tolikšno tehtnostjo o teh etičnih problemih pri nas ni še nihče govoril in tudi v svetovni literaturi je težko najti tako jasno in čvrsto obdelana vprašanja o etičnem odnosu do narodnosti. Škoda, da že zaradi tega razpravi ni pridejan povzetek v kakem bolj poznanem jeziku.

Samo za lapsus calami moram smatrati osupljivo Lenčkovo trditev, da je „za časa okupacije v letih 1941 - 1945 šlo le za dolžnosti, ki jih imajo drugi narodi ali države do naše narodnosti, in za manjšinske pravice, ne pa za dolžnosti, ki jih imajo sinovi naroda sami do svoje narodnosti“ (str. 6). Taka trditev je razumljiva le v popolnem neupoštevanju političnih elementov v pojmu naroda, kar je tako značilno za slovenskih katoličanov teoretično obravnavo nacionalnega problema. Naša filozofija naroda se je pač začela razvijati v okolju avstro-ogrske monarhije, kjer je nacionalni boj imel pred vsem lingvističen in kulturni značaj. Pogumen korak iz tega omiselja je naredil v diskusiji z innsbruškim profesorjem Jos. Biederlackom S.J. o principu samoodločbe narodov, ljubljanski moralist prof. Janežič, toda žal ni našel naslednikov. Naša teorija se je zadovoljila, opredeljevati slovenski narod za „kulturni narod“, politična praksa pa je bila tako nujno, naravnost obupno razorožena v času, ko se je ves smisel narodne zgodovine mogel označiti vprav kot prevoj iz „kulturnega“ v „politični narod“. Dolžnost slovenske narodnosti je, predomisli pomen naroda iz naših slovenskih aporij in se ne zadovoljevati z rešitvami, ki morejo biti kdaj celo le „ideologije“ vladajočih narodov.

Karakterološki element slovenskega naroda namerava očrtati literarni zgodovinar Alojzij Geržinič v objavljenem poizkusu „Slovenski narodni značaj“. Z opombo, da je prispevek predavanje, je avtor pač hotel poudariti, da ga ne smatra za dokončno obravnavo problema. Moramo mu pa biti kljub temu hvaležni, da ga je priobčil. Vprašanje osebno muči Geržiniča že dolgo časa in celo v njegovih obletniških koledarskih zapiskih moremo za naš problem najti vrsto vidovitih spoznav. Povod za ureditev teh uvidov mu je dal stik z W. Schubartovo „Europa und die Seele des Ostens“. Delo tega baltskega Nemca, ki je izšlo pri izrazito protitotalitarni švicarski založbi „Vita nova“ v Luzernu prav na navečer zadnjega tevtonskega potopa slovanskih dežel, je bilo za tisti čas pravi kulturno-politični memento o pomenu slovanskega sveta za evropsko kulturo. Zaradi tega je našlo tudi med nami navdušenih bralcev. Žal Schubartova iracionalistično-gnostična metafizika za personalistično pojmovanje zgodovine ni sprejemljiva. Tudi kulturno-zgodovinski označitvi zapadne kakor tudi vzhodne kulture ter diagnozam našega sodobja bi se dalo marsikaj ugovarjati. Zaradi tega moramo biti le zadovoljni, da ni čisto točno, kar pravi avtor, češ da mu je služil Schubart za podlago. Že za Schubarta tako značilni „eonski pratip“ dobi pri Geržiniču čisto sprejemljiv pomen „objektivnega duha“ določene dobe.

Psihologija narodov je zelo zapletena veda, še težja postane kadar ne more razpolagati s praktično popolnim zgodovinskim gradivom, kakor je to še zme-

rom v slovenski znanosti. Zaradi tega je mogoče Geržinič le v glavnih, približnih, kdaj tudi prepoenostavljenih črtah določevati vpliv pradomovine in sedanjega slovenskega ozemlja na slovenski značaj ter njuno trenje v teku slovenske zgodovine, potem pa vpliv objektivnega duha evropskih kulturnih period na oblikovanje slovenskega značaja. Najmočnejše strani je Geržinič napisal, ko obravnava „Slovenski narodni značaj danes“. Morda iz reakcije na rasistične teorije prehaja Schubart mimo rasno-bioloških vplivov. Tudi Geržinič se nanje ne ozira, vendar se zdi, po krivici. Bolj usodno pa je neupoštevanje socialnih struktur in gospodarskih razmer. Ali ni „hlapčevstvo“ in sorodni pojavi sad fevdalnega in absolutističnega podložništva v državi, kjer tvorijo vrhne strukture zgolj tujci? Zavidnost je vrlina, ki jo deležimo z vsemi Slovani, toda ali ni pri nas še prav posebno beraška lastnost? Upoštevati in specificirati je treba tudi vpliv sorodnih narodov kot karakteroloških enot. Slavni etnolog Schmidt je v knjigi o avstrijskem vprašanju, ki je izšla v času razpada dvojne monarhije, zapisal, da so Slovenci „die deutschesten der Slawen“, Cankarjevi spisi pa na Latince vplivajo rusko. Zajemljivo je, da je n. pr. odnos otrok do staršev mnogo bolj človeško topel v predelih, ki so bolj oddaljeni od nemškega ozemlja (prim. Notranjsko in Primorsko, ti dve sta pa tudi rasno bolj dinarski). Mnogo popolnoma zapadnih lastnosti smo si osvojili v boju za narodno obstojnost kot naš odgovor na „challenge“ dane zgodovinske situacije; tako smo na nemško kulturo odgovorili s svojo preciviliziranostjo. Določitev enotnih drž v celih zgodovinskih razdobjih je cilj, pa tudi najtežja naloga zgodovinopisja. Šele zrele kulture si iščejo s pomočjo reflektivnega mišljenja svoj obraz. Za obravnavanje tematike, ki je predmet Geržiničevih razmišljanj, je potrebno precej znanstvenega poguma, zaradi katerega gre avtorju priznanje.

Mnogo problemskih postavitev iz Geržiničeve in tudi Lenčkove obravnave dobi nove osvetlitve v „Mislih o slovenski kulturni zgodovini“ izpod peresa umetnostnega zgodovinarja Marijana Marolta. Ni naključje, da so prav umetnostni zgodovinarji načeli vprašanje o bistvu slovenstva. Tudi pojem stila je odkritje umetnostne zgodovine; z nje je prešel na druga kulturna področja. Maroltu gre najprej za vprašanje o bistvu in obsegu slovenske narodne kulture, drugotno pa za vprašanje o predmetu slovenske kulturne zgodovine. Vse od Izidor Cankar - Mantuanijeve polemike o slovenstvu v umetnosti, spremlja Marolt pod tem vidikom razvoj naše kulturne historiografije, si zapisuje v diskusiji predlagane probleme in skicira svoje misli o njih. Sedaj nam je v razjasnitev problematike in v spodbudo za raziskovanje priobčil svoje block-notes, formulirane v devetih vprašanjih in desetih odgovorih, v katerih dostikrat nakaže samo „primere in možnosti“. Vprašanja in odgovori ob problemu, ki je avtorju pri srcu od začetka njegove znanstvene formacije, so dragoceni za vsakega zgodovinarja že zaradi bogatega Maroltovega poznanja gradiva. Razprava je celo tako natrečana s podatki in konkretnimi problemi, da večkrat vzbuja vtis, kot da preobilo gradivo uhaja iz teoretičnih prijemov, s katerimi bi ga avtor rad obvladal. Sojem vprašanj, ki jih obravnava Marolt, zadeva celo vrsto znanosti; zaradi tega mora svoj pojmovni instrumentarij iskati pri vseh zainteresiranih znanostih. Če Marolt ne bi hotel ostal pri fragmentarnih „mislih“, bi moral napisati celo knjigo; nič drugače se ne bi godilo recenzentu, če bi hotel biti izčrpen. Za prihodnje bolj sistematično reševanje predložene problematike bo treba najprej rešiti teoretično vprašanje o pojmu narodne kulture in o njenih bistvenih elementih. S tako pridobljenimi kriteriji bi se dalo pristopiti k reševanju konkretnih problemskih skupin iz slovenske narodne kulture. Morda bi bilo najbolj sistematično, da jih organiziramo z vidika etnogeneze: narod si osvaja in ustvarja višjo kulturo (nastajanje visoko-kulturnega naroda), ali pa z vidika razširjanja visoke kulture (visoka kultura zajema vedno širša področja). Obe zgodovinski vršenji se prepletata: predno more neko narodno občestvo izoblikovati visoko kulturo sklenjenega stila, se mora konstituirati kot narod. Tako narod tvori kulturo. Po drugi strani pa kultura tvori narod: skupne kulturne reči in

skupna izročila enotijo v času in prostoru. Metodična rešitev po moje kaže v smer razločevanja več slojev v kulturi in več razvojnih stopenj v narodu.

V drugem delu skuša Marolt dognati „nekatero značilnosti“ slovenske kulture. Za eno takih smatra spreminjajoči se odnos med ustvarjalno zmogljivostjo in kulturno zahtevnostjo. Je pa ta dialektika le za slovensko kulturo značilna? Sociološko pomembna je umetnostno zgodovinska ugotovitev pomanjkanja tradicije. Prikaz odnosa med „politiko“ in „kulturo“ je skiciran predvsem z vidika likovne umetnosti. Koroščekv odnos je gotovo bolj pozitiven kot njegovih prednikov, simptomatično pa je, da je prav v njegovi dobi nastal popoln razkol med kulturniki in politiki. Gotovo je značilnost slovenske kulture nje krščanstvo. Vendar moderne visoko kulturne stvaritve v večini primerov ne dajo tega vtisa.

Še nekaj opomb: Mišljenje o skoraj že dovršeni hevristični nalogi slovenske kulturne zgodovine se mi zdi preveč optimistično. V kritični analizi in interpretaciji virov smo pa prav v začetkih. Zaradi tega je metodično pravilo skrajna previdnost v sintezah. — Hren se ni smatral samo za Kranjca, saj piše „nostra natio slavica“. — Slavni civilist Jožef Kranjec gotovo spada v slovensko kulturno zgodovino; leta 1848 je bil eden izmed najbolj delavnih članov „Slovenije“ v Gradcu, pisal je v „Celjske novine“, bil je prvi docent civilnega prava v slovenskem jeziku na graški univerzi. Kultura potujčenih krajev spada vsaj do dokončne potujčenosti v našo kulturno zgodovino. Sicer bi bili še ob Knežji kamen, če ga ne bi pravočasno prenesli v celovški muzej. Zgodovina slovenske kolonizacije nam vedno bolj izpričuje, kako korenito na svojem smo v svoji domovini. Tudi se moramo zavedati, da je po dognanjih etnologov zasedba večjega teritorija prav eden iz razlogov za nastanek naroda iz družin in rodov.

Tudi pedagog Vinko Brumen, čigar znanstveno zanimanje označuje predvsem kulturno pedagoški vidik, se je v svoji razpravi, ki jo je naslovil „Idejni temelji medsebojne strpnosti“, dotaknil karakterologije slovenstva, v kateri nestrpnost obsega vse preobširno poglavje. Poglaviti del razprave je posvečen raznoterosti spoznanja in njega objektivnim in subjektivnim virom. Očrt ne kaj enostavne psihologije mišljenja hoče izkazati „dejstvo, da se more tudi v raznoterosti mnenj javljati več ali manj čista, več ali manj popolna, bolj ali slabše izražena ista resnica“ (str. 66); to dejstvo narekuje — poleg potrebe po znosnem razmerju v družbenem življenju in poleg ljubezni do bližnjega — medsebojno strpnost. Zaradi tega posebnega vidika bi razpravo skoraj raje naslovil: „Gnozeološki temelji medsebojne strpnosti“. Za moralno filozofsko utemeljitev strpnosti, ki je medoseben, etičen odnos — in ne noetičen odnos subjekta — objekta, se mi zdi potrebno izhajati iz človeške osebe, ki je bistveno naravnana k resnici in se zaradi tega mora o njej meniti, da si za resnico pošteno prizadeva, iz dostojanstva človekove osebe. Brumna zanima v tej razpravi strpnost skoraj izključno kot postulat individualne etike. Tudi mu ne gre nikjer izrecno za strpnost v religioznih stvareh. Zaradi tega bi napak storil tisti, ki bi v razpravi iskal odgovore na vprašanje o religiozni strpnosti ali toleranci, bodisi teoretični ali praktični; potem pa o javnopravnih, bodisi cerkveni bodisi državni toleranci. Odločno odklanja indiferentizem nasproti zmoti. Razprava je pisana v zgledno jasnem in čistem jeziku, kar je treba danes poudarjati. Ne samo pri Brumnu, tudi drugod srečavam za lat. unicus izraz „edinstven“; Aleš Ušeničnik ima lepše: edinit.

Tudi Ruda Jurčec v svojem članku „Oblikovanje slovenske državne misli“ išče svojskih potez v življenju slovenskega naroda, to pot v političnem. Prepričan, da mora biti slovenski državni ideal postavljen nad ideale in program ene same politične stranke, njegovo uresničevanje pa izročeno narodu kot celoti, smatra za značilen (in kvaren) pojav slovenske politike težnjo, da si določene politične struje slovensko državno idejo ekskluzivno lastijo in jo vežejo v univerzalistične politične pseudomesianizme. Tako naj bi ravnali liberalni „mladoslovenci“ izza 1868, kakor

ravna še vse bolj izrazito in diktatorično komunistična partija Slovenije. Medtem ko je za majniške deklaracije medstrankarska in vsenarodna enotnost znala ohraniti slovenski državni ideal kot nadstrankarski vsenarodni cilj, do take enotnosti v drugi svetovni vojni po krivdi komunistične partije med Slovenci ni moglo priti. V zvezi s tem dobi pomen zasedanje parlamenta slovenskih strank 3. maja 1945, ker je poudarilo nadstrankarski in vsenarodni značaj slovenske državne ideje in ker je hotelo ohraniti kontinuiteto v slovenskem narodnem razvoju. Po pravici odklanja Ruda Jurčec podrejevanje slovenskega narodnega gibanja marksistični ideologiji, kar vzdržuje v svojih najnovejših „Splošnih pripombah k narodnemu vprašanju“ Edvard Kardelj, znani prednositelj Stalinovih formul o nacionalnem vprašanju na slovensko stvarnost. (Uspeh Kardeljeve knjige o razvoju slovenskega naroda bo prihodnji zgodovinar mogel razložiti le, če bo upošteval skrajno šibko kritično zmogljivost in boležljivost narodno-obrambnih refleksov slovenske inteligence pred drugo svetovno vojno. Rast slovenskega naroda je za marksistični gospodarski determinizem trd oreh. Tako očiten je delež duha in idealizma v njej.) Jurčec poudarja, da je ureditev narodnih vprašanj zahteva prav urejenega mednarodnega sožitja. Zdi se mi pa, da bi prav na tem sektorju tako imenovani svobodni svet moral še mnogo razmišljati, da pride iz svoje neorientiranosti v tem vprašanju. Zdi se mi tudi, da za adekvatno zgodovinsko oceno tretjega maja ne zadostuje zgolj idealno-politični vidik, upoštevatih je treba tudi realno-politični kriterij. Avtor trdi, da se je shod jugoslovanskih politikov l. 1870, ki je sprejel tako imenovani ljubljanski jugoslovanski program, izrekel v smislu slovenske državnosti. Dejansko na tem shodu prav zaradi zahteve Slovencev ni bila sprejeta nobena državnopravna izjava; sprejete resolucije so zgolj generično poudarjale edinost Južnih Slovanov, ki hočejo delovati skupno na književnem, političnem in gospodarskem področju.

Takoj po objavi uradnega poročila o izkopavanju pod konfesijo Sv. Petra (1952) je profesor fundametalke Janez Vodopivec napisal za Vrednote razpravo „Ob Petrovem grobu“, ki naj bi slovensko javnost seznanila z rezultati omenjenih arheoloških raziskav. Škoda, da urednik v lani izišli drugi knjigi Vrednot ni omenil leta, kdaj je bila razprava napisana. Tako bi se prav razumela ugotovitev o molku med nekatoliškimi arheologi (str. 83), pa tudi tisti „lani“ na strani 89, v opombi 22. Preden prikaže avtor rezultate novih izkopavanj, seznanil bralce z običajnim dokazov iz literarnih pričevanj za Petrovo bivanje in smrt v Rimu. Navadno navajajo tudi Ireneja Lyonskega (Adv. Haer. III, 3), čigar seznam rimskih škofov velja za popolnoma zanesljivega. Za lokalni kult sv. Petra in Pavla pri San Sebastianu smo pred Stygerjevimi odkritjem imeli pričo v Filokalovem kronografu iz l. 354. Tudi nek napis papeža Damaza (u. 384) pripisuje obema apostoloma „habitare“ pri San Sebastianu. Pri prikazu arheoloških raziskav 1940 - 1949 je Vodopivec kot nearheolog smatral metodološko pravilno za svojo nalogo vestno podati rezultate, ki so jih v svojem poročilu 1951 objavili B. M. Apollonij Ghetti, A. Ferrua S.J., E. Josi in E. Kirschbaum. Arheolog-strokovnjak (kakršnega Slovenci nimamo žal niti enega) bi mogel storiti več: neodvisno od teh raziskovalcev izkoptine samostojno arheološko presoditi in tolmačiti. Raziskave omenjenih štirih arheologov so nam dale predvsem tele ugotovitve: pokazale so najprej, da je Konstantin vsem psihološkim in tehničnim težavam nakljub sezidal Petrovo cerkev v pobočje Vatikanskega griča, sredi poganskih žal, ker je hotel, da bodi Petrov grob središče abside nove cerkve. Našli so tudi ostanke predkonstantinskega pomnika (datirajo ga za papeža Aniceta I., ki je umrl leta 165), katerega omenja Gaius okoli l. 200. Pozneje, ko so imeli kristjani svoje cemeneterije v Rimu, ne bi brez trdnega izročila iskali Petrovega zadnjega počivališča sredi poganske nekropole. S kakšno znanstveno vestnostjo se je lotil avtor prikaza novih dognanj, nam priča najbolje 23 strani njegove razprave, ki so posvečene prav tem dognanjem; skoraj bi rekel, da je šel v nadrobnosti, ki zanimajo zgolj arheologa, tako da trpi preglednost argumenta. Motijo tudi posegi v splošno gradbeno zgodovino cerkve sv. Petra.

Vendar je manjše preglednosti krivo predvsem dejstvo, da sta od vseh potrebnih nameranih črtežev priobčena samo dva. Še arheologi si žele kar maket. Želim, da bi J. Vodopivec morda kar za prihodnjo knjigo Vrednot obdelal arheološko diskusijo o izkopninah pod konfesijo, tako bo marsikatera stvar postala bolj jasna, obenem pa bo mogel objaviti še nekaj nujnih črtežev in ponazoril k naši razpravi.

„Beseda o Novačanu“ literarnega kritika Tineta Debeljaka — pod skromnim naslovom odlična oznaka rajnega največjega slovenskega pesnika v emigraciji — tvori uvod v objavo zapuščine, ki jo je prevzela Slovenska kulturna akcija. V Vrednotah sta objavljeni zadnji dve dejanji politične komedije Janez Goligleeb. Redakcijske opombe je napisal Marijan Marolt, ki je kot dober poznavalec odra podal tudi izčrpno vsebino prvih dveh, pred vojsko v Ljubljanskem Zvonu objavljenih dejanj. V Goliglebu bi lahko dobili svojo klasično politično komedijo, saj je bil Novačan bolj kakor drugi slovenski pisatelji dramatik po svojem osebnem bistvu, toda tudi to pot je z širizmom se boreč šel preko zakonov dramske tehnike. Neupoštevanje — in pri drugih avtorjih tudi nepoznanje — tehničnih vprašanj je dostikrat vzrok, da v naši literaturi kar ne moremo priti do pravih dram in romanov. Ko bo objavljena vsa Novačanova ostalina, nam bo moral kdo napisati literarno monografijo o Novačanu. (Debeljak je v Novačanovem curriculum vitae zamenjal Brajlo v Romuniji z Barijem v Italiji.)

Samo Marijan Marolt nam je mogel napisati toliko drobnih podatkov k temi: „Meštrovic in Slovenci“. Vpliv tega največjega sodobnega kiparja na slovensko umetnost pa je označil le v najširših potezah.

V slovenski zvezek Vrednot se prav smiselno včenja Vinka Beličiča „Pogled na povojno slovensko leposlovje“. Kot pravi sam, ga je napisal „v naglih potezah in brez večjega poglobljanja“. Kljub temu pa smo dobili v Beličičevem pregledu naravnost didaktično jasen, kritično vseskozi pošten in doslej najbolj objektivni pregled slovenske literature po drugi svetovni vojni. Tudi po tem izčrpnem pregledu pa nam naša literarna kritika dolguje nove sodobne „napake slovenskega pisanja“. Na nekatere probleme je opozoril že Beličič, tako na vprašanje umetniške svobode, ki je prav gotovo „jedro naše povojne književnosti“, na pojav nekakšnega razsvetljskega klasicizma, zvezanega z miselno plehkostjo v liriki, na neorgansko navezovanje nove lirike zgolj na Prešerna in Moderno, na stilno ohlapnost in jezikovno površnost proze, predvsem romanopisja. Za vse te probleme pa bi bile potrebne še nove študije in eseji. Ti bi morali obravnavati tudi dejstvo, da kljub vsemu priljubljanju na internacionašno gibanje naša literatura kar ne more v zares svetsko širino. Skoraj bi mogli govoriti o nekem novem, to pot „progresivnem“ domačijstvu, dostikrat prav vulgarno surovem. Edina proza, ki je res evropska in tudi za tujca ne samo literarno-geografsko zanimiva po vsej vojski, je E. Kocbeka „Strah in pogum“. Če je kdaj preje literarna kultura dušila umetniško spontanost, današnje miselne revščine v delih, ki jih uradna kritika oznanja za standardna dela nove dobe slovenske proze, ne moremo razložiti drugače kot z nizko kulturo njenih tvorcev. Danes, ko so nekdanji borci za socialno enakost postali varuhi novega „reda“, je postalo vsakomur jasno, da še tako pristen revolucionarni in socialni patos še daleč ni istoveten z žlahtno človečnostjo. Vsi veliki teksti v literaturi pa so le njen sad in dokler slovenski romanopisec ne bo znal združiti velike tehnične izobrazbe, globoke in obsežne kulture in res plemenite človečnosti, bomo Slovenci zaman čakali na svoj veliki tekst. Morda bi bilo prav, da bi se kandidati za klasike spomnili, da izraz „classicus“ prvotno pomeni tistega, ki pripada k prvemu davčnemu razredu. Od klasičnega pisatelja se pač veliko zahteva. Ako bi Beličič obdelal še esej in kritiko, bi postali bolj vidni tiri, po katerih se danes doma potaka voz naše „klavrne“ literature.

Literarni zgodovinar Martin Jevnikar prispeva povzetek debate Kraigher - Boršnikova „O Cankarju na Dunaju“. Ta debata nam nazorno kaže, v kakšno

slepo ulico je slovensko literarno zgodovino zapeljala „faktomanija“ pozitivistične Kidričeve šole. Brez dvoma ima France Kidrič velike zasluge za zbiranje in kritičen pretres našega literarno-zgodovinskega gradiva, toda zgolj analitična pozitivistična metoda, ki se je je vztrajno držal, je v evropski literarni znanosti že dolgo opuščena, ker ne zadostuje za razumevanje literarne umetnine in umetniškega ustvarjanja. Moderna monografija o slovstveni umetnini bi mogla naravnost prenovitveno vplivati na našo literarno zgodovino.

V razpravi „Verovanje Indijancev Lengua“ podaja Branka Sušnik, — ki je znanstveno začela kot orientalistka, pa si je v sili emigracije znala poiskati novo znanstveno torišče — rezultate svojega etnološkega raziskovanja na terenu med čakovskimi Indijanci. Zanimale so jo predvsem bolj primitivne skupine Indijancev, ki govorje jezik lengua, pri čemer ji je uspelo, da je bolj kot dosedANJI raziskovalci prodrla v njihovo duševno življenje. Animistično pojmovanje sveta, ki se ga Lengua, kakor ugotavlja Sušnikova, držijo, je razširjeno najbolj v materopravno - motično - poljedelskem kulturnem krogu, odkoder je prešlo v sekundarne in terciarne kulture. Kot je kulturno-historična šola v etnologiji zatrdno ugotovila, animizem ne nastopa v etnološko najstarejših kulturah in že zaradi tega ne more biti izhodišče religiji, kot je hotela E. B. Tylorjeva animistična šola. Imam vtis, da se Branka Sušnikova ni nadrobneje seznanila z dognanji in ravnanji W. Schmidtove etnologije. Evolucionistična, danes zastarela shema je pripisovala „višje“ verske ideje samo „višjim in polnejšim kulturnim stopnjam“ (prim. str. 174, 9). Tudi tako odločno izrečeni trditvi, da Lengua ne poznajo pojma osebnosti, bi pristavil vprašaj. Moderna A. Brunnerjeva S.J. „Erkenntnistheorie“ (str. 100), ki bolj kot običajno upošteva zadevni etnološki material, kar naravnost trdi, da primitivno razlaganje narave v vseh naravnih pojavih vidi počitanja osebnih bitij. Metodično se moramo varovati pred vnašanjem naših idej v kulturno tuje miselne svetove, po drugi strani pa med našim in tudi primitivnim mišljenjem ni nepremostljivega prepada, kot je nekdaš hotel Levy - Bruhl. V razpravi, ki je sad vestnega in prodornega študija, bi si želel vsaj kratkega prikaza ekonomskih, tehnoloških in socialnih razmer pri Lengua. Morda bi zdravniku (str. 173 spodaj) raje rekli vrač, za čarovnika - zagovarjalca pa nam staroslovenščina nudi kozelnik; rabiti bi mogli tudi volhač ali volhec, kar poznajo po Pleteršniku tudi naša vzhodna narečja.

Avugst Horvat v „Poskusih reform pri angleških laburistih“ popisuje predvsem reformo angleškega davčnega sistema in njega vpliv na razdelitev narodnega dohodka. S časnikarsko površnim poenostavljanjem očitana predzgodovina laburističnega eksperimenta je slab uvod v spremembe, ki jih je izvršila laburistična vlada v letih 1945 - 1951. Angleški temperament je vse preveč relativističen in oportunističen, da bi se dala socialna in gospodarska politika delavske stranke tako principialno osredotočiti na geslo gospodarske enakosti; zdi se mi tudi, da je konkretno mnogo bolj odločilno vplival pojem gospodarske sigurnosti. Brez dvoma poteka idejni sestav laburistov iz „Fabian Society“, toda njihove reforme so naravnost nerazumljive brez lorda Keynesa in lorda Beveridgea, ki nista niti omenjena. Če bi poročevalec svoj prikaz organiziral po historično-kronološkem vidiku, bi dobili bolj enakomeren pregled vseh laburističnih reform. Horvatovi kritični pomisleki so osnovani; zoper etatizem se sklicuje na princip dopolnjujočnosti. Sicer pa deleži laburistična politika, ki tudi sloni na Keynesovi šoli, tisti „formalisme artificial de la 'pleine occupation'“, ki ga Pij XII. odklanja. Vedeti pa moramo, da laburisti sami vedno bolj uvidevajo, da socialne varnosti ni v zgolj kvantitativnih pomnožitvah nacionalizacij, kot priča lani izišla zbirka „novih fabijskih esejev“, ki jih je izdal S. Grossman. Poglavje zase v Horvatovem prispevku je pa jezik. Taki stavki kot n. pr.: „Prvi (namreč princip) je v glavnem finančnega značaja z namenom direktne modifikacije za distribucijo dohodkov in dobičkov“ ne kažejo samo na slab prevod, ampak tudi na majhno skrb za logično mišljenje. Naravnost neprijetno preseneča dalje dajstvo, da v vsem nekratkem prispevku ni omenjen niti en

vir, niti en naslov iz zadevne literature. Navajanje referenc je lahko prava pseudo-znanstvena manija, toda obstajajo znanstvene panoge, pri katerih je tako imenovano citiranje najbolj osnovna dolžnost. Glede terminologije bi omenil, da „fortune“ v zvezi z zapuščinskimi davkom ne slovenimo s „srečo“.

Francè Dolinar

STANKO KOCIPER: MERTIK. — Črtice iz Slovenskih goric, Uvod napisal dr. Tine Debeljak. Izdala Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires 1954. Str. 179.

Prvo, kar dobi čitatelj „Mertika“, je vtis življenjske sile, krepke čutne in čustvene ljubezni do domače zemlje in domačega človeka, ki daje besedi moč in barvo ter obeta povzpeti se do zanesljive sodbe in s tem zagotoviti pravo mero, brez katere ni zdrave umetnosti. V tem tiči ves *etos* in *patos* zbirke. Toda prevečkrat ta močna čustvenost zanese pisatelja, da gre predaleč in da z razvlečenjem zmanjša moč izraza, ki bi v bolj ekonomični obliki bil povsem učinkovit. Tako se pojavi *hybris*, večna nasprotnica mere in pravšnosti. Kociper ji podleže, ker ne sledi samo zemlji, ki jo ljubi, ampak tudi čustvom, s katerimi jo ljubi, da se tu in tam zazdi, kot da bi imel nad njimi posebno dopadenje.

Bogat jezik ne pride na pomoč umetniški enovitosti, kajti jezik ni sam sebi namen, ampak vrši instrumentalno opravilo. Vsako neskladje med izrazom in izraženim se hitro izrodi v retoriko. In retorike, kmečke in domačijske seveda, ni ravno malo pri Kocipru. Njegov jezik je premočan spričo shematičnosti človeških likov in enostavnosti zgodbe. Ljudje smo navajeni slutiti v krepkem telesu krepkega duha in za lepim obrazom dobro srce in kadar odkrijemo nasprotno, smo v sodbi in obsodbi manj prizanesljivi, kajti prvi vtis je povečal zahtevnost.

Živ moški temperament, kot je Kociprov, ima vse naravne pogoje za epika in v tem nas potrdi marsikatero mesto v „Mertiku“, ko za brueghelovsko pestrostjo začutimo dih pristne pripovedne širine. Toda lirika impresionističnega kova pre-raste vse skupaj in čeprav je lirika ravno tako poezija kakor epika, neubranost med njima ni poezija. Lirika pristoji epičnim kompozicijam kot dragocena prvina za igro nasprotij, toda lirična zvrst že po svojem bistvu zahteva mnogo večje ekonomičnosti kot epična. („Lirika je vzklík“, se večkrat sliši.) V Kociprovih novelah pa nasprotno fabula služi kot povod in ogrodje obširnim liričnim izvajanjem.

Šibkost intimnega soglasja je po vsem videzu glavna pomanjkljivost Kociprove proze. Zunanja enovitost, ki jo njegove novele kljub temu imajo, je predvsem plod čustvenega zagona, ki jim je botroval (podoba je, da je precej novel vrženih na papir v enem samem impulzu), kateri pa sam po sebi ni dovolj močan, da bi pretopil raznolike podatke v čisto zlitino.

Zmotno bi bilo videti v enovitosti zgolj recept kake šolniške estetike iz prejšnjih časov. Vse kar je, je enovito v meri, v kateri je. Zrela osebnost je enovita, ker se je znała organizirati krog svojega pravega središča in se je spravila sama s seboj ter zato bolj je. Umetnina ne more uiti tej zahtevi, s čemer pa nočemo reči, da jo umetnik mora iskati kot tako, vendar kadar se bliža notranji sili in konsistenci, je vse, kar ustvari, enovitejše. Enota se tvori od znotraj navzven in ne narobe. Zato se umetniška moč ne da ločiti od neke človeške in etične ubranosti, ki obstoji predvsem v sprejetju lastne usode in lastne narave. „Bodi, kar si!“ je načelo človeške rasti in umetniške pristnosti, katere znak je enovitost, ki je zato bolj narvana kot hotena.

Novele, zbrane v „Mertiku“, so se verjetno porodile daleč od Slovenskih goric, kajti preveč jih preveva domotožje, latinski „desiderium“ v dobesednem pomenu: pomanjkanje luči in hrepenenje po njej. Kociprovi junaki izražajo pisateljevo do-

motožje. Kdor je doma, ljubi na drug način. Zadoščena ljubezen ima drugačno govorico kot nezadoščena. Kociprove gorice so pribežališče njegovega duha v uri grenkobe in pregnanstva. Kot vsako pribežališče se tudi to ne more izogniti idealizaciji. Idealizacija ni isto kot idealizem, težnja po višjem. Idealizacija zavzema najvišje mesto v lestvici, v kateri plaža zavzema najnižje, obema pa je skupna težnja po evaziji iz stvarnosti in gibanje v liniji manjšega odpora. Toda Kociprova natura je preveč instinktivno realistična, da bi pustila zgodbe izzveneti v nemotenih bukoličnih in georgičnih tonih. Ali ni treba iskati ravno v tem pojasnila za nesrečo, za smrt, za požig, s katerimi pisatelj tolikokrat raztrga idilo, kakor da bi podzavestno hotel reči: „Saj vse to ni res!“ Vedrina in tragika, ta dva neločljiva aspekta človekovega položaja na zemlji, stojita v Kociprovi prozi kot dva nespravljiva svetova.

Zdi se mi, da za doživetja, ki jih Kociper nosi v sebi, impresionistično-ekspresionistična tehnika že ni več primerna. Naša problematika zahteva drugačen izraz. Toda Kocipru ne smemo nadeti vse krivde, saj mu je splošno stanje našega lep-slovja moglo prav malo pomagati pri iskanju skladne tehnike.

Več discipline in kritične ostrine, več šolanja in manj impulza, to bi potreboval Kociper! A kdo naj mu to reče, ko smo vsi prepojeni z mišljenjem, ki istoveti pozijo z romantiko? Um se ne vtihoteplja med čustva, da bi tam opravil „veliko klanje“, kot se je izrazil Ludwik Klages, ravno nasprotno, brez kritičnega uma ni močne čustvenosti, če pod močjo razumemo ne le težo pritiska ampak tudi ustvarjalno zmogljivost.

Ne gre za to, da pusti Kociper svoje gorice, kot bi mu nekateri radi svetovali. Ljudje smo istega bistva: bolj ko gre kdo vase, bolje predstavi svoj lik človeka, v katerem se bo vsak sočlovek lažje prepoznal. Ali niso pred kratkim dosegle svetovni sloves knjige Ignazia Siloneja, ki je izjavil, da še daleč ni prišel do konca svoje trpeče domače abruške vasi? Provincialnost in univerzalnost so etične oznake.

To, kar pišemo, seveda ni kritika začetniških novel, s katerimi se je pisec pred desetimi leti obetajoče predstavil, je bolj presoja proze pisatelja, ki bi bil lahko naš Virgil, pa ni, ki mu po pravici pravijo Debussy Slovenskih goric, ko danes vendar nima smisla biti impresionist.

Kociper je močan človek, življenje, ki ga riše, ima nekaj krepkega tudi, ko je staro in jetišno. V tem je morda ena izmed najzanimivejših lastnosti Kociprovega peresa. Tudi zato se mi ni zdelo neprimerno napisati mu kritiko v smislu svetopisemskega stavka: „Udari, ne boš ga ubil!“

Milan Komar

BRANKO ROZMAN: NA STENI SPI ČAS, Rim 1954; samozaložba; strani 37.

Rozman se je lotil pisanja šele po maturi (Škofovi zavodi 1944) in na tujem: v Judenburgu l. 1946. Bogoslovje je začel v Briksnu in končal v Argentini (1952). Pesmi in kratko prozo je objavljaval v zamejskem tisku od bogoslovske Misli do Meddobja, večinoma pod psevdonomom Janko.

Ta prva zbirka je torej sad bogoslovskih let, vsebinsko pa obračun z usodo, ki mu je prav na koncu vojne vihre vzela mater, dom in domovino.

Naslov je na videz papirnat in abstrakten. V resnici pa pomeni le tihe ure, ko nas preplavi tak mir, da zaboli do korenin in se vsa naša notranjost zastirni daleč in na globoko, onkraj časa in otopljivih stvari (mislim na poletne nedeljske popoldneve doma); tedaj se rodi pesem.

V prvem ciklu — „Ta moja celica!“ — se pesnik ob krivičnosti časov užaljeno umakne med štiri stene. Vendar ta meniška samota ni prav nič boleсна in zagre-

njena, ker mu poustvarja toplino očetove hiše: njegova celica ima orehova vrata in močan pod, rdeč nagelj v bogkovem kotu, češnjevo cvetje pod oknom, vonj po medu in hruškah in veselo družbo: „Trije smo notri: Bog, moj angel jaz. | ... Veselja dosti — saj nas je sam smeh.“ In ko zamenja tirolsko celico z belo izbo med pomarančami v preriji, pozabi na lastno bolečino, prisluhne utripanju veselja in mu je čas spet „čist in zlat ko čaša olja“.

V drugo skupino — „Obrazi, drevesa in oblaki“ — je zbral svoja srečanja z ljudmi in stvarmi. Posebno lepe so prve štiri (v duhu Jenkovih obrazov in narodne pesmi), posvečene materi, ki jo je pokopal na vetrinjskem polju. Ostale pojo o mrtvih doma, o Mariji v pomladni idili, o lačnih otrocih, zadnja pa je živ in duhovit japonski akvarel.

V tretji skupini — „Trta joka“ — doživlja tujino: tirolska prst ga še bridko spominja na domačo grudo; občutje minljivosti ga sprva navda z mračnim brezupjem, potem pa mu slutnja božje bližine preglasi vsa druga čustva: „Kako si dober Bog na tujem.“ Zadnje tri pesmi, ki so oblikovno in miselno med najboljšimi, so čista begunska lirika, brez vsake politične primesi ali užaljenosti: do smrti boleča žeja po domači prsti, ki jo nosimo v krvi in je del našega življenja.

Rozmana privlačuje pestra zunanja stvarnost, ki jo dojema neposredno, z vsemi petimi čuti, posebno pa še z vizualne strani. Njegovi verzi so polni barv, vonjav in luči; skoraj vsaka kitica je živa, v nekaj potezah krepko začrtana impresionistična slika. Rad ima tople barve in kljub mnogim žalostnim verzom je v bistvu veder, včasih celo prešeren, vedno pa preprosto iskren kot narodna pesem. Preprosta je tudi tematika, brez zamotanih vprašanj in situacij: Rozman je zelo „slovenski“ pesnik. Zato se mi zdi po svojem osnovnem pesniškem nastrojenju še najbližji Ketteju, plastična dinamika in jedrnat izraz ga včasih približata Murnu. S Sardenkom ga veže le svečeniška meditativnost (ki pa je zanj drugotnega pomena), lahkotna dikcija in pevnost; vendar je brez dvoma močnejša pesniška osebnost.

Podrobnejša analiza bi pokazala, da se je Rozman učil pri vseh večjih pesnikih od Jenka naprej, a si je različne vplive osvojil na tako osebni način, da mu jih moramo šteti v dobro, ne v zlo. Upoštevanje narodne pesmi in celotnega pesniškega izročila je nujna podlaga za organsko pesniško rast.

Oblikovno je Rozman dokaj nesproščen in enoličen. Preveč mu ugajajo strogo zlikane kitice in formalna doslednost ritma in rim. Vendar je le delno odgovoren, saj je v to slepo ulico zašla skoraj vsa slovenska poezija. S Prešernom in Moderno smo hodili v korak z evropsko literaturo, danes smo pa vsaj petdeset let zadaj. Živimo na račun prednikov, še vedno se lovimo med impresionizmom in ekspresionizmom; doma so se vrnili pred Moderno ter so čustveno in miselno jałovi (in drugače biti ne more, dokler bo po volji političnih prvakov „nova stvarnost“ edina pravovernna tematika). Čas je že, da razbijemo ta začarani krog in se razgledamo okoli sebe. Če bomo ostali „na domačih tleh“, kakor je pred nedavnim zahteval na ljubljanskem radiu M. Kranjec, bo imela naša pesem še naprej vse napake sinčka edinčka. Tu ne gre za modernost za vsako ceno, ne za slepo posnemanje tujih poetik. Gre za to, da razvijemo prvine in možnosti naše pesmi ob dognanjih in razvoju svetovnega pesništva. (Likovna umetnost je bila pri tem bolj pogumna.) Gre za moderno pesniško tehniko. Preveč po romantično smo a priori z grozo zavračali „rokodelstvo“ tudi v dobrem pomenu in poudarjali umetniško samoraslost (poeta nascitur). Še tako „navdihnjen“ umetnik bo brez tehnike večen diletant. Pretirano smo se bali miselnih prvin v pesmi. Pesem ni le čustvo, izliv, utrip. Rime, kitice, ritem, zvočnost še niso pesem, ampak morejo celo zatemniti poezijo. Vsaka umetnostna oblika se obrabi in izrodi. Novi pogledi, vprašanja in čustva zahtevajo novih izraznih sredstev.

Razumljivo je, da je resnična obnova doma nemogoča. Zato bi bilo naravnost neodpustljivo, če mi ne bi izrabili možnosti, ki jih nudi široki svet, ampak bi se še naprej zapirali v domačinsko ozkost in nosili s seboj namerno nojevsko slepoto.

Rozman je na križpotju. Res bi bilo škoda, če bi se odločil za lažnejšo smer in ostal zvest svoji dosedanji poetiki; kajti ostal bi na pol poti, kakor so to storili pred njim že mnogi duhovniki - pesniki. Zdaj je tam, kjer umetnost neha biti razvedrilo in postane problem, bolečina, iskanje. Dovolj podlage in pesniške moči ima, da gre iskat novih poti in si ustvari ritem in izraz, da razširi svoj miselni svet in dvigne osebno problematiko na vsečloveško raven: "...ainsi il fairà renaitre cette antique union du poète et du prêtre". Vsak dober verz, ki ga napiše duhovnik, ima tudi apostolsko, ali vsaj apologetično vrednost.

Zbirko je lepo ilustrirala Aleksa Ivančeva.

Rafko Vodeb

ALOJZ REBULA: DEVINSKI SHOLAR. — Roman. Trst 1954. Založile Literarne vaje. — Risba na naslovni strani in ilustracije so delo Roberta Hlavatyja. — Str. 211.

V dobi med prvo in drugo svetovno vojno je bil zelo opazen nastop skupine književnikov, ki so v slovensko književnost vključili popolnoma nov svet. Nekaj let je bil njih pojav tako močan, da so na slovenskem literarnem polju skorajda zatemnili imena in probleme ostalih pisateljev in pesnikov. Mišim pri tem predvsem na književnike, ki so v letih okoli 1930 začeli odkrivati Prekmurje in področje Prlekije ter vzhodne Slovenije. Najmočnejše je pač vdrla na plan zemlja Prekmurja in to v delih Miška Kranjca. Po Sloveniji je zavelo nekaj novega, Kranjčevoro pero pa je tedaj ustvarjalo dela, ki spadajo med njegova najboljša in jih pozneje ni več prekosil. Poleg Miška Kranjca so še imena Edvarda Kocbeka, Bratka Krefta, Stanka Kocipra. Nekateri med njimi so se problemom domače zemlje odmaknili (Kocbek, Kreft), a je v njih delih misel polna zemlje, iz katere so vzrastli, pri Kocipru pa je spet povezanost na motive domače zemlje najmočnejše polje njegove umetnosti. Po Dolenjski in njeni generaciji 60-tih let, po Gorenjski od Tavčarja do Finžgarja, se čisto normalno z razvojem v slovenski duhovni svet s posebno dobo in posebno generacijo vključuje tisti del naše zemlje, ki do tedaj še ni bil harmonično zastopan v njem.

Slovensko Primorje ima za seboj drugačen razvoj. Njegov delež v slovenski književnosti je pomemben in je delo dveh, treh generacij. Toda v delih starejše (Gregorčič) in mlajše (Pregelj, Bevk) generacije je opaziti, kako težko in nenaravno je bilo to mesto. Večino del preveva pač razumljiva peza tegob in težav ozemlja, ki živi na periferiji narodnega telesa. Močnejše in samozavestnejše je spregovoril o tem svetu v poeziji Alojzij Gradnik, dočim je Pregelj to motiviko preselil v delih, ki imajo širši, skoraj da svetovljanski pomen.

V prvih letih po drugi svetovni vojni pa je prav s tega ozemlja ob Jadranu prišlo nekaj novega in razveseljivega. Trst in Primorje sta dala nekaj novih imen, ki obetajo pravilneje zastaviti problematiko tega sveta v našo duhovno skupnost. Med temi pogosto srečavamo ime Alojza Rebule, ki je sodelavec tržaških in ljubljanskih revij, pred kratkim pa je izšlo v tisku njegovo daljše delo, roman „Devinski sholar“.

Rebula v obdelavi teme ni prvi, skuša jo obdelati v romanu, pa je na žalost delo ostalo okrnjeno in komaj kaj več ko začetniško. Toda prva polovica romana je napisana sočno, izredno dobra v zgradbi in polna nenavadno lepih slik in skic — tudi jezikovno na višku —, da je resnična škoda, da je druga polovica ostala kot odsekana od vse koncepcije, ki se v prvi polovici tako lepo in dovršeno napoveduje. Roman (ki je komaj roman, tako šibak je ravno v tem svojem dru-

gem delu, ko skuša to biti) bi samo po svoji zasnovi mogel opravičiti to označbo. Zanimivo pa je pri tem, da teče pisatelju pero odlično in živahno vse do poglavja, ko mora oditi iz sveta ob Jadranu in z junakom kreniti v druge dele slovenske zemlje. Tako je šibko in plehko popisano ustoličenje na Gosposvetskem polju, še manj slikovito je podana (gotovo bi bilo to najbolj privlačno poglavje) viteška tekma na Krškem polju, neogljenjeno in nerodno pa rahle ljubezenske vezi med Gomerjem in Elizabeto, kar bi pa moralo biti gradivo za ves roman. Enako efemerno in samo z nekaj besedami je podana zgodba, ki bi morala dati bistvo vsemu dogajanju: bivanje sholarja Gomerja na študijah v samostanu ali v Padovi, njegov stik s pesniki latinskega sveta. Najbolj dramatičen in epsko gotovo najbolj prikladen motiv za obširno izžarevanje pisateljeve sile bi bilo podajanje in razpletanje zaključka Gomerjeve tragedije in njegove okolice. Pa ga avtor obdela le v skicah, in še te trpe na silno izumetničenem podajanju motivov in ljudi (n. pr. Gomerjevo sanjarjenje v kresni noči, dalje človeško gotovo najbolj pretresljiva tragedija Lamoralove hčerke Klelije). Tako je glavni del Devinskega sholarja literarno dobro in res z vso pisateljsko silo podan v prvem delu: — tragedija Gomerjeve matere Mislene in vstop Gomerjev v mladost na Lamoralovem gradu. Vse ostalo, kar bi moralo šele dati opravičilo za njen naslov, ostaja neobdelano — zgodba Devinskega sholarja terja od avtorja še drugi in tretji del, ako hoče ostati zvesta svoji zamisli.

In vendar ima knjiga velik pomen — odkriva pisatelja, ki ima v svojih vizijah in v svojem jezikovnem bogastvu velik zaklad, iz katerega bi mogel posredovati bogastvo slovenskega sveta ob Jadranu. Devinski sholar je zaostal za Trentarskim študentom, ki ima za svoj čas že polno tiste atmosfere, ki čaka v tem delu Slovenije na svojega razodevalca. V Gomerjevih motivih bi bilo polje za vse tisto, kar je slovenski svet črpal iz sveta renesanse in njenega časa. Seveda bi moral biti pri tem obdelan predvsem svet Padove in Bologne v 12. in 13. stoletju, pa tudi stik našega časa s severno renesanso (svet na Koroškem). V tem okolju se je slovenski sholar izživljal s svojim ognjem ljubezni, strasti, lepote in trpljenja. Zemlja in nebo nad tem našim vhomom v mediteranski svet ima svoj sijaj in luč — in Rebula je v prvih poglavjih knjige blizu vsemu temu, ko so nekatere strani napisane s prav kvalitetnim in samozavestnim zamahom. Poleg Rebulje je v generaciji mlajših edino Kosmač blizu tej problematiki, le da je Rebulovo pero daleč proč od skoraj površnega cinizma Kosmačevih opisov.

Devinski motiv v svojem glavnem pomenu — zemlja slovenska ob Jadranu in njen stik z mediteransko kulturo — še kleše svojega sholarja in pripravlja njegovo zgodbo. Alojz Rebula je ni začel slabo, a glavni motiv čaka še svojega peresa.

Ruda Jurčec

SLOVENSKA MARIJANSKA LIRIKA. Zbral, uredil in spremno besedilo napisal Riko Lavrin, opremil Vilko Čekuta. S cerkvenim dovoljenjem založil in izdal Slovenski odbor za proslavo marijanskega leta v Trstu. — 72 strani, 4 fotografije (Layerjeva Marija Pomagaj, Jelovškova Sveta družina, Gasparijeva Slovenska Marija in kip Matere z Detetom iz stare Kontovelske cerkve). — Trst 1954.

Poleg Kalinove zbirke drugi knjižni sad Marijinega leta. Zelo lepo ubrano delo urednika in umetnika, ki je antologiji dal čisto in fino lice.

Knjiga je izšla na slovenskem ozemlju; tako je urednik imel na razpolago skoro celotno gradivo, kar danes nikjer drugje ne bi bilo mogoče. Za vodilo izbora si je na prvo mesto postavil predstavniško načelo: prikazati kolikor mogoče vse važnejše pesnike od Prešerna dalje. Pri tem se je seveda moral opirati na estetsko

vodilo, torej tisto, ki mu je Vodnik v Slovenski religiozni liriki dal edino besedo. Tretje načelo, kaj pogosto pri podobnih zbirkah, to je teženje po najbolj popolnem prikazu motivične lestvice, ali pa tudi oblikovnih možnosti, je ostalo ob strani. Prav tako antologija noče biti zgodovinska, dasi predstavniško načelo in „spremna beseda“ o Marijini pesmi in pripovedi v slovenskem slovstvu le skušata nekoliko zadovoljiti tudi to plat.

Tako kot je knjiga sestavljena — in človek nima nič proti temu; nasprotno, morda je bil ta način to pot najbolj primeren — potrjuje izsledke Debeljakovega pregleda Marijinih motivov v našem slovstvu (glej lansko Duhovno življenje!): da namreč zlepa ni slovenskega pesnika ne pisatelja, ki ne bi česa Mariji v čast napisal — podoben rezultat bi dal pregled naših komponistov — ali vsaj o Marijinem češčenju poročal. Po drugi strani pa se iz zbirke vidi, in skoro gotovo je v tem odsev dejanskega stanja v naši književnosti, da je prave religiozne lirike kaka šestina in da to, kar sem spada, ni najboljše; odlikuje se v tej skupini Vodebova pesem, poznana že iz rimske begunske zbirke lirike.* Tudi v legendarnem tonu pisane pesmi, skoro vse posnemajoče ljudsko dikcijo, ne sežejo visoko, razen nežne Bevkove (str. 45). Teh pesmi je za tretjino knjige. Ob to skupino moremo postaviti pripovedno Pregljevo in pregeljansko** črtico Točminske matere sveta noč. Največ pesniške moči (na splošno gledano) je v razpoloženskih pesmih — za dobro tretjino jih je —, pa bodisi da je to razpoloženje religiozno pobarvano, bodisi da je religiozni motiv le poetično sredstvo. V prvi skupini so — značilno: prav tako kot v pravi religiozni liriki! — novejša imena (od Cankarja s četrto postajo preko A. Vodnika, Cevca (imenitno Znamenje!) do Budnika v begunstvu; v drugi skupini najdeš Prešerna, Jenka, Ketteja, enega Murna, Župančiča, pa še Gradnika in Cvelberja). Himnične so tri pesmi. Na Staničevo predelavo Schleglovega soneta Lavrin opravičeno opozarja zaradi njene oblikovne gladkosti in zaradi starosti: ni izključeno, da bo ta sonet Koseskemu odnesel še slavo tvorca prvega slovenskega soneta. Drugo spavalno pesem je napisal Stritar, tedaj verjetno še verni dijak; tretja, bolje prva, pa je tisti čudoviti odlomek: Kakor sonce skoz glaž gre.

Dragocene knjige se človek še toliko bolj razveseli, ker prihaja z jasnim od-tisom naših primorskih ljudi in z vonjem primorske zemlje.

Alojzij Geržinič

ZGUBLJENA VERA, novi roman Miška Kranjca.

„Ko se komunizem preseli v urade, ko si izbere vlado, ima na desetine ministrov, prezidij, ko mrgoli milice in tajne policije, ko pobira davke in sleherno svobodo mišljenja preganja z zapori, se prej ali slej mora otresti slehernega praška s svojih študentskih in proletarskih čevljev, mora se sfrizirati in nadišaviti, lepega dne si natakne cilindar in si obleče frak, se preseli v gledališče z oksenštanda v lože in žene se dekoltirajo, vozi se v avtu po cestah in pozabi, da je ta prašna, brezkraina cesta zlat rudnik vseh proletarskih sanj. Pisatelji postanejo uradni glasniki sistema in čakajo na pohvale in sprejeme. Vsaka oblast je vezana na avto, policijo in izkoriščanje človeka po človeku. Kdor si prisvoji državo in potrebuje

* Ali v tistem zborniku ni nobene druge marijanske pesmi, ki bi bila vredna, da se uvrsti v antologijo? Noben Kos, Jenko ali Valiant? Ali — Balantič, Šali, Belličič, Debeljak, Igor — nimajo nič primernege?

** Krepkost izraza in nemočnost; okornost in zmogljivost izpovedi do potankosti; pristna, bruhajoča sila in manira; ljudsko gledanje in pripoved pa učena umetnost; folklor in knjiga.

za njeno življenje ogromen aparat, mora s takim ali drugačnim izgovorom dalje izkoriščati. Mora! Socialno vprašanje bodo vekomaj reševala altruistična ženska društva“ (444/45).

Tako razmišlja Polde Brelih, osrednja oseba nove knjige Miška Kranjca, romana „Zgubljena vera“, ki je izšel ob koncu 1954. leta pri Cankarjevi založbi v Ljubljani v spoštovanje zbujujočem obsegu skoraj šeststo strani.

Kdo je Brelih in kdo so druge osebe tega „romana sodobne slovenske družbe“, kot je „Zgubljeno vero“ označil neki ljubljanski kritik? Takoj je treba poudariti, da v Kranjčevem novem romanu ni kake posebne zunanje dinamike, to je napete zgodbe, temveč je pred nami bolj galerija značajev, oziroma tipov, ki jih je pisatelj osvetlil na starinski in dolgočasen način: biografsko. To so liki mrtve statičnosti brez kakega opaznejšega notranjega razvoja. Zato pa je tudi „Zgubljena vera“ roman, ki bralca silno utruja, goščava besed, v katere sivini ne najdemo svežilne luči. Ne najdemo tiste luči, ki edina daje gmoti življenje. Toda sodba o knjigi spada na konec poročila.

Breliha spoznamo kot ravnatelja neke pisarne. Po izobrazbi je profesor, bil je partizan in je partijec. Kmečki starši so ga poslali v mesto študirat, da bi postal duhovnik; pomagal mu je tudi domači župnik. Fant je v gimnaziji „sanjal, kako bo tolažil revne, trpeče ljudi. Doraščajoč je spoznal, da je treba svet reševati drugače. Postal je revolucionar“ (44).

Ko je bil prvič zaprt, se ga je v ječi polastil popoln obup. Mučenja ni prenesel, nekatere stvari je priznal. Zaradi sle po življenju se je v njem nekaj zlomilo in obležalo. Strah pred neurejeno preteklostjo ga poganja kvišku in Brelih ve: čim više bo, manj bo nevarnosti zanj.

In res, takoj po objavi znane resolucije Informbiroja I. 1948 zoper jugoslovansko politično vodstvo se Brelih izreče za resolucijo. (Tu se začne Kranjčev roman.) Resolucija obeta Brelihu dvig na vodstveno mesto. S tem se začne v njem dolgotrajni proces, ki ga naposled notranje do kraja razbije. Brelih obožuje Stalina in boljševisko partijo, kateri so se vse druge dolžne pokoravati. Tudi on gleda skrajno kritično na vse okoli sebe, z ničimer ni zadovoljen, vse se mu zdi zgrešeno, sovraži novega, socialističnega človeka, ki je ves sebičen, domišljjav in oblastijeljen. Čaka, da bi se Rusi zganili, da bi napadli in uničili to Jugoslavijo. Sprva išče somišljenikov, išče privrženecv resolucije — toda ni jih. Četudi ljudje niso z vlado nič kaj zadovoljni, se jim zdi še vedno boljša od tiste, ki bi jo hoteli v Jugoslaviji Rusi.

Breliha polagoma čuti, da se mu majejo tla pod nogami. Žena Meta, hčerka socialistova, med vojno vneta terenska politična delavka in še zdaj neutrudljiva aktivistka, Tita naravnost obožuje in govori o Jugoslaviji kot o obljubljeni deželi. Do resolucije je zavzela povsem odklonilno stališče. Med Poldetom in njo že prej ni bilo srčnih vezi, zdaj pa je njun zakon dejansko razbit „zaradi različnega ideološkega gledanja na svet“ (142).

V novem stanju Brelih čuti, da Meta spada v njegov nekdanji svet; zdaj ga zadovoljuje le Jelka Ogrizek. To je poltena, v telo polna sedemindvajsetletnica, Brelihova znanka iz partizanov. Bučna je, klepetava, nasmejana, nesramežljiva, skoraj cinična, rada kritizira, a je režimu nenevarna. Razočaran in utrujen se Brelih zateka k nji, ki mu s svojim telesom radodarno utešuje strast; um in pamet pa ga od nje odbijata. Na ženino spodbudo končno odide domov na deželo, da bi se oddahnil, pomiril in notranje spet uredil.

Osamel, zapuščen, skrušen in brez voľje se Brelih v domačem kraju obsoja, češ kaj naj jaz, ki sem bolan, brez ciljev, gnil, zasmrajen. Spoznava, da nima več niti navadne vere v najbolj preproste stvari na svetu, ne v idejo ne v človeka (247). Razmišlja o globini kmečke vere, obuja spomine na svoje prvo revolucionarno delo

doma, pritiska se pri domačih in troši zadnje dinarje. Na redka Metina pisma ne odgovarja, žena mu je vedno bolj zoprna. Skrbita ga pa otroka, „edina prtljaga preteklosti“, s katero ne ve kam (333).

V Brelihovi fari še vedno župnikuje Matija Goršič („podpiral je partizane in se zameril okoliški duhovščini, še bolj škofiji, najbolj pa okupatorju“; 388). Komunistem sprejema za pokoro, a prepričan je o njem, da bo ustvaril potrebne pogoje „za to, da se bo človeški duh lahko zares sprostil“ (394). Med Brelihom in župnikom se razvije silno dolg in učen razgovor o Cerкви, o veri, o Bogu, o revoluciji v Jugoslaviji, o socializmu; tudi župnik je proti resoluciji. Ta del romana je najtehtnejši, ker se pač suče okoli najglobljih vprašanj o človeku, o smislu življenja in o ciljih družbenega razvoja. Ko je Brelih spet sam, nas mori z zakončnimi samogovori, ki ga nazadnje pripeljejo do spoznanja, da ga čaka ponižanje, zato ker mora preživljati svoja otroka. „Denar v tej Jugoslaviji ti lahko da samo tisti, ki je na oblasti“ (333).

Vrne se v Ljubljano, kjer mu je dana pogojna prostost. In tedaj spet razmišlja — takole: „Komunistem bi moral pomeniti popolno sprostitev človeka, ta pa se človeka boji, boji se ga bolj kakor buržoazije. Tam ti samo vladati ne dovolijo, misliš pa lahko največje neumnosti. Tu pa tudi misliti ne boš smel, ker bo z zakonom utrjeno pravilno mišljenje, in z zakonom, da je vsakršno drugačno škodljivo in nezakonito“ (432). Po samogovorih, ki kar nimajo konca, pride Brelih do popolne resignacije: „Življenje nima ciljev...“ (445). „Postal sem gmota, ki se bo prej ali slej zasmradila“ (492). Razkol med njim in Meto je dozorel. On je več pri Jelki nego pri ženi; ve, da nima več nikogar in da zato tudi nikjer ni doma. V razmišljanjih, ki se ponavljajo do onemoglosti, Brelih kritizira vsevprek: socialistični sistem, birokracijo, davčno nasilje, primitivnost; pri tem drči vedno bolj navzdol. V blodnjah zaide na Dolenjsko, milica ga pripelje v Ljubljano, kjer stopi iz vlaka in ne ve, ne kam ne kod: nobenih ciljev nima. — Tu pisatelj Breliha končno pusti in bralec mu je za to iz srca hvaležen.

Razen Breliha je v „Zgubljeni veri“ najvidnejša oseba inženir Miklavec. To je črni kozel romana, nosilec vseh osebnih, družbenih in političnih grehov, Brelihov prijatelj iz študentovskih let, velik ženskar, brezvestnež, stremuh, sebičnež, oportunist. Kot visokošolec zapelje lepo Meto, a jo prepusti Brelihu, ker je siromašna. Poroči se z Zinko Kregarjevo zaradi njene tovarne, po vojni pa se od žene loči: ker je zgubil tovarno, ne potrebuje niti Zinke. Prave erotične ljubezni Miklavec ne zmore, spolno izživljanje jemlje kot nekaj naravnega, ne da bi si pustil vezati roke. Kot podnajemnik pri Knifičevih zlorabi veliko in vdano ljubezen hrome šivilje Lize Jeločnik; ko pa se napove nezakonski otrok, Lizo cinično zavrže in hoče preteklost zabrisati s splavom, čemur se Liza upre.

Na usta tega in takega Miklavca polaga Kranjec kritiko novih razmer in ljudi. Miklavec je duhovit, bister, jedek satirik, nekaj Mefisto, ki se žolčno spotika ob vse, kar mu je na poti, kar je drugačno kot nekdanj, kar je relativno ali absolutno slabo. Tu ne gre za cinizem kot pri odnosu do žensk. Njegovo razmišljanje o industrializaciji Jugoslavije n. pr. (553/4), je tehtno in vredno premisleka. Ko ga vržejo iz partije, postane stari praktik. Računa, da se bo po resoluciji država naslonila na Zahod in da se bo za ljudi njegove baže začela zlata doba. Ker je človek brez vere in idealov ter mu je pred očmi le kapital in bogastvo, se želi vnovič poročiti z Zinko. Ona pa ga zavrne. Na koncu gre inženir Miklavec z lahkim srcem čez mejo, ker je sit socializma in Jugoslavije.

Ob Miklavcu in Brelihu, ki sta vsak po svoje dva negativna človeka, se dviga strojnik državnih delavnic Mirko Lenaršič, ki je z materjo podnajemnik pri Brelihovih. On je pisateljev izvoljenec, ljubljeneč, nekaj angel med grešniki. „Dvajsetleten je bil odšel v partizane. Bil je kipeč, silovit fant, neustrašen in do skrajnosti požrtvovalen. Osvobodilno gibanje je vzel kot najsvetejšo stvar, ki je zanjo treba

darovati najdražje. Posebno mržnjo je gojil do belogardistov, ki so mu oskrnili štirinajstletno sestro in jo nazadnje ubili. Neka nepotešljiva sila ga je gnala v likvidacije. Za njim je bila vrsta mrtvih sovražnikov, a še več domačih izdajalcev“ (75).

Lenaršič je enako na jugoslovanski liniji kot Meta, v katero je naskrivaj zaljubljen. Čim bolj se zakon med Meto in možem krha, bolj Mirku raste upanje. Pisatelj nam ga prikazuje kot vernika posebne vrste: „V mene se krade grda misel, pozelel sem tujo ženo“ (172); „komunist sem, ne smem ljudem storiti hudega“ (350). Sklene se preseliti in si pravi: „Meta bo ostala pri Poldetu in ne spodobi se, da mi, ki smo partijci, počnemo take stvari“ (549). Podobno si pravi Meta: „Poročena sem in čeprav tega zakona ni več, ne smem tega... dokler je Polde tu. Kakšna ženska pa sem?! In v Partiji sem“ (549).

V romanu nastopa tudi Stanko Lajovec, ki so ga enako kot Breliha določili, da bi se izšolal za duhovnika. Bil je Brelihov sošolec, nekdanj Sokoč, a kaj je bil med vojno, Kranjec sam ne ve natanko. Na str. 65 beremo, da „sta Lajovčeva celo z zasluženjem prejadrala vso vojno in si kljub tisočerm nevarnostim ohranila življenje in trgovino, Stanko pa službo“, na str. 144 pa beremo, da „ga je trinštirideseto leto našli v partizanih in v Partiji“. Lajovec je nekoliko karikiran terenski delavec, klepetav, a vendar zvest. Pred vojno je imel s svojo uradnico nezakonskega otroka, nima pa otrok v zakonu z ženo Majdo.

Majda je iz trgovske družine, hčerka bogaboječe matere, strastna tako, „da je že pri sedemnajstih letih splavila, nato še kar vsako leto, celo večkrat, dokler se ni pokvarila“ (62). Otrok s Stankom ni imela, zato se je brezskrbno vdajala nezvestobam. Potem se je vse poravnalo med njima. In mož zdaj celo toži nad njeno preveliko pobožnostjo, nad njenim iskanjem neke utehe po cerkvah. Majda je drzno vesela opozicija, jezikava, nenevarna — njej se samo smeješ.

Čisto drugačen tip je Zinka Kregar. „Njen obraz je bil mozoljčast, dolgočasen, oči brezizrazne in hladne“ (186). Miklavec se je bil z njo „poročil zaradi tovarne, ne pa zaradi sentimentalnosti skupne spalnice“ (185). Zato meščanka Zinka ni navezana na prejšnjo dobo; ona je zaradi težke preteklosti, ki jo čuti v sebi, nekak „bivši človek“ in resignirano sprejema novi čas.

Značilna oseba je Valerija Knific, upokojena poštarica, terenska delavka, aktivistka, zmerom na sejah, sestankih in prostovoljnem delu, izvrševalka vseh odredb, politično pravoverna do kraja, po pisateljevi volji skrajno svetel lik. Živi z osirotelo, hromo nečakinjo Lizo, katero si je „prej ko po dveh tednih“ osvojil, kot smo videli, inženir Miklavec. „Valerija in Liza sta na Partijo gledali kakor na najbolj sveto stvar, kamor ni dano slehernemu, da bi vstopil“ (159) in „teta je o Partiji govorila že kar s pobožnostjo“ (200). Liza ima Miklavca tako rada, da si prereže žile, ko jo ta nosečo odbije.

Galerijo oseb dopolnjuje Ferdo Veselko, upokojeni profesor klasičnih jezikov. Med vojno je bil konspirativen terenski delavec. V zakonu je copata, otrok nima, srečen je, da se pred zadirčno ženo lahko umika v vrste pred trgovinami in na prostovoljno delo. Pri kopanju kanala se starčevsko zaljubi v Valerijo. Na veliko filozofira in občuduje marksizem. Veselko je osladen in zoprni tip, do kraja drugačen nego ga je hotel Kranjec, ki je takih cukreno sentimentalnih in modrih starcev izdelal že kar preveč.

Roman „Zgubljena vera“ je trdelen in se zgodi v štirih mesecih: od konca junija do sredi jeseni resolucijskega 1948. leta. Toda krona mu je „Zadnje poglavje ali epilog“, dolgo 15 strani, ki se godi 1949. leta. Uvod vanj je slavonspev odporni, mučeniški Jugoslaviji. Tu smo na slavnosti ob krstitkih nekrščenega Lizinega deteta — deklice, Valerija in Liza sta povabili same pozitivne ljudi: Veselka („na čelu vseh... kakor stari slovanski starosta“, (573); Zinko, oba Lajovčeva, Meto in

Mirka. Slišimo še tri dolge in učene govore: prvega izreče Lajovec, drugega profesor Veselko (to je že kar predavanje o človeku), tretji pa spregovori Mirko Lenaršič. Ko minejo te dolgovazne politične govorance (ki hočejo biti napitnice) v slavo socializmu in spečemu Lizinemu detetu, ki ga vsi pozdravljajo, kot da bi se bil rodil Mesija nove, socialistične dobe, pridemo „konec koncev“, da se izrazim po Kranjčevu, na 586. stran: na konec tega razvlečenega, neprečiščenega, nepreglednega in utrudljivega romana, ki ga je Kranjec pisal šest let (od 1948 do 1954). „Zadnje poglavje ali epilog“ je osladen obliž — nekaka retuša vseh ostrin, ki so bile prej izrečene, zato da ne bi ostalo kaj kvarnega po njih.

Nasprotnikom režima bo Kranjčev novi roman nudil obilo hrane, ker smeši oz. obsoja vse senčne strani nove slovenske družbe: neurejeno preskrbo; stanovanjsko stisko; prostovoljno delo; zakonske nezvestobe in ločitve; policijski režim; nesposobne partije in partizane na vodilnih mestih; slabe industrijske izdelke; politično frazerstvo; birokratizem; visoke davke; socializacijo gostiln; neurejeno gospodarstvo; izsekavanje gozdov za izvoz; in sodobne delavce, ki hočejo vse ugodnosti, pri strojih pa so zanikrni ali leni.

Kljub vsem tem kritikam pa je seveda Miško Kranjec v „Zgubljeni veri“ brezpogojen privrženec novega družbenega reda. O Titu govori vedno vsi le laskavo, celo Brelih; Tita nihče ne graja, ne psuje, ne karikira, najsi mu je politično še tako nasproten. Nova religiozna skupnost je Kranjcu Partija, njegova vera v socializem neomajna. Obširno in v slovesnem tonu je popisana vrnitev slovenske delegacije s V. kongresa partije, ko je „množica vzklikala Titu, Kardelju, Mariniku“ (341).

Toda umetniško vrednost romana je pokopala smrtonosna bližina stvarnosti, ki jo je hotel Kranjec upodobiti. Kranjec se ne zaveda, kako kratkoviden postaja, kratkovidnost pa je od večnega napetega gledanja v isto stvar. Kranjcu manjka zraka; moral bi iti malo ven iz tesnih in utrudljivih razmer, moral bi se, da se tako izrazim, na svežem zraku malo pretegniti, da bi našel nov odnos do sveta, do življenja in do ljudi — odnos, v katerem bi bilo prostora tudi za sproščujoči humor, tudi za bolečino.

Napake, ki jih je Kranjec - umetnik zagrešil v „Zgubljeni veri“ (v svoji menda petindvajseti knjigi), so tako hude, da jih občuti tudi preprost bralec. Še vedno črno-bele karakterizacije in pisateljevo neobjektivno, polemično, skoraj sovražno razmerje do neljubih oseb (posebno je ta pisateljeva vrinjenost opazna med Brelihom in njegovim vprašanjem). Pripovedovanje je pusto, slog je starinski, časopisen in pogosto neužiten, jezik nepretehtan, razgovori so povečini suho razumarski, samogovori razvlečeni in utrudljivi, brezkončna razmišljanja o resoluciji in o vseh mogočih stvareh, ki so z njo v zvezi, ubijajoča. Iz vsega tega vstaja odurno siva, grenka, trpka in nevesela podoba povojne slovenske družbe.

„Zgubljena vera“, ki je v presenetljivo kratkem presledku sledila knjigama „Imel sem jih rad“ in „Nekoč bo lepše“, pomeni za Miška Kranjca velik neuspeh. Zagrizenost v svoj prav, prekomerna pisateljska plodovitost in pomanjkanje samokritičnosti kopljejo Kranjcu jamo, v kakršno je pred petdesetimi leti zdrsel Anton Aškerc. Zdi se, da čaka Kranjca ista usoda, zlasti če imamo pred očmi njegovo nedavno izjavo („Knjiga 55“, str. 33), češ da je „Zgubljena vera“ v resnici nekakšen uvod, takorekoč „prvi del“ stvari, ki jih namerava napisati in kjer bo poskušal vsestransko pregledati „našo stvarnost,“ to je: sodobno življenje na Slovenskem.

Vinko Beličič

UMETNOSTNE PUBLIKACIJE IZ DOMOVINE.

KLASICIZEM IN ROMANTIKA NA SLOVENSKEM. Narodna galerija v Ljubljani 1954. Str. 58 + 32 slik. — Naslov knjige je obenem naslov uvodne razprave, ki jo je napisal v ta katalog istoimenske razstave (zač. 29. 6. 1954) *Izidor Cankar*, ki je dal pobudo za rastavo in je moral biti po utemeljevanju izbora umetnin sodič, tudi njen glavni organizator. Pisatelj trdi, da se pri nas šele v zač. 19. stol. dokončno pretrgajo vezi z barokom in da teče odslej umetnostni razvoj mimo cerkvenih del. Če bi sprejeli v razstavo pobožne slike, bi bila razstava kulturno-historično popolnejša, a bi zakrila novi snovni in formalni element, ki je bil edini vodnik poznejše umetnosti. Umetnik je zdaj postal intelektualec in kulturni delavec. Na čelu rodovnika stojita dva velika umetnika brez potomcev, Janša in Kavčič. Janša je poln romantičnih motivov. Kavčič izhaja iz rokokoja, naturalizma 18. stol. in je snovno deloma navezan na Greuza, Langusa, Tominca in Stroja, označuje C. za bidermajerske slikarje, pri katerih se klasicizem in romantika prelivata, vendar klasicizem prevladuje. Pokaže na vzorec Davidovega Gospoda Sériziata za Langusov portret Mladega Rudeža in Ingresove Gospe Haussonville za Strojevo Karolino Vilhar. Kakor portretisti svoje modele, tako spreminjata Pernhart in Karinger svoje krajine v nedeljsko naravo; Karinger se najbolj približuje pravi romantiki. Za ves ta razvoj pokaže Cankar na paralelo pri Goetheju, ki je bil najprej romantik, potem klasicist in spet romantik.

Naslov „na Slovenskem“ gotovo ni bil srečno izbran, ker čelna slikarja na Slovenskem nikoli nista. Če je bila razstava snovno omejena, je bila gotovo laže pregledna, bolj intimna. Trditve, da je tovrstna snov edini vodnik kasnejši umetnosti, ne drži, ker je bil Wolf izrazit cerkveni slikar. Vurnik je ugotovil klasicistične elemente že pri starem Metzingerju, s čemer se Cankar sicer ni strinjal. Ne bo jih pa mogoče tajiti pri Potočniku in Herrleinu, ki spada vsaj toliko v umetnost na Slovenskem kot Kurz, ki je na tej razstavi tudi zastopan. Najbrž bi spadal nanjo tudi Köhl. Langusov razvoj v smeri k realizmu ni bil opažen. V ostalem pa so označbe posameznih slikarjev podane z vsem Cankarjevim mojim. Razprava je priobčena v slovensčini in francoščini. — Prav dobre so biografije vseh na razstavi zastopanih slikarjev (Janše, Kavčiča, Tominca, Langusa, Stroja, Kurza, Pernharta in Karingerja). Napisala jih je Jelisava Copic, ki je sestavila tudi katalog.

FRAN ŠIJANEC, ALBERT SIRK 1887 - 1947. Gregorčičeva založba v Trstu 1952. Str. 78 + XLVI. — To je res monografija o slikarju, kjer je pisatelj zbral vse in objavil vse, kar je za poznavanje Sirka količjak pomembno. Najprej opiše v skoraj literarni obliki slikarjev rojstni kraj Sv. Križ pri Trstu, „zaradi edinstvene povezanosti slikarja s svojim rojstnim krajem“. Pristrčno govori o Sirkovem življenju, vsestransko o njegovem delu. Če Šijanec način pisanja ni strogo znanstven in če je hotel ubrati poljudnejši ton, so vendar ta poglavja plod pisateljevega strokovnjaškega zbiranja in znanstvenega vrednotenja. Zaslíhal je še nekaj slikarjevih prijateljev: Široka, Furlana, Mikuletiča, Uršiča in Bizjaka. Tako je naneslo, da se marsikaj ponavlja: bolje, kot da bi kaj izostalo. Posebno skrbno je zbrana literatura: Sirkovi teksti, publikacije s Sirkovimi ilustracijami, opisi in recenzije, posebej neugotovljeni pisci o Sirku, splošna literatura. Naštete so razstave in navedene še opombe k tekstu.

Malokateri slovenski slikar „ima“ tako izčrpno, vsestransko in strokovnjaško monografijo. Če se kdo z vsako piševo trditvijo ne strinja, si pa ob vsem tem gradivu lahko ustvari svojo sodbo. Šijanec pa ni prikazal samo Sirka: približal je bralcu sploh lik primorskega kulturnega delavca iz tržaške okolice med obema voj-

nama, ki ga morda nismo vedno prav razumeli. Monografija je tako tudi splošen kulturno-zgodovinski prispevek.

BOŽIDAR JAKAC, GRAFIKA. Moderna galerija, Ljubljana 1950. — V kratkem, 3 strani obsegajočem, tudi v francoščini priloženem uvodu piše *Karel Dobida*, da je bil dvajsetletni Jakac pod Jakopičevim vplivom. Ko je šel nato v Prago, sta mu dala velemestni nemir in raztrganost dobe svojevrstno duhovno razpoloženje in adekvatni izrazni način. Od Brömseja se je navzel germanske mračnosti in melanholije, ki mu pa nista vtisnili trajnejših znakov. Nekaj časa je bil še „literaren“, kmalu pa je postal zgolj likovni ustvarjalec. Kajti po prihodu iz Prage so zahtevala domača tla drugačen odnos do sveta; daljna potovanja so mnogo pripomogla z izbi-stritvijo pogleda, obogatitvijo duha in izurjenjem roke, da je sanjavnost in subjektivno interpretacijo zamenjal z natančnim in res stvarnim podajanjem življenja, da je idealist prešel v realizem. Jakac, pozneje rektor visoke umetniške šole in član AZU, je pretežno grafik in zlasti je bil to v svoji partizanski dobi.

Dobidov uvod je le deloma točen, gotovo pa prepovršen. Mož je zaslužen ljubitelj in propagator umetnosti, ni pa znanstvenik. Če mu pritrdimo, kar — tudi bolj s strahom — pravi, da pomeni Praga Jakčevo ekspresionistično dobo, je ostalih celih 26 let z realizmom premalo označenih. Po prihodu iz Prage se Jakac kakšnih 8 let (do pribl. 1932) še vedno uspešno okorišča s pridobitvami svoje mladostne, pa najbolj plodovite dobe, pri tem pa res kaže vedno več zanimanja za realnost, videz. Ko ta nad duhovnostjo zmaga, si pomaga z neko rafinirano izglajenostjo, ki jo pa ok. 1941 nadomesti spet resnejša duhovna poglobitev, vkljub in poleg rasti v realizem. V kratki partizanski dobi postane Jakčev realizem suhoparen, včasih prav dolgočasen, le tu in tam kičiran z nepristnim patosom. Po revoluciji se vrže v pokrajinsko idilo, ki je že skoraj romantična. Z močnimi črtami postavi mikaven predmet v ospredje nežno skicirane krajine. Spominja včasih na risbe in grafike Nizozemcev baročne dobe, celo na Valvazorjev krog.

Ne more biti dvoma o tem, da je 144 reprodukcij zbral Jakac sam. Iz dobrih dveh praških let jih je izbral 55, iz naslednje dobe še 23, skupaj 78 ali precej nad polovico. Iz razdobja 1933 - 42 jih ima 29, pa povečini iz zadnjih, boljših dveh let. Partizanskih je samo 12, novejših spet 25. K temu izboru zasluži Jakac vse čestitke: ve, kje je njegova vrednost in vzbuja upanje v nov zagon.

MIHA MALEŠ, MAKEDONIJA. Moderna galerija, Ljubljana 1953. — Slovenski (in francoski) uvod *Zorana Kržišnika* je prijetno braven esej. Piše, da je bil Maleš doslej lirik slovenskega slikarstva, da njegova lirika ni popustila, pač pa se je umetnik skrajno discipliniral, se omejil na obliko, ki se podreja zunanjemu videzu; z barvami gradi kompozicijo, pri čemer uporablja pridobitve fauvistov; iz pisane množice izlušča bistvo. Pri barvastih monotipijah je za to makedonsko epizodo (1951/52) značilna statičnost, dokončnost in je mojster v njih bolj slikarski (slikovit?) kot kdajkoli doslej; kjer pa dela s črto, je statična tradicija (?) pretrgana. Tudi v „Makedoniji“ je Maleš še stari, le prečiščeni Maleš, čeprav je spojil realistično pojmovanje s svojo tradicionalno liričnostjo in poduhovljenostjo. „Makedonija“ je prelomnica, v kateri se dotedanje vrednote podvržejo kritičnemu pretresu (!).

Navadili smo se tudi v tujini brati tovrstne slovenske eseje in zvemo iz njih vse, česar esejist v Ljubljani niti napisati ni hotel. Lahko je ostal Maleš velik umetnik tudi v „disciplinirani“ družbi. Cankar je lahko pisal za Mohorjevo družbo, Pregelj za Večernice. Jebačin nikoli ne bi mogel opremiti postavim paviljona na svetovni razstavi, Koprivec (da damo Ganglu in Funtku že mir) nikoli konkurirati pri razpisu za najboljši psihološki roman. Nekatere trdote v barvastih reprodukcijah monotipij gredo morda na rovaš razpoložljivih barv v tiskarni.

Delo obsega poleg teksta 32 reprodukcij jedkanic, litografur, akvatint, lesoreza in risbe, originalni odtis ročne jedkanice in 16 barvnih odtisov monotipij.

Vse knjige — prvi dve sta izšli v mali, slednji v veliki četverki — so tehnično lepe; Sirka so tiskali v Trstu.

Marijan Marolt

DORE OGRIZEK: LA YUGOSLAVIE. — Teksti: Izidor Cankar, Jean Dester-nes, Mirko Hrovat, Ante Kovač, Louis Martin-Chauffier, Marie-Louise Pasquino, Marcel Schneider, A. T'Serstevens. Tekste je uredil Dominique Le Bourg. Ilustrirali so knjigo Beuville, Jacquemot, Božidar Jakac, Žika Kovačević, Ivanka Lemaitre, Jacques Liozu, Miha Maleš, Pierre Noel, Porobic, Pregelj in Milivoj Uzelac. Založba ODE, Pariz 1955. — Pri zgodovinskem delu je sodeloval tudi Hrvoj Maister, slovenski del knjige pa je uredil Franjo Baš. — Str. 446.

„Le Monde en couleurs“ je zbirka, ki jo izdaja Dore Ogrizek v Parizu in ima to posebnost, da ne izide samo v francoščini za francoski trg, ampak hkrati tudi v New Yorku v angleški, v Hamburgu v nemški in v Barceloni v španski izdaji. Vsaka naklada ima najmanj 40.000 izvodov. Luksuzno opremljene knjige te zbirke niso samo priročniki za turista in poslovnega potnika, ampak so neke vrste „antologije narodnega življenja“; zato ne pišejo sestavkov zemljepisni in gospodarski strokovnjaki, ampak pisatelji, zgodovinarji in glasbeniki ter je vsaka knjiga opremljena z deli najpomembnejših umetnikov naroda, katerega življenje se predstavlja. Knjiga o Jugoslaviji je izšla kot dvajseta knjiga zbirke. Poglavje o Sloveniji je zelo obsežno: 80 strani. Poleg tega pa so podatki o slovenski umetnosti in književnosti tudi v ostalih zato določenih poglavjih, prav tako tudi v poglavju o ljudski umetnosti ne manjka podatkov o našem narodnem bogastvu. Tako je Slovenija predstavljena pristrčno in elegantno — najbrž dosedaj v tujem jeziku o naši domovini še ni izšla kvalitetno in reprezentančno tako dostojna publikacija.

Glavni popis Slovenije je napisal Marcel Schneider, francoski pisatelj in esejist, ki Slovencem ni več tako neznan. Pred dvema letoma je v reviji „La Table Ronde“ napisal esej pod naslovom „Le Bouquet slovène — slovenski šopek“, ki je nato v izvlečku izšel v številnih slovenskih listih. Že takrat je vse, kar je Marcel Schneider videl v naši deželi, prevečala velika ljubezen do naroda, ki je v tem delu Evrope ustvaril toliko pomembnih del duha in napredka. Marcel Schneider podaja uvodoma obširen pregled zgodovinskega razvoja in navaja, kako se je pri vseh krivicah in težavah, ki so ga obdajale, slovenski narod ohranjal s svojo zvestobo jeziku in duhovnim dobrinam. Podrobno opisuje Ljubljano in njene pomembnosti in mu je uršulinska cerkev biser vsega, kar si more želeti poznavalec umetnosti. Ljuba mu je doba Napoleonove Ilirije, ki je privedla med drugimi tedanjimi „okupatorji“ v Slovenijo tudi pesnika Charlesa Nodiera. Obžaluje, da je bil Prešeren tedaj, ko je Nodier živel v Ljubljani, še deček desetih let. Zato si želi, da bi se našel kdo, ki bi v literarni obliki zajel v „posmrtni dialog“ misli Prešerna in Nodiera in to v okviru ljubljanskega rokokoja.

Pri popisu Gorenjske mu ni ostala neopažena Marija v Velesovem in pri tem navaja njen francoski izvor. V Clermoutu je original Marijine slike, ki je služila za zamisel Velesovski Mariji in njeni začetki gredo daleč pred l. 1220. Toda vsega tega tam domačini več ne vedo, osrednja slovenska božja pot je pri Mariji Pomagaj na Brezjah, pravi avtor.

Ob Bledu začne razvijati vsebino Prešernovega Krsta pri Savici. V tem delu spisa je polno podatkov, ki bi jih v slovenski publikaciji težko našel tako enotno

podane, tujcu pa naj olajšajo vero v prepričanje, da je rod na tem delu zemlje rastel prav tako harmonično v družino ostalih narodov, kakor se je to razvijalo drugod. Črtomirov motiv spremlja bralca skozi več ko deset strani.

Na Goriškem je avtor spet obiskal vse, kar je najbolj pomembno in tudi vse opisal s slikovitostjo in poznanjem, ki očituje, kako je bilo vse vnaprej lepo izbrano in nato tudi proučeno. Seveda je spet obiskal vas Strmec na Primorskem in še bolj podrobno opisal zgodbo vasi, kjer žive te moderne slovenske Niobe — še z vse večjo veličastnostjo, kot pa je to že storil v „slovenskem šopku“. Kakor je na Gorenjskem natančno opisal Prešernov dom in njegov rod, tako je na Primorskem obiskal dom Simona Gregorčiča. Ob obisku Karavank je bil na Ljubelju, kjer je med zadnjo vojno toliko francoskih intelektualcev kopalo predor; mnogi so tam tudi podlegli. Pri obisku v Škofji Loki se dolgo ustavlja pri delu slovenskih impresionistov in razlaga vlogo tega slovenskega Barbizona v razvoju slovenske umetnosti. Ne pozablja niti „slovenskega malega kruhka“ in se zamisli nad zrcalcem na njem: ali pravilno odgovarja in ali zna razkrinkati vsebino obraza, ki se je vanj zazrl. Da bi pri tem vsaj samega sebe vsakdo spoznal!

Ob obisku jam na Krasu navaja besede jamarskih mednarodnih strokovnjakov Jeannela in Racovitza, ki sta vzkliknila: „Kar je Meka za mohamedance, to je Slovenija za jamarja; kdor ni prišel semkaj, ne more postati hadža podzemeljske znanosti.“ Ko popisuje Predjamski grad, ne more mimo, ne da bi omenil, da je tam v bližini rojen Slovenec, ki je svetu ustanovil veliko zbirko „Le Monde en couleurs — Svet v barvah“. Dore Ogrizek je doma blizu Rakeka.

V posebnem poglavju razglablja o slovenskem geniju in meni, da je glavna njegova značilnost ljubezen do glasbe. Takoj nato pride kot druga lastnost strast za igranje na odru; navaja kot posebnost, da ima danes Slovenija 10 stalnih gledališč, vsaka fara in večje naselje pa ima vsaj eno igralsko družino. In kar ga še bolj preseneča je to, da se na teh odrih, bodisi v Ljubljani, bodisi na deželi, igra toliko del Shakespeara in Molièra. Pravi, da so Slovenci rojeni igralci, ki se ne poslužujejo toliko tehničnih sredstev igre, kolikor lastne inspiracije. Pove, da je Hamlet postal slovenska ljudska igra, ki so jo igrali že po podeželskih odrih; ko je bil pa v Velikih Laščah, kjer so igrali Molièrovega Tartuffa, glavne vloge ni igral domači učitelj ali pa kak krajevni intelektualec, pač pa navaden kmečki fant, ki ni dela samo režiral, ampak tudi poskrbel za scenerijo. Takoj za dramatiko je zanj najbolj značilna za Slovence ljubezen do poezije. Pravi, da bi bil Prešeren danes na jeziku vseh svetovnih narodov, ako bi bil pisal pesmi v nemščini ali kakem drugem evropskem jeziku. Toda bil je tako velik, da je pesniško slavo žrtvoval geniju svojega naroda. Po pesniškem izrazu in moči je najbližji francoskemu pesniku Mussetu in Heineju, ki sta tudi oba opevala nesrečno ljubezen in usodo tistih, ki niso rojeni za srečo.

Izidor Cankar je zvesto obdelal poglavja o naši umetnosti in ta del knjige opremil s posnetki slovenskih stvaritev. Kdor bo hotel imeti tehten in jedrat pregled naše umetnosti, bo prav v tem delu knjige mogel najti mnogo novega in lepega. Literarni pregled, ki ga je napisal Mirko Hrovat, pa je kratek in navaja res samo glavne osebnosti in dobe. Vendar je v tem delu objavljen portret Petra Petroviča Njogoša, ki ga je napravil Slovenec Josip Tominec; objavljeni so tudi portreti Prešerna (Langusov), Župančiča (Jakac) in Ivana Cankarja (Jakac).

Ob zaključku popisa Slovenije pa je enotno podana slika vseh slovenskih narodnih noš. Pri ilustracijah je v slovenskem delu večina del Božidarja Jakca, dalje Mihe Maleša in Mirka Preglja; Miha Maleš pa ima svoje reprodukcije tudi v drugih delih knjige. Fotografski material so prispevali od Slovencev Franci Bar, Viktor Petkovšek, Marjan Pfeifer in Joško Šmuc.

V galeriji narodov, ki jo je Dore Ogrizek sklenil v novi obliki in posebni zamisli posredovati francoskemu, anglosaškemu, španskemu in nemškemu svetu, je tako Slovenija dobila ne samo objektivni prikaz, ampak se je predstavila v sliki, besedi in opremi tako, da spremlja ta njen nastop res visoka kvaliteta in ljubezen do

slovenskega naroda, obenem pa čut odgovornosti za medsebojno povezanost vseh narodov, ki so si gradili kulturo in jo še grade na temeljih, jasno pokazanih v tej monografiji. Doretu Ogrizku moramo biti za veliko delo res iskreno hvaležni, pisecem in sodelavcem knjige pa izreči priznanje, da so slovenski genij tako mogočno zajeli in razložili.

Ruda Jurčec

IVAN AHČIN, SOCIOLOGIJA; II. del - 1. snopič. Založila in izdala Družabna Pravda, Buenos Aires 1955. tiskala „Federico Grote“. Strani 385.

Po nekaj več ko enem letu, odkar je izšel prvi del Sociologije, imamo pred seboj že prvi snopič drugega dela. V njem se pisec pogloblja v že bolj neposredno in notranjo stvarino sociologije, in se zdi, da prav zaradi tega z večjim zagonom in obširneje.

Zvest idejnim temeljem, ki jih je postavil v prvem delu, razpravlja v pričujoči knjigi o treh osnovnih sestavinah družbe: o družini, o razredih in stanovih ter o narodu. Imam vtis, da drugi del Sociologije presega prvega, bodisi v zgradbi snovi, bodisi v večji stilni izdelanosti. Bralcu pa omogoča sorazmerno lahko čtivo, ker avtorju, še bolj izrazito kot v prvem delu, ne gre samo za znanstveno pravilnost, temveč je njegov cilj, da ga pravilno in lahko razumemo.

Poglavje o družini je vsekakor najboljše, morda zaradi tega, ker se njega snov obravnava v vsej problematiki in na odkrit način, morda tudi, ker ga pisec dobro osvetli z zgodovinskim razvojem. Mislim, da je to o družini najboljše delo, kar ga imamo Slovenci dozdaj. Na kratko naj omenim točke, ki jih avtor proučava v tem poglavju: bistvo družine, nje izvor, nje trajnost in pomen; razvojna teorija o postanku družine in zavrnitev te teorije, nauk sociologizma o postanku družine in njega zavrnitev, Freudova teorija in nje kritika, družina v zgodovini od najstarejših kulturnih narodov pa vse do krščanske družine, problemi sodobne družine in odpomoč, družinske plače, družinsko zavarovanje, družinska samopomoč; zakon, njega pomen, zakon in spolnost, zakonska ljubezen, zgodovina zakona, krščanski zakon, rodnja otrok, njih vzgoja, šola, država in Cerkev v vzgoji, zahteve modernega etatizma; zakonska zvestoba in enotnost zakona, vloga moža in žene, zakon kot zakrament; zmote o zakonu; vprašanje zdržnosti in onanizma, prekinitvev nosečnosti in tozadevne zmote; preprečevanje rojstev, novomaltuzianstvo, evgenika, sterilizacija in nje nedopustnost; svobodna ljubezen, ženska emancipacija, razpoka; rasizem; samski stan; devištvo in celibat; prostitucija.

Omenil sem vse to, da je bolj razviden celoten pomen tega poglavja. Nihče ne more obravnavati socialnega vprašanja, ne da bi prej opredelil družine, nje izvora, namena, značaja, itd. Ena največjih zmot marksizma, ki se je potem tako maščevala nad rusko boljševiškim eksperimentom, je njega napačno pojmovanje družine. Družina je in bo ostala osnovna celica človeške družbe. Popolnoma upravičeno ji je torej Ahčín posvetil polovico pričujoče knjige.

Glede družinske skupnosti je pisec nekoliko pesimist. V bodočnosti vidi družino že bolj razbito, zlasti vsled vdora kolektivistične miselnosti v evropsko kulturo. Vendar se pa zdi, da se krivulja v razvoju socialnega življenja, kakor ga moremo že sedaj opazovati, začena lahko, a vztrajno dvigati, kar pomeni večji poudarek družinske stvarnosti. Človek, tako poedinec kakor združba, ima čudovite možnosti prilagajevanja. Tudi v novi družbi bo znal družino pripeljati nazaj v svoje naravno okolje, in tu ima nemajhne zasluge krščanski socialni nauk, ki neprestano opozarja na počelo zdrave družbe, ki je zdrava družina.

Nekatere norme, ki jih avtor postavlja, kakor n. pr. družinska volilna pravica, imajo bolj značaj predloga kakor pa dokončne stvarnosti, in bi jih šele življenjska skušnja lahko potrdila ali pa zavrgla, kar Ahčin posredno sam priznava v drugem poglavju, ko govori o vlogi organiziranih stanov.

Glede zmot o postanku družine, in posebej v zavračanju razvojne teorije in Durkheimove sociološke šole, je pisec kratek in ostro negativen. In upravičeno: spričo sodobnih ugotovitev kulturno zgodovinske šole v etnologiji, bi bilo res nekaj nepotrebnega, ustavljati se dalje časa pri teh umetnih in danes že tako zastaranih teorijah.

Največji vzrok v razkroju moderne družine vidi Ahčin v nebrzdani spolni strasti. Ne bo težko pritrčiti mu; vendar pa se mi vzbujajo pomisleki, če niso mnogokrat bolj odločilni činiči še globljega moralnega značaja, ki so bolj neposredni plod sodobnih razmer v družbi, in ki jih sicer avtor obširneje opisuje: feminizem, materializem, vdor kolektivismu, propad naravnih občestev vsled industrializacije družbe, itd.

Dobro pojasni avtor vprašanje prostitucije, jo moralno pravilno klasificira in zavrže, sociološko pa se dokončne sodbe raje pametno vzdrži.

Razred, stan in korporacije so predmet drugega poglavja. Odličen se mi zdi opis razreda, manj prepričljive pa norme za bodočo stanovsko uredbo družbe; ne, kakor da ne bi bodoči razvoj družbe moral iti v to smer, saj je na splošno o tem odločitev že padla, na ta ali oni način; kar se mi zdi še negotovo, je izvedba tega načela v državi, na kar pa avtor sam opozarja, ko omenja potrebo o praktičnih preizkušnjah, ki bodo šele nakazale pravec bodočih aplikacij. Ne smemo namreč pozabiti, da so načela glede stanovske ureditve zelo splošna, in da je lahko njih izvedba zelo elastična in je zato skušnja edini pravec, ki jih more zadovoljivo ostvariti. Omenim naj samo dejstvo, da so nas skušnje v zadnjih tridesetih letih prepričale, da je treba ločilno črto med dvema skrajnostima, individualizmom in kolektivismom, nekoliko bolj odmakniti od drugega, proti splošnemu začetnemu prepričanju.

Poglavje o narodu je bogato in izčrpno. Narod pojmuje Ahčin v smislu klasične krščansko socialne opredelbe, po kateri je ta skupnost proizvod narave, zgodovine, duha in skupnega čutenja. Tu se dotakne vprašanja o več ali manj vrednih plemenih, in zavrne rasistično teorijo kot zmotno in nekrščansko. Posebno pazno posveča rasti naroda in vprašanjem, ki so s tem v zvezi. Ne veruje v propad zapadnega sveta. Zapadni kulturni svet je sad krščanstva, pravi, in bo obstal in rasel v svojem poslanstvu, ako se bo v njem ohranilo pravo krščanstvo. Istotako obravnava v tem poglavju vprašanje izseljevanja in kolonizacije, vprašanje nacionalizma in internacionalizma, in zaključí snopič z razpravo o narodu in državi, kar je za nas Slovence pač osrednje vprašanje.

Končna sodba o drugi knjigi Ahčinove Sociologije je zelo pozitivna; če smo z velikim priznanjem sprejeli prvo knjigo, moramo še z večjim sprejeti drugo. Ne moremo drugega želeti, kakor da Ahčin nadaljuje in do konca izpelje svoj načrt. Poslanstvo, ki ga med nami vrši s svojo Sociologijo, spada med tista važna sredstva, ki nas bližajo novi, boljši in bolj krščanski družbi nasproti. Zakaj bi bili torej pesimisti!

Našel sem le eno večjo tiskovno napako in sicer na str. 38, ko pravi, da segajo zapisani podatki o družinskem življenju pri Grkih in Rimljanih „v tretje tisočletje pred Kristusom“. Na str. 171 berem izraz „obvezno nezakonsko življenje“; bolje bi bilo izraženo: „Obvezno samsko življenje“.

Francè Glavač

GORÉ, glasilo slovenskih andinistov (LAS MONTAÑAS, revista de los deportes de montaña). Izdaja jih Slovensko planinsko društvo, Buenos Aires. Izhajajo letno. Uredniški odbor: dr. Tine Debeljak, Robert Petriček, dr. Vojko Arko, Bara Remec, Jože Jonke, dr. Milan Bano. — Buenos Aires, 1955. — 80 strani. — Platnice, notranja oprema in Ex librisi: akademska slikarica Bara Remec. — 25 Ex librisov, 6 ilustracij, 10 fotografij.

V vrsti planinskih periodičnih publikacij, ki mi pridejo pred oči, se „Goré“ odlikujejo po okusni opremi. Nekaj tako prikupnega ne najdeš ne pri nemškem „Bergsteigerju“ ne pri glasilu angleškega „Alpine Cluba“, še pri francoskem „Alpinisme“ ne, dasi je človek prav ta zadnji zbornik, ki ga je izdajala „Groupe de Haute Montagne“, vedno jemal s posebnim užitkom v roke. Druga odlika „Goré“ je originalna ideja, da se vsiljiva trgovska propaganda, ki moti čitatelja, a ki omogoča financiranje publikacij, nadomesti z umetniškimi Barinimi ekslibrisi. Slednjič dojme lepa zamisel, da so prve strani revije posvečene Tončku Pangercu, tistemu, ki je bil od vseh bariloških skalašev najčistejši in najdoslednejši gornik.

Za odnose med splošno kulturo in gorništvom je temeljnega značaja prva stran Maroltovega članka „Bariloče v umetnosti Bare Remec“. Prav isto vprašanje sem našel svoje dni v francoski knjižici „La conquête de la haute montagne“, ki je Marolt gotovo nikoli ni bral. Za kulturnega človeka je problem res zanimiv. Gorništvu je eden najprijubljenejših športov izobraženih krogov in za vse planince pomeni še dosti več kot samo šport. Zakaj je kljub temu visoka gora pustila tako malo sledov v umetnosti? Vprašanje je postavljeno, zdaj bi bilo treba poskusiti nanj odgovoriti.

Drug članek, ki se dotika bistva gorništvaja, je moje „Naročilo Klementa Juga“. Ne vem, če se mi je posrečilo povedati vse tako, kot sem mislil. Prevečkrat se izgubim v pridigovanje in teoretiziranje. Kljub temu mi je ta črtica od vseh mojih „Zgodb z Nahuel Huapija“ najbolj pri srcu.

Idejnega značaja je tudi obširen članek Roberta Petrička, predsednika Slov. plan. društva Buenos Aires in odgovornega urednika „Goré“. Poudarja pomen gorništvaja za ohranitev slovenske biti v tujini, pokaže na njegove etične prvine in odgovarja na razne ugovore in pomisleke. Zanimivo tudi očrta mendoško in bariloško pokrajino. Ta članek, eden najpomembnejših v reviji, ima morda samo eno napako: da je včasih predolgozven.

V literarnem smislu imata svojo vrednost Debeljakov „Requiem za Tončka Pangerca“ in njegov uvod. Ne vem, če ima pesem kljub ledu res toliko topline, ali jo le jaz tako čutim. Uvod pove v lepi, pesniški obliki to, kar mislijo ustanovniki SPD v Argentini. Nekaj literarnih ambicij očitujejo tudi sestavki „Tronador“ (Jerman), „Na Triglav po slovo“ (Debeljak ml.) in „Pod Skalco“ (Razinger). Čeprav niso literatura, predstavljajo prijetno branje. Pač pa sije iz skromnih odlomkov Tončkovih dnevnikov sila osebnosti mladega fanta, ki je goré preveč ljubil in so ga zato za vedno sprejele vase. Šele ko bodo zapiski pokojnega Pangerca v celoti objavljeni, se bo slovenska kulturna emigracija zavedla, kakšen izreden človek je izgubil pod ledenim plazom na Paine Oeste.

S planinskega stališča so najzanimivejši Bertonclevi zapiski z Dhaulagirija. Članek se omejuje na tehnične zanimivosti ekspedicije in skicira natančneje samo vzpon iz taborišča I do taborišča VII na vrhnjem grebenu gore. Vsi ostali dogodki so komaj skopo omenjeni. Zapiski so za planinca poučni, a na popolno poročilo o ekspediciji je treba še čakati. Kot uvod Bertonclevemu poročilu je Robert Petriček v kratkem članku nanizal nekaj Herrligkofferjevih podatkov o „Človeku v visokem pogorju“.

Moj pregled o našem planinskem udejstvovanju skuša biti izčrpen.

Na kratko omenim še ostalo vsebino „Goré“.

Stari in častitljivi predsednik Cluba Andino Bariloche Don Emilio E. Frey je

prispeval članek v španščini o patagonskem andinizmu, kot pozdrav novemu planinskemu glasilu v Argentini. Iz Clevelanda je poslal svoje najboljše želje škof-planinec dr. Gregorij Rožman. Folklorično razpravo o mate-čaju je napisala ga. Danica Petriček. Uredništvo je posvetilo nekaj vrstic pokojnemu planincem ravnatelju Remcu. Revijo zaključujejo „Razgledi“ po planinskem svetu in nekateri društveni podatki.

Šibka točka pri opremi so fotografije, med katerimi je posebej ponesrečena tista, ki prikazuje Slovenski zvonik. Ugotovili sem nadalje nekaj manjših napak (str. 4: Herbert, ne Herman Schmolli; str. 21: Piso Sur je visom 2389 m ne 2989; str. 23: Meiling je bil ob stolpu z Jermanom in Bertonecljem, toda ne ob odkritju).

Vojko Arko

LEPOSLOVNE NAGRADE SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE ZA LETO 1955

BOŽIČNE LEPOSLOVNE NAGRADE. — Mecen, ki želi ostati neimenovan, je Slovenski kulturni akciji omogočil, da razpisuje za leto 1955 „Božične leposlovne nagrade“ v skupnem znesku 10.000 argentinskih pesov z namenom, da se poživi slovensko knjižno ustvarjalno delo. — 1. Nagrade so tri in sicer v zneskih: 5.000.—, 3.000.— in 2.000.— arg. pesov. — 2. Prispevki morajo biti izvirna dela, ki še niso bila objavljena ali delno izvajana (roman, drama, zbirka novel ali pesmi). — 3. Sodelovati more vsak kjerkoli živeči slovenski književnik. — 4. Rokopise je treba poslati do 31. oktobra 1955 in sicer v dveh na stroj pisanih izvodih na naslov: Slovenska kulturna akcija — Leposlovne nagrade — Alvarado 350, Ramos Mejia, Peia, Buenos Aires, Argentina. — 5. Rokopisi morajo biti opremljeni s šifro. Pravo ime ali psevdonom, katerega nosilec pa mora biti znan vsaj enem članu razsodišča, je treba poslati v rokopisu priloženi zapečateni kuverti, ki nosi isto oznako kot rokopis. Kuverte se odpro na dan razglasitve, t. j. 22. decembra 1955. Objavljena bodo samo imena nagrajenih avtorjev, ostali rokopisi ostanejo na uporabo piscem. Slovenska kulturna akcija pa lahko z avtorjevim dovoljenjem objavi tudi nenagrajeno delo. — 6. Pod psevdonom poslano in nagrajeno delo se more tudi pod psevdonom izdati, če avtor to želi. — 7. Nagrade so izplačljive v Buenos Airesu. — 8. Sodelujoči pristanejo na to, da bodo nagrajena dela izdana v knjižnem programu Slovenske kulturne akcije za leto 1956 ali kasneje. Nagrajena dramska dela bodo po možnosti tudi uprizorjena. Za oboje bo avtor dobil še redni honorar založbe. — 9. Materialistično usmerjena dela ne pridejo v poštev pri razpisu leposlovnih nagrad. — 10. Žirijo tvorijo gg. Vinko Brumen, Tine Debeljak, Lojze Geržinič, Ruda Jurčec, Milan Komar in Zorko Simčič. — 11. Glasovanje razsodišča je tajno. Če član razsodišča sam sodeluje na natečaju, izgubi pravico glasovanja. — 12. Razsodišče ima pravico proglasiti kakšno nagrado za nedoseženo, če misli, da predložena dela ne ustrezajo potrebnemu merilu kakovosti. Prav tako si pridržuje pravico združiti dve ali več nagrad in jih razdeliti.

Buenos Aires, 27. januarja 1955.

Slovenska kulturna akcija

KRONIKA

GROHARJEV PRIMER... Ob številnih razstavah slovenskih umetnikov v Buenos Airesu in ob onih, ki jih pripravlja tudi Slovenska kulturna akcija in morda še ob čem, nekaj besed, ki jih je dr. Mesesnel napisal o Groharju v Dom in Svet 1924, stran 240:

„Čas okoli novega stoletja je za Slovence prava umetniška pomlad. Mladi talenti začutijo zavest naroda, v njihovem pojmovanju in delu se zreli osvobodjena ustvarjajoča sila, ki brez predsodkov pomete z ono bornostjo šolskih predsodkov, kar so starejši še mogli rešiti v svojo mrtvo umetnost... Slikarji odkrijejo naravo, poglobe se v njene misterije in jo upodablajo svobodno, izluščeno iz mrtvih refleksij literarne navlake. Dela nastajajo neposredno... Tehnika se spremeni in vzbuja odpor pri pomanjkljivo izobraženih konservativcih. Polagoma je vsa javnost proti novotarjem, ki se združijo le z nekaterimi pesniki in kritičnimi duhovi, ki morejo dogajanje doumeti v njegovih globokih osnovah. Tako raste moderno slikarstvo brez resonance v inteligenci, takorekoč brez kulturnega miljeja v ponosno duševno aristokracičnost, ki ne mara za mase in čaka, da bo prišel čas, ko bo čut za kvaliteto toliko zrasel, da bo mogel narod slediti pogumnim sanjam svojih umetnikov. V tem položaju se je samostojna doslednost v ustvarjanju naših umetnikov le močneje utrdila, a silna izolacija jim je povzročila mnogo gorja in več kot ga je posamezen človek mogel prenesti. Eno največjih tragedij je doživel Ivan Grohar. Njegovo življenje je bilo v celoti posvečeno izključno umetnosti, je polno heroičnih potez in ostane posvečen memento za bodoče dobe narodovega malodušja in zaslepljenosti...

Zavedamo se greha, ki ga je napram njemu zagrešila večina slovenske inteligence, ko je zaprla svoja srca spoznanju...“

PISATELJICA, PUBLICISTKA, SLIKARKA... —,Prav žena, ki je vedno najbolj nizkotno izrabljen predmet umazane in gnile literature, je poklicana bolj kot nihče, da v svojo obrambo in čast, in s tem v dobro vsemu človeštvu, zastavi svoje intelektualne sposobnosti za privlačno, pa dobro duševno hrano, ki naj jo proži književnost v današnjih dneh splošne dekadence s proizvodi onih bolnih možganov, ki so odgovorni za bedno moralno stanje sodobne družbe.

Odgovornosti zavedajoči se človek se namreč mora zgroziti spricho poplave moralno vsaj dvomljivih „literarnih“ produktov, ki pod dobrodošlo pretvezo nekih „novih smeri“ posiljujejo lepoto besede, logike in vsakršnega psihološkega reda, in zaradi privlačnosti „modernizma“ sejejo nered in zmedo v miselnost bralcev brez zadostne mere kritičnega duha. In takšno miselno stanje je najlepše plodno polje za sejalec zla, ob katerem se hranijo njihovi interesi.

Prav tako lahko žena kot slikarica in likovna umetnica na sploh blagodejno vpliva na javnost, posebej na mladino. Vprašajmo se namreč, kakšne posledice lahko pusti v miselnem stanju mladine — in ne samo mladine — dejstvo, da današnje dni moramo strmeti pred „umetninami“, na katerih človek pri najboljši volji ne vidi drugega kot nesmiselno razmetane barve, ki jih moramo imenovati „simfonijo barv“, namesto ljudi vrečam podobne packe ali kupe polomljenih, razmetanih udov, iz katerih strmi v nas nečloveško oko pošasti iz morastih sanj? Ob takšni sodobni „umetnosti“ moramo pustiti torej razvijati okus našim bodočim rodovom, ali pa si moramo pustiti reči, da nismo dorasli ali ne dovolj izobraženi? Ni torej tudi to eno izmed področij, kjer žena lahko — in če se čuti sposobna, mora — doprinesiti svoj delež, da se v človeštvu razvije plemeniti okus za Lepo in Dobro, na katerem naj sloni bodoči družabni red rodov, ki jim je že dala ali pa jim še bo dala življenje prav žena, in ima zato pravico in dolžnost vprašati se, kam plovemo?“

(Iz članka „Naj žena nastopa v javnem življenju?“ Ksenije dr. Kociprove v „Družabni pravdi“, št. 88.)

DELEŽ ŽENE V KULTURNEM USTVARJANJU (Ob sodobnem slikarstvu).

„...Prav zaradi kopice lepih in človečanskih misli, ki jih je napisala avtorica v svojem članku o ženi, me je nekoliko presenetil, celo zbolel odstavek, ki govori o ženi kot slikarici. Ob tem odstavku, ki ga je ga. dr. Kociprova napisala nemara res nekoliko v naglici in brez zaslužene obdelave, se mi je zazdelo, da bi morda kazalo prav ženam enkrat javno, a složno, načelno in brez „ih-te“ skušati, ne sicer rešiti, pač pa načelno razčistiti problem, ki je zadnje čase sprožil toliko debat in razburil toliko duhov. Ker nejasnost in namigovanja ne pripomorejo ravno kaj prida k razčiščevanju, zato kar pogumno in javno priznajmo, da gre za slovensko slikarico *Baro Remec*. Da je imela tudi ga. dr. Kociprova Remčevo na umu, čeprav je ime z ženskim rahlim čutom iz obzirnosti zamočala, izhaja ne samo iz dejstva, da je Remčeva naša edina slikarica v obeh Amerikah, temveč tudi iz (verjetno v naglici) nekoliko drastične definicije avtorice članka o „nesmiselno razmetanih barvah“ pa „namesto ljudi vrečam podobne packe ali kupe polomljenih razmetanih udov, iz katerih strmi v nas nečloveško oko pošasti iz morastih sanj“. In če bi se vse to lahko nanašalo na katerokoli tujo slikarico, je moral vsak bralec članka spoznati, da gre za Remčevo, ko je prišel do stavka, kjer ga. dr. Kociprova ugotavlja, da „si moramo pustiti reči, da nismo dorasli in ne dovolj izobraženi“...

...mi ni na tem, da bi se spuščala v kako strokovno razlago ali celo kritično presojo njene umetnosti: to sodi v pristojnost umetnostnega kritika, ne pa laika. Pač pa želim izraziti svoje misli kot članica slovenskega občestva, ki mu je slovenska kultura in umetnost tudi namenjena, še bolj pa kot žena, ki s posebnim zanimanjem in zadoščenjem spremlja vzpon slovenskih žená in končno kot mati otrok, ki so izpostavljeni vzgojnemu vplivu te in take slovenske umetnosti.

Mislím, da lahko s posebnim zadoščenjem ugotavljamo, da žive med nami v zamejstvu tudi slovenski kulturni delavci vseh panog... Kot žene pa smo lahko ponosne, da zavzema eno najvidnejših mest med slovenskimi kulturnimi delavci ena naših žená — *Bara Remčeva*. Vendar je izmed vseh menda prav ona izpostavljena najostrejšim kritikam, žal tudi od naših žená.

Poleg očitkov je brez dvoma najneprimernejši način odklanjanja njene umetnosti. Vse drugo je le dodatek in iskanje dlak v jajcu, kot n. pr. také zelo zamer-

jena izjava v intervjuju z Anico Kraljevo v prvi številki „Meddobja“. Nemara je tedaj Remčeva res nekoliko nerodno, pravzaprav le odkrito in brez olepšavanja izrazila svojo misel, ki pa očitno ni bila mišljena kot žalitev, saj v naslednjih stavkih sama opravičuje našo nerazgledanost v umetnosti in nakazuje s tem potrebo širjenja našega obzorja tudi v tujini. Ni ne naša krivda, ne naša sramota, če je naša kulturna vzgoja v vojnih in povojnih časih res nekoliko zaostala. Sramota bi bila le, če se tega zavedamo, pa ne priznamo potrebe popraviti zamujenega. Kar pa se tiče odkritega izražanja misli, priznajmo, da tudi mi nismo kaj prida obzirni in tenkočutni, kadar „sekamo“ po Remčevi. Mar so, kar se svobodnega izražanja tiče, odmerjene njej ožje in nam širše meje? Pa to, kot rečeno, ni važno. Gre le za največkrat slabo ali pa sploh neutemeljeno odklanjanje njene umetnosti, včasih celo za trditve, da je ta umetnost le „umetnost“. Čudno je, da ni slišati enakih ali podobnih kritik in napadov na podobno umetnost domačih in tujih moških ustvarjalcev! Mar je res možno, da veljajo taki napadi še vedno bolj ženi in manj njenemu delu? Oziroma, da načelno odklanjamo ženino delo zato, ker smo še vedno zakoreninjeni v predsodke o ženini manjvrednosti in o manjvrednosti njenega dela? Če je moči pri moških vsaj v nekem smislu razumeti rezerviranost v sprejemanju ženskih stvaritev, ki temelji morda v moški samozavesti, ponosu in občutku močnejšega, je tem bolj dolžnost žená, da skušamo z razumevanjem prepričati sebe in z zgledom vplivati na moške, da se znebe teh predsodkov.

Res je, da je trenutno umetnost Remčeve težko razumljiva, kot je pač bila in bo težko razumljiva vsaka nova umetniška smer, vsako novo umetniško izražanje. Vendar se mi zdi napak, odklanjati kot negativno, celo kot kvarno vse, česar še ne razumemo, do česar se še nismo povzpeli... Nobena doba še ni prešla, ne da bi rodila „nove smeri“ in „modernizem“, kolikor niso prav te nove smeri in modernizem ustvarjali nove dobe. Z vsemi preteklimi smo se sprijaznili in priznavamo njihovo nujnost in nepretrgani evoluciji našega razvoja. *Mar naj se evolucija kulture prav v naši dinamični dobi statično ustavi?*

Kaj je torej zagrešila Remčeva, da meri nanjo toliko napadov? Raznim očitkom se pridruži sedaj še ta, da nam s svojo umetnostjo kvari mladino, oziroma slabo vpliva na njeno „miselno stanje“. Ne bi si upala trditi, da so motivi Remčeve takega značaja, da bi lahko kakorkoli slabo vplivali na naš mladi rod. Vsebinsko so moralno neoporečni, podajanje pa dovolj čustveno in lirično, da ne more biti govora o zbujanju kakih zlih nagnjenj ne v mladini, ne v odraslih. Zato bo menda kar držalo, da je edina krivda njenih umetnin ta, da jih še ne razumemo. Naša dolžnost pa je, da to priznamo in se skušamo dokopati do potrebnega razumevanja. Nikogar ne moremo prisiliti, da bi občutil ugodje na nečem, kar ni v skladu z njegovim pojmovanjem. Lahko pa pričakujemo od vsakogar, da se primerno pouči, preden kaj zavrne ali napade ter prizna kakovost in vrednoto tudi tedaj, če ta ne odgovarja njegovemu osebnemu okusu...“

(Iz članka „Delež žene v kulturnem ustvarjanju“ Danice Petriček v „Družabni pravdi“, št. 90.)

POLETNA SEZONA SLOV. KULT. AKCIJE V BUENOS AIRESU. — Večer „Srečanje ustvarjalcev z občinstvom“, ki je bil prvotno na sporedu rednih kulturnih večerov, pa prestavljen v poletno sezono, se je vršil 21. XI. v Deklevovi dvorani. Udeležilo se ga je 230 ljudi. O delu Slov. kult. akcije je govoril g. Jurčec, o pomenu filozofskega študija dr. Lenček, dr. Debeljak je podal svoje spomine na srečanja s starejšimi slovenskimi kulturnimi ustvarjalci, L. Lenček gospodarsko sliko Slov. kult. akcije. Kulturno zabavni večer je obsegal šale iz slovenskega buenosairiškega kulturnega življenja in dramsko improvizacijo, pela sta še tercet sester Fink in moški kvartet (Bras, Fink, Lipušček, dr. Savelli). Na umetniški loteriji je bilo 12 dobitkov: 10 skulptur in slik slovenskih izseljenskih umetnikov in 2 vazi Šime Pelicarića. Zadetih ali po loteriji kupljenih je bilo 8 slik ter obe vazi.

4. in 5. XII. se je vršila spominska razstava risb in slik pok. Marijana Koritnika v prostorih Društva Slovencev. Razstavljenih je bilo 40 del. Razstavo so uredili Fr. Ahčin, N. Jeločnik in M. Marolt. Ob začetku razstave 4. XII. je imel pozdravni in spominski govor g. Jurčec, o rajnem umetniku in njegovem delu je predaval g. Marolt. Pevski zbor „Gallus“ je zapel Gallusov „Ecce quomodo moritur“. Razstavo je obiskalo 150 ljudi.

I. filmski večer v župnišču sv. Julije je bil 12. XII. Zaradi neurja je prišlo nanj samo 17 ljudi. Spored: Ballet des Santons v režiji Marcela Martina in v izvedbi pariškega opernega baletnega zbora. Dva filma poznoromantične in en film nove ameriške glasbe. — Pri II. večeru 8. I. 1955 sa zadnje tri filme nadomestila filma o Bizetu in Chopinu. O obeh skladateljih, zlasti o njunem vplivu na slovensko glasbo in reprodukcijo je predaval prof. Geržinič. Udeležba 23.

16. I. se je vršil prvi kulturni izlet Slov. kult. akcije in sicer v Luján, Udeležba 43, pozneje 60. V Lujánu so se izletniki sešli s slovaškim pesnikom in pisateljem Josefom Ciger - Hronskym, o čigar umetnosti in njegovih stikih s slovensko literaturo je predaval dr. Debeljak. Sledil je ogled muzeja in bazilike.

Drugi izlet je bil 27. II. v mesto Eva Perón. Prvotnim 30 udeležencem se jih je priključilo še 10. Ogled stolnice, ki kot novogotska stavba dobro posnema gotiko, zlasti s kopijami charterskih oken. Vodila sta gg. Marolt in Šijanec. Ogled naravoslovnega in etnografskega muzeja je moral odpasti, pač pa je g. Šijanec razkazal nekaj drugih zanimivosti.

Diskusijski večer 8. III. je združil 14 udeležencev, 2 sta poslala svoji mnenji. Razgovor je bil o Meddobju v prejšnjem in bodočem letu.

III. filmski večer je bil posvečen francoski literaturi. Iz zimske sezone je bil ponovljen film o Claudelu (režija André Gillet, recitacije Barrault, glasba Honneger), spominski govor je imel g. Jurčec. G. Jurčec je predaval tudi o Rimbaudu, Balzacu in o Colette ob filmih Bateau Ivre (režija Alfred Chaumel, recitacija Barrault), Balzac (režija Jean Vidal) in Colette (zamisel filma pisateljčina. v dvogovoru pisateljica in Jean Cocteau, glasba Guy Bernard). Udeležba 52.

PREŠEREN V ANGLEŠČINI. — Konec leta 1954 so izšle Prešernove izbrane pesmi v angleškem prevodu, kakor je bilo že dolgo napovedano. Zbirko sta uredila W. K. Matthews in dr. Anton Slodnjak, prvi profesor na londonski, drugi na ljubljanski univerzi. Založil jih je Basil Blackwell iz Oxforda. Razvrstitev prevodov ni kronološka in sta na začetek urednika najprej uvrstila pesmi, ki so nastale po l. 1836, zatem šele stvaritve iz Julijine dobe in pred njo. Prevode sta razvrstila po doživljajskih centrih in pri tem še upoštevala oblikovno stran pesmi: najprej preproste metrične in kitične oblike, zatem soneti.

Med prevajalci je opravil najboljše delo V. de S. Pinto, ki je prevedel sedemnajst sonetov, med njimi Sonetni venec, pesem Ribič in skupaj z Grišo Koritnikom še Slovo od mladosti in Ukaze. Slovenec Janko Lavrin je prevedel Zdravico, Nezakonsko mater, Zvezdogledom, eno Gazelo, s sodelovanjem W. K. Matthews pa dva soneta, pesmi Kam, Zapuščena, Mornar, Zgubljena vera in K slovesu. A. J. Lenarčič je prevedel tri Sonete nesreče, od teh enega s pomočjo Janka Lavrina, Gloria Komar je predstavila dva soneta, Monica Partridge eno gazelo, Kenneth Matthews en sonet, anonimni prevajalec pa pesem Pevcu in en sonet. Uvod drja. Slodnjaka je prevedel R. de Bray.

Prevodom so na koncu knjige dodane le najnujnejše opombe. Napisal jih je, prav tako kot obširnejši uvod dr. Anton Slodnjak. V uvodu najprej opiše slovensko politično in kulturno preteklost od naselitve do Metternichovega absolutizma. Zanimiva je razlaga nastanka in razvoja slovenske in hrvatske protestantske književnosti. Slodnjak meni, da je na njuno rojstvo občutno vplival boj s Turki. V obmejnih pokrajinah s Turki je prevladovalo mnenje — tako pravi Slodnjak —, da se Turkom ni mogoče uspešno upirati zgolj s fizičnim bojem in da je nujno potrebno

oborožiti ljudi še z idejnim orožjem. Mislili so, da bi se najlaže obranili turških osvajalcev, če bi jih pridobili za krščanstvo. Zaradi tega so nemški fevdalci dopuščali in celo podpirali prevajanje biblije in drugih cerkvenih knjig v slovenski in hrvatski jezik. To trditev pojasnjuje z dejstvom, da je bila slovenščina v 16. stoletju pomožni diplomatski jezik med avstrijskim dvorom in Turki na Balkanu.

(*Selection of Poems by France Prešeren*, translated from the Slovene. Edited by Professor W. K. Matthews (London University) and professor A. Slodnjak (Ljubljana University) 1954, Basil Blackwell, Oxford.)

RECUERDOS DE ESLOVENIA je naslov zbirki, ki jo je pripravila Vanda Čehovin in ki je izšla pred kratkim v Buenos Airesu, dasi z letnico 1948. Vanda Čehovinova je sodelovala v starejših letnikih Duhovnega življenja in je mnogo prevajala v kastiljščino, tako Ivana Cankarja šimeta Sirotnika, Finžgarjevo povest Pod svobodnim soncem, Martina Krpana, zlasti pa poezije Simona Gregorčiča. Poleg Prešerna (Orglarček in Kam) je prevedenih 19 Gregorčičevih pesmi, tri balade Antona Aškercera in nekaj slovenskih narodnih pesmi. Delo Vande Čehovineve je pomembno, ker je prvi poskus v Argentini, kako argentinsko občinstvo seznaniti s slovenskimi literarnimi stvaritvami. Knjižica ima uvod, v katerem skuša avtorica Slovenijo bralcu geografsko prikazati.

SPOMINI NA PAVLA CLAUDELA. — S spisom pod tem naslovom se je revija „Slovenska beseda“ spomnila pesnika Paul Claudela, ki je umrl 23. februarja t. l. v Parizu. Članek je napisala dr. Julija Pajman in ima naslov: „Spomini na Pavla Claudela, genija XX. stoletja“. Pajmanova, ki je dolga leta bivala v Švici, je pokojnega Claudela osebno poznala in je tako v njenem spisu polno značilnih in pomembnih podatkov o pokojnem. Pisateljica spremlja pesnika od njegovih literarnih začetkov, navaja njegov razvoj v največjega katoliškega pesnika našega časa in pojasnjuje njegovo mesto v francoski in svetovni poeziji. Med Slovenci je dr. Pajmanova med prvimi, ki so posredovali podatke o njem. Tako je l. 1938 dnevnik „Slovenec“ objavil njen članek o Claudelu ob njegovi sedemdesetletnici. V prispevku, ki ga je dr. Pajmanova napisala v „Slovenski besedi“, so podatki, ki bodo zaradi svoje memoarne vsebine ohranili trajno vrednost.

RAZGOVORI IN RAZGLEDI so glasilo študijskega krožka za slovensko kulturo. List ureja in izdaja R. Čuješ v Torontu. Zamisel publikacije je naslednja: „List, ki ga bodo dobivali vsi, ki se za (znanstveno) delo zanimajo, naj bi nadomeščal seminarje. Služil naj bi razpravljanju o sodobnih duhovnih problemih z objavo kratkih skiciranih referatov in navedbo literature. Po prejemu lista naj bi vsakdo nanizane misli premislil, po možnosti pregledal tudi kaj slovetva, potem pa napisal svoje misli uredniku, ki jih bo objavil kot debato.“ Prva številka je izšla v januarju, naslov uredništva pa je: 61 Mc Farland Ave. Toronto - Ontario — Kanada.

SLOVENSKI IZSELJENSKI KOLEDAR za leto 1954, izšel v izdaji Slovenske izseljenske matice v Ljubljani, ve o slovenskem kulturnem življenju v Argentini povedati tole: na strani 218 piše: „Da pa bo slika slovenskega izseljenskega tiska v Argentini popolna, moram še povedati, da je leta 1932 začela izhajati revija „Duhovno življenje“, katero je ustanovil in urejal pokojni duhovnik Jože Kastelic. Leta 1938, t. j. eno leto pred tragično smrtjo na gori Aconcagua, je Kastelic izročil uredništvo revije duhovniku Janezu Hladniku, ki jo je urejeval tja do leta 1948, ko so jo prevzeli pobegli slovenski duhovniki, ki izdajajo še tednik Svobodna Slovenija in dvomesečnik Slovenska beseda, poleg še nekaterih drugih periodičnih tiskovin...“ Malo dalje pravi: „V naši naselbini v Buenos Airesu nam je ostalo samo eno slovensko društvo Gospodarsko podporno društvo v Villa Devoto... ki je priredilo v enem letu devet „plesnih večerov“ in eno samo kulturno prireditev in

to v času, ko bi bilo treba podvojiti vse sile, da nanovo ožive že napol oledeneli udje našega kulturno prosvetnega telesa.“

Tako je Slov. izselj. koledar za leto 1954 opisal slovensko kulturno življenje v Argentini. Pri tem je izpustil celo vrsto revij, mesečnikov in drugih publikacij (Vrednote, Koledar Svobodne Slovenije, Meddobje, Oznanilo, Družabno pravdo, Slovensko pot, Katoliške misijone in druge), javno kulturno življenje pa omejil na „devet plesnih večerov“ v Villa Devoto, ni pa vedel povedati ničesar o pevskem zboru Gallus, nastopih raznih igralskih družin, prosvetnih prireditvah Društva Slovencev in o uspehih nastopih slovenskih umetnikov. Publikacije številnih slovenskih knjižnih založb v Buenos Airesu za pisca tudi ne obstajajo...

LJUBLJANSKI KNJIŽNI TRG. — Slovenski knjižni zavod v Ljubljani bo v l. 1955 nadaljeval s svojimi glavnimi zbirkami (Svetovni roman, Sodobni roman in Nova Ljudska knjižnica), a jim bo priključil še zbirko poljudnih znanstvenih del „Bios“. Za vse te zbirke se lahko naročniki poslužujejo sistema plačevanja na obroke. V zbirki Svetovni roman bo kot prvi izšel roman ameriškega pisatelja Henryja Jamesa „Američan“. Druga knjiga bo delo Honoréja Balzaca, roman „Cesar Birotteau“, iz ruske literature bodo izdali delo Konstantina Fedina „Bratje“, iz nemške književnosti pa Jakoba Wassermanna „Ulrika“. — Zbirka Sodobni roman bo prinesla delo češkega pisatelja Zdenka Nemečka „Zahodno od Panonije“, ki ne popisuje samo ljudi češkega rodu, ampak nastopa v njem tudi nekaj Slovencev. Domačo književnost bo zastopalo delo pisatelja mlajše generacije Karla Grabljska „Dolomiti se rušijo“; iz polpretekle francoske književnosti bo zastopan André Malraux z delom „La Condition humaine“ („Človeška usoda“), ki je v slovenščini dobil naslov „Vihar v šanghaju“. Iz del Theodorja Dreiserja napovedujejo v isti zbirki delo „Sestra Carrie“. — V zbirki Nova ljudska knjižnica bo izšlo delo poljskega pisatelja Zeromskega „Pred pomladjo“; „V objemu gora“ ameriškega pisatelja Le Grand Cañona bo drugo delo; inž. Ernest Močnik je napisal za to zbirko knjigo „Zakladi pod zemljo“, Vlado Habjan pa v delu „Pomlad vnukov“ razvija kroniko polpreteklih dogodkov. V tej zbirki bo v slovenščini znova izšlo znano delo ameriške pisateljice Margarete Mitchellove „Gone with the wind“, ki bo v slovenščini nosilo naslov „V vrtincu“. — Zbirka „Bios“ bo imela poučno vsebino. Kot prvo delo napovedujejo monografijo dr. Dragotina Cvetka „Davorin Jenko“; „Burma sredi vetrov“ je prevod dela Tiberja Mendeja, dalje bo izšel prevod knjige ameriškega pisatelja B. Platta Thomasa „Abraham Lincoln“, življenjepis ene največjih ameriških osebnosti v 19. stoletju. V isti zbirki bo izšla tudi nova izdaja knjige Axela Muntheja „San Michele“, za katerim je bilo baje zelo veliko povpraševanja in ga ni bilo dobiti niti v antikvariatih. — Nekaj knjig namerava SKZ izdati tudi izven rednih knjižnih zbir, tako Hoffmanove „Pravljice“, dalje antologijo švicarske proze, ki bo izšla v Ljubljani istočasno kot antologija slovenske proze v Švici. V posebnem izboru bodo izšle Maupassantove novele, dalje Vladimirja Bartola „Tržaške humoreske“, Rada Murnika „Matajev Matija“ v novi izdaji in z Gasparijevimi ilustracijami, drja. Leopolda Ješeta zdravstveni opis „Okno in vid“, pesniške zbirke Ceneta Vipotnika, Petra Levca, I. Minattija; pesnik Menart je pripravil izbor „Byronovih pesmi in romanc“, ponatisnili bodo roman Bogomirja Magajne „Gornje mesto“ in izdali Konverzacijski priročnik nemškega jezika, ki ga je pripravil dr. Golias.

Mariborska založba „Obzorja“ tudi izdaja knjižno zbirko pod naslovom „Naša doba v knjigi“. Lani so izdali „Osem italijanskih novel“, letos pa bodo pod naslovom „Tja in nazaj“ izdali osem ameriških novel sodobnih ameriških pisateljev. Urednik in prevajalec zbirke je Herbert Grün.

Mladinska knjiga je 28. decembra 1954 podelila šestič Levstikovo nagrado in so bili nagrajeni za originalne ilustracije: akad. slikar Maksim Sedej za ilustracije knjige Bogomira Magajne „Racko in Lija“; akad. slikarica Ruža Piščančeva za

ilustracijo knjige Johanne Spiri „Heidi“; akad. slikar Jože Ciuha za barvne slikanice v knjigi Zmaja Jovana Jovanovića „Cekin“; akad. slikarica Marlenka Muk - Stupičeva za izvirno litografijo pravljice bratov Grimmov „Trnjulčica“. Izredna literarna nagrada je bila podeljena Ivanu Bratku za knjigo „Teleskop“; za izvirno poljudno znanstveno knjigo je dobil nagrado Božo Petek in sicer za „Letalsko modelarstvo“; pri podeljevanju umetniških nagrad so bili v razsodišču France Mihelič, prof. Stane Mikuž, France Uršič, arh. Branko Simčič in Zorko Peršič. Literarni ocenjevalci so bili Mile Klopčič, Venčeslav Winkler in Ivan Potrč in so ugotovili, da je bila literarna žetev majhna in da lani ni izšlo nobeno izrazito mladinsko delo, ki bi prišlo v poštev za Levstikovo nagrado. Nagrado Ivanu Bratku za „Teleskop“ so podelili zato, „ker je bila žirija mnenja, da... je delo politično vzgojno“.

Državna založba za Slovenijo je ustanovila zbirko Knjižna polica, v kateri bo izšlo letno šest knjig, ki bodo obsegale vsaka 250 do 300 strani. Prva knjiga je izšla januarja in sicer delo italijanskega pisatelja Ignaca Siloneja „Prigisče robidnic“; drugo delo bo Čopičev roman „Ognjeno leto“, ki obravnava upor hribovskih kmetov v Bosanski krajini; v septembru bosta izšli Leva N. Tolstoja „Hadži Murat“ in „Kozaki“; naslednje delo bo roman italijanskega pisatelja Giuseppe Marotte „Zlato Neaplja“, zadnje delo v tej zbirki pa bi bilo delo domačega pisatelja, za katerega je založba razpisala 300.000 dinarjev nagrade.

LETOŠNJI FESTIVALI V EVROPI. — Evropa se spreminja v posebne vrste zatočišče umetnosti in kulture. Kar je bila v času antike Atika z Atenami — središče umetnosti in kulture, ko je antični svet tonil v propad — to postaja v primeri z drugim svetom danes Evropa. Polotok Evroazije, ki rešuje vsemu svetu baklo duha in lepote. In kakor so se včasih na stare grške igre in festivale zbirali romarji iz tedaj vsega znanega sveta, tako se po drugi svetovni vojni, leto za letom, v poletnih mesecih tisoči in tisoči z vseh strani sveta podajajo v Evropo, da se tam navžijejo tistega, kar si je v svetu misli in idej ohranilo prvenstvo na svetu. Dasi prihajajo romarji iz vseh delov, jih bo vendarle tudi letos največ prišlo iz Združenih držav. Tako računajo, da jih bo prišlo od tam nad 600.000; iz zakladnice evropske kulture bodo odnesli mnogo sadov, obubožani Evropi pa prinesli lepe milijone dolarjev.

Glavni središči festivalov sta postali Italija in Nemčija. Letošnje poletje je bilo v Zahodni Nemčiji 43 festivalov; dolgo poprej so se sešli prireditelji na posebni konferenci, da so čas tako izbrali, da si med seboj niso preveč škodovali. V Firencah je še vedno v maju glavna glasbena prireditev Italije; letos je bil obisk še posebno velik.

Festival v Salzburgu se je določil za čas od 24. do 30. avgusta. Jedro so še vedno Mozartova dela, a letos bo tam tudi krstna predstava opere nemškega komponista Wernerja Egka „Irska legenda“. Znani dunajski slikar Viktor Kokoschka je pripravil scenerijo za Mozartovo „čarobno piščal“. — Takoj za Salzburgom pride festival Wagnerjeve glasbe v Bayreuthu. Poleg „Letečega Holandca“ bodo dajali še „Tannhauserja“ (ponovitev lanske uprizoritve) in „Parsifala“, ki je s svojo inscenacijo lani povzročil toliko kritike. Na novo bodo vpriporili niebelunški cikel, seveda v inscenaciji Wagnerjevega pranečaka Wielanda Wagnerja.

Monakovo bo imelo svoj festival v drugi polovici avgusta in septembra. Izvajali bodo dela Wagnerja, Richarda Straussa, Haendla in Pfitznerja. — Ker je Leipzig v ruski zoni, bodo letos začeli prirejati Bachove festivale v Ansbachu. Začel se bo koncem julija in bo trajal teden dni. Glavna zanimivost bo izvajanje Bachove Maše v b-molu.

Komponist in dirigent Paul Hindemith bo na festivalu v Wupertalu dirigiral svojo novo kompozicijo: „Ite angeli veloces“. — Glavni festival v Franciji bo v Aix en Provenca in bo trajal tri tedne. Na sporedu so opere Glucka, Mozarta in

Gounoda. — Na festivalu v Bergenu na Norveškem so izvajali predvsem dela Edvarda Griega, med solisti pa je bil ruski violinski virtuoz David Ojstrah (glasbeni kritik londonskega Timesa proglašča Ojstraha za najboljšega violinskega virtuoz našega časa). — Na glasbenih festivalih na Nizozemskem so nastopali tudi simfonični orkester iz Tel Aviva (Izrael), Scala iz Milana in balet iz New Yorka.

Za konec letošnje sezone festivalov v Evropi pa se pripravlja posebne vrste prireditev v Benetkah. Tam bodo v prvi polovici septembra postavili na oder Prokofjeva opero „Plameneči angel“. Dasi je Prokofjev to opero napisal okrog leta 1920, bo tokrat njena krstna predstava, ker v Rusiji delo zaradi svoje verske vsebine ni smelo biti izvajano. Vrhunec vseh prireditev v Evropi pa bo prva predstava v obnovljeni operi na Dunaju, ki bo v novembru. Za vse festivale v Evropi so vstopnice večinoma prodane že mesece in mesece vnaprej, vendar dela mnogo festivalov z izgubo. Krijejo jo z dohodki, ki jih imajo ta čas turistične zveze in agencije.

GLASBENA SEZONA V PARIZU je letošnja pomlad prinesla mnogo novosti. Tako so v Parizu prvič izvajali opero mladega komponista Menottija. Francoska premiera opere „Amal“ je bila v Théâtre des Champs Elysées. Dejanje se vrši v Palestini; Amal je deček, nezdravljivo bolan, ki sanja, da je videl sv. tri kralje. Pričakuje njih procesijo, dasi mu neverna mati to upanje ubija. Toda sv. trije kralji resnično pridejo in položijo pred otroka nekaj daril, mati pa je tako presečena nad njih bogastvom, da jim ukrade nekaj kosov zlata, a jo sv. trije kralji pri tem zasačijo in oštejejo. Nato odidejo proti Betlehemu. V zahvalo jim otrok daruje vse, kar ima — berglo, in tisti hip ozdravi.

Menotti je za to novo opero napisal tudi libreto in je glasbeni del prežal s presenetljivo mero iskrenosti in svežosti, pravi pariška kritika.

Francoski narodni simfonični orkester je izvajal v prvi izvedbi Requiem komponista Jeana Riviera. Kritika navaja, da je delo manj obsežno kot Mozartov ali Verdijev Requiem, napoveduje pa, da bo prodrlo na spored simfoničnih koncertov, ker je polno resnobe zlasti v tistih delih, ki slone na altih in violončelih.

„Numancia“ je opera, ki jo je komponiral Henry Barraud in je doživela krstno predstavo v pariški operi. Libreto je po noveli Cervantesa napisal španski esejist Salvador de Madariaga. Kritika je bila zelo ugodna; zlasti hvalijo tiste dele opere, ki so pisani za zbor. V teh nastopih je komponist dosegel redko višino — vzporejajo jo z nastopi zborov v starih grških klasičnih tragedijah.

Wieland Wagner je z uprizoritvami Wagnerjevega cikla v Bayreuthu izzval mnogo hrupa, pohvale in odpora. Po dveh letih bayreuthskih festivalov je njegova scena in režija prodrla tako, da se je mogla lotiti tudi že drugih del svetovne operne literature. Za Wagnerjevimi operami je prišel na vrsto Beethoven in Wieland Wagner je pripravil pariško izvedbo Fidelity z ansamblom opere iz Stuttgarta. Za pariško Opero, tako zvesto tradicijam, je bil tak Fidelio velika novost. Wagner je izločil vse besedilo, ki ga na odru govore in opustil vloženo uverturo Leonore št. 3, namesto nje pa takoj na začetku postavil izvajanje Leonore št. 2. Vzvišena ploščad, ki služi za sceno, žari v poplavi luči, Zabrisani so vtisi, da se dejanje vrši v Španiji. Gledalce so prizori v ječi zajeli v pošastno igro; tisti, ki ni bil še včeraj v okovih, bo lahko jutri, pravi kritika. Najbolj monstrozno pa je vplival pohod jetnikov. „Ko se njih masa skoraj negibno pomika v krogu po sceni, je njih korak tak kot premikanje kazalcev na uri — usoda zagradi gledalca za vrat, na odru dosedaj še nikdo ni ustvaril takih učinkov,“ pravi kritik Jean Mistler. „Komaž stopi kruti Pizzarro na oder, se pred nami ne razvija več samo drama nekje v daljni Španiji, zajela nas je tragedija sodobnega sveta.“

IGOR STRAVINSKY je dalj časa bival v Benetkah, kjer je komponiral novo delo „Pasijon po evangeliju sv. Marka“. Delo je naročil odbor za „Festivale mednarodne muzike“ in bo izvajano na festivalu, ki bo 1956 v Benetkah.

RAZSTAVA O EVROPSKEM GLEDALIŠČU. — V Essenu je bila v bivši vili industrijalca Kruppa prirejena razstava evropskega gledališča. Organiziral jo je pod naslovom „Evropska gledališka razstava“ dunajski Znanstveni gledališki inštitut pod vodstvom znanega strokovnjaka profesorja Kindermanna. Namen je bil, prikazati enotnost razvoja evropskega gledališča in kulturno enotnost Evrope v pogledu gledališča. Zato niso bila pokazana posebna obdobja v razvoju evropskega gledališča, temveč je bila razstava organizirana v okviru poednih tem, n. pr. ljubezen in smrt na odru od renesanse do danes, tehnika osvetljevanja, itd. Posebej je bila prikazana scenografija, maskiranje in razstavljeni so bili v skicah znameniti odri evropske gledališke zgodovine, tako dunajski Burgtheater, pariška Comédie Française in dr. Izdan je bil obširen katalog.

SEZONA LONDONSKIH GLEDALIŠČ nosi oznako, ki je značilna tudi za druga evropska gledališča. V Londonu igrajo večinoma ista dela, ki so doživela uspeh tudi na drugih evropskih odrih. Tako so na sporedu dela Anouilha in Roussina, ki jih dajejo nekatera gledališča že več sezon nepretrgoma vsak večer. V letošnji sezoni pa je na londonske odre prodrlo dvojce ameriških del, ki jima napovedujejo dolgo dobo igranja. To sta „The Match Maker“ Thorntona Wilderja in dramatizacija romana Verna Sneiderja „The Tea house of the august Moon“. Thornton Wilder podaja sliko New Yorka v preteklem stoletju. Odkritje za London je bil v tem delu nastop ameriške igralka Ruth Gordon. V „Čajnici“ pa razvija avtor problem razmerja med domačim japonskim prebivalstvom in ameriško okupacijsko posadko. Predstavniki ameriške posadke japonskemu vplivu podleže. — Že nad tri leta igrajo v Londonu delo Agathe Christie „The Mousetrap“, čigar dejanje se razvija v gostišču za družine in sproži celo vrsto problemov. Kako blizu je ta problem sodobnosti, se vidi iz tega, da sta iz enakega okolja vzela snov Terence Tattigan za komedijo „Separate Tables“, Hunter pa za dramo „Waters of the Moon“. — Središče gledališkega ustvarjanja v Londonu je še vedno oder Old Vic, ki pa uprizarja samo Shakespearova dela in si je izdelal načrt, da bo v prihodnjih petih letih uprizoril vseh 37 njegovih del.

MALO GLEDALIŠČE ima sedaj tudi španska prestolnica. Po zgledu takih odrov v Italiji (Piccolo Teatro di Milano, Piccolo Teatro di Torino e Genova) se je v Madridu sestavila skupina in se predstavila občinstvu s proglašom, v katerem pravi: „Vemo, da naša publika ni bolj inteligentna, čustvena in upoštevanja vredna kot je občinstvo drugod. Vemo samo to, da je njen okus drugačen in to nas navdušuje. Z iznajdljivostjo in dobrim okusom bomo skušali nadomestiti svojo revščino. Če jo boste kljub temu odkrili, tedaj vedite, da se z njo ne mislimo ponašati. Hočemo jo samo maskirati s čistostjo. Teater je in mora biti nekaj, kar vas potegne za seboj in njegovi glavni prilastki so: strast, razumnost in lepota.“

„LA MURALLA“ je delo španskega pisatelja Calva Sotela. Ta drama „Zid“ se je lotila vprašanja odnosa do denarja. Opisuje, kako se hoče glavni junak Jorge na smrtni postelji spokoriti in vrniti bogastvo, ki si ga je pridobil nepošteno. Toda njegov načrt preprečijo žena, hči in tašča, ki nočejo obubožati zaradi „muh“ umirajočega. Tako se plemeniti namen razbije ob „zidu“ družinskih koristi. Delo uprizarja „Teatro Lara“ v Madridu in ima z njim velike uspehe. Toda ne samo denarne. O vsebini igre se je začelo veliko razpravljati in komedija je imela nazadnje učinke, kot jih niso pričakovali. V vasi Cerdilla pri Madridu se je pri župniku oglasil mož, ki je prejšnji večer gledal „Zid“. Izročil mu je 20.000 pezeta, da jih vrne lastniku, ki ga je bil nekoč opeharil. V samostan mercedarijev v Madridu so znosili razni grešniki 80.000 pezeta v ta namen in ves Madrid je zajel val velikega izpraševanja vesti. Gledališče je tokrat torej postalo dobesedno tisto, kar je o njem napisal Lessing, ko je trdil, da mora biti gledališče tudi moralna ustanova.

IBSEN MED ANGLEŽI. — Med Angleži se Ibsen dolgo ni mogel uveljaviti, prav tako pa tudi drugi nordijski avtorji ne. Kritiki so njih dela zavračali, češ da so preveč mračna in prepolna nevrotike. Ponekod štejejo sedaj Ibsena že za zastarelega, v Londonu pa so ga šele „odkrili“. V „Heddi Gabler“ je nastopila Peggy Ashcroft, ki je danes najboljša angleška igralka za „čustvene“ vloge in mnogo pripomogla zapoznati popularnosti Ibsena v Angliji.

PREGLED EVROPSKIH GLEDALIŠČ v pretekli sezoni podaja pariška revija „Théâtre de France“ v posebni številki, posvečeni lanskemu mednarodnemu gledališkemu festivalu v Parizu. Takrat je v Parizu nastopilo 15 dramskih skupin raznih narodnosti ali smeri (iz Nemčije jih je bilo več) in po ugotovitvah sodelavcev revije je uredništvo prišlo do naslednjih zaključkov: „...izkazalo se je, da lahko igra luči in razsvetljava nadomesti dekoracijo scene“; Gordon Craig ugotavlja, da bi kot glavne elemente uprizoritve navajal kretnje, okvir in glas; italijanski kritik Silvio D'Amico je napisal, „da se dramska literatura ne rodi iz uprizoritve na odru, ampak obratno“; še vedno drže načela Copeauja, Ghéona, Vildraca in drugih, ki pravijo „da tehnične naprave, pa naj bodo dobre ali slabe, enostavne ali izpolnjene do viška, realistične ali polne fantazije, ne morejo imeti odločilnega vpliva“.

Med evropskimi gledališči je bilo v pretekli sezoni najbolj moderno usmerjeno gledališče v zahodnem Berlinu, ki je uprizorilo dramatizacijo Kafkovega dela „Grad“. „Proces“, delo istega pisatelja, sta za izvajanje na odru priredila v Parizu J. L. Barrault in André Gide, „Grad“ pa je za uprizoritev predelal prijatelj pokojnega Kafke, Max Brod. Za odrsko predelavo je dodal zaključek, ki ga delo kot roman nima, pač pa je Brod iz Kafkovega pripovedovanja vedel, kakšen konec si je zamišljal: po smrti dobi Kafka dovoljenje, da sme stopiti v „grad“. Tako predelano delo preveva neka „krvava komičnost“, ki vpliva kot tragedija v klasičnem smisla besede. Uprizoritev je bila polna „shematične bojazljivosti“, ko se igralci pojavljajo v igro kot iz megle, v kateri brž spet izginjajo. V Nemčiji je predstava bila nagrajena s prvo nagrado Kritike za scensko priredbo in za igro kot celoto. — Poljskemu gledališču se pozna, da mora služiti propagandnim navodilom režima, vendar je v njem toliko moči, da se mu od časa do časa le posreči uiti političnemu pritisku. Poljska je edina država na svetu, kjer število gledališč presega število kinematografskih dvoran. V Varšavi je le-teh devet, stalno pa deluje dvanajst gledališč. Najvažnejši sta Komorno in Poljsko gledališče. Največ igrajo dela Žeromskega; vodilni režiser pa je danes Bohdan Korzeniewsky. Med igralci je še vedno 95 letni Aleksander Zelwerowicz, glavna igralka je Helena Mikolajska. V Varšavi igrajo največ dela Kleista, Racina, Gogolja, Ajshila, Giraudoux, Shawa, Hikmeta; sodobni dramski pisatelj je Leon Kruczowski, med starejšimi poljskimi avtorji pa so največ igrali dela romantike Slowackega in Wyspianskega.

Med nemškimi dramatikami pred drugo svetovno vojno je vzbujal veliko pozornost Berthold Brecht. Po vrnitvi iz Združenih držav, kjer je deloval do l. 1948, je s svojo ženo Heleno Weigel ustanovil v Berlinu „Berliner - Ensemble“, ki je lansko leto uprizorilo njegovo novo delo „Mati Pogum“. Glavno vlogo je igrala Helena Weigel, ki jo mednarodna kritika proglašaja za najpomembnejšo sodobno igralko. V Angliji je lansko leto obveljalo kot največji uspeh delo pesnika in dramatika T. S. Eliota „The confidential Clerk“. Kritika ugotavlja, da je „Eliot največji katoliški detektiv, ki zahteva, da mora biti to tudi njegova publika“. Delo samo je drama o poklicu in o sredstvih, ki se jih Previdnost pri tem poslužuje. Po drami „Cocktail Party“ preveva Eliotove drame „stremljenje, da izbove pri gledalcih splošno izpraševanje vesti“. V tem oziru je Eliotovo delo popolnoma nasprotno delom Kafke; pri Kafki je vse samo delež usode, ki ostaja mutasta ob borbi človeka in duše, pri Eliotu so nebeške sile tiste, ki pomagajo človeku do zmage — pri obeh, pri Kafki in Eliotu, pa je glavni problem iskanje Boga in odnosi človeka do Njega.

Po mnenju dramatika Eugena O'Neilla je to vprašanje tudi edini resnični problem sodobne drame. — Ko je v dobi po prvi svetovni vojni v evropskih centrih gostovalo židovsko gledališče Habima, so pogosto trdili, da je dosegalo velike uspehe zaradi tega, ker se je učilo pri Stanislavskem, ustanovitelju Hudóžestvenikov v Moskvi. Po tridesetih letih nastopanja v raznih deželah vsega sveta se je skupina odločila, naseliti se kot stalno gledališče v prestolnici Izraela, v Tel-Avivu. Tam so kmalu dobili naslov Izraelsko državno gledališče, s tem pa tudi izpričevalo, da so svojo pot dokončali. Lanska gostovanja v Evropi so dokazala, da se skupina več ne znajde, da ni več izraz sodobnih trenj in da je ostala zvesta ekspresionizmu. Njena zanimivost je samo še v podajanju del židovske vsebine (tako An-Skyja Duša v stiski, Leivika „Golem“, Ašmana „Mihal, Savlova hči“. — Norveška do sredine 19. stoletja ni imela svojega gledališča. Na odru so nastopali igralci, ki so govorili v danskem jeziku, to je v jeziku dežele, s katero je bila takrat Norveška združena. Šele l. 1837 je bilo na Norveškem v Christiania Theater uprizorjeno prvo delo v norveščini. Komponist Ole Bull je l. 1850 ustanovil v Bergenu Det Norske Theater, ki je nato v svetovni dramski umetnosti odigralo tako važno vlogo. Na tem odru so bila uprizorjena prva dela Wergelanda in Bjoernsena in v letih 1860 - 70 so bila tam izvajana glavna Ibsenova dela, ki so v svetovnem teatru posredovala novo pojmovanje gledališke umetnosti. Danes deluje v Oslu pet gledališč, med najpomembnejšimi norveškimi igračkami pa je Lillebil Ibsen, vnukinja velikega dramatika. Gledališko kariero je začela še pri Reinhardt, nastopala pa je tudi v baletu. Kot Hedda v Ibsenovi „Heddi Gabler“ je nastopala na odrih v New Yorku, Londonu, Kopenhagenu in Parizu. V uprizoritvah Ibsenovih del se norveška režija odmika evropskemu pojmovanju, ker zavrača naturalistično ali retorično podajanje na odru. Gre ji predvsem za poudarjanje konflikta in ideje v delu, ne pa za vsebinsko zvesto podajanje podrobnosti.

ZIMSKA SEZONA V PARIZU. — Letošnja zimska sezona je v pariških gledaliških spet zablestela v znamenju obravnavanja katoliških vrednot, kot jih je bil francoski teater poln že pred tremi leti. Tedaj je več gledališč hkrati dajalo dela take vsebine (Bernanos, Hochweider, Eliot, Graham Greene), nato pa se je ponujal kratek premor, zlasti potem, ko je Marcel Aymé napisal nekaj del, v katerih je skušal satirično ošibati to smer, ki ji je odrekal iskrenost, češ da je le preveč naravnana na tendenčno izrabljanje časovnih pogojenosti. Tudi v Združenih državah so v isti dobi imela največji uspeh dela verske, zlasti pa katoliške vsebine, v Angliji so rastle naklade del Brucea Marshalla in Mertona. Toda sezona 1954/55 je Francijo zajela s problematiko, ki jo je v svoje najnovejše delo posadil Henry de Montherlant, s tem, da je izročil Comédie Française v izvedbo svoje najnovejše delo „Port Royal“. Comédie Française ima sedaj v Parizu dvojje gledališč, staro gledališče Théâtre Français in pa Odéon. V Odéon grede dela, ki računajo na večji odmev med občinstvom. In to se je tudi zgodilo — „Port Royal“ bo ostal na odru tega gledališča še dolgo časa.

Henry de Montherlant zavzema danes v francoski dramatici vodilno mesto ob Anoihu, Sartru, Roussinu in Marcelu Aymé. Ko je pred tremi desetletji začel literarno kariero, so ga prištevali med pisatelje psihoanalitične smeri, v dramo pa je sedaj prišel s slovesom katoliškega pisatelja. Sam sicer tak naziv odločno odklanja, napisal pa je v zadnjih letih trilogijo „Maître de Santiago“, „La Ville dont le Prince est un enfant“ in sedaj „Port Royal“ — vse tri drame sam naziva „katoliško trilogijo“. Montherlant je velik občudovalec španske dramske literature, zlasti Calderona, ki ga naziva največjega dramatika vseh časov. V gradnji svojih del se zelo naslanja na tega mojstra španske dramske književnosti.

„Port Royal“ je pa obenem tudi zadnje delo Henryja de Montherlanta. Vse, kar bo poslej napisal, se bo smelo objaviti ali na odru izvajati šele po njegovi smrti — tako je sam oznani francoski kulturni javnosti. (V tem ni edini: nosilec

Nobelove nagrade Martin du Gard je tudi odločil, da se bo vse, kar sedaj piše, smelo objaviti šele po njegovi smrti. Tudi pesnik Jean Cocteau, ki je bil pred nekaj meseci sprejet v Académie Française, piše dnevnik, ki ga bodo smeli objaviti šele po smrti). Kakor drugi, tako je prišel tudi Montherlant do prepričanja, da ne sme slediti odmevom, ki jih njegova dosedanja dela izzivajo med občinstvom. Zaveda se, da je v njegovih uspehih mnogo nevrednega in nezasuženega — pravo ceno njegovega dela naj potrdijo šele sedanje in prihodnje stvaritve. Njih uspeh ga ne bo mogel več varati, ker bo že mrtev.

O njegovi drami „Port Royal“ je zaradi velikega uspeha — pa tudi zaradi problemov, ki jih delo načenja — nastalo v francoski publicistiki in kritiki mnogo hrupa. Večina meni, da je s tem delom Montherlant dosegel svoj višek (tako je mislil tudi pokojni Claudel), ugledni in izredno samostojni kritični mislec André Rousseaux pa ga je odklonil; očital je Montherlantu, da je nastalo le kot daljni odmev Bernanosove drame — in tudi resnično velike umetnine — „Le Dialogue des Carmélites“. Montherlant ni krenil dalje, pobral je iz Bernanosovih uspešnih obratov in misli le tisto, kar je bilo za sceno še bolj učinkovito. Tako pravi Rousseaux. Vendar je ostal ta glas osamljen — Mauriac, Green, Daniel Rops in drugi so se vse preveč razpisali o novem delu, med teologi in zgodovinarji pa je sprožilo val razmišljanj in ta se še ni polegel.

Drama „Port Royal“ je zgrajena po zgledu starih grških tragedij; vse je zgoščeno v eno samo dejanje in se razvije tudi v enem samem dnevu med cistercijankami, ki so v vrtincu borb okoli janzenizma postale v svojem samostanu „Port Royal“ blizu Pariza zadnji branik — ne janzenizma, ampak pravic take obrambe osebnega naziranja, kakor so ga te redovnice imele za pravilno. Montherlant je na zunaj postavil redovnice v konflikt med izbiro zvestobe do cerkvene discipline in zvestobe lastnemu prepričanju. Toda ta konflikt je nazadnje samo navidezen. To ni — po Montherlantovem mnenju — nikdar konflikt med dvema idejama, med dvema „zvestobama“. Konflikt se dejansko porodi iz čisto drugih ravnin: iskra tragedije in trpljenja nastane takrat, ko v ta spor poseže človek s svojo naravo. Tako zasije na odru tragedija glavne junakinje sestre Angelike na dan izгона iz samostana. Ne iz konflikta s pariškim nadškofom in tudi ne iz izbire med disciplino in zvestobo lastnemu spoznanju: tragedija se že dolgo razvija v njej sami. Enako kakor sestra Angelika so tudi njene redovnice polne globoke vere in pobožnosti, pokorščine Cerкви in predanosti mrtvičenju — toda v sestri Angeliki kaže Montherlant redovnico, ki je sicer „čista kot angel, toda ošabna kot Lucifer“. Spopad s cerkveno oblastjo je v drami samo zunanje, dasi močno podan. Tragedija sestre Angelike (in ne nazadnje najbrž tudi vsega janzenizma in njegove obsodbe) je v napuhu, je v njej sami — in ta konflikt raste na odru v prav veličastnih razmerjih in posebni lepoti. Montherlant je nekje napisal, da je Calderonov teater povedal v katoliški gledališki umetnosti toliko, da še ni mogel biti presežen. Sam pa se sedaj od teatra poslavlja. Ob zaključku te tragedije bi bila verjetno najbližja pot v rešitev — iskanje in podajanje misterija na odru. Toda Montherlant prepušča to možnost stvaritvam, ki jih naj odkrijejo šele po njegovi smrti — vsaj iz del, ki bodo še nastala izpod njegovega peresa.

V sodobno slovstvo vdirajo sile demonstva, menijo kritiki, ko sodijo najnovejša dela ameriških dramatikov (Tennessee Williams, Arthur Miller). Sicer so te sile demonstva polne aluzij na časovno aktualnost (maccarthyzem v ZDA, tajne atomske sile, nemoč človeške usode pred političnim terorjem), a so vendar hkrati tudi javni odraz religioznega nemira, ki vedno bolj zajema sodobnega človeka. Poleg Tennessee Williamsa je najuglednejši ameriški dramatik Arthur Miller; zajel je poleg gledališč newyorških bulvarjev tudi odre po svetovnih prestolnicah. Njegova tragedija „Smrt trgovskega potnika“ je obstala na odrih leta in leta (tudi v Buenos Airesu so jo dajali nad eno leto), v New Yorku pa jo je sedaj nadomestila tragedija „Čarovnice iz Salema“. V letošnji zimski sezoni je v enem največjih pariških gledališč Théâtre Sarah Bernhard, postala ena izmed najbolj uspešnih

pariških uprizoritev. Ker je snov drame taka, da velja kot obračun z macarthyz-mom, so v Parizu njeno uprizoritev pozdravljali predvsem komunisti in levičarji. Režiser je bil komunist in glavni vlogi sta prevzela dva znana pripadnika komunizma: Yves Montand in Simone Signoret. Toda v Evropi je delo dobilo čisto drugo ost (ako je Miller sploh želel temu delu dati tako banalno politično noto). Preobrnilo se je v obtožbo sistemov, ki se naslanjajo na denunciacije, teror in krivično justico — gledališče je vsak večer polno, toda gledalci slede drugačnim mislim, kot so jih nekateri napovedovali ali pa hoteli razumeti.

Snov drame je resničen dogodek iz l. 1610 v naselju Salem v Novi Angliji, takratni angleški koloniji v Severni Ameriki. Puritanska morala je v naselju odkrila „greh“, ki ga pa ne bo sodila po božjih pravih milosti in pokore, ampak po svojih. Greh je sprožil v naselju celo kopico demonov, resničnih in izmišljenih — čarovnice so morale na grmado. Greh je preganjal teror, ne pa resnica iz sv. pisma, ki so si jo puritanci tako zabičavali v glavo, saj so znali biblijo na izust.

Če je v „Port Royalu“ sprožen problem janzenizma in njegove borbe z demoni, potem je v tej Millerjevi drami načet problem puritanizma, tudi skrajnosti. Med obema je čudna vzporednost: ošabnost, ki je bistvo obeh, je sprožila v človeku vrtnice demonov — seveda tistih demonov, kot si jih domišlja in ustvarja človek sam.

Značilnost francoskih gledališč je vedno bila ta, da niso imela repertoarja v tistem smislu, kakor se je to pojmovalo v Srednji Evropi. Pariz ima nad 60 dramskih odrov, ki jih najemajo igralske skupine. Obiskovalcev ne vabijo z repertoarji, pač pa z osebnostmi igralcev ali režiserjev in umetniško senzacionalnostjo izbranih del. Seveda mora zato dvorana in uprizorjeno delo prinesiti toliko vstopnine, da krije stroške cele igralske skupine in stroške uprizoritve (tak je sistem tudi pri veliki večini gledališč v Buenos Airesu). Edino gledališče z repertoarjem je bila Comédie Française, a ta je dobivala redno državno podporo in ima poseben statut, ki ga je podpisal Napoleon.

Režiser in igralec J. L. Barrault je z ženo, igralko Madeleine Renaud in svojo skupino v Théâtre Marigny začel uprizarjati dela po repertoarju. Izločil je sistem privlačnosti in senzacionalnosti; vsak večer igra njegova skupina drugo delo, matineje z deli klasikov pa so posvečene mladini. Istočasno z Barraultom je začel dajati dela po repertoarju tudi Jean Vilar v svojem gledališču Théâtre National Populaire v palači Chaillot (največja dvorana za dramske predstave na svetu).

Prvo delo s tega repertoarja pri Barraultu je bila ponovna uprizoritev dela Ben Jonsona „Volpone“, kakor sta ga za oder predelala Jules Romains in Stefan Zweig. Toda predstava je bila bolj sentimentalnega značaja. Barrault jo je priredil v spomin svojega velikega učitelja in prijatelja Charlesa Dullina, ki je prvi v Franciji dajal Volpona v svojem gledališču Atelier na Montmartru. Takrat je bil Barrault še med statisti. Demon denarja in strasti, ki se je razlival čez oder, pa danes ne vlada več. Današnji svet gotovo ni nič manj materialističen, le bistvo demonstva se je premaknilo za nekaj stopenj višje; za nekaj korakov je človek bližji kopreni, skozi katero si še ne upa pogledati.

Pri Barraultu je v vlogi Volpone nastopil znani Fernand Ledoux; podčrtal je ne toliko zavest vsemogočne oblasti pohotneža, kot cinizem modernega uživalca, ki mu je nazadnje premalo vse, kar mu svet nudi. Vse mu je na razpolago, pa ne za užitek, ampak za zavest, da mu mora vse podležiti.

Jean Vilar je mnogo pred Wielandom Wagnerjem moral začeti reševati problem modernega odra. Palača Chaillot ni bila zidana kot gledališče. Veliki podij v ospredju, kjer je sedaj oder, je bil zgrajen kot zborovalni prostor za zasedanje in seje Organizacije združenih narodov. Kako izrabljati tak prostor, se je Vilar naučil na festivalih, ki jih je s svojo igralsko družino prirejal v raznih srednjeveških gradovih in mestih, zlasti v južni Franciji. Dvorišče bivše papeške palače v Avignonu je postalo preizkusni kamen za novo moderno sceno.

Wieland Wagner je imel v Bayreuthu še vedno na razpolago pravi gledališki oder, seveda tudi ogromnih razmerij, Jean Vilar pa v palači Chaillot veliko prazno ploščad, na katero je bilo smešno postavljati kulise ali pa pregraje. Zato je oder ostal tak kot je — enako prazen za vse prizore in vse kraje; igralca je na odru spremljala samo luč, ki je lila nanj ali z vrha ali pa mu je sledila od strani. Ta igra žarometov je nadomestila vse: kulise, dekor in časovno ali prostorno lokalizacijo. In v tem okolju je Vilar dosedaj enako dajal dela Shakespeara, Molièra (zlasti je močno vplival Don Juan, ki ga je igral Višar sam), Corneilla, Racina in od od modernih Gida, Bertholda Brechta — sedaj pripravlja tudi Claudela.

V letošnji sezoni je Vilar verjetno dosegel višek svojih uprizoritev z Macbethom; Corneillov Cinna je naletel na slabši odmev pri kritiki. Zvesto se drži njegove skupine in tega odra Gérard Philippe, gotovo eden najboljših sodobnih francoskih igralcev.

Problematika, ki jo je sprožil v svojih spisih Franz Kafka, prodira sedaj tudi na odre. Bolj kot drugod je Kafka zajel dramsko umetnost v New Yorku, kjer je to sezono na odru polno del, ki jih kritika veže na vpliv tega židovskega pisatelja. Večino njegovih glavnih del mu je rešil prijatelj Max Brod, ki je moral pred smrtjo umirajočemu Kafki obljubiti, da bo vse njegove rokopise zažgal. Toda te obljube ni držal — in tako je danes ves sodobni književni svet pod vplivom tega učenca Gustava Meyrincka, Ascha in drugih židovskih mistikov.

Med italijansko mlajšo generacijo bi bil po mnenju kritikov najbližji Kafkovemu svetu Dino Buzzati. Njegovo dramo „Zanimiv slučaj“ je za francoske odre predelal Albert Camus — pisatelj, ki je ob J. P. Sartru dolgo slovel kot voditelj pisateljev eksistencialistične šole, a se je potem od te smeri ločil in postal tudi on občudovalec in prevajalec Calderonovih del za francoske odre. Novo Buzzatijevo delo so zato v Parizu pričakovali z velikim zanimanjem, toda delo je odšlo z desk še predno je doseglo najpotrebnejše število — 100 predstav (s tolikimi predstavami namreč pariška gledališča šele krijejo stroške).

Katoliški publicist in kritik Thierry Maulnier se pri tem vprašuje, zakaj je moralo propasti delo, ki je sicer po motiviki in kvaliteti obdelave na dostojni višini. V drami popisuje pisatelj „zanimiv slučaj“ bogatega industrijalca in finančnika, ki mora zaradi neznatnih slušnih motenj v kliniko, ki ima šest nadstropij. Bolnik je ubogljiv in se dá na razpolago za majhen poseg. Operacija uspe — toda v kliniki imajo šest nadstropij zato, da predstavljajo v nižja nadstropja — drugo za drugim — bolnika, čigar bolezen se slabša in tudi ta bolnik mora po potu navzdol. Čez nekaj dni ga prosijo, da odstopi svojo sobo v šestem nadstropju drugemu bolniku; le za nekaj časa bo odšel v sobo v petem nadstropju. Zdravnik in bolniške sestre mu razlagajo, da ni to noben znak poslabšanja bolezni, ko mu čez nekaj dni povedo, da ga bodo prenesli v četrto nadstropje. Tako potuje bolnik vedno globlje proti pritličju — to je sobani smrti. Kirurg, najspodobnejši v tistem mestu, se spreminja v figuro smrti, bolniške sestre pa v „anđele smrti“. To strahotno potovanje v smrt razvija avtor v neznosnih scenah — bolnik mora pri polni zavesti rasti v neizprosno gotovost, ki ji nazadnje ne more več uiti, pa četudi bi imel še toliko volje in jasne presoje.

Toda klinika je najmodernejša v mestu, vse je luksuzno in bogato. Okolje se skuša preleteti celo v veselo komedijo — toda tam doli ob vratih je smrt. Nikdo je ne vidi in ne govori o njej in je tudi ne skuša odpoditi. Dejanje se ves čas razvija „v dveh dimenzijah“ — bolnik se skuša prikupiti zdravniku z vero, da ga bo le rešil, na drugi strani pa zdravnik z bolniškim osebjem ne vidi drugega, ko srečen konec — tisto strašno potovanje proti pritličju je nema igra v „tretji dimenziji“ in o tej dimenziji ne govori nikdo: ne bolnik, ne zdravnik, ne sorodniki, ki prihajajo vsak dan pogledat, v katerem nadstropju je že pacient. Za vso to strašno, neizbežno tragedijo ve samo gledalec, ki udobno sedi v baržunu svojega fotelja in se trese za bolnika — in zase... To potovanje v smrt ni samo potovanje bolnika na odru,

to je tudi potovanje slehernega gledalca v dvorani. In to je bilo preveč! Gledalci v to „past“ niso hoteli iti. Shakespeare ima lahko ob koncu tragedije kopico mrtvih na deskah, Racine in Corneille lahko rohnita do onemoglosti o junaški in lepi smrti — toda na odru nazadnje obleže mrtvi samo igralci — gledalec odhaja iz dvorane navdušen in očiščen še za dolgo vrsto bojov z življenjem — smrt bo tam nekje na koncu verjetno prav tako patetična in objokovana, kakor je to lepo in okrašeno znala povedati antična ali pa srednjeveška tragedija. Toda iti v moderno gledališče in se tam tresti pred smrtjo — ne, tega je že v Kafkovih delih preveč. In Thierry Maulnier zaključuje svoje razmišljanje z vprašanjem: „Kako dolgo še bo gledališče kot umetnost obsojeno, da mora ljudi samo zabavati?“

DRUGI GLEDALIŠKI FESTIVAL V PARIZU. — Ker je lanski prvi mednarodni gledališki festival v Parizu tako dobro uspel, so letos v času od 15. maja do 15. julija priredili drugega. Lani se je poleg francoskih gledališč udeležilo festivala 12 inozemskih igralskih skupin, letos je udeležba še večja. Iz Nemčije sta prišli dve skupini, skupina iz Stuttgarta bo predvajala Schillerjevo „Mario Stuart“. Tudi dunajski Burgtheater bo uprizoril Schillerja. Pred odhodom v Južno Ameriko je na festivalu nastopilo belgijsko narodno gledališče. Gledališče iz Aten bo uprizorilo Ajshila, seveda bodo igrali v novem grškem jeziku; v zborih bodo nekatere odstavke člani zbora peli in plesali. Španijo zastopa gledališče iz Barcelone; gledališče iz Lizbone bo predvajalo nek portugalski srednjeveški misterij. Prišle bodo tudi skupine iz Japonske, Irske, Anglije in Italije; beograjsko gledališče bo prišlo prve dni julija (tudi lansko leto je bilo iz Jugoslavije zastopano samo beograjsko gledališče).

LIVING ROOM Grahama Greena je konec maja slavil svojo 300. predstavo v Parizu na deskah odra St. Georges. François Mauriac je dne 25. maja napisal v svoj „Dnevnik“, ki ga sproti objavlja v listu „Express“: „Snoči sem bil pri 300. predstavi Living Rooma. Graham Greene je bil navzoč; največji živeči katoliški romanopisec. ... Toda nisem mu mogel prikrivati, kako me to njegovo delo preveva z žalostjo. — Ta strahotni Graham Greene, Living Room utesnjuje v ustno molitev grozo zoženega katolicizma, ki se kaže samo v zbitih oblikah, v slike pobožnosti in v strah pred smrtjo; vsa beda, izražena samo v črkah. Hujši od obeh tercijk v tej strašni drami je duhovnik, ki mu je Graham Greene odvzel uporabo nog, da že dvajset let več ne mašuje in da tudi ne spoveduje (kdo pa mu to ovira?), da ne ve niti več moliti in da ne zna spregovoriti Kristusovega imena niti pred dekletom, ki tone v prepad. In na tega duhovnika bi kruto deklet, ostanek muhe, še hotelo rešiti svoje trepalke. ‚Living Room‘ prav tako kot ‚The Heart of the Matter‘ nam odkrivata resnico, toda resnico, ki je skrivljena in ki nas ne rešuje. Resnica se je spremenila v kletko, v kateri se grešnik bedno zaletava v rešetke. In meni očita Graham Greene, da sem jansenist, in to pravi on, ki odklanja človeku vse, ko pravi, da je greh nekaj, čemur se ni mogoče izviti...“

Mauriac je tudi obiskal predstavo novega italijanskega filma „La Strada“ in o njem napisal dne 19. maja v isti „Dnevnik“: „La Strada — dolgo sem potreboval, da sem se po predstavi na ulici znašel in prepričal, da sem prisostvoval le izmišljeni zgodbi... Tako vemo, da so najbolj bedni in najbolj propadli polni ljubezni, da ljubezen je in da je resnična. Pri tem sem se spomnil besed mladega jezuita, ki mi je navajal, da poleg vsega zla, ki ga prinaša film, ne smemo govoriti, da film samo pohujšuje, ampak da prinaša mnogim ljudem tisto temno slutnjo Milosti, ki prepaja vso usodo. V ubogem dekletu, žrtvi nečastne kupčije... je zrno tistega, kar se lahko razvname v misel, poezijo, muziko, molitev. Film nam pokaže vse bogastvo duše, seveda v ‚surovem stanju‘. Pa tudi v zverini, ki deklet nazadnje zapusti, prikipi končno duša na površje, četudi samo med solzami. Isti mladi jezuit mi je pripovedoval, da mu je neki gangstrski film zapustil enako občutje...“

Tako zapušča gledalec dvorano sicer v nekem občutju teme, a nekoliko manj farizejski. Na tiste, ki so padli, ne bo zrl več tako kakor je zrl dosedaj.“

JEANNE D'ARC je v zadnjih letih zajela celo vrsto pisateljev, pesnikov in komponistov. Bernard Shaw je ob njej podal sliko takratne dobe v žgoči satiri, Charles Péguy jo je poveličal v poeziji, Claudel ji je dal veličino, Anouilh pa jo je v zadnji dramski obdelavi „Allouette“ približal naši aktualnosti. Claudelovo dramsko pesnitev je za oder z glasbo opremil Arthur Honegger, pred kratkim pa je o Jeanne d'Arc napisal balet marques de Cuevas in ga tudi že izvajal s svojo slavno baletno skupino. Muziko k temu baletu je napisal Philippe Gerard, koreografsko izvedbo je pripravil Leone Mari. Prva predstava je bila v Monte Carlu in je doživela velik uspeh. V prvi sliki podajajo glasove angelov zvoki trobent, posebnost so bojni plesi posameznih skupin, zaključno sliko mučenice na grmadi pa ožarja rdeč plamen, čigar zublje sestavljajo gole roke sodnikov, ki kleče okoli Jeanne d'Arc. Glavno vlogo je plesala Denise Bourgeois.

TENNESSEE WILLIAMS je španskemu pisatelju Rafaelu Pinedi posredoval nekaj misli o ameriškem teatru. V New Yorku že tri leta dajejo njegovo dosedaj najbolj uspelo delo „A Streetcar named Desire“. Njegovo drugo delo „Kraljeva cesta“ je doživelo šestdeset predstav. O krizi ameriškega gledališča je Tennessee Williams povedal: „V zgodovini ameriškega teatra opazamo stalne spremembe. V dvajsetih letih je hotel biti predvsem predan socialnim problemom. Sledila je reakcija in imeli smo teater, ki je bil poln lirike. Tokrat gremo skozi novo spremembo, ko postajajo dramska dela polna simbolov; ne vem, kako se bo to končalo. Sam nikdar ne pišem tako, da bi pri tem teoriziral. Pišem čustveno, kakor mi narekujejo sunki krvi in kakor mi narekuje življenje. Ne verujem, da bi mogel delati drugače.“ — Na vprašanje, kako mu je ugajalo delo T. S. Eliota „The Confidential Clerk“, je odgovoril: „Zelo ljubim Eliota kot pesnika, kot dramatik pa skuša igro preveč podrediti mistiki in ta me ne prime. Eliot preveč razglablja verske motive in to na škodo dramatičnosti.“ O drami, ki jo piše, pravi: „Ne vem, kako bom razrešil njene probleme. Bom videl, kako bodo problemi prvega in drugega dejanja vplivali na razvoj tretjega dejanja. Pri vsem tem zelo trpim, to mi lahko verjamete.“ O bližnjem potovanju v Rim je izjavil: „Tam bodo filmali moje delo „The Rose Tattoo“. Glavno vlogo bo igrala Anna Magnani, ki je po mojem mnenju največja filmska igralka po Greti Garbo. Vem, da se bo Greta Garbo spet vrnila k filmu in prevzela vlogo Diane de Poitiers. Vlogo zanjo je napisal Christopher Isherwood, pa tudi jaz bi bil ponosen, ako bi jo smel napisati.“

BRALNA GLEDALIŠČA. — Že pred nekaj leti so v New Yorku poskusili nekaj novega. Iz Shawove drame „Človek in nadčlovek“ so vzeli odstavek „Don Juan v peklu“ in ga samo brali na odru, ne pa igrali. Delo je imelo izreden uspeh in po raznih deželah so začeli ustanavljati take „bralne skupine“. V Parizu pa so sedaj tako podajanje velikih dramskih del ponovili in ob torkih zvečer, ko so poklicna gledališča zaprta, dajejo odlomke iz del glavnih francoskih in tujih klasikov. Nastopajo številni prvaki pariških gledališč. Med prvimi tako recitiranimi deli so bili zastopani: Flaubert, Voltaire, Till Eulenspiegel in Becket. Na prvem večeru so brali odstavke iz Proustovega dela „Iskaje izgubljeni čas“; tako je prišel Proust prvič na oder, čeprav samo v branju.

WILLIAM SAROYAN je napisal novo dramo „Nedolžni“. Premiera dela tokrat ni bila v New Yorku, ampak je Saroyan za prvo izvedbo izbral Komorno gledališče v Münchenu. Drama obravnava problem procesov pred takozvanimi „ljudskimi sodišči“, ko tovariši sklicujejo „v imenu naroda“ sodne zборе kar v bližnjih kavarnah, kjer nato kar na tekočem traku sodijo osumljence in jih brez pravega dokaznega

postopka obsojajo in nato likvidirajo. Saroyan razvija problem ne samo kot izraz določenega političnega sistema, ampak kot usodno neizogibnost bodočnosti. Kritiki navajajo zelo vidne vplive Franza Kafke; Saroyan pa je v tem delu skušal elemente krščanstva nadomestiti z gesli, ki ne bi več sloneli na Kristusovem nauku. Pa mu to ni uspelo, ker se je zatekel le v obliže amerikalnske sentimentalnosti, pa še ti so zelo skromni, pravi kritika. Münchensko krstno predstavo je pripravil režiser Guenther Rennert, predstavil pa je delo Gaspar Neher, ki je na odru ustvaril vzdušje hladne resnosti in misticizma, oboje pa posrečeno stopnjeval v vizijo nečlovečnosti, ki zajema ta svet.

NOV CLOUZOTOV FILM. — Clouzot je eden izmed vodilnih filmskih režiserjev v Franciji. Znana sta njegova filma „Le Corbeau“ in „Le salaire de la peur“. Sedaj je izzval veliko pozornost in tudi polemike njegov film „Les Diaboliques“. Mnenja med kritiki so zelo deljena, ker mu nekateri očitajo, da je grozotnost nekaterih scen v filmu tendenčno pretiraval; priznavajo pa, da je to delo gotovo največji „kriminalni“ film sezone. Za osnovo ima roman „Ona, ki je ni bilo več“, ki sta ga napisala Thomas Narcejac in Pierre Boileau. Avtorja sta napisala že dva najboljša kriminalna romana in vzbujata pozornost, ker ne vedo, kako pišeta, saj živi eden v Lyonu, drugi v Parizu.

„DON CAMILO“. — Guareschijevo delo, ki je v desetletju po vojni doživelo po vsem svetu največje naklade in je bilo že večkrat filmano, je bilo predelano tudi za oder. Prvo dramtizacijo so vprizorili že v Belgiji; dunajsko gledališče Josef-Stadttheater pa je vprizorilo dramtizacijo, ki jo je režiral avtor Walter Firner

„LA STRADA“ je naslov italijanskemu filmu, ki mu napovedujejo enak pomen za svetovno filmsko kulturo, kot so jo imeli filmi „Tatovi koles“, „Sciuscia“ in „Un miracolo a Milano“. Režiser filma „La Strada“ je Federico Fellini, ki se je že proslavil s filmom „I Vitelloni“. „La Strada“ spada v vrsto italijanskih filmov takozvanega neorealizma, vendar ljudje in stvari in njem niso več tisto, kar dejansko so — vse prehaja že v svet poezije. Zgodba filma je zelo preprosta in pripoveduje o številni družini; mati ne zmore vsega in „proda“ hčer za 10.000 lir orjaku, ki s svojim kamionom potuje od sejma do sejma, zabava gledalce s svojo nasilnostjo, obenem jih pa uspava z majhnimi sleparijami. Zgodba preide v melodramo, ko se kruti orjak spomni, da ljubi dekle, ki ga je kupil, toda sirota je kot v sanjah zašla v ljubezenske mreže norčeka, ki je tudi član te čudne cirkuške trojice. Popolnoma v skladu z italijansko usodnostjo orjak ubije tekmeča in pusti dekle na cesti nad truplom neutešene ljubezni.

Giulietta Masina v glavni vlogi postaja pravo odkritje in številni kritiki jo primerjajo s Chaplinom (v Parizu se je Giulietta Masina udeležila premiere tega filma — ob koncu je odhajala iz dvorane vsa objkana nad igro in usodo dekleta, ki ga je sama uprizarjala). Seveda ni vidnih vplivov Chaplinove igre, vendar poudarjajo kritiki, da podaja Masina like, ki jih je že Chaplin v vsej svoji filmski karieri skušal oblikovati. Film nikdar ne zahaja v solzavost ali pretirano žalost, v njem je polno tiste burlleskosti, ki je je toliko samo še pri Shakespearu. Režiserja ni toliko zanimala zgodba, pač pa izraz in notranje življenje igralca. Scensko pa je okvir filma naravnost kruto skromen in preprost: prazne, dolgočasne obale, gole pokrajine in v Rimu ni režiser vključil v film drugega kot nekaj otožnih, mračnih podob iz predmestja. „Tega filma ni ustvaril režiser, to je delo pesnika,“ pravi kritika in dostavlja: „Gotovo bo film prišel med največje našega stoletja.“

ITALIJANSKA KNJIŽEVNA NAGRADA. — Najstarejša književna nagrada v Italiji je nagrada Bagutta, ustanovljena l. 1927. Dasi znaša še vedno samo 5.000 lir

(okrog 10 dolarjev), je njen knjižni uspeh vendarle velik. Za l. 1954 je nagrado prejel pisatelj Giuseppe Marotta za delo „Pogum, glejmo“. Kritika je pisala, da je bila podelitev nagrade zaslužena. — Marotta je začel pisati l. 1934 in je nagrajeno delo njegovo štirinajsto. Dasi popisuje zlasti življenje med nižjimi sloji prebivalstva v Neaplju, je vendar v njegovih spisih polno slikovitega optimizma.

AMERIŠKI KNJIŽNI TRG. — Ob koncu 1954 so ameriški knjigotržci objavili nekaj podatkov o prodaji knjig. Ugotovili so, da pada zanimanje za umetniško prozo, romane, novele, itd. Še bolj pada zanimanje za kriminalne in gangstrske romane in za romane, ki v anglosaškem svetu nosijo naziv „fiction“, to je povesti z znanstveno fantazijo. Sicer dela velikih umetnikov (Hemingway, Faulkner, Remarque) še vedno doživljajo ogromne naklade, vendar se občinstvo usmerja k študiju filozofije in zgodovine. Knjiga „Mož pozitivnega mišljenja“ (avtor Norman V. Peale) je bila razprodana v prvi nakladi 360.000 izvodov; druga izdaja je izšla v 460.000 izvodih in je tudi že pošla. Enake uspehe so imele knjige: Elmer Deindre „Rodili smo se svobodni“, Philipp Ralph „Zgodovina naše civilizacije“ in I. W. Mick „Merilo človeka“.

PUBLIKACIJE SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V LETU 1955. — *Ivan Pregelj, Moj svet in moj čas*. Izbrani spisi XI. zvezek. Izbral, uredil, avod in opombe napisal dr. Tine Debeljak. Knjigo opremila Bara Remec. Str. 344, 53 slik. — Knjiga je izšla s precejšnjo zamudo v maju t. l. Do te zamude je prišlo, ker je urednik razširil prvotne opombe v obširno, doslej najpopolnejšo študijo o pisatelju in ker je hotel zbrati ves razpoložljiv ilustracijski material, kar se mu je popolnoma posrečilo. Založnica je zaradi izpopolnitve knjige tvegala zamudo, znatno večji obseg, znatno povečane stroške in večji vrednosti primerno boljšo opremo knjige. Že pred izidom Preglja kot zadnje knjige iz lanskega knjižnega programa je izšla koncem marca prva publikacija novega letnika 1955/56: *Vladimir Kos - Franco Gorše, Križev pot prosečih*. Platnice je opremil Milan Volovšek. Knjiga v mali osmerki obsega 32 strani, ki vsebujejo izmenoma speve pesnika in umetnikove risbe k 14 postajam križevega pota, pa še pesnikov vstop in zaključno molitev. Risbe so enotretjinski pomanjški originalov. — Izven svojih rednih in izrednih izdanj za tekoče poslovno leto je Slovenska kulturna akcija izdala in založila v tristo lastnoročno signiranih izvodih spominsko knjižno umetnino *Remec - Debeljak, Kyrie eleison*, na 20 dvojnih listih. Debeljakovim spevom sledijo izmenoma risbe (skice za Črno mašo) Bare Remec. Knjiga je doslej najrazkošnejša publikacija na slovenskem izseljenskem knjižnem trgu. Slovenska kulturna akcija je s to knjigo sklenila počastiti žrtev in spomin vseh slovenskih kulturnih delavcev, ki so padli doma med revolucijo in po njej, in vseh tistih, ki so v službi lepe besede in umetnosti umrli v emigraciji. — V tisku je knjiga *Narteja Velikonje „Ljudje“*, zbirka novel, kakor jo je avtor sam pripravil za tisk.

REDNA ZIMSKA SEZONA KULTURNIH VEČEROV se je pričela z uvodnim večerom v soboto 23. aprila. Najprej je govoril predsednik Ruda Jurčec in je govor objavil naslednji „Glas“. Tajnik M. Maroit je razčlenil lanske večere po snovi, vrednosti in publiciteti; večina obravnavanih tem je bila publicirana. V drugem delu je predaval predkan dr. Ignacij Lenček o kulturnem življenju v Evropi, kot se kaže to življenje potniku iz Amerike. — Udeležba 63.

Drugi večer v petek 29. aprila je priredil glasbeni odsek. Vodja odseka prof. L. Geržinič je ob reproduktivni in klavirski ilustraciji podal zgodovinski pregled glasbenih tokov; drugi del sta izpolnila dva glasbena filma (Berlioz, Čajkovskij). Udeležba 47.

Na tretjem, literarnem večeru v petek 13. maja sta brala svoja dela Tine Debeljak in Marijan Marolt. M. Willenpart, N. Jeločnik, Vanda Majcen in Z. Simčič so brali in recitirali prozo pa poezijo Karla Mauserja, Rafka Vodeba, Tineta Debeljaka, Vladimirja Kosa, Branka Rozmana in Mirka Javornika. Večer je vodil Zorko Simčič. Udeležba 48.

Na četrtem večeru v petek 27. maja je predaval član filozofskega odseka Božo Fink o etičnosti novega kazenskega prava. Udeležba 34.

Peti večer v petek 10. junija je bila prireditev likovnega odseka. Na sporedu so bili trije filmi in sicer o Cézannu, Van Goghu in Braquu, ki jih je sproti tolmačil Milan Volovšek. Udeležba 52.

Zaradi znanih dogodkov je moral javni spominski večer v počastitev žrtev med kulturnimi delavci v soboto dne 25. junija odpasti. Ker pa je bila prav ta dan deseta obletnica Velikonjeve smrti, se je vršil interni sestanek s 25 udeleženci.

Šesti večer se je lahko vršil šele v petek 8. julija. Izven prvotnega programa je izpolnil ta večer Cocteaujev film „Orfej“. O avtorju je govoril Ruda Jurčec. Udeležba 68.

Šele v nedeljo 24. julija je prišel na vrsto spominski večer pod naslovom „Ob deseti obletnici“. Sodelovali so literarni, gledališki, glasbeni in likovni odsek. Režija je bila v rokah Nikolaja Jeločnika, posamezne točke je vezal M. Willenpart. Uvodno besedo je govoril predsednik Jurčec, spominski govor dr. Debeljak. Nikolaj Jeločnik, Jože Rus, Lado Lenček, Vanda Majcen in Marjeta Smersu so recitirali in brali dela in pričevanja Preglja, Velikonje, Debeljaka, Balantiča, Kunstlja in Novačana. Tercet in kvartet Fink sta nastopila s tremi skladbami. Sceno je ustvaril Milan Volovšek. Udeležba 220.

Ta številka je bila dotiskana 29. julija 1955.

MEDDOBJE izdaja Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu.

Tiska tiskarna „Federico Grote“ (Ladislav Lenček C.M.), Montes de Oca 320.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

IZDANJA 1955/56

A — REDNA IZDANJA

1. — „MEDDOBJE“. 6 številčk. Prve tri izšle skupaj na 168 in VIII straneh. Izidejo še trije zvezki. Skupno 384 strani. Urejujeta Zorko Simčič in Ruda Jurčec.
2. — „VREDNOTE“. Zbornik znanstvenih razprav in esejev. Ok. 160 strani. Urejuje Ruda Jurčec.
3. — Vladimir Kos - France Gorše: KRIŽEV POT PROSEČIH. Kosova pesnitev in 14 Goršetovih laviranih peroriseb. 32 strani. Opremil Milana Volovšek. Izšlo.
4. — Narte Velikonja: LJUDJE. Avtorjev izbor novel. Okrog 240 strani.
5. — Marijan Marolt: ZORI, NOČ VESELA! Iz šestdesetih let prejšnjega stoletja. Ok. 300 strani.

B — IZREDNA IZDANJA

6. — Geržinič Lojze: IRENEJ FRIDERIK BARAGA. Oratorij za zbor, soliste in klavir na besedišču Tineta Debeljaka z linorezi Bare Remec. Okrog 50 strani.
7. — Dinko Bertonec: DHAULAGIRI. Knjiga, sestavljena po pisateljevem dnevniku s sodelovanjem dr. Vojka Arka. Izvirne fotografije so prispevali Gerhard Watzl in drugi udeleženci odprave na Dhaulagiri.

C — 8. — „GLAS“ Slovenske kulturne akcije, 12 številčk po štiri strani.

D — POSEBNA IZDANJA

9. — Remec - Debeljak: KYRIE ELEISON. Bibliofilsko izdanje v 300 numeriranih, od obeh avtorjev podpisanih izvodih, 11 risb in pesmi iz časov trpljenja pred desetimi leti. Izšlo.

NAROČNINA V ARGENTINI: Redna izdanja, broširana 140 \$; isto, v platno vezana 160 \$; isto, broširana v 4 obrokih po 40 \$ 160 \$; isto v platno vez. v 4 obrokih po 45 \$ 180 \$; Redna in izredni izdanji, broširano 200 \$; isto, v platno vez. 240 \$; isto, broš. 4 á 55 \$ 220 \$; isto, platno, 4 á 65 \$ 260 \$.

NAROČNINA ZA ITALIJO IN TRST: Redna izdanja, broširana 3.600 L; isto v platno vez. 4.000 L; redna in izredni izdanji, broš. 5.000 L; isto, platno 5.800 L.

NAROČNINA ZA AVSTRIJO: Redna izdanja, broširana 145 Šil.; isto, v platno vez. 165 Šil.; redna in izredni izdanji, broš. 205 Šil.; isto, platno 245 Šil.

NAROČNINA ZA FRANCIJO: Redna izdanja, broširana 2.700 fr.; isto, v platno vez. 3.000 fr.; redna in izredni izdanji, broš. 3.600 fr.; isto, platno 4.200 fr.

NAROČNINA ZA USA, KANADO IN OSTALE: Redna izdanja, broširana. 10.— dol.; Redna izdanja, v platno vez. 11.— dol.; Redna in izredni izdanji, broš. 14.— dol.; Redna in izredni izdanji, platno. 16.— dol.

VSA DENARNA NAKAZILA, namenjena Slovenski kulturni akciji, izpolnite na ime našega blagajnika: Ladislav Lewčick C. M. .

Cena temu zvezku "Meddobja": 36 pesov, 650 Lir, 36 avstrijskih šilingov, 600 franc. frankov, 2.30 dolarja, 1 funt.

Revija izhaja letno v šestih številkah. Naslov uredništva in uprave: Alvarado 350, Ramos Mejía, pcia. Buenos Aires. — Uredništvo ne objavlja anonimnih dopisov. Prispevki s psevdonimom se objavijo samo, kadar je uredništvu znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

„MEDDOBJE“ 1, 2, 3. - II. JE DEVETO IZDANJE SLOV. KULT. AKCIJE